CÎTE CEVA DESPRE

Filozofie

Dave Robinson și Judy Groves

Curtea Veche
PUBLISHING

CÎTE CEVA DESPRE

ACEASTĂ SERIE

Colecția **Cîte ceva despre**, traducerea în românește a faimoasei colecții internaționale **Introducing**, vrea să explice pe înțelesul tuturor marile preocupări ale omenirii și să scoată din sfera tabù-ului personalități din istoria culturală a lumii.

Considerate de elitiști subiecte inaccesibile publicului larg, adevărurile esențiale rămîn uneori necunoscute celor care au nevoie de înțelepciunea lor.

Cîte ceva despre încearcă să demonteze această prejudecată, propunînd o serie de sinteze ilustrate despre viața și opera unor oameni celebri (Carl Gustav Jung, Immanuel Kant, Albert Einstein, Friedrich Nietzsche și alții) și despre unele concepte fundamentale (filozofia, psihologia, haosul, mecanica cuantică și altele).

CÎTE CEVA DESPRE

ACEASTĂ CARTE

Filozofilor le-a plăcut dintotdeauna să-și pună întrebări incomode și provocatoare: Ce este realitatea? Cum sînt oamenii? Ce au așa special mintea omenească și conștiința? Avem libertatea de a alege cine sîntem și ce facem? Putem dovedi existența lui Dumnezeu? Putem fi siguri de ceva pe lumea asta? Ce este adevărul? Cuvintele exprimă realitatea? **Cîte ceva despre filozofie** explică modul în care s-a ajuns la aceste întrebări, încercînd totodată să le găsească un răspuns în gîndirea celor mai importanți filozofi. Accesibilă și amuzantă, ea este introducerea ideală în lumea filozofilor și a ideilor filozofice pentru toți cei care doresc o informare rapidă și exactă.

STUDIEREA PROPRIEI CONȘTIINȚE ESTE SINGURA CALE DE A ATINGE ADEVĂRUL.

ISBN 973-99592-4-5

Autorul textului, **Dave Robinson** a predat filozofia ani la rînd. Recent, el a publicat o carte ilustrată, *Întrebări cheie,* despre teoria literaturii postmoderne. Tot el este și autorul cărților *Cîte ceva despre etică* și *Cîte ceva despre Descartes.*

Graficiana, **Judy Groves** este artist plastic, grafician și designer. Ea a mai ilustrat și cărțile despre Iisus, Wittgenstein, Lacan, Chomsky și Lévi-Strauss din această serie.

CÎTE CEVA DESPRE

Filozofie

Dave Robinson și Judy Groves

Editat de Richard Appignanesi

Traducere de Irina-Margareta Nistor

Curtea veche
PUBLISHING

1
R62

Această ediție a fost publicată
în Marea Britanie în 1991
de către Icon Books Ltd.

Distribuită în Marea Britanie,
Europa, Canada, Africa de Sud și Asia
de către Penguin Group

Această ediție a fost publicată
în Australia în 1999 de către
Allen & Unwin Pty.Ltd.

Anterior publicată în Marea Britanie și
Australia în 1998 sub titlul *Filozofia
pentru începători*

În Statele Unite prima ediție a apărut
în 1999 la Totem Books.

În Statele Unite a fost distribuită
în rețeaua comercială de către
National Book Network Inc.

Copyright pentru text © 1998 Dave Robinson
Copyright pentru ilustrații © 1998 Judy Groves

Autorul textului și graficianul dețin drepturile morale.

Editor inițial: Richard Appignanesi

© Curtea Veche Publishing, 2000,
pentru prezenta versiune românească

Editor: Gr. Arsene
Curtea Veche Publishing
tel./fax: (01) 222.57.26, (01) 222.47.65

Această carte nu poate fi reprodusă, nici integral, nici parțial,
sub nici o formă, fără acordul în scris al editorului.

ISBN 973-99592-4-5

1242103D

ÎNTREBĂRI

Majoritatea oamenilor sînt de obicei prea ocupați ca să se gîndească la ceea ce numim în mod obișnuit „filozofie". Și aceasta pentru că trebuie să-și petreacă timpul străduindu-se să-și asigure existența sau pentru că preferă să-și trăiască viața într-o ordine prestabilită. Și totuși cîțiva indivizi antipatici și enervanți, care au mult timp la dispoziție, pun niște întrebări înșelător de simple care nu par să aibă niciodată un răspuns la fel de simplu.

CARE ESTE NATURA REALITĂȚII? CUM SÎNT DE FAPT OAMENII?
CE AU SPECIAL MINTEA OMENEASCĂ ȘI CONȘTIINȚA?
PUTEM FI OARE SIGURI DE CEVA?
EXISTĂ DIFERENȚE CLARE ÎNTRE ARGUMENTELE VALABILE ȘI CELE INADECVATE?
CE ESTE ADEVĂRUL? CE ESTE SENSUL?
CUM AR TREBUI SĂ NE COMPORTĂM UNII FAȚĂ DE CEILALȚI ȘI CUM AR TREBUI SĂ ORGANIZĂM SOCIETATEA? OARE GUVERNELE SÎNT ALEGEREA CEA MAI BUNĂ?

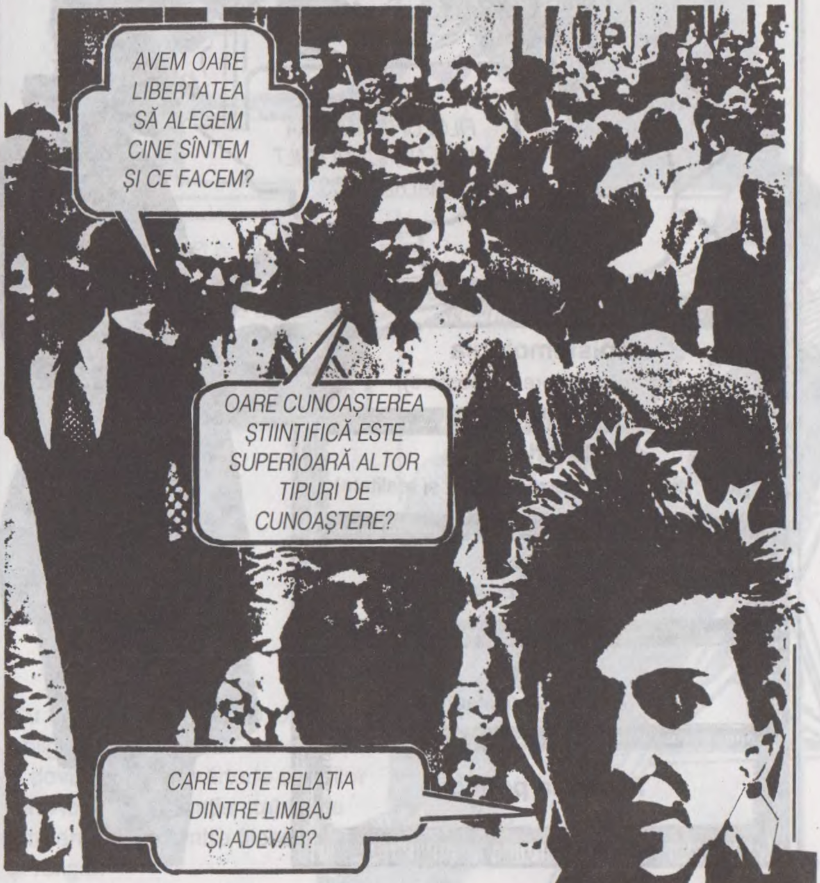
AVEM OARE LIBERTATEA SĂ ALEGEM CINE SÎNTEM ȘI CE FACEM?
OARE CUNOAȘTEREA ȘTIINȚIFICĂ ESTE SUPERIOARĂ ALTOR TIPURI DE CUNOAȘTERE?
CARE ESTE RELAȚIA DINTRE LIMBAJ ȘI ADEVĂR?

CE ESTE FILOZOFIA?

Întrebările filozofice nu par a avea prea mult de-a face cu lupta pentru supraviețuirea zilnică. Dar filozofii continuă să caute răspunsuri convingătoare. Uneori le găsesc, dar adesea nu reușesc.

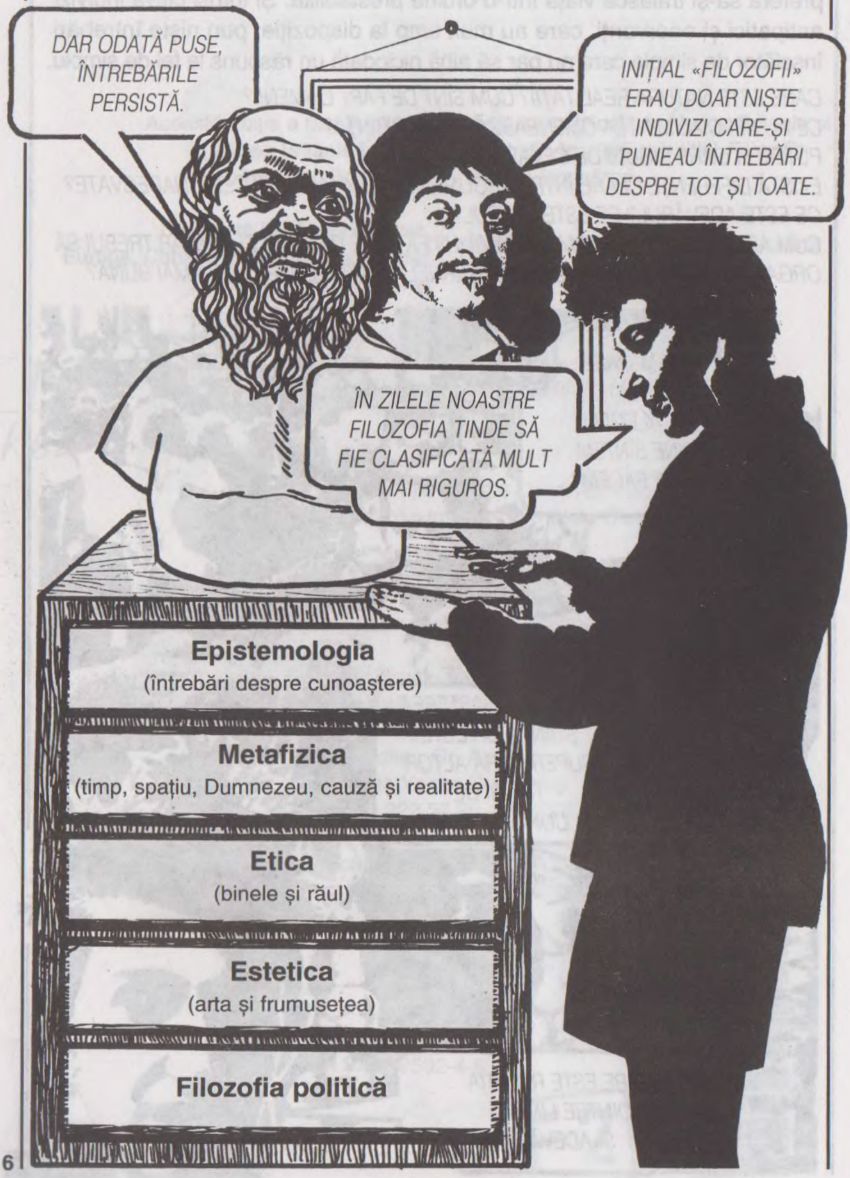
DAR ODATĂ PUSE, ÎNTREBĂRILE PERSISTĂ.
INIȚIAL «FILOZOFII» ERAU DOAR NIȘTE INDIVIZI CARE-ȘI PUNEAU ÎNTREBĂRI DESPRE TOT ȘI TOATE.
ÎN ZILELE NOASTRE FILOZOFIA TINDE SĂ FIE CLASIFICATĂ MULT MAI RIGUROS.
Epistemologia
(întrebări despre cunoaștere)
Metafizica
(timp, spațiu, Dumnezeu, cauză și realitate)
Etica
(binele și răul)
Estetica
(arta și frumusețea)
Filozofia politică

Unii filozofi cred că filozofia trebuie să implice *argumente* și *dezbateri*. Alții spun că la ea nu se poate ajunge decît prin *deducție logică*.

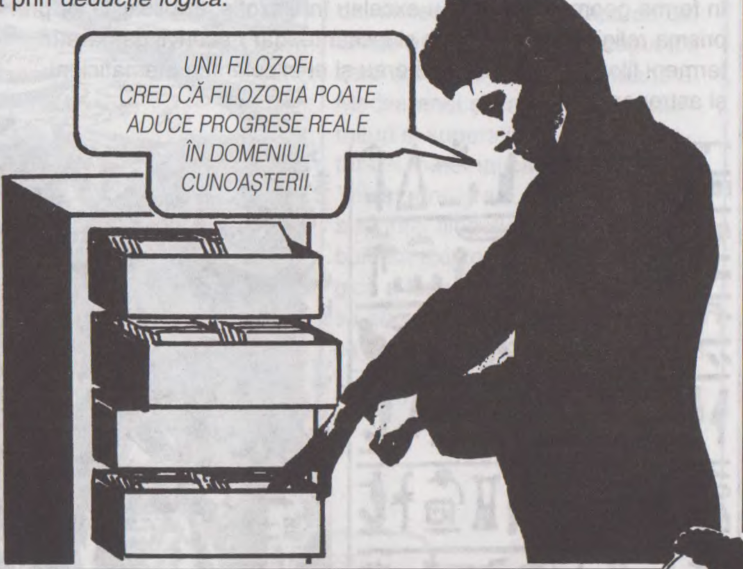
UNII FILOZOFI CRED CĂ FILOZOFIA POATE ADUCE PROGRESE REALE ÎN DOMENIUL CUNOAȘTERII.

ALȚII SPUN CĂ FILOZOFIA ÎNSEAMNĂ «CUGETAREA DESPRE CUGETARE» ȘI CĂ NU AJUTĂ DECÎT LA CLARIFICAREA UNOR IDEI ȘI LA ÎNDEPĂRTAREA NEÎNȚELEGERILOR.

Cu toții însă cred că filozofii au obligația să furnizeze o explicație, o dovadă sau o mărturie a ideilor lor. Această obligație stabilește diferența clară dintre filozofie și religie.

TEOCRAȚIA

Vechii egipteni se pricepeau la matematică și la construirea mormintelor în forme geometrice, dar nu excelau în filozofie. Explicațiile lor prin prisma religiei sînt elaborate și incitante, dar neconvingătoare în termeni filozofici. Babilonienii erau și ei excelenți matematicieni și astronomi.

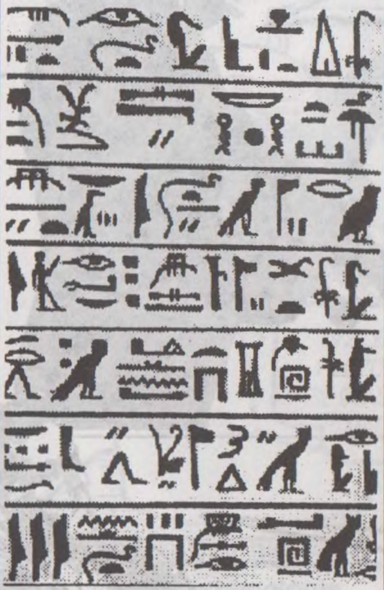

LA RÎNDUL LOR PĂREAU MULȚUMIȚI CU EXPLICAȚIILE SUPRANATURALE LA ÎNTREBĂRILE FUNDAMENTALE.

Societățile teocratice conduse de caste de preoți sînt de obicei închistate și monopolizează gîndirea. Ele insistă asupra explicațiilor conformiste și descurajează permanent ideile neconvenționale. Credințele din ziua de azi trebuie întotdeauna să fie asemeni celor de ieri.

GRECII

Vechii greci au inventat filozofia, dar nimeni nu știe, de fapt, de ce. Grecii erau un popor de negustori care dominau zona răsăriteană a Mediteranei și care împrumutau mituri și superstiții, dar și arhitectură și matematică de la vecinii lor. Totuși, unii greci, îngrijorați, adepți ai științei filozofiei, credeau că trebuie să existe o ordine sau o logică a lucrurilor. Ei nu erau dispuși să accepte explicații religioase — ca de exemplu **Xenofan** (560–478 î.C.).

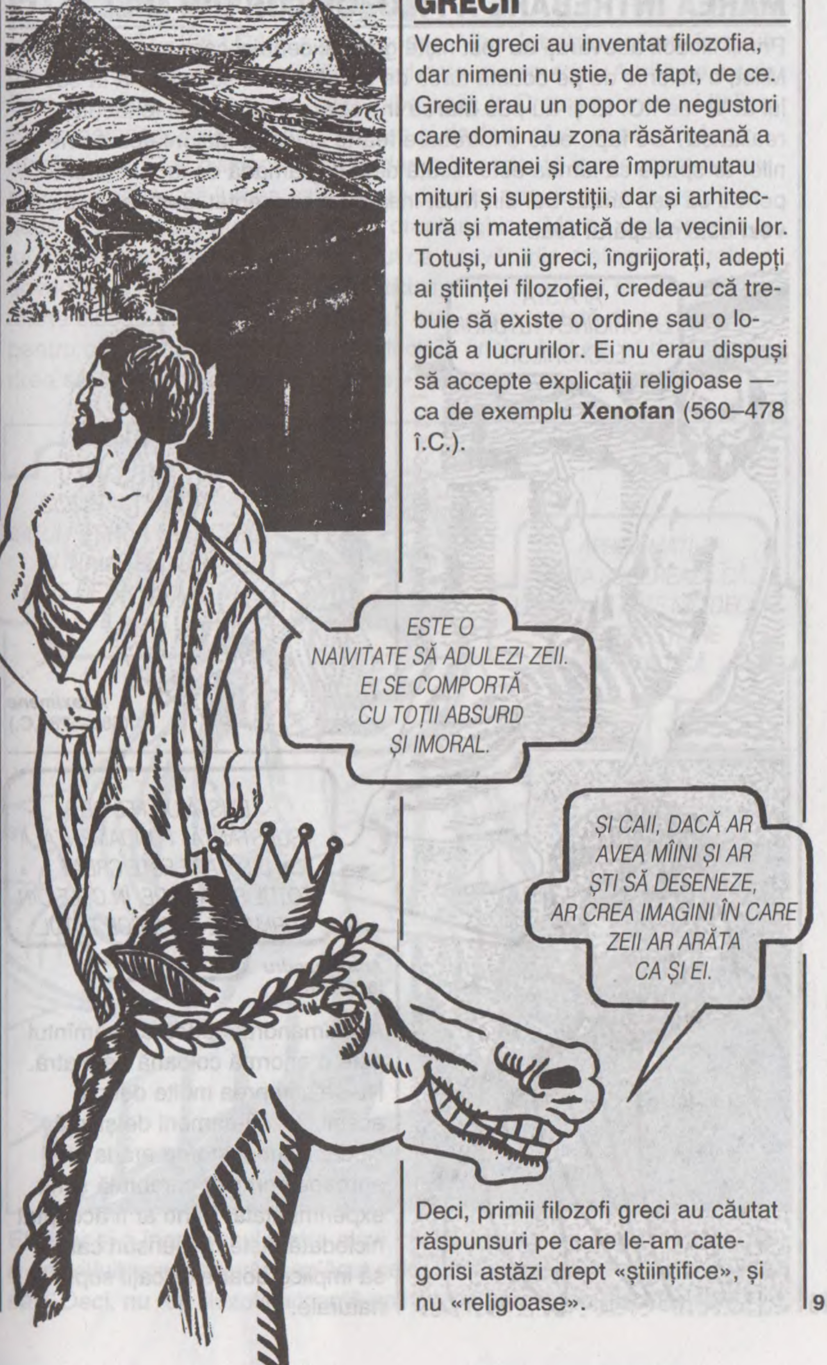
ESTE O NAIVITATE SĂ ADULEZI ZEII. EI SE COMPORTĂ CU TOȚII ABSURD ȘI IMORAL.
ȘI CAII, DACĂ AR AVEA MÎINI ȘI AR ȘTI SĂ DESENEZE, AR CREA IMAGINI ÎN CARE ZEII AR ARĂTA CA ȘI EI.

Deci, primii filozofi greci au căutat răspunsuri pe care le-am categorisi astăzi drept «științifice», și nu «religioase».

MAREA ÎNTREBARE A FILOZOFILOR DIN MILET

Primii filozofi adevărați au fost niște greci excentrici care au trăit în Milet, o colonie de pe coasta turcă de azi. Aceasta se întîmpla în secolul al VI-lea î.C. Ei și-au pus **Marea Întrebare** — din ce este făcută realitatea? De fapt, este o întrebare foarte ciudată. Majoritatea oamenilor ar spune că lumea este făcută dintr-o grămadă de lucruri diferite pentru că așa arată. Cei din Milet însă nu au acceptat ideea că ceea ce **vezi** este neapărat **real**.

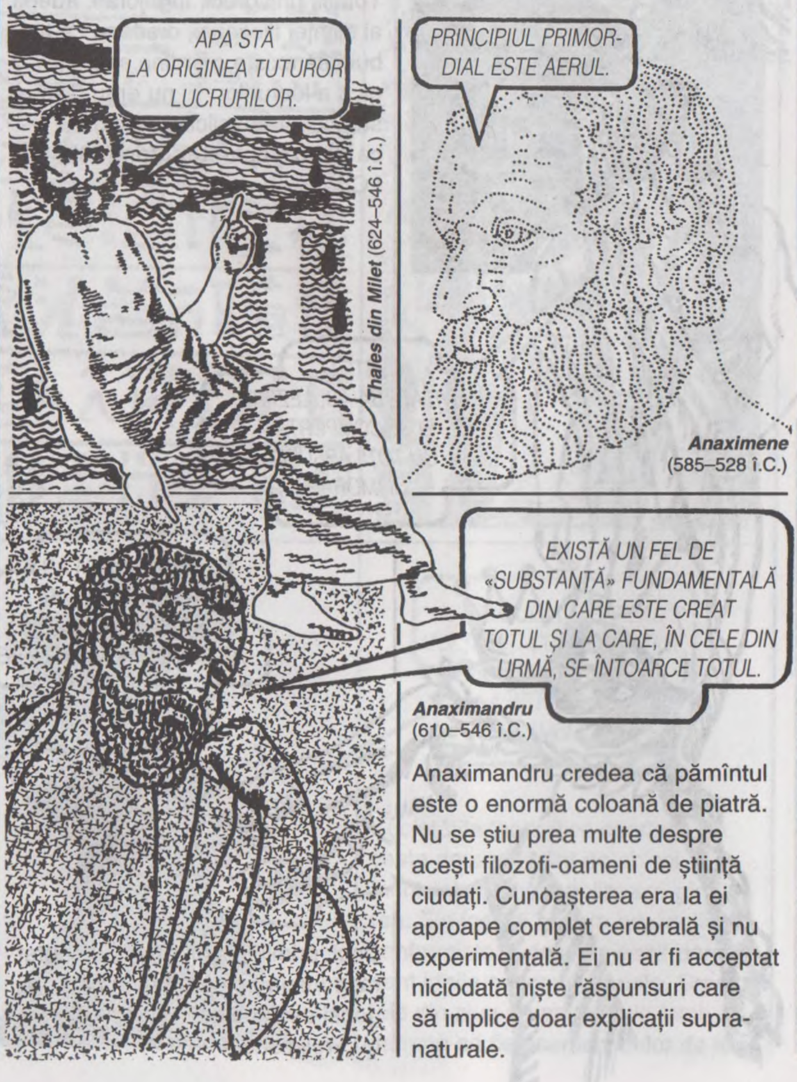
APA STĂ LA ORIGINEA TUTUROR LUCRURILOR.
PRINCIPIUL PRIMORDIAL ESTE AERUL.
EXISTĂ UN FEL DE «SUBSTANȚĂ» FUNDAMENTALĂ DIN CARE ESTE CREAT TOTUL ȘI LA CARE, ÎN CELE DIN URMĂ, SE ÎNTOARCE TOTUL.

Thales din Milet (624–546 î.C.)

Anaximene
(585–528 î.C.)

Anaximandru
(610–546 î.C.)

Anaximandru credea că pămîntul este o enormă coloană de piatră. Nu se știu prea multe despre acești filozofi-oameni de știință ciudați. Cunoașterea era la ei aproape complet cerebrală și nu experimentală. Ei nu ar fi acceptat niciodată niște răspunsuri care să implice doar explicații supranaturale.

PITAGORA ȘI MATEMATICA

Pitagora (571–496 î.C.) și-a pus aceeași Mare Întrebare căreia însă i-a găsit altă soluție. Credea că răspunsul este *matematica*. A trăit pe insula Samos înainte de a emigra, cu discipolii săi, la Crotona, în sudul Italiei. Era vegetarian, credea în reîncarnare și declara că e un păcat să mănînci fasole. El și discipolii săi acordau o importanță foarte mare numerelor și credeau că lumea este făcută din ele, adevăr scos la iveală de către proporții, pătrate și triunghiuri dreptunghice. Marea descoperire a lui Pitagora a fost că el a recunoscut că adevărurile matematice trebuie dovedite, și nu doar acceptate. Misticismul numerelor ni se pare astăzi foarte ciudat. El declara că «Justiția» este reprezentată de numărul 4 pentru că acesta este un pătrat perfect. În final a fost șocat de descoperirea sa, și anume că există numere «iraționale» ca Pi și $\sqrt{2}$.

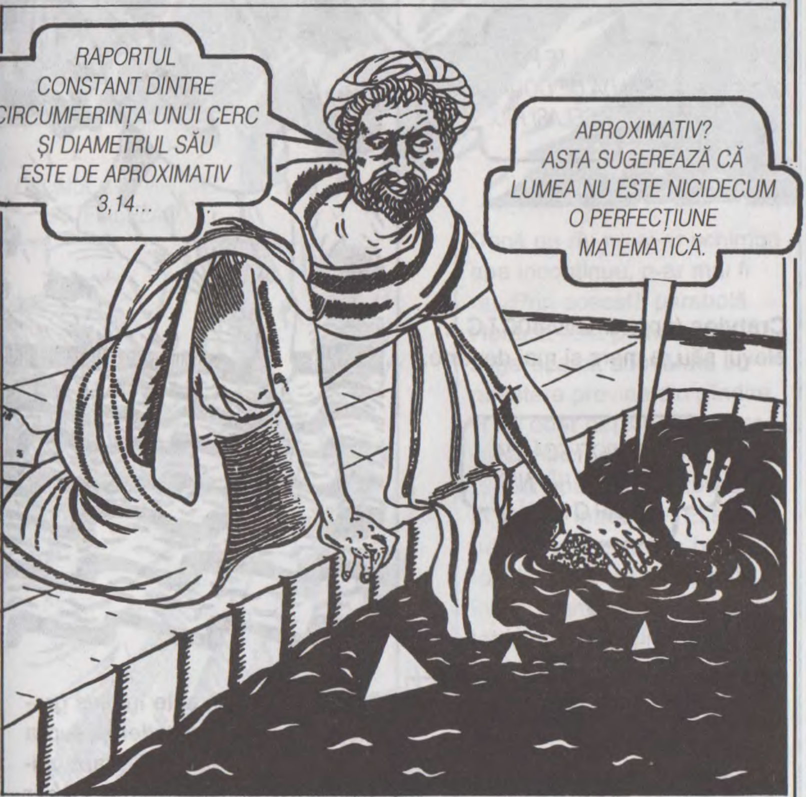
RAPORTUL CONSTANT DINTRE CIRCUMFERINȚA UNUI CERC ȘI DIAMETRUL SĂU ESTE DE APROXIMATIV 3,14...
APROXIMATIV? ASTA SUGEREAZĂ CĂ LUMEA NU ESTE NICIDECUM O PERFECȚIUNE MATEMATICĂ.

El chiar și-a înecat unul dintre elevi, pe Hipparsus din Tarent, pentru că a dezvăluit acest adevăr neplăcut celor care nu făceau parte din grupul său. Deci, nu toți filozofii acceptă opiniile pe care le au discipolii lor.

HERACLIT ȘI LUMEA ÎN FLUX CONTINUU

Heraclit, care a trăit cam prin anii 500 î.C., a fost mai tolerant față de ideea unui univers irațional. Porecla lui era «Cîrmaciul» deoarece susținea că totul pe lumea asta este într-o permanentă schimbare și într-o stare conflictuală continuă. El și-a ilustrat ideea printr-un proverb celebru:

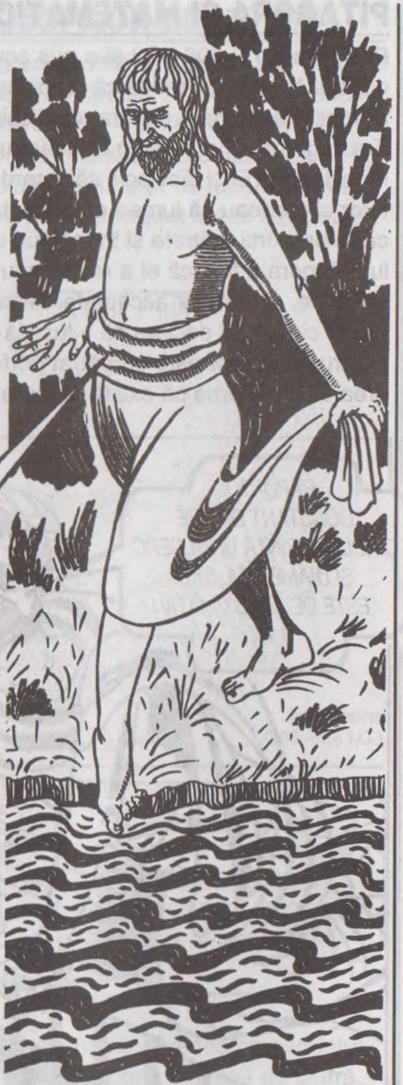
NU TE POȚI SCĂLDA DE DOUĂ ORI ÎN ACELAȘI RÎU.

Cratylos (aproximativ 400 î.C.), elevul său, a mers și mai departe.

NU TE POȚI SCĂLDA ÎN ACELAȘI RÎU NICI MĂCAR O DATĂ.

Adesea, Heraclit este înțeles greșit: punctul său de vedere asupra universului subliniază de fapt unitatea și consecvența sa. Cunoștințele pe care le obținem senzorial și în care credem prostește devin inevitabil «relative».

V.A. URECHIA GALAȚI

Pe un munte cărarea urcă sau coboară în funcție de locul în care ne aflăm în momentul respectiv. Asta este valabil pentru munți.

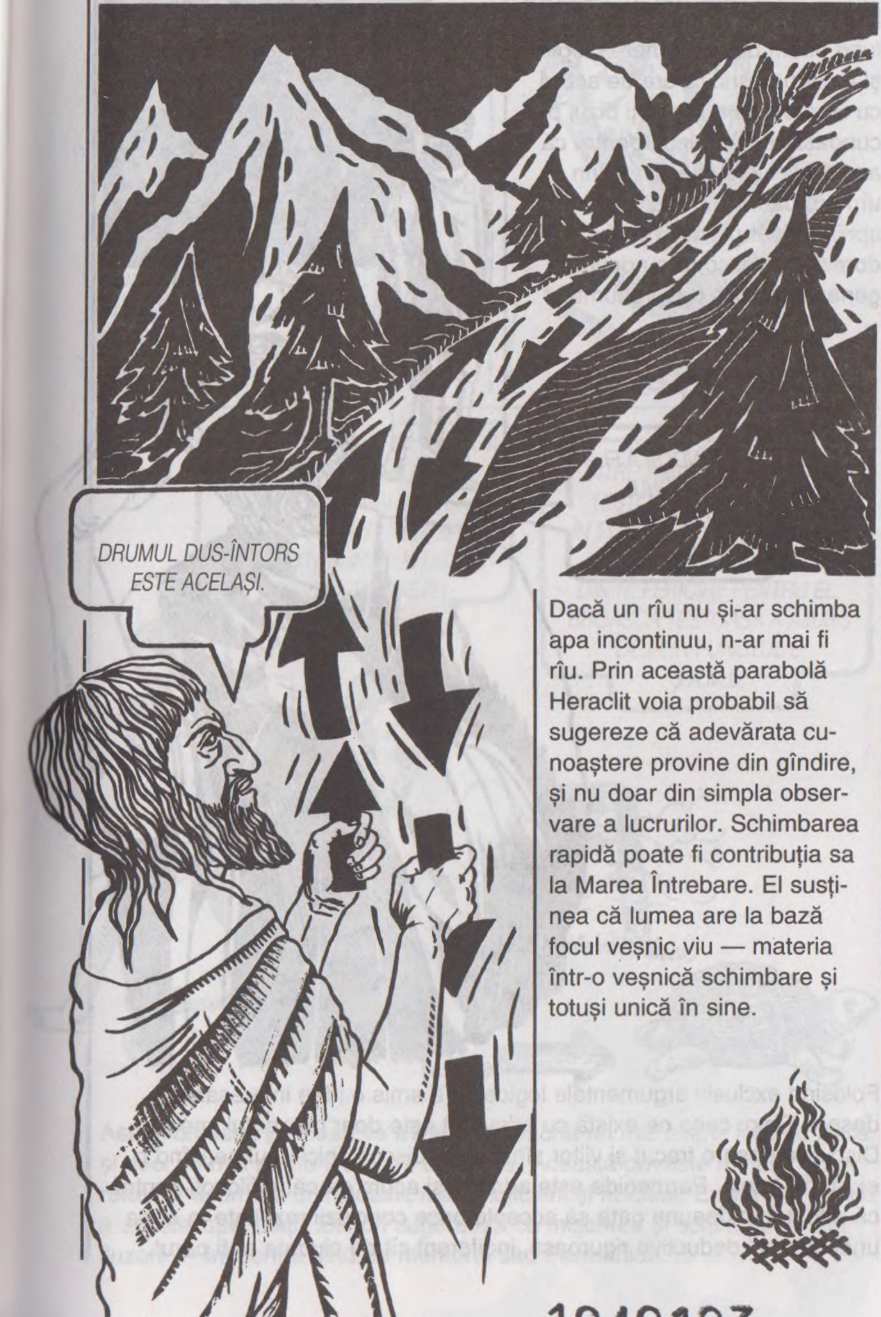
DRUMUL DUS-ÎNTORS ESTE ACELAȘI.

Dacă un rîu nu și-ar schimba apa incontinuu, n-ar mai fi rîu. Prin această parabolă Heraclit voia probabil să sugereze că adevărata cunoaștere provine din gîndire, și nu doar din simpla observare a lucrurilor. Schimbarea rapidă poate fi contribuția sa la Marea Întrebare. El susținea că lumea are la bază focul veșnic viu — materia într-o veșnică schimbare și totuși unică în sine.

PARMENIDE

Parmenide din Eleea (sudul Italiei) (515–450 î.C.) a scris un lung poem despre puterea logicii și a cunoașterii. El era de acord cu Heraclit că nu te poți bizui pe cunoașterea empirică pentru că aceasta este subiectivă. Prin urmare oamenii trebuie să se sprijine doar pe rațiune dacă doresc să descopere adevăruri general valabile despre lume.

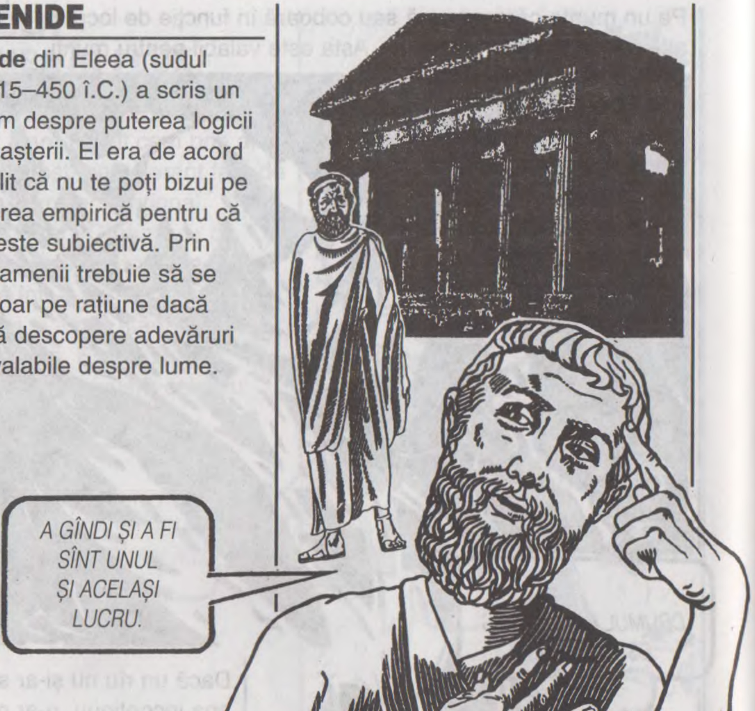
A GÎNDI ȘI A FI SÎNT UNUL ȘI ACELAȘI LUCRU.

Folosind exclusiv argumentele logice, el a emis o idee interesantă despre Timp: ceea ce există cu adevărat este doar prezentul imediat. Discuțiile despre trecut și viitor sînt numai discuții, nici unul neavînd o existență reală. Parmenide este admirat și acum de către filozofi pentru că a fost întotdeauna gata să accepte orice concluzii rezultate în urma unei operații deductive riguroase, indiferent cît de ciudate ar fi părut.

ZENON ȘI PARADOXUL MIȘCĂRII

Elevul său **Zenon** (490–430 î.C.) este celebru pentru că a inventat paradoxurile care explorează relațiile adesea uimitoare dintre spațiu și timp. Cel mai cunoscut paradox se referă la o întrecere între Ahile și o broască țestoasă. Ahile îi oferă cu generozitate broaștei țestoase un avans direct proporțional cu încetineala ei. În final, el descoperă că nu reușește să ajungă din urmă reptila cu care se întrece.

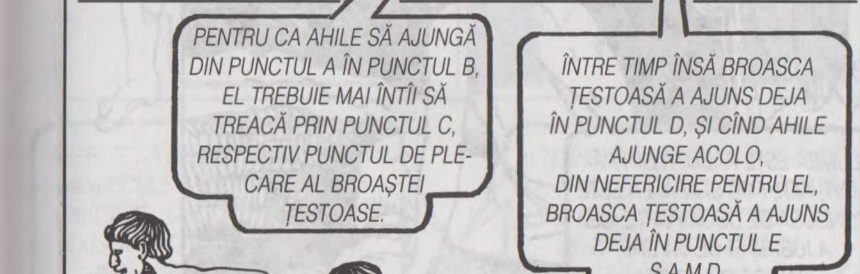
PENTRU CA AHILE SĂ AJUNGĂ DIN PUNCTUL A ÎN PUNCTUL B, EL TREBUIE MAI ÎNTÎI SĂ TREACĂ PRIN PUNCTUL C, RESPECTIV PUNCTUL DE PLECARE AL BROAȘTEI ȚESTOASE.
ÎNTRE TIMP ÎNSĂ BROASCA ȚESTOASĂ A AJUNS DEJA ÎN PUNCTUL D, ȘI CÎND AHILE AJUNGE ACOLO, DIN NEFERICIRE PENTRU EL, BROASCA ȚESTOASĂ A AJUNS DEJA ÎN PUNCTUL E Ș.A.M.D.
C

Astfel, broasca țestoasă va avea întotdeauna un mic avans față de Ahile și deci nu mai poate fi ajunsă din urmă. Această poveste îi mai îngrijorează și acum pe unii filozofi, matematicieni și fizicieni. Există și o logică a acestei speculații. Zenon sugerează că mișcarea și schimbarea sînt iluzorii — influențat fiind de mentorul său Parmenide.

EMPEDOCLE ȘI CELE PATRU ELEMENTE

Empedocle (490–430 î.C.) a trăit în colonia grecească Sicilia. El a fost medic și și-a dat propriul răspuns la Marea Întrebare.

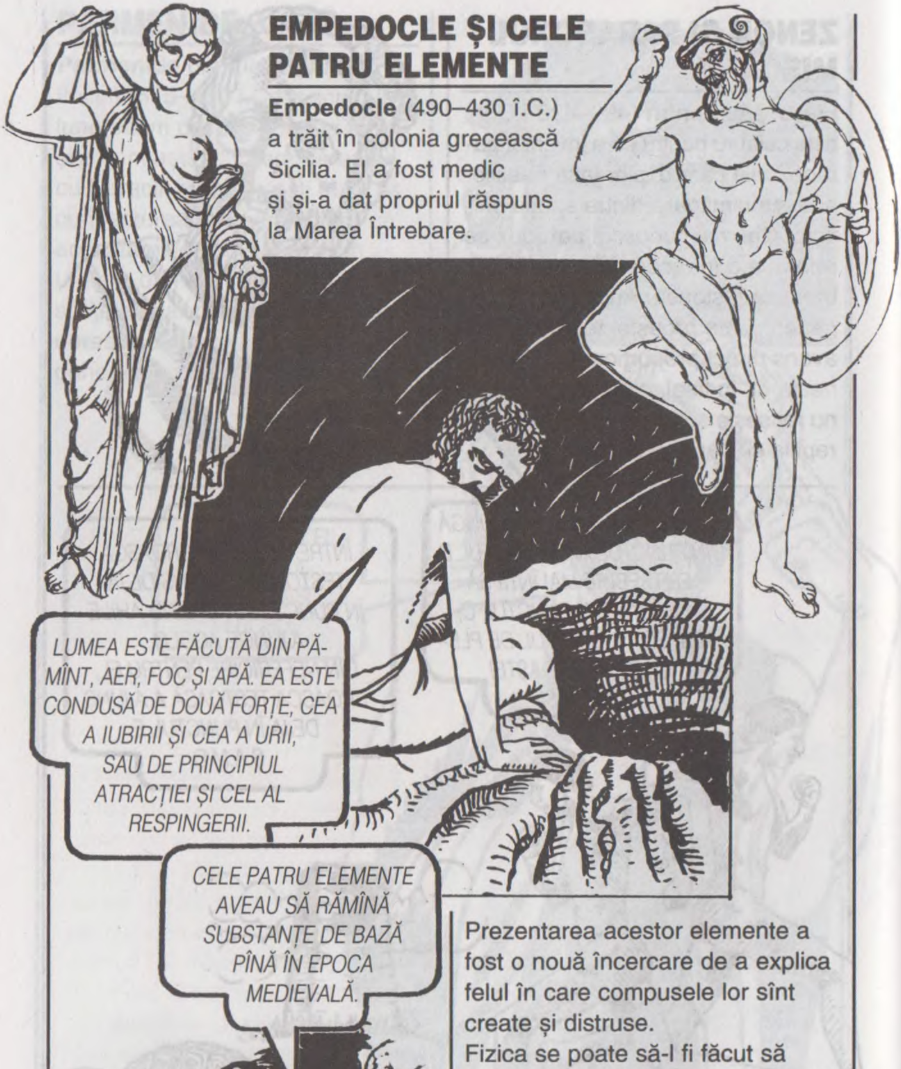
LUMEA ESTE FĂCUTĂ DIN PĂMÎNT, AER, FOC ȘI APĂ. EA ESTE CONDUSĂ DE DOUĂ FORȚE, CEA A IUBIRII ȘI CEA A URII, SAU DE PRINCIPIUL ATRACȚIEI ȘI CEL AL RESPINGERII.
CELE PATRU ELEMENTE AVEAU SĂ RĂMÎNĂ SUBSTANȚE DE BAZĂ PÎNĂ ÎN EPOCA MEDIEVALĂ.

Prezentarea acestor elemente a fost o nouă încercare de a explica felul în care compusele lor sînt create și distruse.

Fizica se poate să-l fi făcut să creadă că există un ciclu constant al reîncarnării distructive și constructive. El susținea că a fost deja «băiat și fată, tufiș și pasăre și pește de mare» înainte de a deveni Empedocle. A sfîrșit aruncîndu-se în craterul vulcanului Etna, poate tocmai pentru a-și demonstra propria filozofie.

ATOMIȘTII

Anaxagora (500–428 î.C.) a explicat că omul este făcut din ceea ce mănîncă. Totul este un amestec. Prin urmare există sînge, carne, oase, păr și unghii chiar și în grîu, ceea ce explică de ce mîncarea compune trupurile omenești.

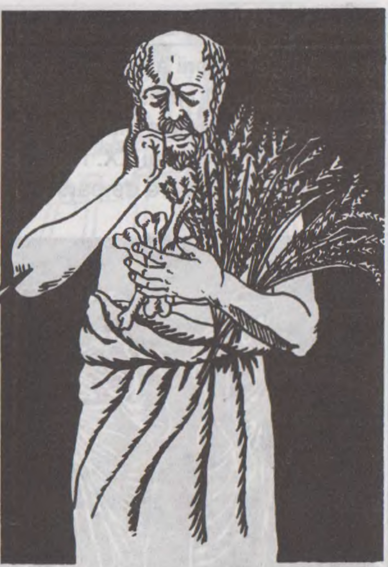
ÎN FINAL EXISTĂ O COMBINAȚIE DE ELEMENTE, TOTUL ESTE FORMAT DINTR-UN NUMĂR INFINIT DE LUCRURI INFIME.

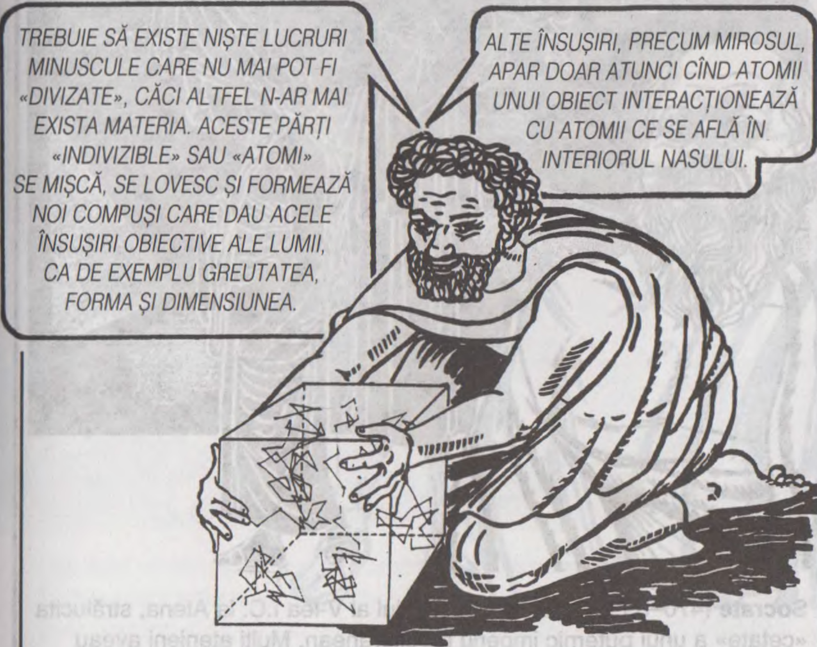
TREBUIE SĂ EXISTE NIȘTE LUCRURI MINUSCULE CARE NU MAI POT FI «DIVIZATE», CĂCI ALTFEL N-AR MAI EXISTA MATERIA. ACESTE PĂRȚI «INDIVIZIBLE» SAU «ATOMI» SE MIȘCĂ, SE LOVESC ȘI FORMEAZĂ NOI COMPUȘI CARE DAU ACELE ÎNSUȘIRI OBIECTIVE ALE LUMII, CA DE EXEMPLU GREUTATEA, FORMA ȘI DIMENSIUNEA.
ALTE ÎNSUȘIRI, PRECUM MIROSUL, APAR DOAR ATUNCI CÎND ATOMII UNUI OBIECT INTERACȚIONEAZĂ CU ATOMII CE SE AFLĂ ÎN INTERIORUL NASULUI.

Atomistul **Democrit** (460–370 î.C.) a fost contemporan cu Socrate și este celebru pentru punctele sale de vedere ipotetice asupra materiei, care anticipează în mod uluitor teoriile fizicienilor atomiști ai secolului XX.

CÎTE CEVA DESPRE SOCRATE

Toate aceste teorii asupra minţii şi naturii fundamentale a lumii sînt cunoscute drept «presocratice». Remarcabil în legătură cu aceste ipoteze este că unele dintre ele sînt extrem de asemănătoare cu teoriile ştiinţifice ale secolului XX. Filozofii au ajuns în acest stadiu fără să folosească acceleratoare de particule, ci doar gîndind foarte intens.

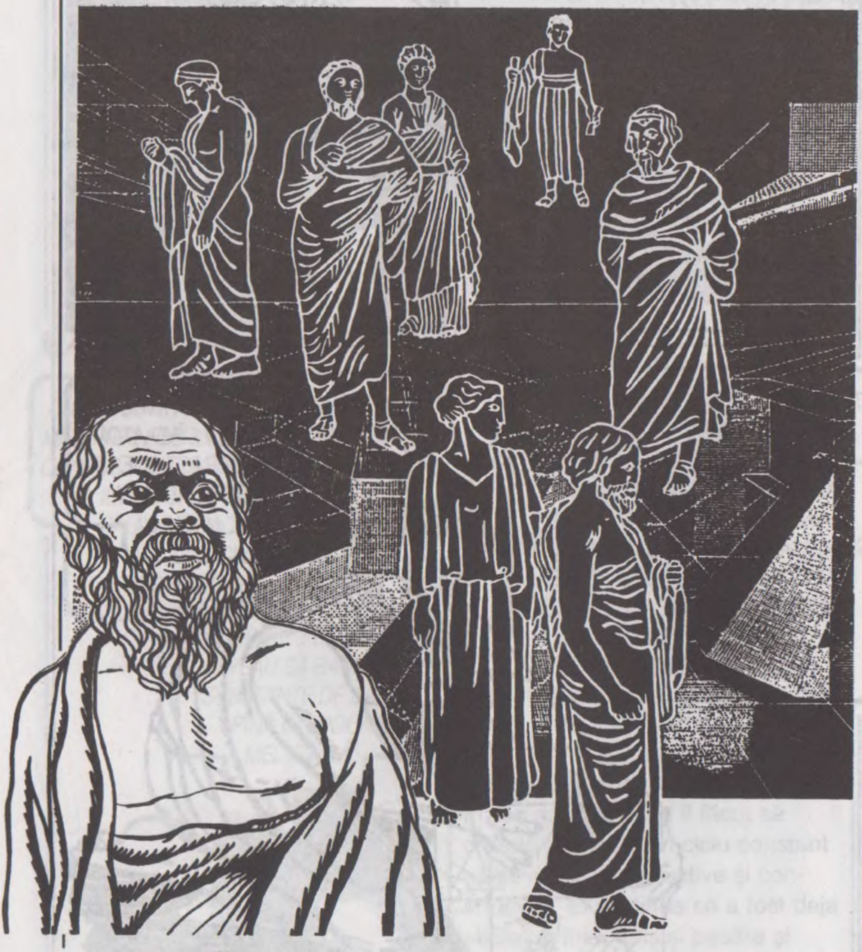

Socrate (470–399 î.C.) a trăit în secolul al V-lea î.C. la Atena, strălucita «cetate» a unui puternic imperiu mediteranean. Mulţi atenieni aveau sclavi şi de aceea îşi găseau timp liber în care puteau crea piese de teatru sau se puteau ocupa de istorie, astronomie şi filozofie. Ei se socoteau poporul cel mai civilizat de pe pămînt şi probabil că aşa erau.

RELATIVISMUL CULTURAL

Istoricul **Herodot** (484–424 î.C.) a călătorit foarte mult în afara Greciei și a făcut niște descoperiri uimitoare în legătură cu credințele și comportamentul altor popoare. Un filozof sofist precum **Protagora** (490–420 î.C.) a sesizat implicațiile complexe ale acestor descoperiri. Asta l-a făcut să-și pună întrebări neliniștitoare.

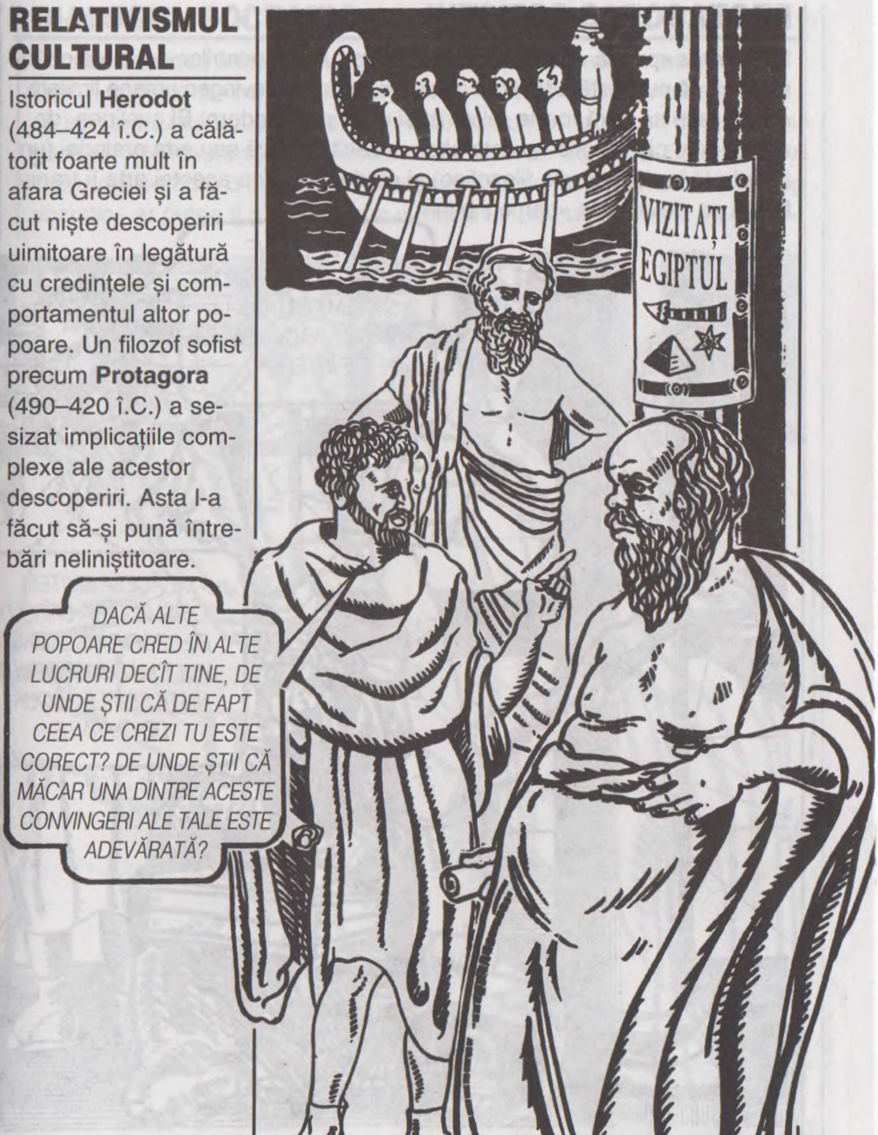
VIZITAȚI EGIPTUL
DACĂ ALTE POPOARE CRED ÎN ALTE LUCRURI DECÎT TINE, DE UNDE ȘTII CĂ DE FAPT CEEA CE CREZI TU ESTE CORECT? DE UNDE ȘTII CĂ MĂCAR UNA DINTRE ACESTE CONVINGERI ALE TALE ESTE ADEVĂRATĂ?

Întotdeauna este simplu să crezi că sînt «firești» convingerile tale de ordin «cultural». Astfel, sofiștii aveau să schimbe obiectul cercetării filozofice de la Marea Întrebare la altele referitoare la oameni și la societățile lor.

PROTAGORAS SOFISTUL

Progatoras spunea că «Omul este măsura tuturor lucrurilor» — ceea ce înseamnă că nu există adevăruri obiective, ci doar convingeri umane limitate. Asta îl face să pară foarte relativist și chiar postmodern. El susținea, de asemenea, că filozofia nu este altceva decît retorică sau arta oratoriei (un talent util în dezbaterile filozofice) și că deprinderea acestei arte îi transforma pe elevii săi în «oameni buni».

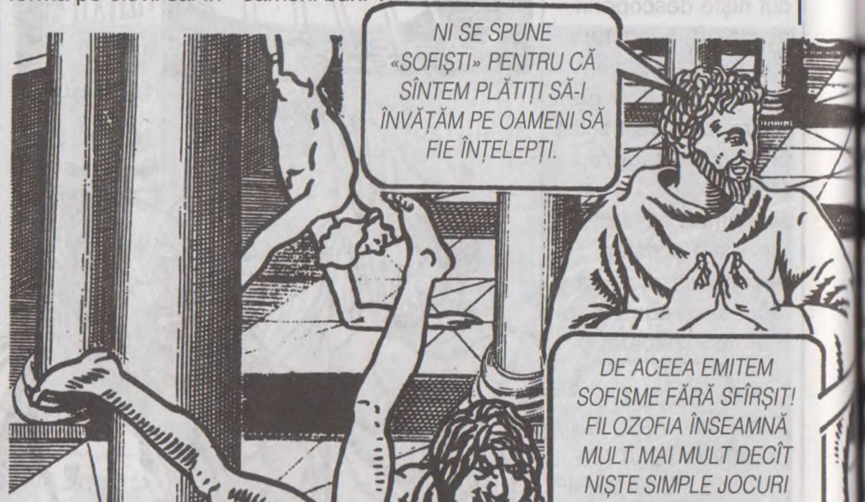
NI SE SPUNE «SOFIȘTI» PENTRU CĂ SÎNTEM PLĂTIȚI SĂ-I ÎNVĂȚĂM PE OAMENI SĂ FIE ÎNȚELEPȚI.
DE ACEEA EMITEM SOFISME FĂRĂ SFÎRȘIT! FILOZOFIA ÎNSEAMNĂ MULT MAI MULT DECÎT NIȘTE SIMPLE JOCURI DE CUVINTE.

Socrate era un bărbat mărunțel, îmbrăcat neglijent, urît și cîrn. Tatăl lui era pietrar și mama lui moașă. Nevasta lui, Xantipa, vindea legume și adesea îl socotea pe bărbatul ei îngrozitor de confuz. Fără îndoială însă că el era un guru carismatic pentru mulți tineri atenieni, poate și pentru că îi învăța să pună **totul** la îndoială — un obicei ciudat care cu siguranță îi deranja pe părinții acestora.

DIALOGUL SOCRATIC

Socrate susținea întotdeauna că nu știe nimic și de aceea oracolul din Delfi îl considera «cel mai înțelept om din Grecia». El își încuraja elevii să se contrazică asupra diverselor idei, demonstrîndu-le cît de greu e să găsești niște răspunsuri satisfăcătoare la întrebări filozofice. Starea de nesiguranță pe care o inducea în mintea oamenilor acest enervant «dialog socratic» ar putea fi o explicație a poreclei lui Socrate «Muscă de grajd».

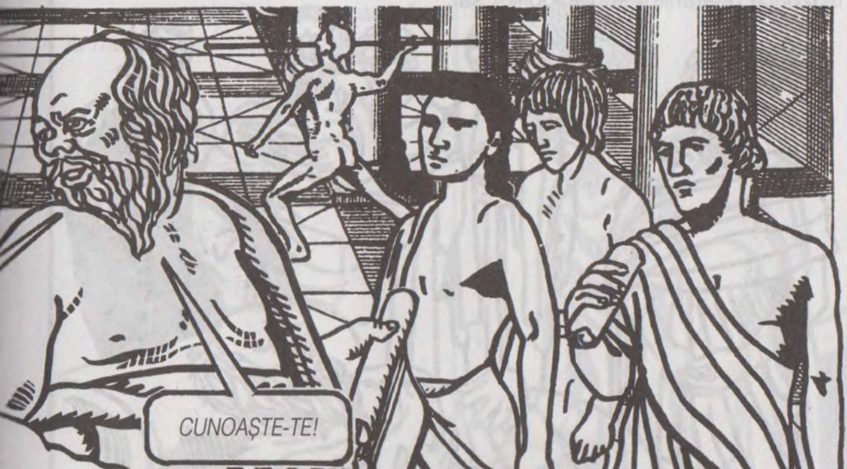
CUNOAȘTE-TE!

Nimeni nu știa dacă realmente el credea că ar putea descoperi, în urma dialogului filozofic, adevărurile fundamentale referitoare la concepte ca «Dreptatea» în așa fel încît să poată fi aplicate, propriu-zis, la problemele specifice de morală și politică. Convingerea sa principală era că adevărata înțelepciune morală este intrinsecă fiecăruia, că «Virtutea înseamnă cunoaștere».

CONDAMNAREA LA MOARTE

Din păcate, Socrate a avut niște prieteni dubioși, precum Critias, care sistematic i-au executat pe atenienii care nu erau de acord cu regula celor «Treizeci de Tirani». Cînd, în sfîrșit, au fost îndepărtați de la putere, un juriu format din democrați s-a răzbunat și Socrate a fost găsit vinovat de impietate și corupere a tinerilor atenieni astfel că a fost condamnat la moarte. El a băut fără zăbavă cucuta, după ce și-a explicat convingerile filozofice prietenilor și discipolilor săi.

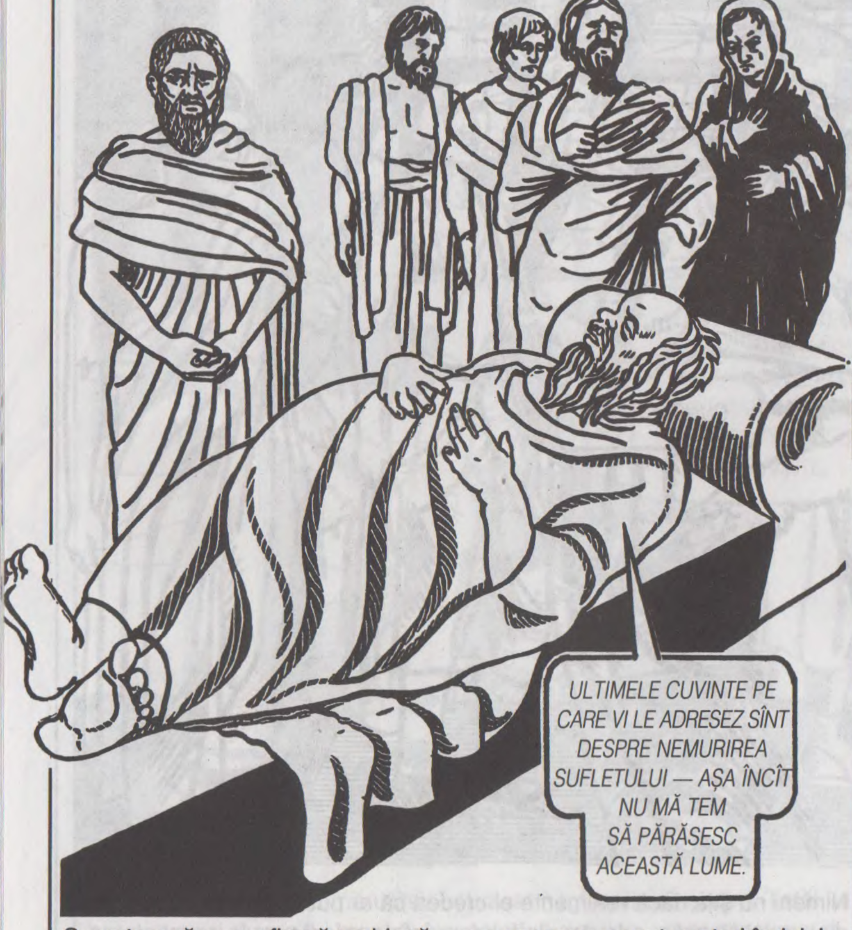
ULTIMELE CUVINTE PE CARE VI LE ADRESEZ SÎNT DESPRE NEMURIREA SUFLETULUI — AȘA ÎNCÎT NU MĂ TEM SĂ PĂRĂSESC ACEASTĂ LUME.

Socrate a rămas o figură ambiguă — un om care a avut gusturi îndoielnice în privința aliaților politici, dar care întotdeauna a apărat gîndirea independentă împotriva moralei oficiale. El însă a schimbat filozofia. Întrebările filozofice se refereau la morală și politică și nu se mai preocupau de natura lumii fizice.

PLATON
ȘI REGII FILOZOFI

Platon (427–347 î.C.) a fost unul dintre discipolii lui Socrate, dar, spre deosebire de mentorul său, era un autoritar instinctiv. El era aristocrat atenian și îi ura pe democrații care îl condamnaseră la moarte pe Socrate.

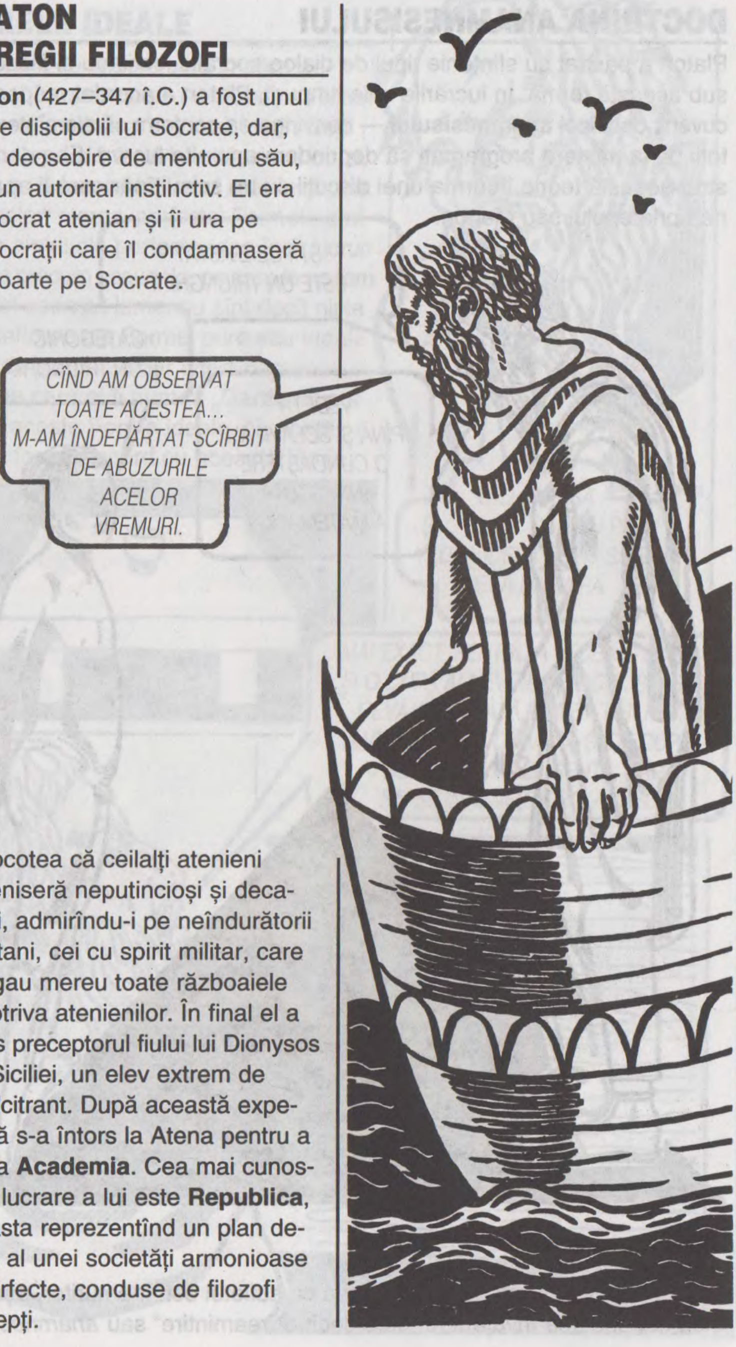
CÎND AM OBSERVAT TOATE ACESTEA... M-AM ÎNDEPĂRTAT SCÎRBIT DE ABUZURILE ACELOR VREMURI.

El socotea că ceilalți atenieni deveniseră neputincioși și decadenți, admirîndu-i pe neîndurătorii spartani, cei cu spirit militar, care cîștigau mereu toate războaiele împotriva atenienilor. În final el a ajuns preceptorul fiului lui Dionysos I al Siciliei, un elev extrem de recalcitrant. După această experiență s-a întors la Atena pentru a fonda **Academia**. Cea mai cunoscută lucrare a lui este **Republica**, aceasta reprezentînd un plan detailat al unei societăți armonioase și perfecte, conduse de filozofi înțelepți.

DOCTRINA ANAMNESISULUI

Platon a păstrat cu sfințenie tipul de dialog socratic, scriindu-și filozofia sub această formă. În lucrările sale timpurii, Platon a acordat respectul cuvenit doctrinei **anamnesisului** — convingerea conform căreia sîntem cu toții de la naștere programați să deprindem anumite lucruri. El a demonstrat această teorie în urma unei discuții cu un sclav tînăr care îi aparținea prietenului său Menon.

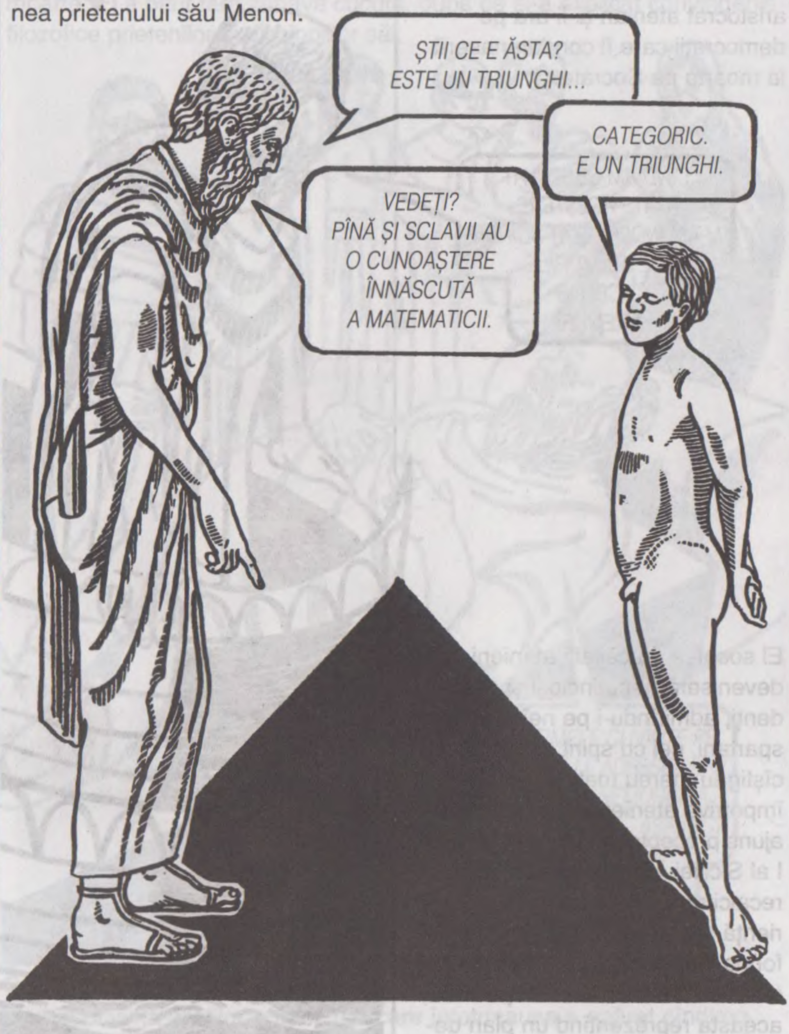
ȘTII CE E ĂSTA?
ESTE UN TRIUNGHI...
CATEGORIC.
E UN TRIUNGHI.
VEDEȚI?
PÎNĂ ȘI SCLAVII AU
O CUNOAȘTERE
ÎNNĂSCUTĂ
A MATEMATICII.

Explicația sa se baza pe convingerea că sufletul este nemuritor, așa încît, tot ceea ce învățăm nu este decît o „reamintire“ sau *anamnesis*.

FORMELE IDEALE

Acest punct de vedere care implica „reamintirea“ în cunoaștere l-a ajutat pe Platon să împartă realitatea în „două lumi“. Deși există o lume clară, obișnuită, de zi cu zi, pe care o vedem cu toții, mai este încă una, a „Formelor“ eterne, perfecte. Formele sînt precum amintirile perfecte, așa încît lucruri concrete precum scaunele, pe care le vedem cu toții în această lume, nu sînt decît niște copii inferioare ale Formei pure sau ideale a „ideii de scaun“. Doar cîțiva oameni inițiați, pe care el îi numea „Gardieni“ pot „vedea“ aceste Forme ideale. Nu toată lumea a fost de acord cu această teorie.

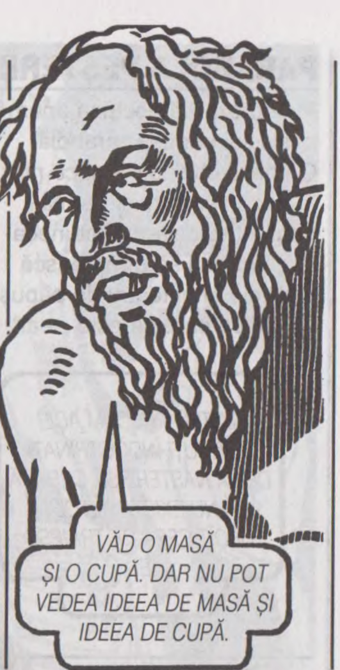
VĂD O MASĂ ȘI O CUPĂ. DAR NU POT VEDEA IDEEA DE MASĂ ȘI IDEEA DE CUPĂ.

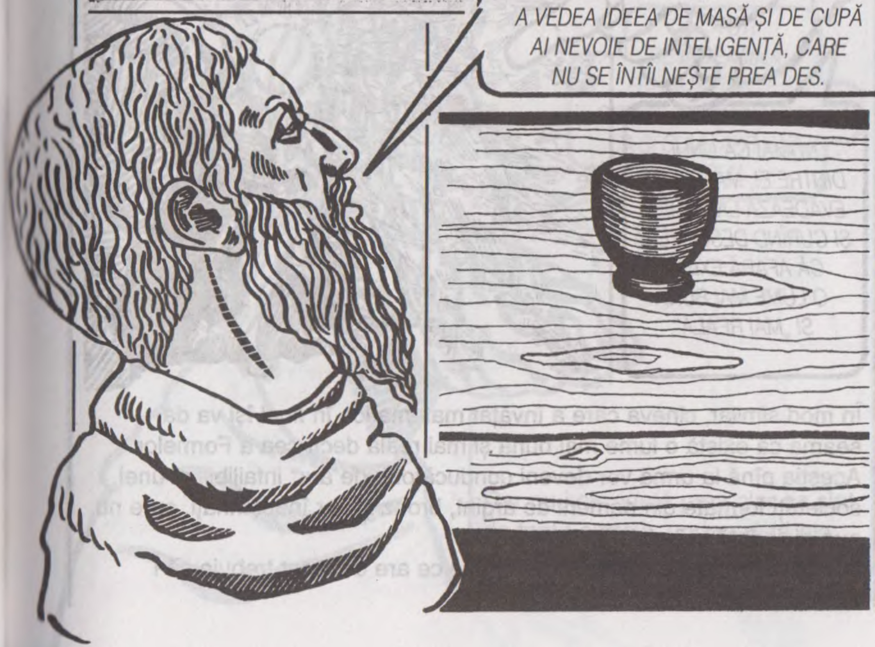
MAI EXACT, PENTRU A VEDEA O MASĂ ȘI O CUPĂ AI NEVOIE DE OCHI, ȘI AȘA CEVA ARE TOATĂ LUMEA. PENTRU A VEDEA IDEEA DE MASĂ ȘI DE CUPĂ AI NEVOIE DE INTELIGENȚĂ, CARE NU SE ÎNTÎLNEȘTE PREA DES.

PARABOLA PEȘTERII

Platon explică doctrina anamnesisului printr-o parabolă. Oamenii obișnuiți sînt ca niște prizonieri închiși permanent într-o cavernă întunecată și obligați să urmărească umbrele unui teatru de păpuși care li se pare că este „real“.

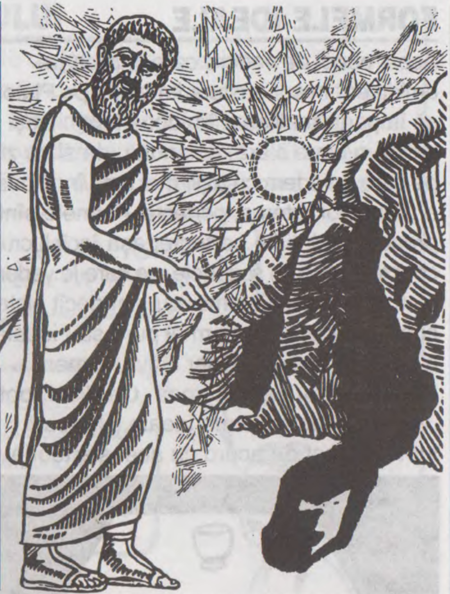
SÎNTEM PRECUM ACEI DEȚINUȚI ÎNDOCTRINAȚI DE LA NAȘTERE SĂ CREADĂ CĂ NU EXISTĂ ALTCEVA DECÎT CEEA CE TRĂIESC EI.

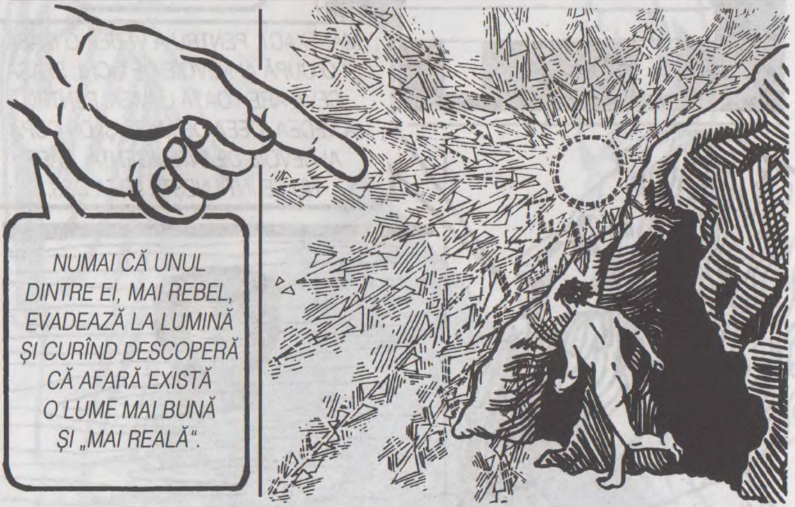
NUMAI CĂ UNUL DINTRE EI, MAI REBEL, EVADEAZĂ LA LUMINĂ ȘI CURÎND DESCOPERĂ CĂ AFARĂ EXISTĂ O LUME MAI BUNĂ ȘI „MAI REALĂ“.

În mod similar, cineva care a învățat matematica în final își va da seama că există o lume mai bună și mai reală decît cea a Formelor. Aceștia pînă la urmă vor deveni conducătorii „de aur“ infailibili ai unei societăți formate din oameni de argint, bronz și fier îndoctrinați, care nu pun niciodată la îndoială sistemul.

În Republica, dacă cineva vrea să afle ce are de făcut trebuie să-l întrebe pe „Gardian“.

În lucrările de mai tîrziu, Platon se pare că a avut niște îndoieli în privința Formelor și a felului în care ele intră în relație cu obiectele obișnuite sau cu cele „speciale". Sistemul lui Platon este „închis". Dacă accepți ceea ce spune despre cunoaștere, se presupune că trebuie să accepți și morala sa dictatorială și punctele de vedere politice. Platon a crezut că orice tip de cunoaștere poate fi la fel de veșnic și de imaterial precum matematica — ceea ce nu este așa. S-ar putea la fel de bine să se fi lăsat „sedus" de către spiritul ciudat al grecilor antici care insinuau că, dacă vrei să „știi" ceva, trebuie să ai o experiență directă a lucrului respectiv.

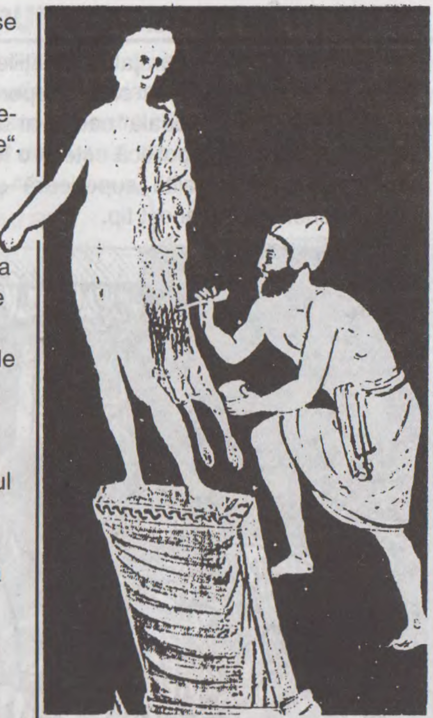

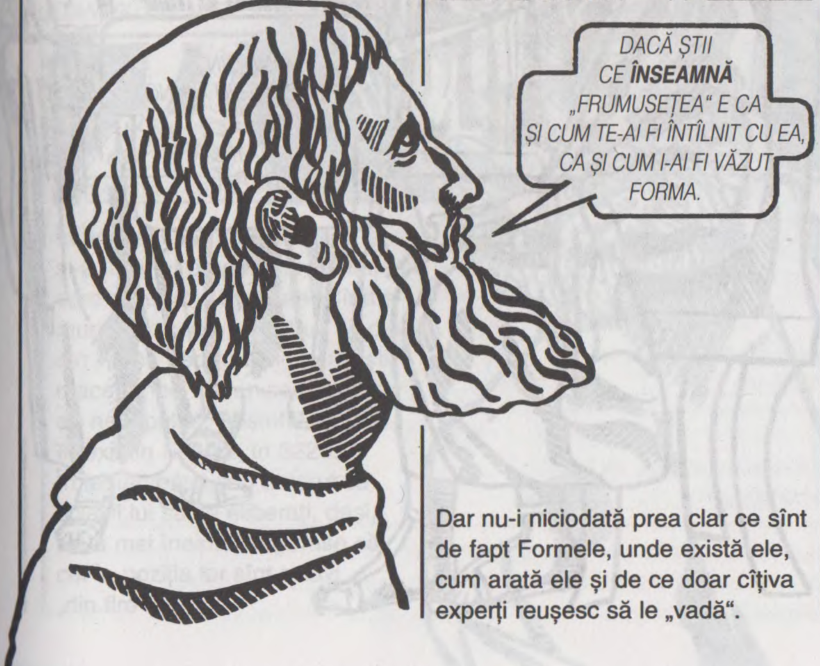
DACĂ ȘTII CE **ÎNSEAMNĂ** „FRUMUSEȚEA" E CA ȘI CUM TE-AI FI ÎNTÎLNIT CU EA, CA ȘI CUM I-AI FI VĂZUT FORMA.

Dar nu-i niciodată prea clar ce sînt de fapt Formele, unde există ele, cum arată ele și de ce doar cîțiva experți reușesc să le „vadă".

EXPERȚII ÎN FILOZOFIE

Filozofia lui Platon a încurajat generațiile de filozofi de mai tîrziu să creadă că este obligația lor să descopere tipurile speciale de cunoaștere supranaturală sau „ideală“ care s-ar afla dincolo de existența obișnuită. Filozofia sa politică este și o încurajare periculoasă de a crea „utopii“ conduse de o elită „superioară“ și autoritară. Noi știm unde pot duce experiențele de acest tip.

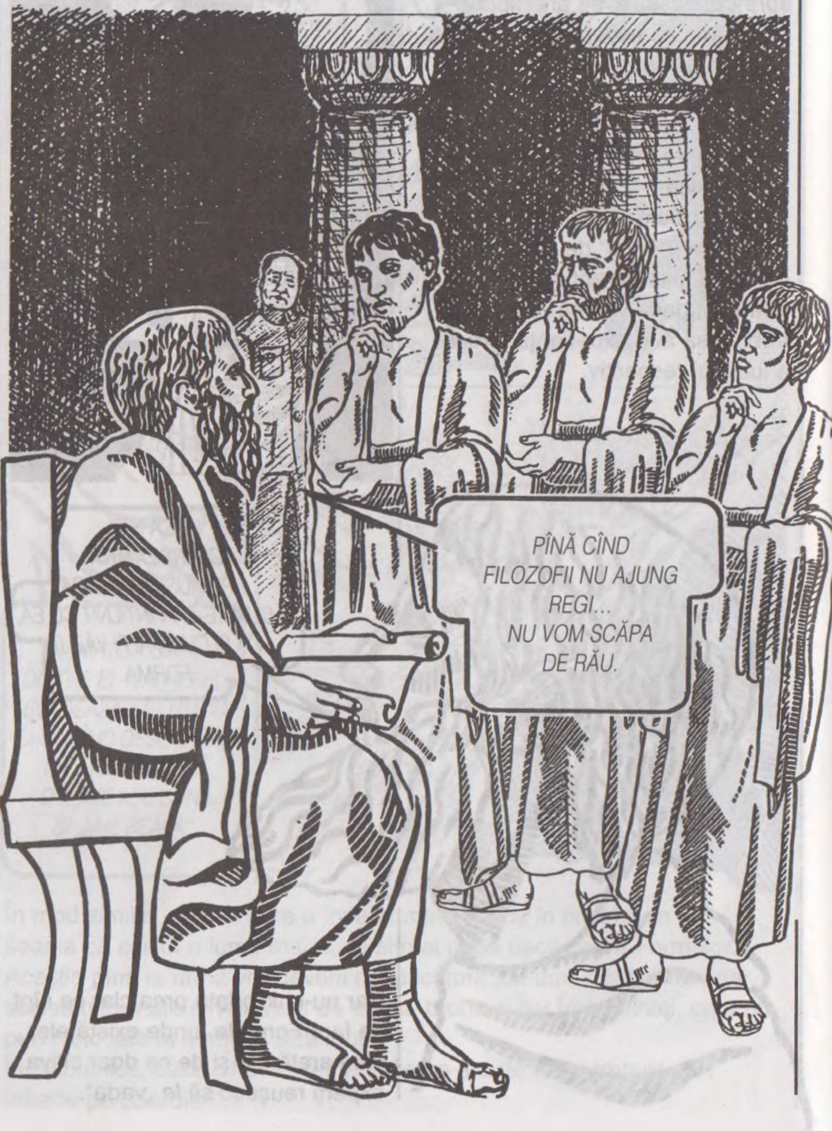
PÎNĂ CÎND FILOZOFII NU AJUNG REGI... NU VOM SCĂPA DE RĂU.

ARISTOTEL MAGISTERUL

Cînd avea 18 ani, **Aristotel** (384–322 î.C.) a venit la Atena din Macedonia, din nordul Greciei, ca să studieze la Academia lui Platon. Fără îndoială că i-a plăcut să fie student acolo, pentru că a rămas 20 de ani. Cînd a murit Platon, Aristotel a plecat din Atena, s-a căsătorit și s-a reîntors acasă, în Macedonia.

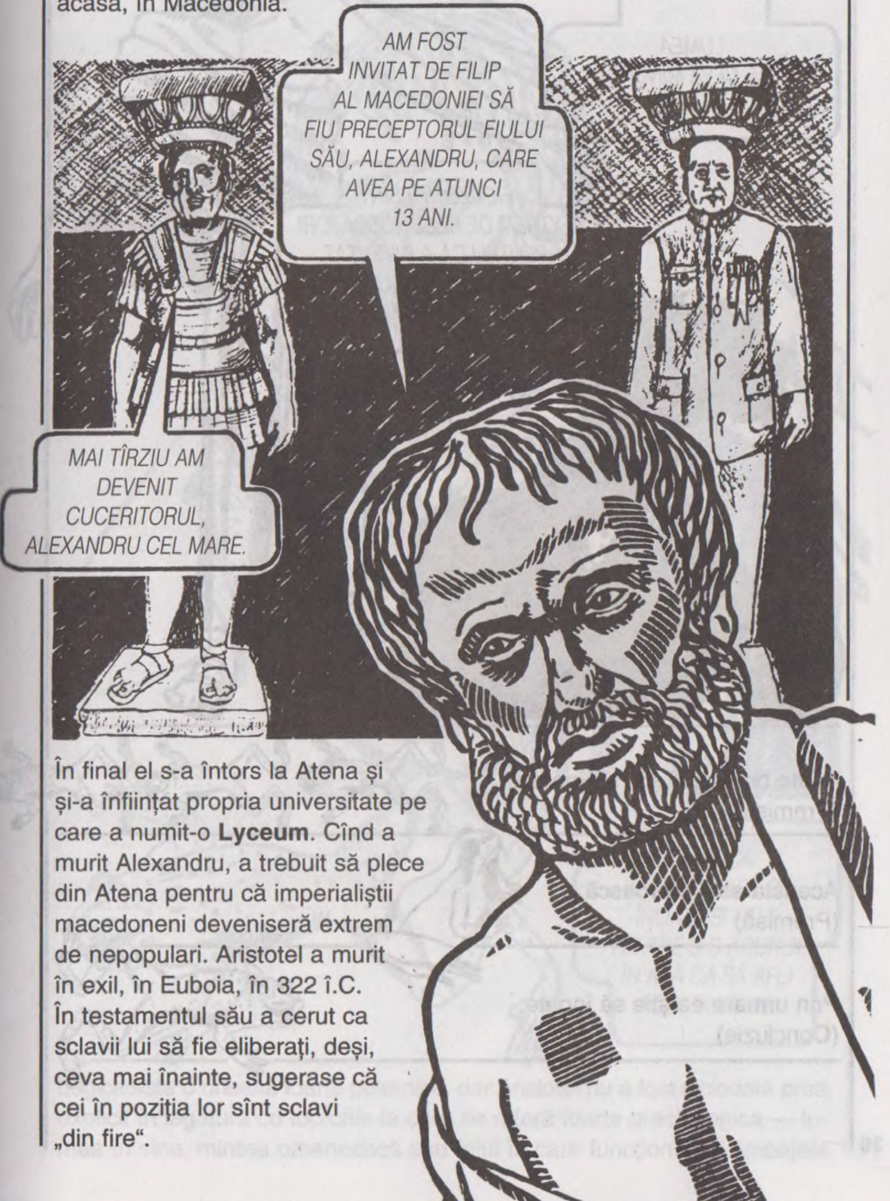
AM FOST INVITAT DE FILIP AL MACEDONIEI SĂ FIU PRECEPTORUL FIULUI SĂU, ALEXANDRU, CARE AVEA PE ATUNCI 13 ANI.
MAI TÎRZIU AM DEVENIT CUCERITORUL, ALEXANDRU CEL MARE.

În final el s-a întors la Atena și și-a înființat propria universitate pe care a numit-o **Lyceum**. Cînd a murit Alexandru, a trebuit să plece din Atena pentru că imperialiștii macedoneni deveniseră extrem de nepopulari. Aristotel a murit în exil, în Euboia, în 322 î.C. În testamentul său a cerut ca sclavii lui să fie eliberați, deși, ceva mai înainte, sugerase că cei în poziția lor sînt sclavi „din fire".

LOGICA DEDUCTIVĂ SAU SILOGISMUL

Aristotel a scris vreo 400 de cărți, aproape despre tot, de la moluște la nemurirea sufletului.

LUMEA ESTE CEVA MINUNAT.
FILOZOFII ÎI SÎNT EXTREM DE RECUNOSCĂTORI PENTRU CĂ A INVENTAT LOGICA DEDUCTIVĂ, CARE ESTE CAM AȘA:

Toate broaștele știu să înoate.
(Premisă)

Aceasta este o broască.
(Premisă)

Prin urmare ea știe să înoate.
(Concluzie)

Structurile logice sau **silogismele** pot fi enunțate astfel: „nici o broască" și „niște broaște". Dacă argumentul urmează niște reguli simple (și anume să nu apară în concluzie mai mult decît există în premise), atunci este valid. Dacă premisele sînt adevărate și argumentul este valid, atunci și concluzia poate fi garantată.

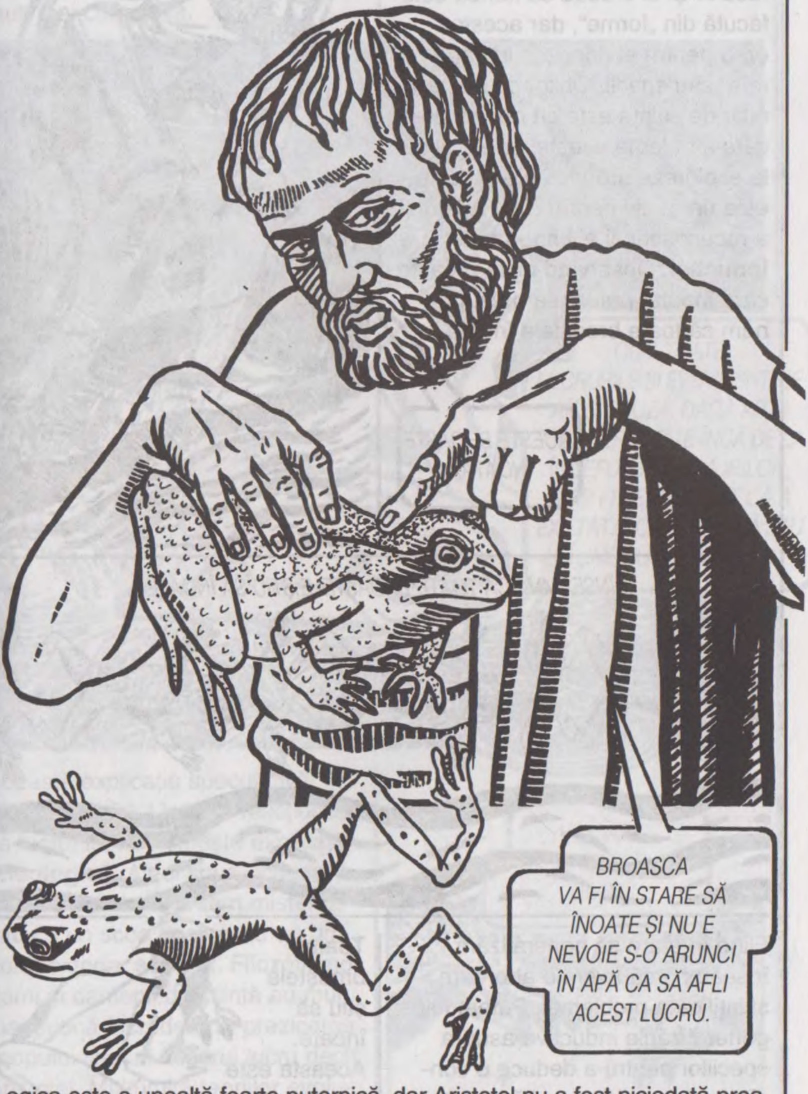
BROASCA VA FI ÎN STARE SĂ ÎNOATE ȘI NU E NEVOIE S-O ARUNCI ÎN APĂ CA SĂ AFLI ACEST LUCRU.

Logica este o unealtă foarte puternică, dar Aristotel nu a fost niciodată prea explicit în legătură cu lucrurile la care se referă foarte precis logica — lumea în sine, mintea omenească sau felul în care funcționează limbajele.

INDUCȚIE ȘI ȘTIINȚĂ

Aristotel nu era chiar complet convins de bizara teorie a lui Platon referitoare la Formele Ideale. Și el credea că lumea este făcută din „forme“, dar acestea erau pentru el doar „tipuri naturale“ sau specii. Obligația oamenilor de știință este să descopere care sînt toate aceste „tipuri“ și să le exploreze proprietățile. Acesta este un motiv pentru care Aristotel a recunoscut și el importanța **inducției**. Observînd niște broaște care înoată, putem să presupunem că toate broaștele înoată.

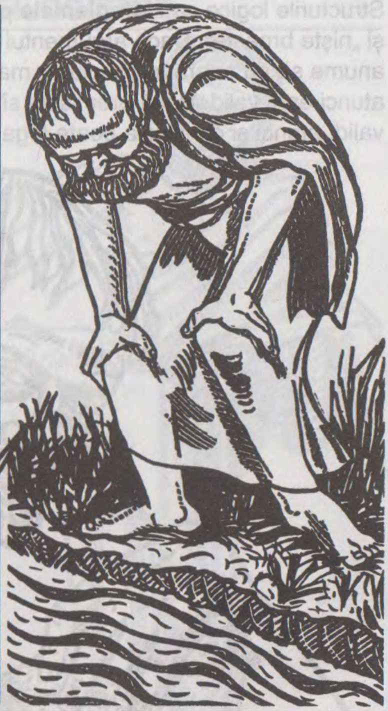
ACESTE BROAȘTE ÎNOATĂ...

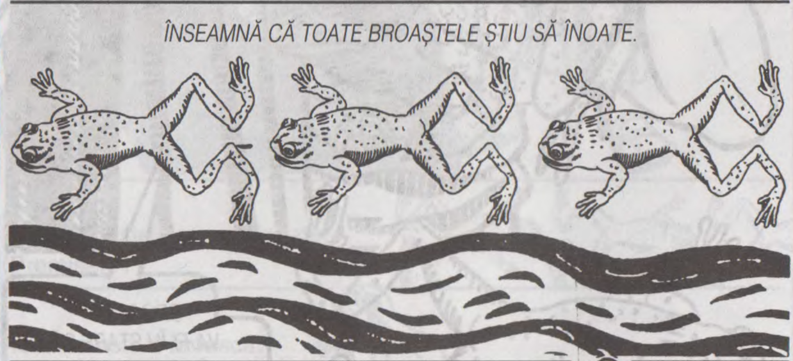
ÎNSEAMNĂ CĂ TOATE BROAȘTELE ȘTIU SĂ ÎNOATE.

Fiind în stare să generalizăm, înseamnă că avem o abordare științifică a problemei. Putem folosi generalizările inductive asupra speciilor pentru a deduce o concluzie despre o anumită broască, aceasta dîndu-i științei puterea de prezicere.

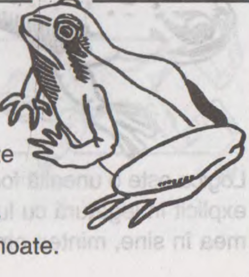

Toate broaștele știu să înoate. Aceasta este o broască. Prin urmare ea știe să înoate.

CAUZELE FINALE

Aristotel credea că nu există decît *esențe*, nu „Forme“, și că totul are o „cauză finală“ sau o funcție potențială.

Astfel, focul are potențialul de a se extinde, iar obiectele grele de a cădea. Alte lucruri, precum plantele, animalele și oamenii au niște funcții mult mai complexe.

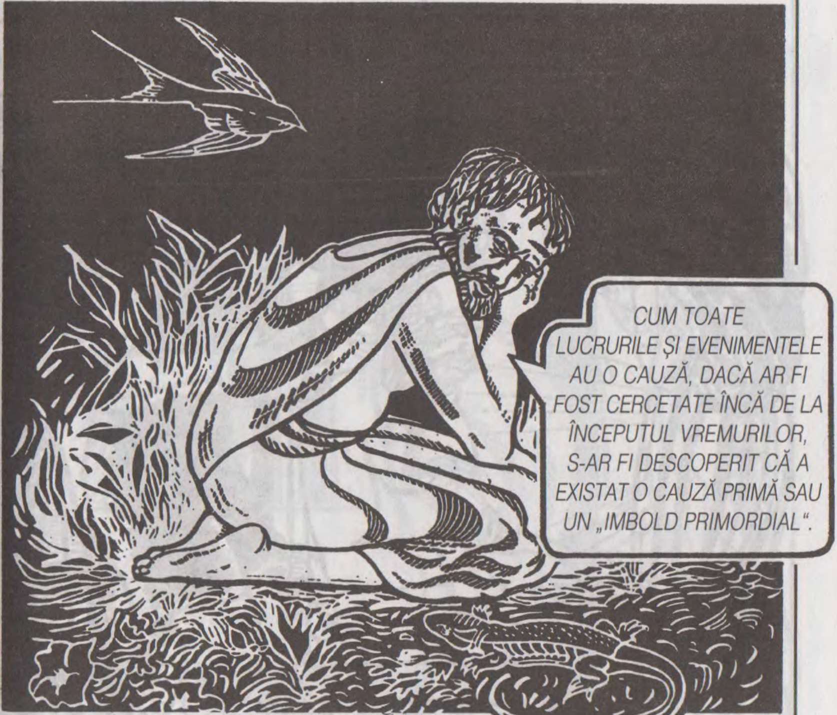
CUM TOATE LUCRURILE ȘI EVENIMENTELE AU O CAUZĂ, DACĂ AR FI FOST CERCETATE ÎNCĂ DE LA ÎNCEPUTUL VREMURILOR, S-AR FI DESCOPERIT CĂ A EXISTAT O CAUZĂ PRIMĂ SAU UN „IMBOLD PRIMORDIAL“.

Această explicație speculativă, în legătură cu felul în care reacționează lucrurile, se numește explicație **teleologică**. Altfel spus, „cauza“ e un fel de „imbold“ intern misterios sau cu un scop final, și nu un „imbold“ exterior separat. Filozofii moderni și oamenii de știință au mult mai puțină încredere în prezicerea scopului final al fiecărui lucru decît Aristotel. Mulțumită teoriilor evoluționiste ale lui Darwin, ei chiar se îndoiesc că așa ceva ar exista.

APROAPE DE CREATORUL DIVIN.

SUFLETE ȘI SUBSTANȚE

Și Aristotel s-a preocupat de acea Mare Întrebare — filozofia. El nu a acceptat ideea că obiectele materiale ar fi copii inferioare ale „Formelor“ eterne. Pentru Aristotel totul este făcut dintr-o unică „substanță“, cu proprietăți „esențiale“ sau „accidentale“. Proprietățile esențiale au capacitatea de a *defini*.

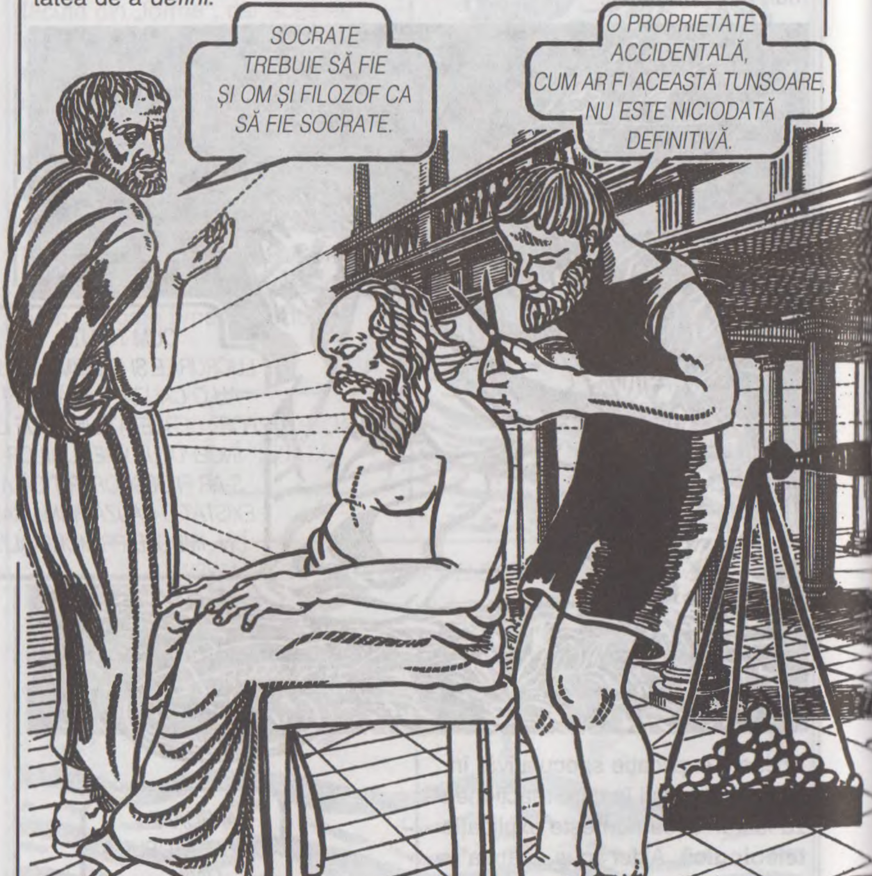
SOCRATE TREBUIE SĂ FIE ȘI OM ȘI FILOZOF CA SĂ FIE SOCRATE.
O PROPRIETATE ACCIDENTALĂ, CUM AR FI ACEASTĂ TUNSOARE, NU ESTE NICIODATĂ DEFINITIVĂ.

Problema filozofică a „substanței“ va continua să îi preocupe pe filozofii din următorii 2500 de ani. Aristotel a mai spus că sufletele sînt principiul oricărei forme de viață biologică. Plantele au un suflet vegetativ care le face să crească, iar animalele au și ele un suflet special care le dă senzații; oamenii le au pe amîndouă. Și, în plus, sînt capabili de gîndire. Spre deosebire de sufletele pitagoreice și platoniciene, cele aristotelice nu garantează nemurirea.

ETICA MĂSURII

Platon socotea că morala trebuie lăsată în seama experților.
Aristotel credea că morala este mai curînd un fel de învățătură pe care majoritatea adulților o capătă din experiență.
Părinții își învață copiii să se comporte frumos cu ceilalți copii, iar adulții învață cum să fie înțelepți, cumpătați.
Oamenii sînt niște animale sociabile, programate să trăiască împreună armonios, chiar dacă „programarea“ lor morală trebuie să fie exercitată permanent alegînd calea de „mijloc“.

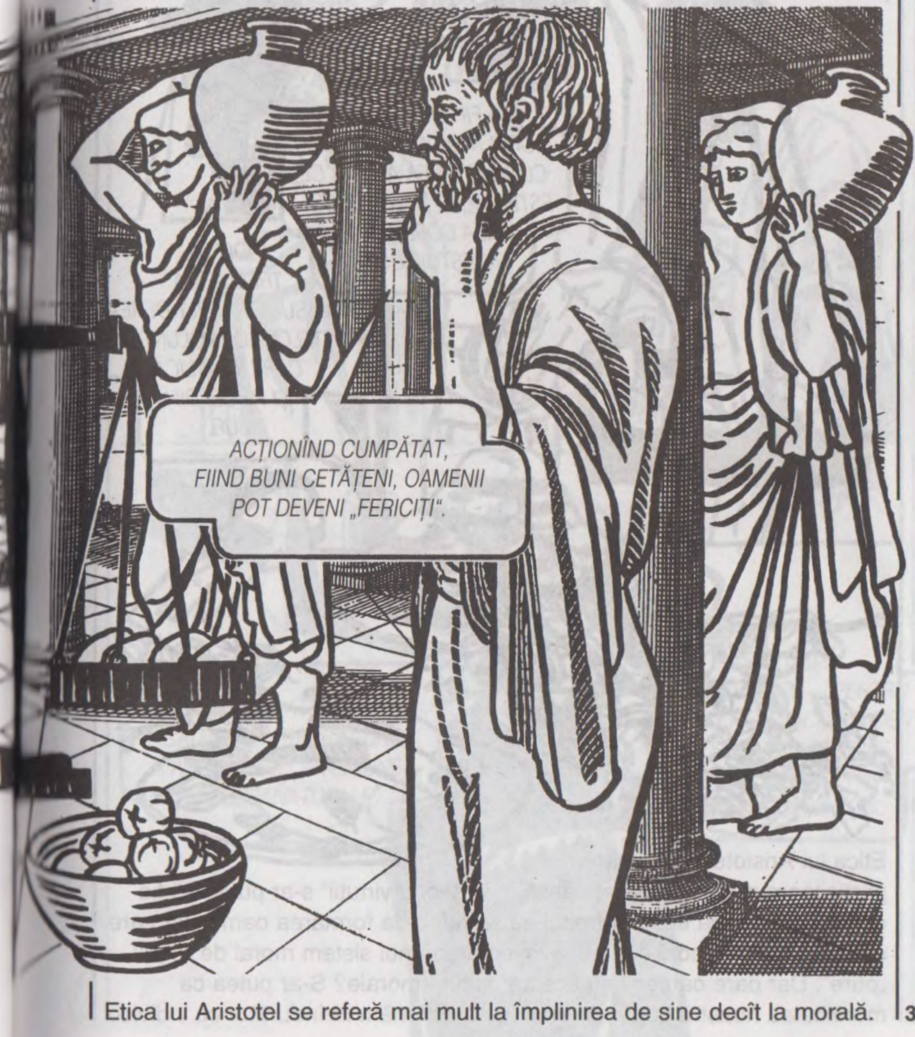
ACȚIONÎND CUMPĂTAT, FIIND BUNI CETĂȚENI, OAMENII POT DEVENI „FERICIȚI“.

Etica lui Aristotel se referă mai mult la împlinirea de sine decît la morală.

ASUMAREA VINEI

Aristotel credea că Socrate greșea atunci cînd își imagina că „Virtutea înseamnă cunoaștere".

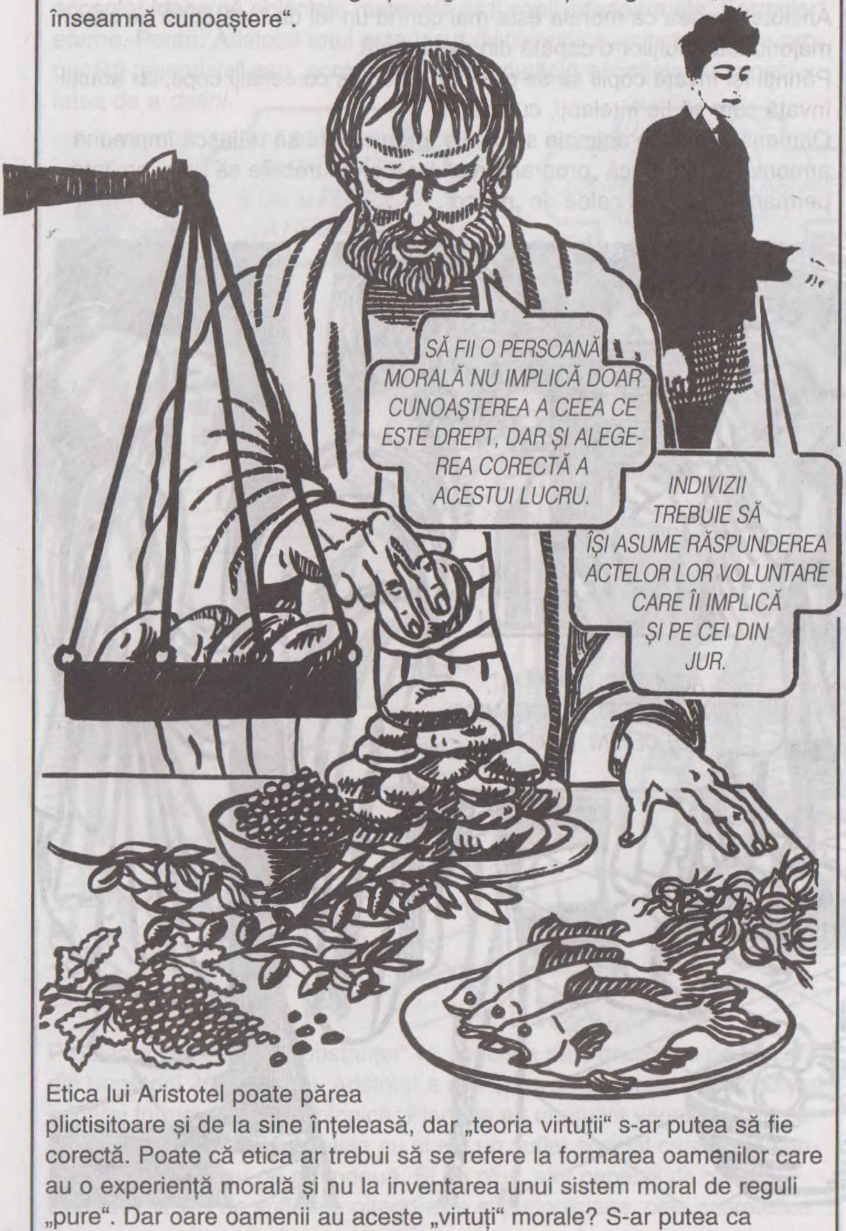
SĂ FII O PERSOANĂ MORALĂ NU IMPLICĂ DOAR CUNOAȘTEREA A CEEA CE ESTE DREPT, DAR ȘI ALEGEREA CORECTĂ A ACESTUI LUCRU.
INDIVIZII TREBUIE SĂ ÎȘI ASUME RĂSPUNDEREA ACTELOR LOR VOLUNTARE CARE ÎI IMPLICĂ ȘI PE CEI DIN JUR.

Etica lui Aristotel poate părea plictisitoare și de la sine înțeleasă, dar „teoria virtuții" s-ar putea să fie corectă. Poate că etica ar trebui să se refere la formarea oamenilor care au o experiență morală și nu la inventarea unui sistem moral de reguli „pure". Dar oare oamenii au aceste „virtuți" morale? S-ar putea ca moralitatea noastră să ne determine să acționăm neîndurător ca indivizi.

VISĂTORII PLATONICIENI ȘI REALIȘTII ARISTOTELICI

Socrate, Platon și Aristotel au pus bazele filozofiei occidentale. Filozoful **A.N. Whitehead** (1861–1947) a sugerat (și a rămas celebru pentru asta) că **toată** filozofia occidentală nu constituie altceva decît „adnotări" la Platon. Platon a pus toate întrebările la care filozofii încă mai caută răspunsuri. Se mai spune că, încă de pe atunci, filozofii au una din aceste două tendințe.

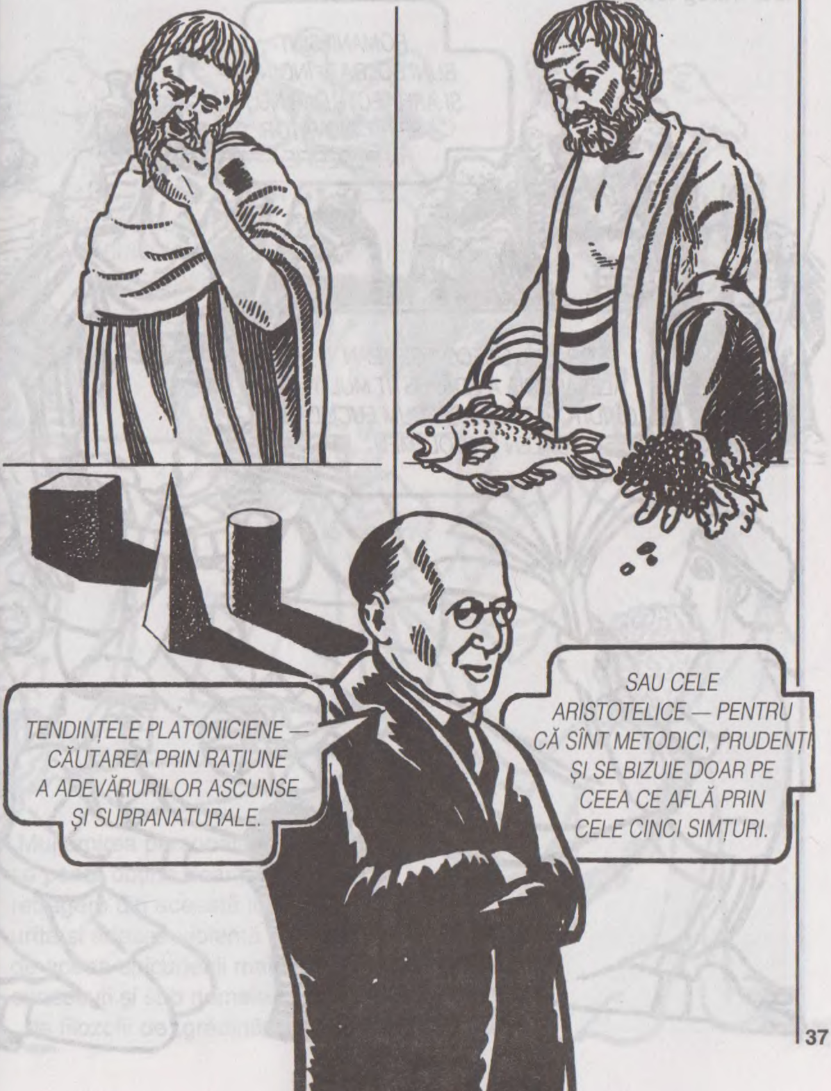
TENDINȚELE PLATONICIENE — CĂUTAREA PRIN RAȚIUNE A ADEVĂRURILOR ASCUNSE ȘI SUPRANATURALE.
SAU CELE ARISTOTELICE — PENTRU CĂ SÎNT METODICI, PRUDENȚI ȘI SE BIZUIE DOAR PE CEEA CE AFLĂ PRIN CELE CINCI SIMȚURI.

INTERLUDIU: SCURTĂ ISTORIE

Cetățile grecești independente au fost în final înghițite de imperiul lui **Alexandru cel Mare** (356–323 î.C.), elevul lui Aristotel care a cucerit tot ce a întîlnit în cale, din Persia pînă în Egipt și pînă la granițele Indiei. Astfel a început **epoca elenistică** (323–27 î.C.), cînd cultura greacă s-a extins în jurul Mediteranei. Generalii lui Alexandru au împărțit și au condus teritoriile cucerite (descendentă a unuia dintre aceștia fiind Cleopatra [69–30 î.C.], regina Egiptului), pînă ce Imperiul Roman a preluat întreg teritoriul.

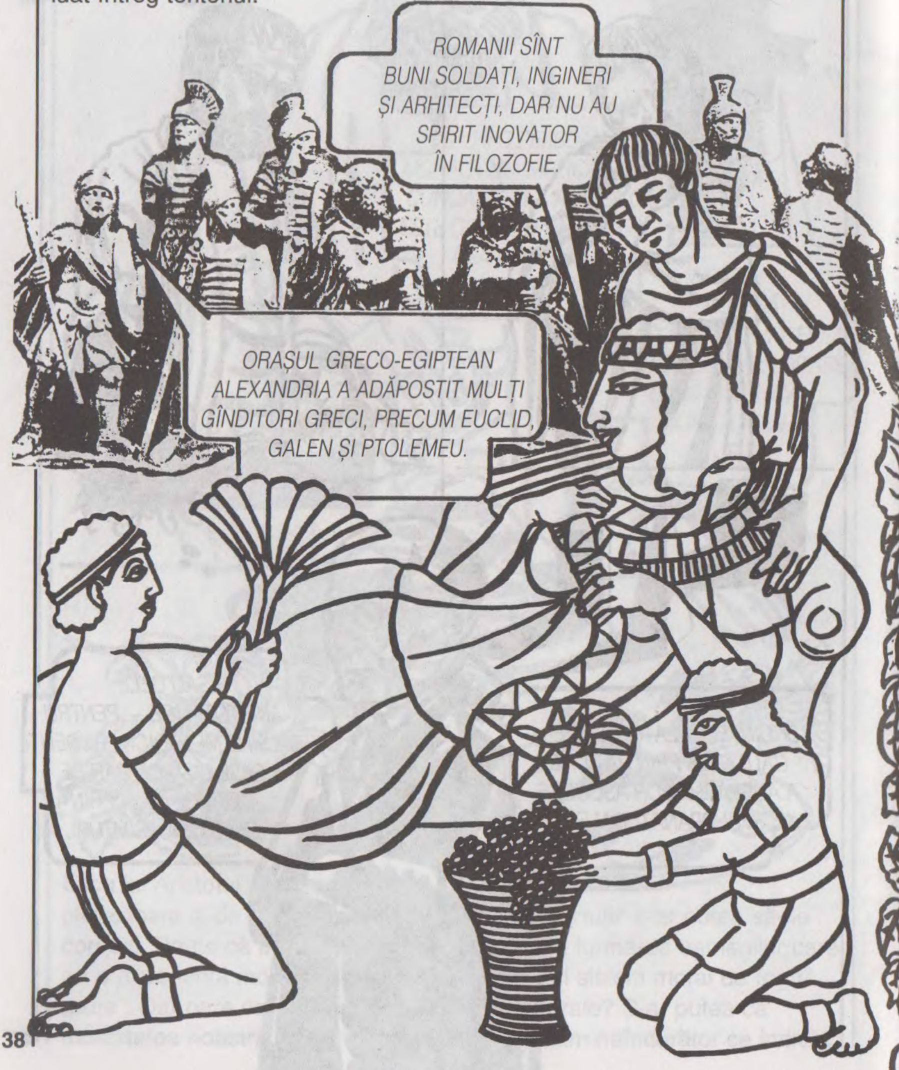
ROMANII SÎNT BUNI SOLDAȚI, INGINERI ȘI ARHITECȚI, DAR NU AU SPIRIT INOVATOR ÎN FILOZOFIE.
ORAȘUL GRECO-EGIPTEAN ALEXANDRIA A ADĂPOSTIT MULȚI GÎNDITORI GRECI, PRECUM EUCLID, GALEN ȘI PTOLEMEU.

EPICURIENII — „CULTIVAȚI-VĂ GRĂDINA“

Filozofia elenistică s-a împărțit în două școli influențate de modelul lui Aristotel, cel al „moralității“, care între timp nu mai însemna să fii un cetățean demn într-o mică cetate, ci să *supraviețuiești* într-un enorm sistem imperial care adesea era corupt.

Epicur (341–270 î.C.) sugera că lumea are nevoie doar de liniște și pace ca să fie fericită. Ca urmaș al lui Democrit, el susținea că nu trebuie să te temi de moarte — aceasta este o reîntoarcere inevitabilă a sufletelor și trupurilor noastre la stadiul de atomi.

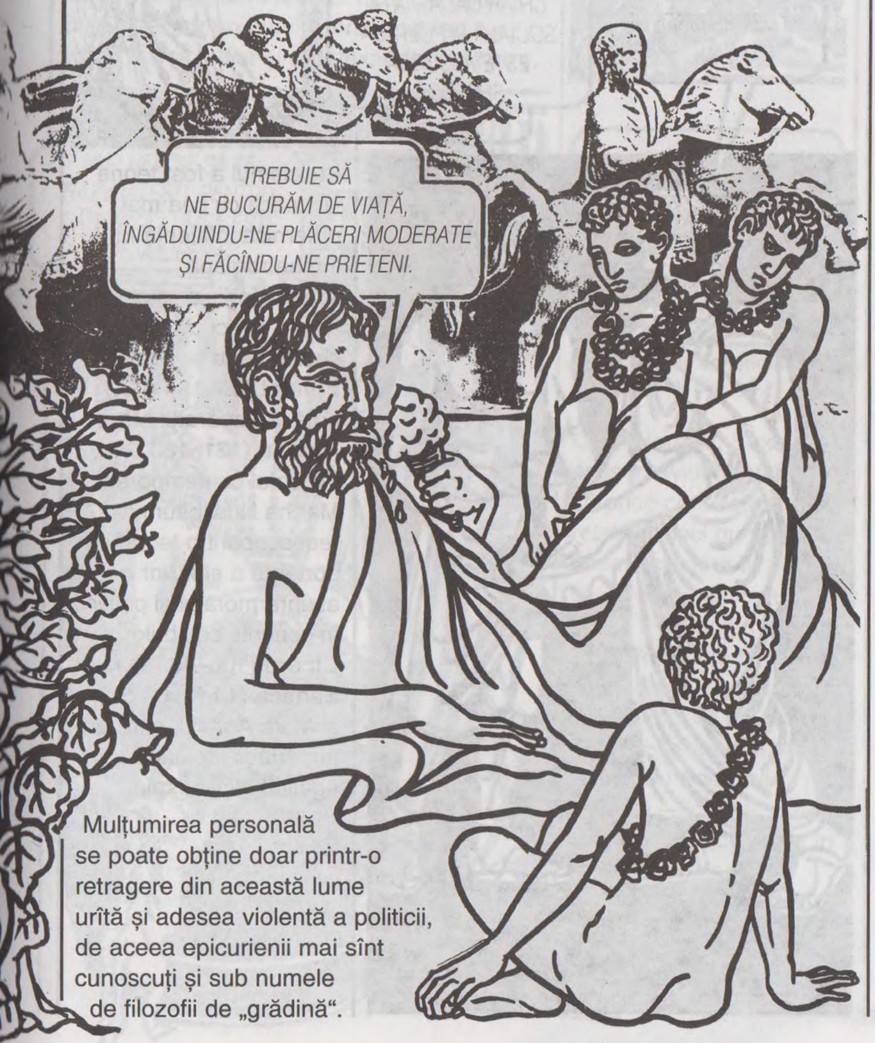
TREBUIE SĂ NE BUCURĂM DE VIAȚĂ, ÎNGĂDUINDU-NE PLĂCERI MODERATE ȘI FĂCÎNDU-NE PRIETENI.

Mulțumirea personală se poate obține doar printr-o retragere din această lume urîtă și adesea violentă a politicii, de aceea epicurienii mai sînt cunoscuți și sub numele de filozofii de „grădină“.

STOICII

Stoicii spuneau că, dacă vrei să trăiești bine, trebuie să te încrezi doar în rațiune și să să nu te bizui pe sentimentele omenești, pentru că, în final, sentimentele nu aduc decît nefericire.

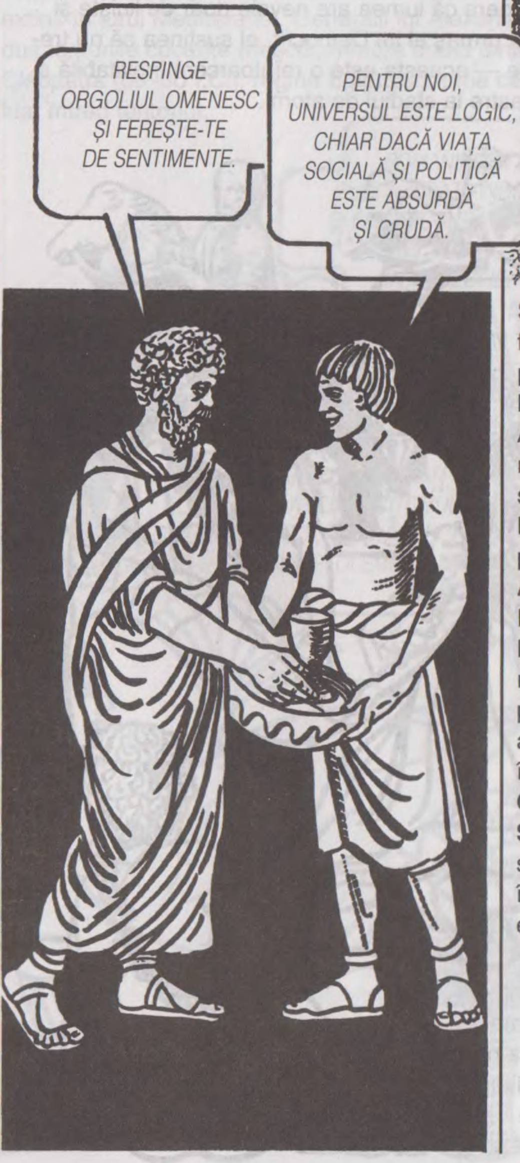
RESPINGE ORGOLIUL OMENESC ȘI FEREȘTE-TE DE SENTIMENTE.
PENTRU NOI, UNIVERSUL ESTE LOGIC, CHIAR DACĂ VIAȚA SOCIALĂ ȘI POLITICĂ ESTE ABSURDĂ ȘI CRUDĂ.

Stoicismul a fost teoria filozofică cu cea mai puternică influență în lumea romană.
A atras indivizi total diferiți din punct de vedere social, de la sclavul **Epictet** (55–135 d.C.) pînă la împăratul **Marc Aureliu** (121–180 d.C.). Filozoful contemporan Martha Nussbaum a redescoperit o teorie importantă a stoicilor asupra moralei și politicii în scrierile celebrilor **Cicero** (106–43 î.C.), **Seneca** (4 î.C.–65 d.C.) și Marc Aureliu, care au împărtășit idealurile egalității universale.

SCEPTICII ȘI CINICII

Scepticii erau și ei în căutarea unei vieți mai bune, dar soluția lor era mai ciudată. Scepticismul a fost inventat de **Pyrrhon** (cca. 360–272 î.C.), care credea că nu este înțelept să crezi în *ceva*. El și-a susținut exagerat convingerile, mergînd pe marginile prăpăstiilor și în fața cailor în galop, dar a murit, totuși, la o vîrstă destul de înaintată. Cinicul **Diogene** (412–322 î.C.), un anarhist, trăia într-un butoi și era grosolan cu toată lumea, chiar și cu Alexandru cel Mare.

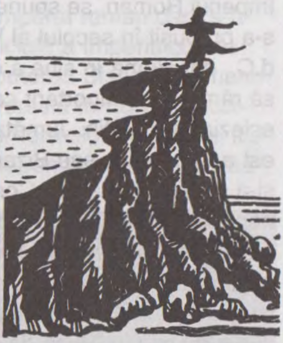

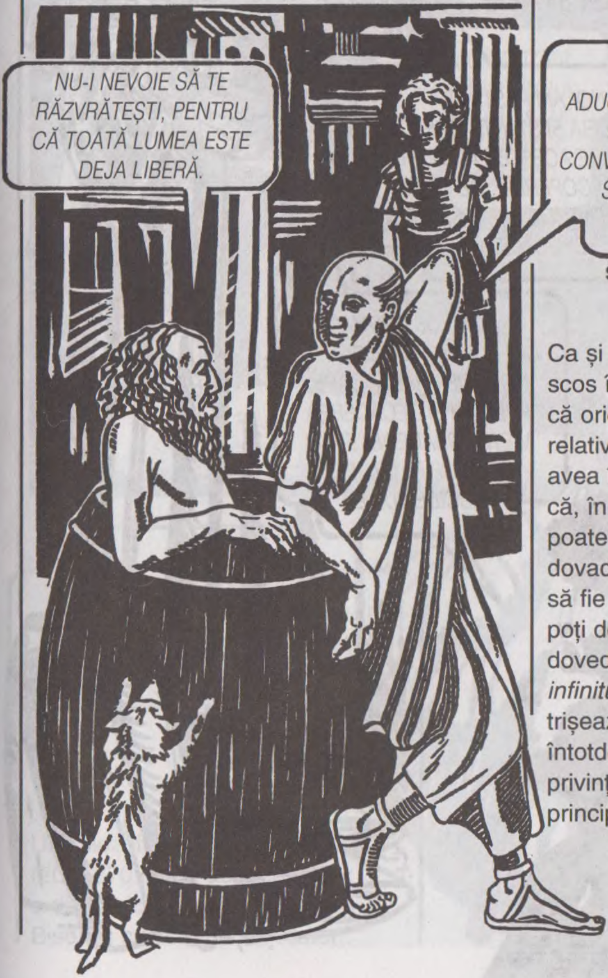
NU-I NEVOIE SĂ TE RĂZVRĂTEȘTI, PENTRU CĂ TOATĂ LUMEA ESTE DEJA LIBERĂ.
SCEPTICISMUL ADUCE FERICIRE UNORA CARE, NEAVÎND CONVINGERI DOGMATICE, SCAPĂ DE ORICE GRIJĂ.

Sextus Empiricus
(cca. 200 d.C.)

Ca și Heraclit, Sextus a scos în evidență faptul că orice cunoaștere este relativă, deci nu poți avea încredere în ea, și că, în final, nimic nu poate fi dovedit. (Orice dovadă trebuie în sine să fie dovedită și cum poți dovedi că dovada dovedește ș.a.m.d. *ad infinitum*.) Scepticii trișează — căci ei sînt întotdeauna dogmatici în privința doctrinei lor principale, *relativismul*.

SCURTĂ ISTORIE

Imperiul Roman, se spune adesea, s-a prăbușit în secolul al V-lea d.C., dar Roma în sine a continuat să rămînă un important centru ecleziastic creștin. Jumătatea de est a Imperiului, sau Bizanțul, care și-a stabilit capitala la Constantinopol în 293 d.C., a rezistat pînă a fost cucerit de turci, în 1453. Civilizația arabă a înflorit sub credința islamică încă din secolul al VII-lea și s-a întins din Africa de Nord pînă în Spania.

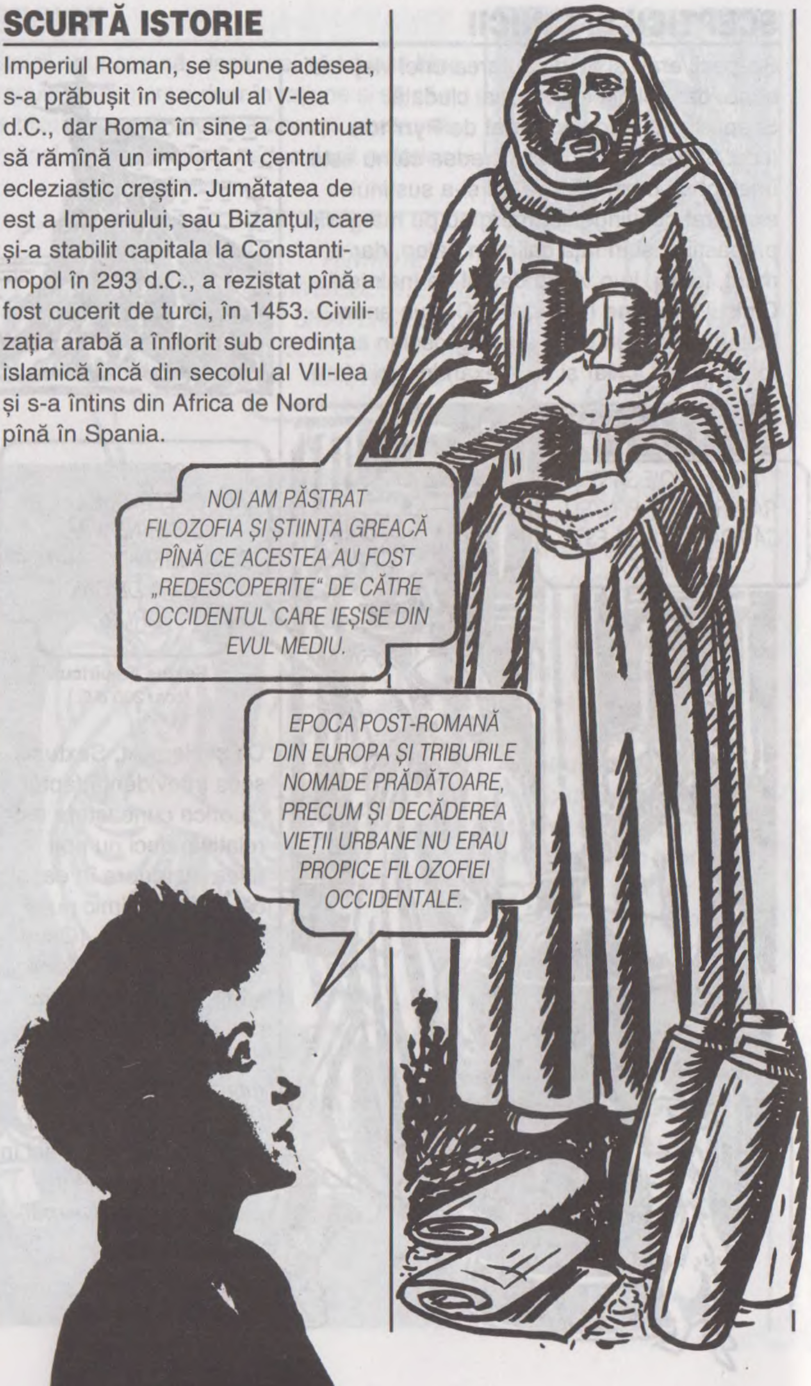
NOI AM PĂSTRAT FILOZOFIA ȘI ȘTIINȚA GREACĂ PÎNĂ CE ACESTEA AU FOST „REDESCOPERITE" DE CĂTRE OCCIDENTUL CARE IEȘISE DIN EVUL MEDIU.
EPOCA POST-ROMANĂ DIN EUROPA ȘI TRIBURILE NOMADE PRĂDĂTOARE, PRECUM ȘI DECĂDEREA VIEȚII URBANE NU ERAU PROPICE FILOZOFIEI OCCIDENTALE.

APARIȚIA CREȘTINISMULUI

Constantin (cca. 285–337 d.C.) a fost primul împărat roman care s-a creștinat, transformînd creștinismul în religia oficială a Imperiului (cca. 320 d.C.). Astfel, a început să se consolideze puterea Bisericii Romano-Catolice, care-și va impune propria cultură universală în Europa Occidentală. Biserica avea monopolul asupra tuturor formelor de gîndire filozofică și descuraja, permanent, orice vederi independente care se abăteau de la religie.

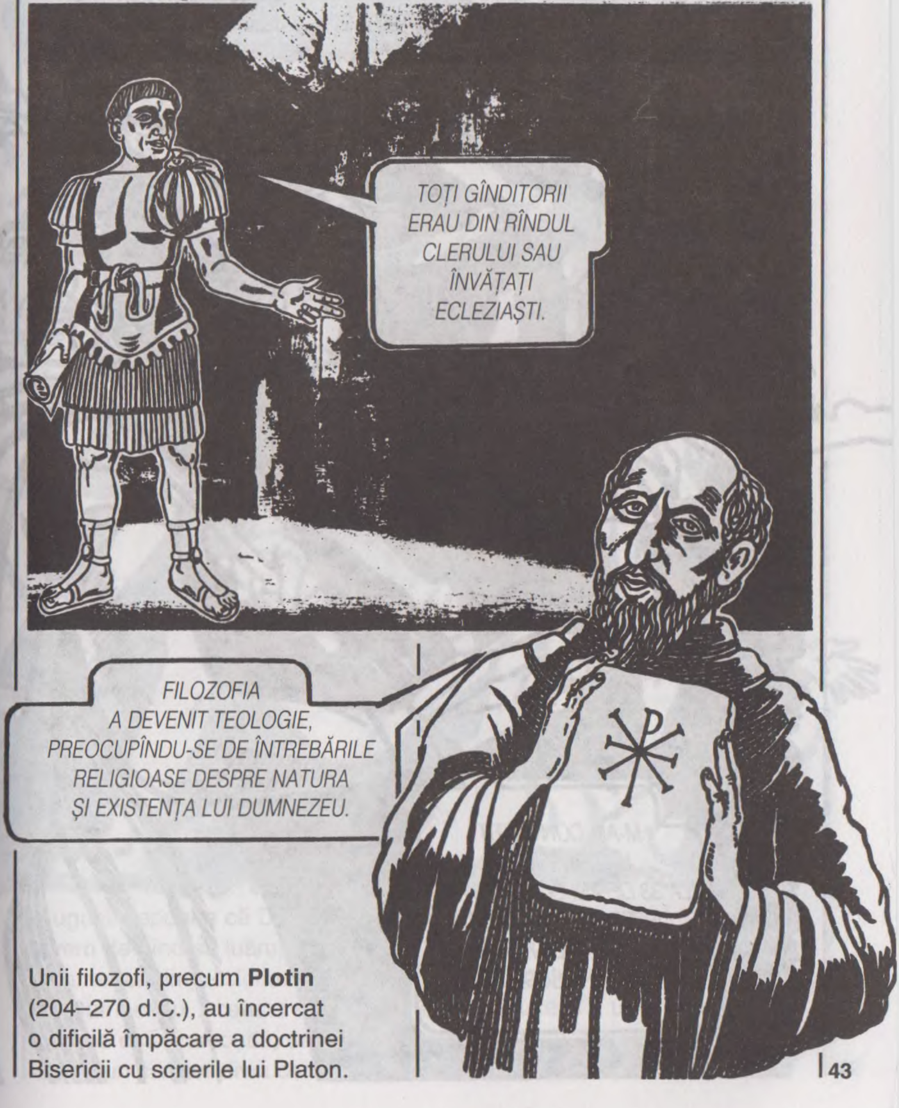
TOȚI GÎNDITORII ERAU DIN RÎNDUL CLERULUI SAU ÎNVĂȚAȚI ECLEZIAȘTI.
FILOZOFIA A DEVENIT TEOLOGIE, PREOCUPÎNDU-SE DE ÎNTREBĂRILE RELIGIOASE DESPRE NATURA ȘI EXISTENȚA LUI DUMNEZEU.

Unii filozofi, precum **Plotin** (204–270 d.C.), au încercat o dificilă împăcare a doctrinei Bisericii cu scrierile lui Platon.

PĂRINȚII BISERICII

Filozofii importanți ai acestei perioade sînt cunoscuți și sub numele de „Părinți“ ai Bisericii, pentru că ei au clarificat și au stabilit doctrinele principale și credința complexă a Bisericii. Sînt „socotiți“ filozofi deoarece credeau că Dumnezeu a înzestrat oamenii cu rațiune pentru a discuta în contradictoriu probleme teologice. Religia creștină însemna și altceva decît niște simple superstiții.

Unul dintre acești „Părinți“ care a insistat asupra autorității absolute a Bisericii a fost **Sfîntul Augustin** (354–430). El s-a născut în Africa de Nord și a scris celebrele **Confesiuni** despre propria sa tinerețe desfrînată.

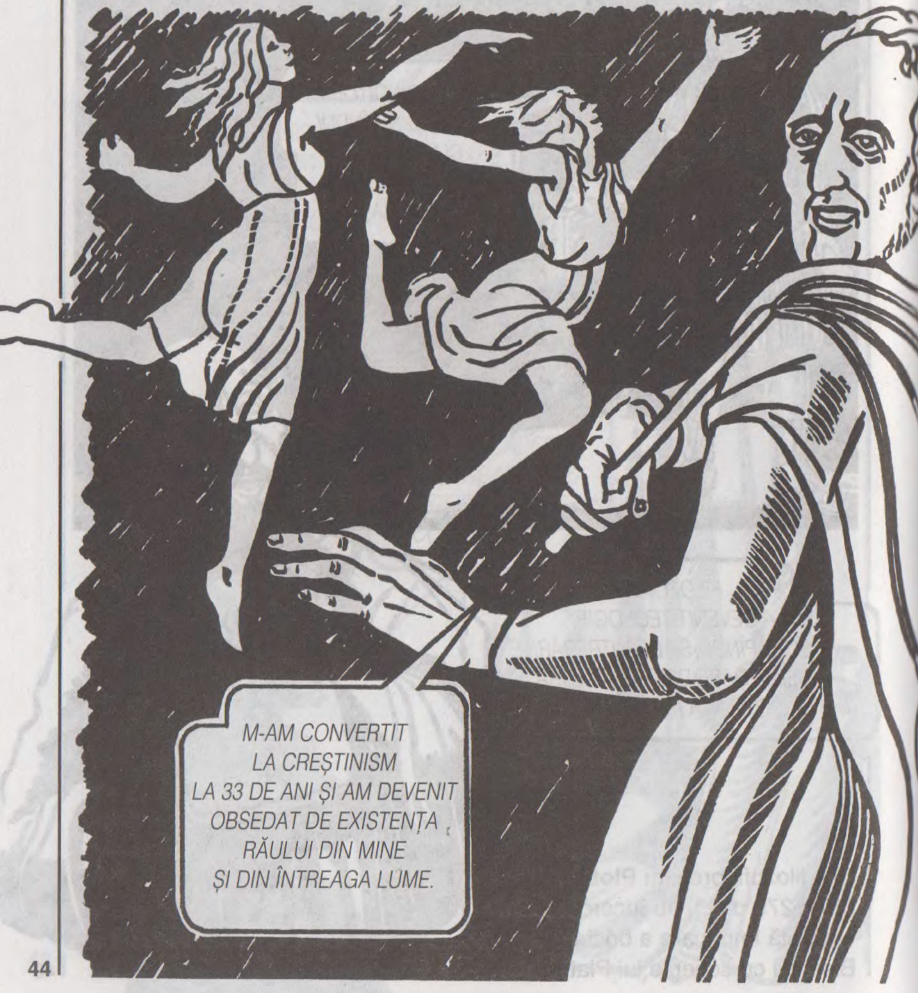
M-AM CONVERTIT LA CREȘTINISM LA 33 DE ANI ȘI AM DEVENIT OBSEDAT DE EXISTENȚA RĂULUI DIN MINE ȘI DIN ÎNTREAGA LUME.

PROBLEMA RĂULUI

El susținea că răul este produs de noi, și nu de Dumnezeu. Problema răului nici nu ar fi apărut dacă Dumnezeu ar fi făcut niște roboți ai „binelui" în loc de oameni. Dar El, în marea Sa mărinimie, ne-a lăsat liberi și de sine stătători.

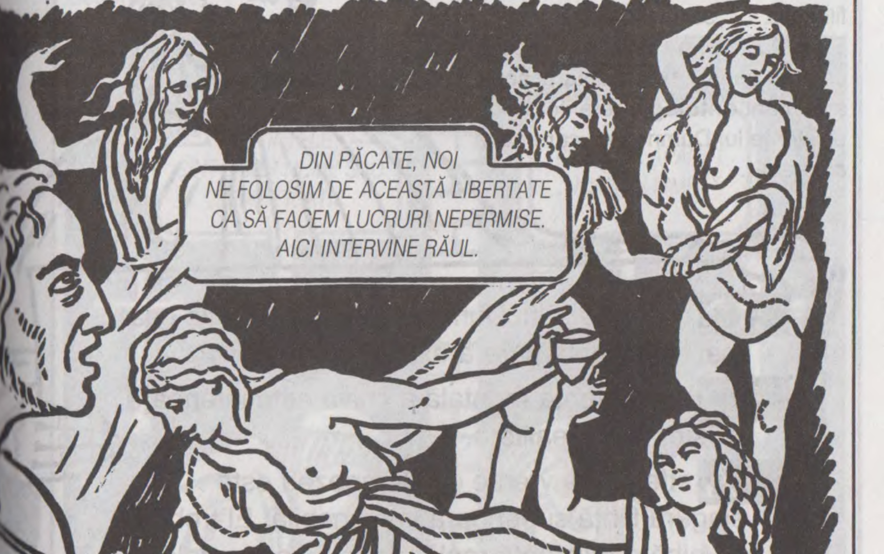
DIN PĂCATE, NOI NE FOLOSIM DE ACEASTĂ LIBERTATE CA SĂ FACEM LUCRURI NEPERMISE. AICI INTERVINE RĂUL.

Augustin spunea că Dumnezeu știe întotdeauna ce hotărîri morale avem de gînd să luăm, dar El nu se amestecă. Augustin a fost, de asemenea, impresionat de argumentul **teleologic** referitor la existența lui Dumnezeu. Aceasta este doctrina unei cauze și a unui scop final. Lumea este frumoasă, ordonată și bine conturată, totul ne duce cu gîndul la un creator divin care există în afara timpului.

DOVADA PE CARE A ADUS-O SFÎNTUL ANSELM

În secolul al XI-lea, filozofii teologi erau supranumiți „scolastici“, iar filozofia lor „scolastică“. **Sfîntul Anselm** (1033–1109) este celebru pentru extraordinarul său argument **ontologic** referitor la existența lui Dumnezeu, care suna cam așa…

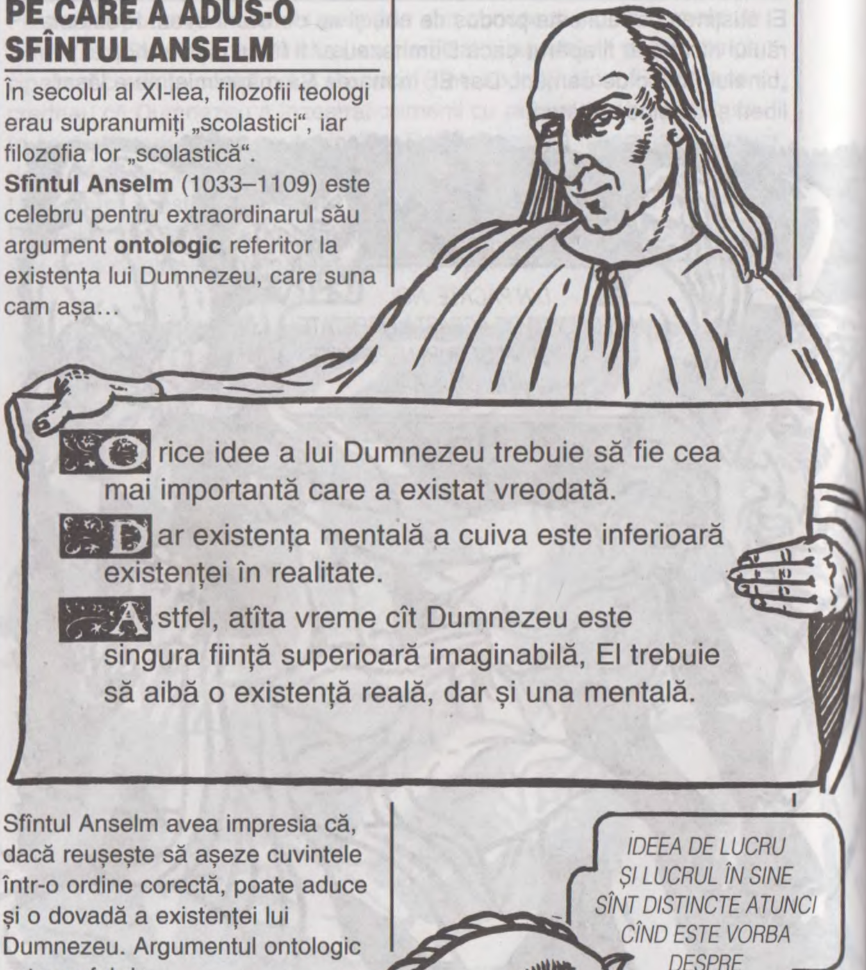

Orice idee a lui Dumnezeu trebuie să fie cea mai importantă care a existat vreodată.

Dar existența mentală a cuiva este inferioară existenței în realitate.

Astfel, atîta vreme cît Dumnezeu este singura ființă superioară imaginabilă, El trebuie să aibă o existență reală, dar și una mentală.

Sfîntul Anselm avea impresia că, dacă reușește să așeze cuvintele într-o ordine corectă, poate aduce și o dovadă a existenței lui Dumnezeu. Argumentul ontologic este un fel de speculație.

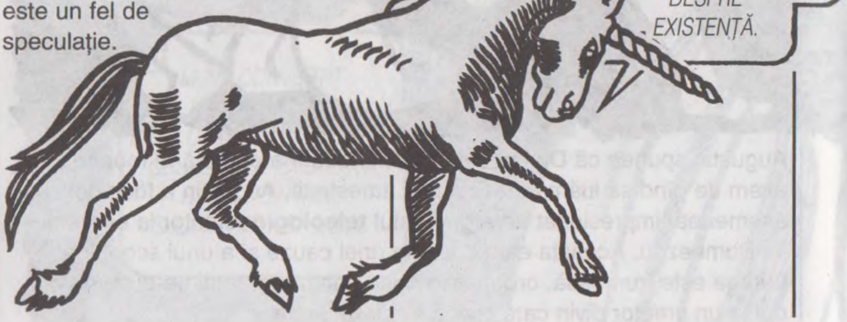
IDEEA DE LUCRU ȘI LUCRUL ÎN SINE SÎNT DISTINCTE ATUNCI CÎND ESTE VORBA DESPRE EXISTENȚĂ.

NOMINALISMUL LUI ABÉLARD

Reprezentantul clerului **Pierre Abélard** (1079–1144) a avut o idilă cu eleva sa Héloïse și a fost castrat din această cauză. Ea s-a călugărit și cei doi și-au petrecut restul zilelor trimițîndu-și scrisori de dragoste. Abélard a enunțat niște idei provocatoare despre natura limbajului și despre lume.

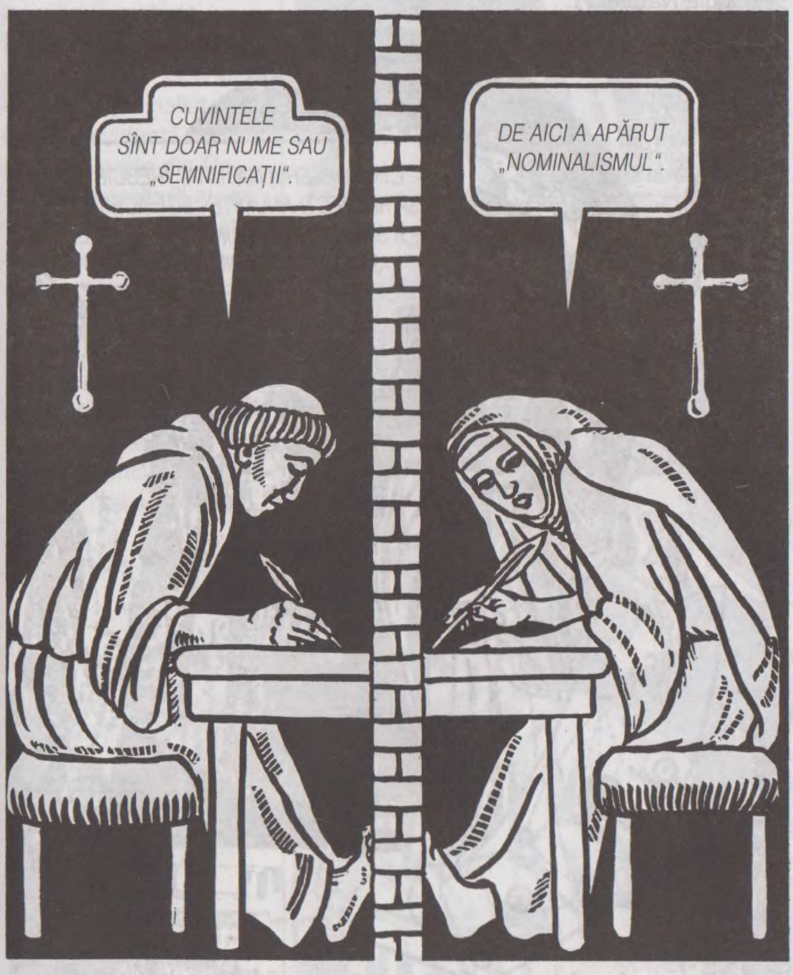
CUVINTELE SÎNT DOAR NUME SAU „SEMNIFICAȚII".
DE AICI A APĂRUT „NOMINALISMUL".

Cuvinte pe care le găsești în orice dicționar, precum „pisică" sau „scaun", sînt de fapt numele „universaliilor" sau simple clasificări. Platon credea că asemenea cuvinte se referă la niște „forme" speciale, divine. Abélard susținea că nu există asemenea forme. Limba adesea îi poate amăgi pe filozofi și îi poate face să creadă lucruri ciudate, care nici măcar nu există.

D'AQUINO ȘI TEOLOGIA NATURALĂ

Sfîntul Toma d'Aquino (1225–1274) a inventat un alt argument despre existența lui Dumnezeu, destul de asemănător cu cel al lui Aristotel despre „Primul motor". Argumentul **cosmologic** subliniază faptul că totul are o cauză, așa încît, în final, trebuie să existe O Cauză Majoră a Tuturor Lucrurilor — sau Dumnezeu. D'Aquino mai credea și în „Teologia Naturală".

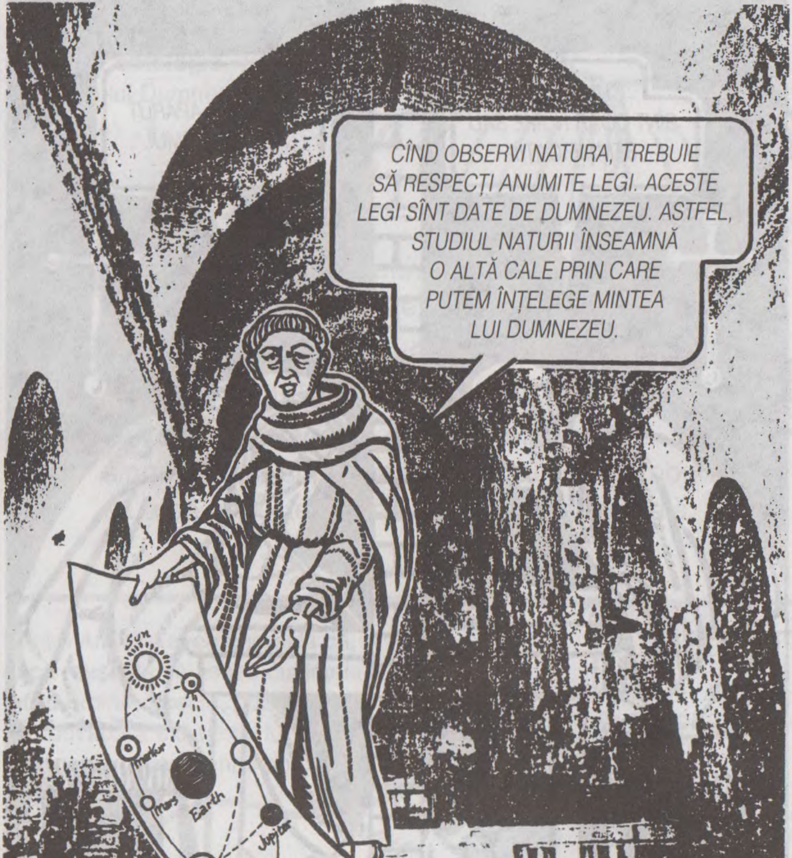
CÎND OBSERVI NATURA, TREBUIE SĂ RESPECȚI ANUMITE LEGI. ACESTE LEGI SÎNT DATE DE DUMNEZEU. ASTFEL, STUDIUL NATURII ÎNSEAMNĂ O ALTĂ CALE PRIN CARE PUTEM ÎNȚELEGE MINTEA LUI DUMNEZEU.
Sun
Merkur
Mars
Earth
Jupiter
Saturn
Venus

Aceasta era o veste bună pentru oamenii de știință din Evul Mediu, deoarece demonstra că știința nu este neapărat o activitate eretică. Doctrina lui d'Aquino implica, de asemenea, faptul că uneori poți să nu te supui legilor seculare atunci cînd crezi că ele intră în conflict cu Legea lui Dumnezeu.

BRICIUL LUI OCKHAM

Mai tîrziu, teologi precum **William Ockham** (1285–1349) au continuat ideea scolasticilor, apelînd la metode anevoioase de logică și de semantică. Ockham era și el nominalist și a scos în evidență faptul că mare parte din filozofia universitară nu se ocupa decît de entități imaginare. El credea că marile adevăruri sînt de obicei simple, așa încît e o prostie să preferi răspunsurile complicate celor simple. Acest principiu este supranumit și „briciul lui Ockham“ și a influențat mult știința, dar din păcate nu și filozofia.

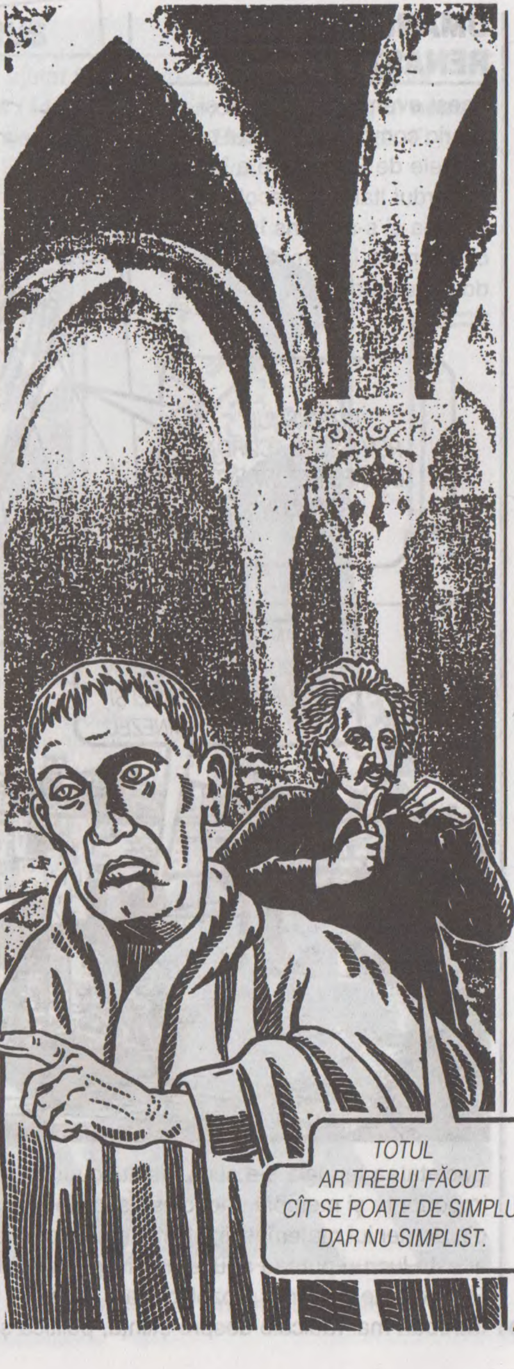
ESTE O PROSTIE SĂ FOLOSEȘTI MAI MULTE METODE DE CUNOAȘTERE CÎND NU ESTE NEVOIE DECÎT DE CÎTEVA.
TOTUL AR TREBUI FĂCUT CÎT SE POATE DE SIMPLU, DAR NU SIMPLIST.

UMANISMUL RENAȘTERII

Acest eveniment cultural și istoric complex cunoscut sub numele de Renaștere a început în nordul Italiei în secolul al XIV-lea și s-a extins în Europa occidentală în următoarele două veacuri.

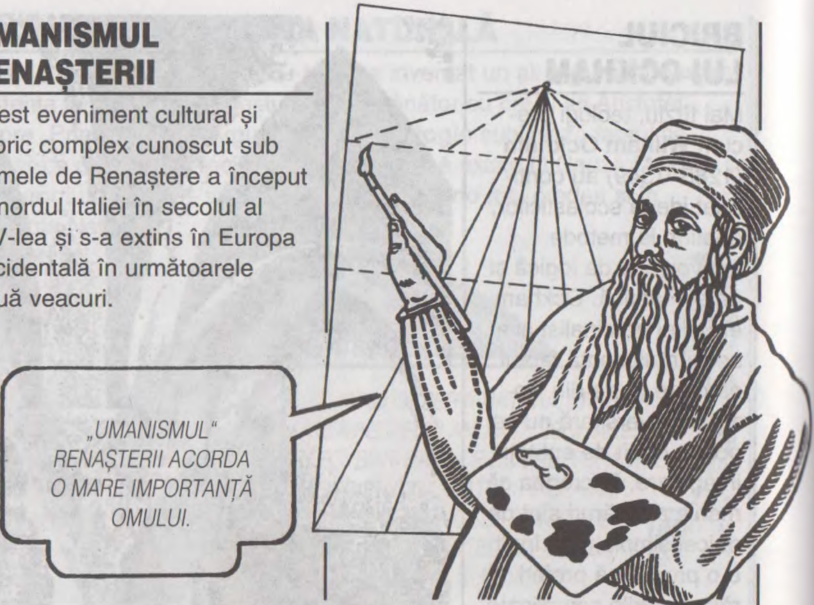
„UMANISMUL" RENAȘTERII ACORDA O MARE IMPORTANȚĂ OMULUI.

FILOZOFII SE POT CONCENTRA MAI PUȚIN ASUPRA EXISTENȚEI ȘI NATURII LUI DUMNEZEU.

Societatea feudală s-a stins încetul cu încetul. Orașele au devenit mai importante și membrii unei clase sociale moderne au încurajat ideile noi din domeniul matematicii, științei și tehnologiei, în parte și pentru că aceste lucruri puteau aduce un cîștig material. O altă mare schimbare, Reforma, le-a permis filozofilor care trăiau în țările protestante să pună întrebări mai radicale despre știință, politică și morală.

SCEPTICUL ERASMUS

Unul dintre filozofii care au ajutat fără să vrea la începutul reformei protestante a fost **Erasmus** (1466–1536), prin cartea sa **Elogiul nebuniei**. Erasmus era aspru criticat că ar fi corupt Biserica Catolică. El n-a luat pe nimeni în serios, și în nici un caz pe filozofi.

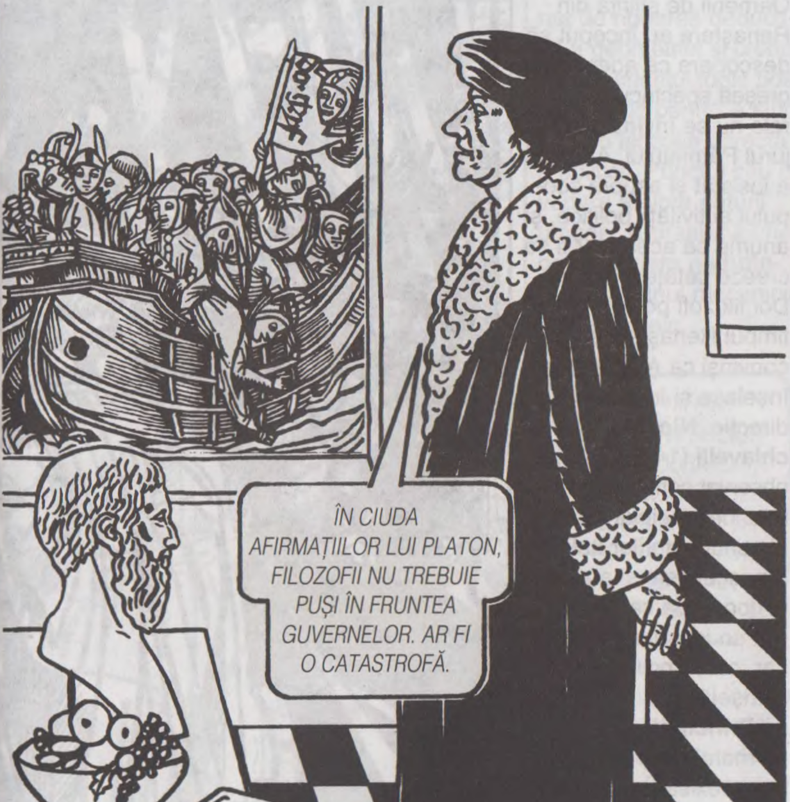
ÎN CIUDA AFIRMAȚIILOR LUI PLATON, FILOZOFII NU TREBUIE PUȘI ÎN FRUNTEA GUVERNELOR. AR FI O CATASTROFĂ.

Ca și scepticii, și el credea că „înțelepciunea“ omenească este iluzorie.

TEORETICIENII POLITICII

Teoriile lui Aristotel au dominat teologia, filozofia și știința în Evul Mediu. Oamenii de știință din Renaștere au început să descopere că adesea el greșea spectaculos. Soarele nu se învîrtește în jurul Pămîntului. Aristotel a insistat și asupra scopului activității politice, și anume că acesta ar fi să creeze cetățeni morali. Doi filozofi politicieni din timpul Renașterii erau convinși că Aristotel se înșelase și în această direcție. **Niccolò Machiavelli** (1469–1527) a observat comportamentul total neprincipial și brutal al conducătorilor Italiei renașcentiste și a ajuns la concluzia că politica era un joc murdar necesar, care implica trădări și înșelăciuni. În cartea sa **Principele** el sugera că morala și politica nu pot coexista.

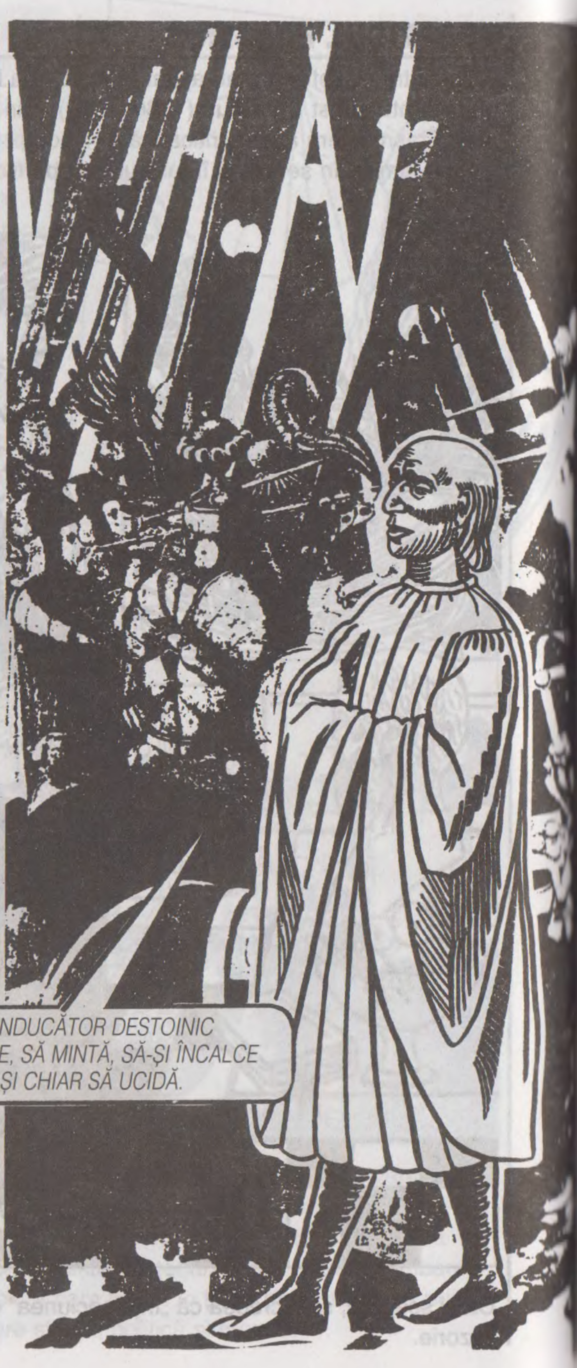
ADESEA, UNUI CONDUCĂTOR DESTOINIC I SE VA CERE SĂ ÎNȘELE, SĂ MINTĂ, SĂ-ȘI ÎNCALCE PROMISIUNILE ȘI CHIAR SĂ UCIDĂ.

Machiavelli este mai degrabă un teoretician al politicii decît un filozof. Dar remarca sa corectă referitoare la politica practică a stabilit principiile unei **societăți civile** moderne.

Englezul **Thomas Hobbes** (1588–1679) a prezentat natura umană în termeni extrem de pesimiști în cartea sa **Leviathan**. El era fascinat de rigoarea deductivă a geometriei și credea că argumentul logic poate fi folosit pentru a ajunge la o filozofie corectă a politicii. Punctul său de vedere asupra naturii umane, supranumit uneori și **egoism psihologic,** este unul mecanicist și foarte cinic.

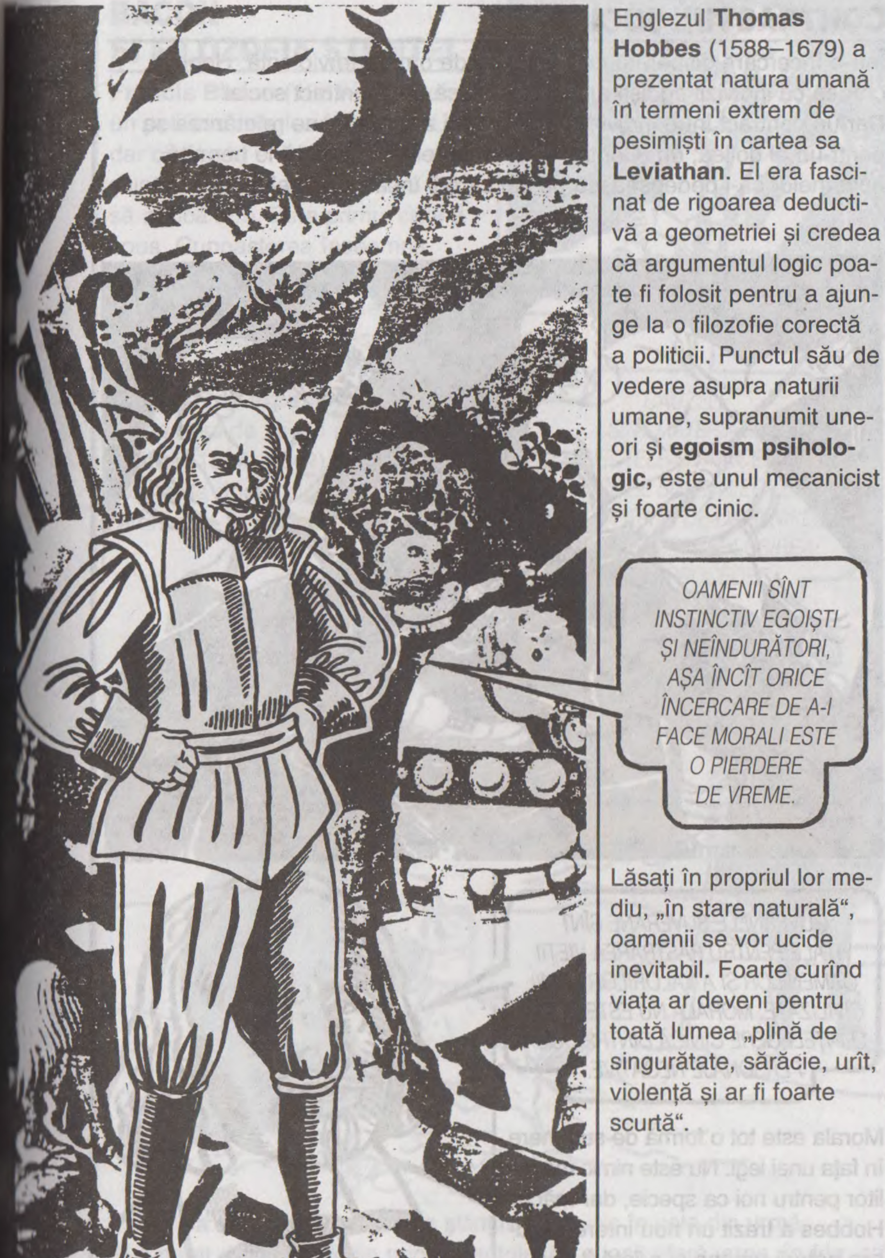
OAMENII SÎNT INSTINCTIV EGOIȘTI ȘI NEÎNDURĂTORI, AȘA ÎNCÎT ORICE ÎNCERCARE DE A-I FACE MORALI ESTE O PIERDERE DE VREME.

Lăsați în propriul lor mediu, „în stare naturală“, oamenii se vor ucide inevitabil. Foarte curînd viața ar deveni pentru toată lumea „plină de singurătate, sărăcie, urît, violență și ar fi foarte scurtă“.

CONTRACTUL SOCIAL

Într-o încercare disperată de a-i scăpa de o moarte violentă, Hobbes credea că indivizii egoiști ar trebui să facă un „Contract social". Dar un contract între indivizii neîndurători ar presupune reîntărirea sa printr-un al doilea, un „Contract guvernamental", care să le permită guvernelor să-i pedepsească pe cei care îl încalcă pe cel dintîi.

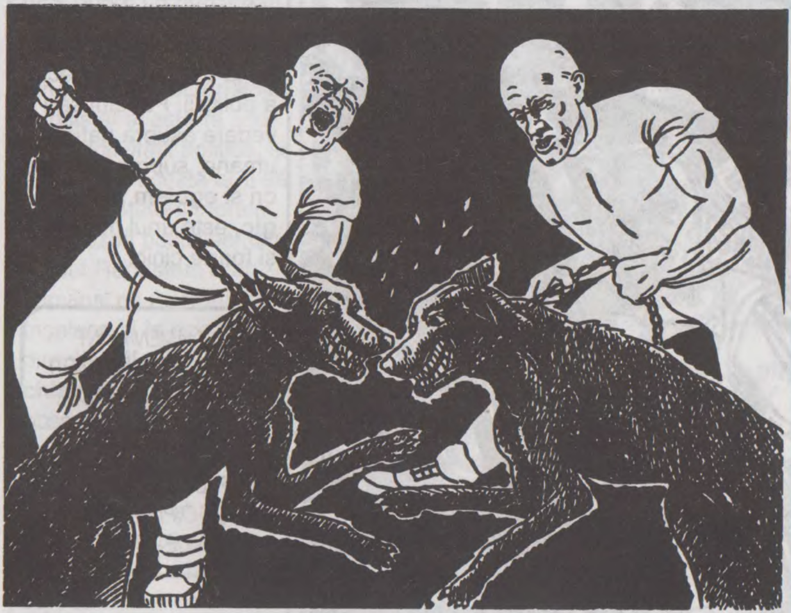

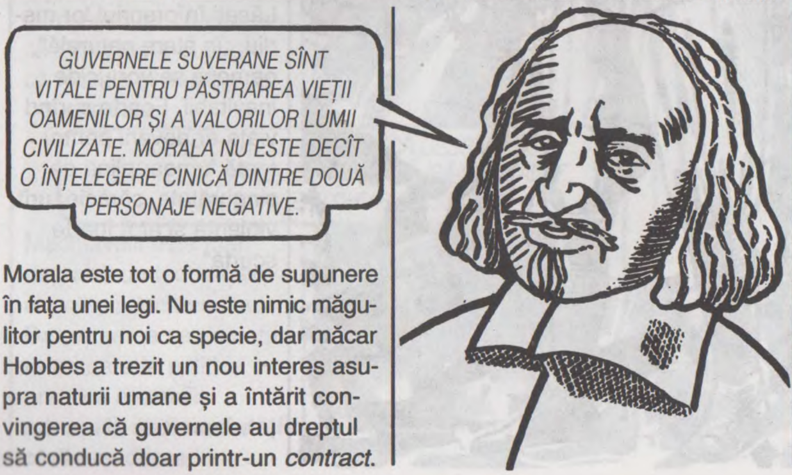
GUVERNELE SUVERANE SÎNT VITALE PENTRU PĂSTRAREA VIEȚII OAMENILOR ȘI A VALORILOR LUMII CIVILIZATE. MORALA NU ESTE DECÎT O ÎNȚELEGERE CINICĂ DINTRE DOUĂ PERSONAJE NEGATIVE.

Morala este tot o formă de supunere în fața unei legi. Nu este nimic măgulitor pentru noi ca specie, dar măcar Hobbes a trezit un nou interes asupra naturii umane și a întărit convingerea că guvernele au dreptul să conducă doar printr-un *contract*.

BACON ȘI FILOZOFIA ȘTIINȚEI

Francis Bacon (1561–1626) era un politician englez foarte șiret, dar ca filozof era interesat de noile științe și de ceea ce ar putea ele să aducă bun. Este primul care a spus „Cunoașterea înseamnă Putere“.

El personal nu a făcut descoperiri științifice, dar s-a interesat de noile metode științifice de observare empirică, de experimentele făcute de oameni de știință precum **Galilei** (1564–1642). Bacon se îndoia de doctrina lui Aristotel referitoare la „cauzele finale“.

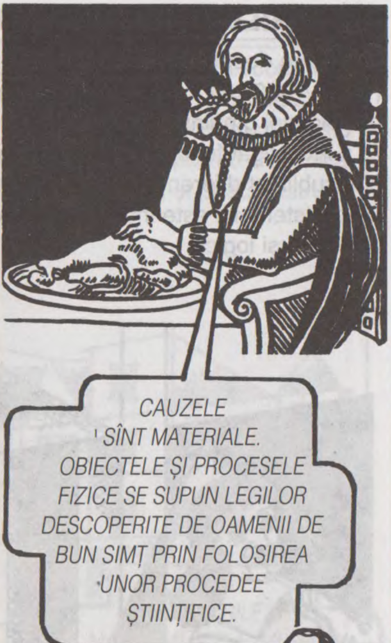
CAUZELE SÎNT MATERIALE. OBIECTELE ȘI PROCESELE FIZICE SE SUPUN LEGILOR DESCOPERITE DE OAMENII DE BUN SIMȚ PRIN FOLOSIREA UNOR PROCEDEE ȘTIINȚIFICE.

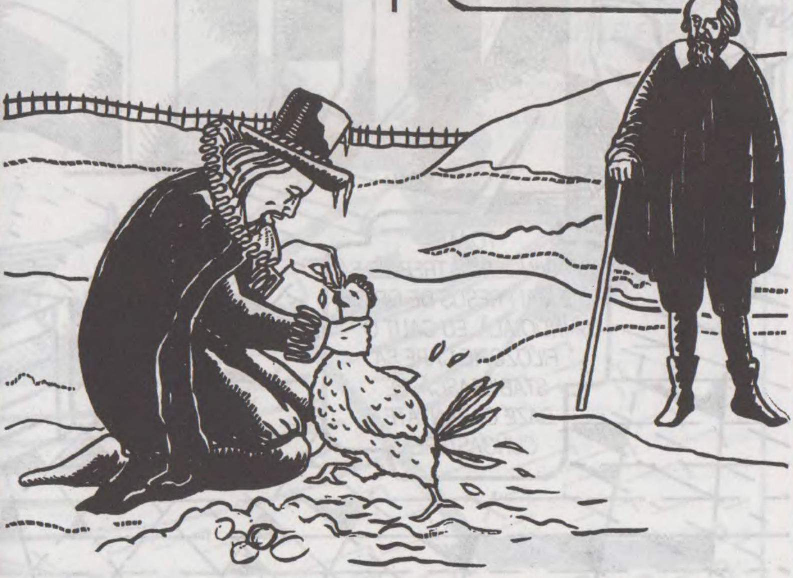

Pasiunea sa pentru cercetările științifice l-a ucis în cele din urmă. El a murit de bronșită din pricina faptului că a ieșit afară iarna, în frig, ca să îndoape un pui de găină cu zăpadă. El voia să afle dacă frigul îl păstrează în bună stare.

ORIGINILE FILOZOFIEI MODERNE

Se spune despre filozofia modernă că a început cu **René Descartes** (1596–1650). El a fost matematicianul francez care a insistat asupra autonomiei gîndirii sale și a refuzat să accepte teoriile filozofiei religiei. El a investigat funcționarea minții în relație directă cu lumea exterioară și a subliniat diferența dintre *percepție* și *gîndire*. Metoda sa de a se îndoi sistematic este introspectivă și autobiografică, dar și categoric obiectivă și logică.

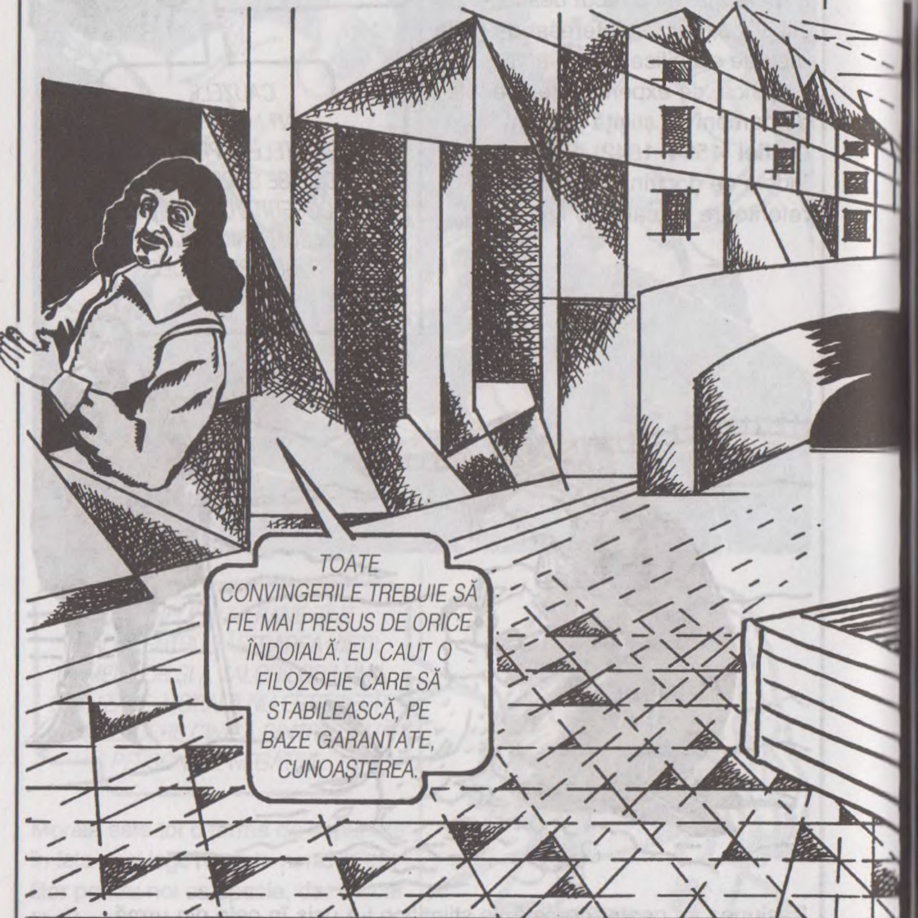
TOATE CONVINGERILE TREBUIE SĂ FIE MAI PRESUS DE ORICE ÎNDOIALĂ. EU CAUT O FILOZOFIE CARE SĂ STABILEASCĂ, PE BAZE GARANTATE, CUNOAȘTEREA.

Descartes a fost foarte impresionat de ceea ce putea face matematica în știință. El și-a scris cam toată filozofia sa în toleranta și liniștita Olandă protestantă.

ÎNDOIALA ȘTIINȚIFICĂ

În **Discurs asupra metodei** (1637) Descartes încearcă să descopere un nou tip de cunoaștere științifică precisă prin urmărirea unor reguli procedurale simple. În **Meditații** (1641) el se întreabă dacă există un tip de cunoaștere care poate fi aprofundată cu adevărat. Aplicînd o tehnică a îndoielii și a scepticismului radical, el a descoperit că-și poate distruge convingerile.

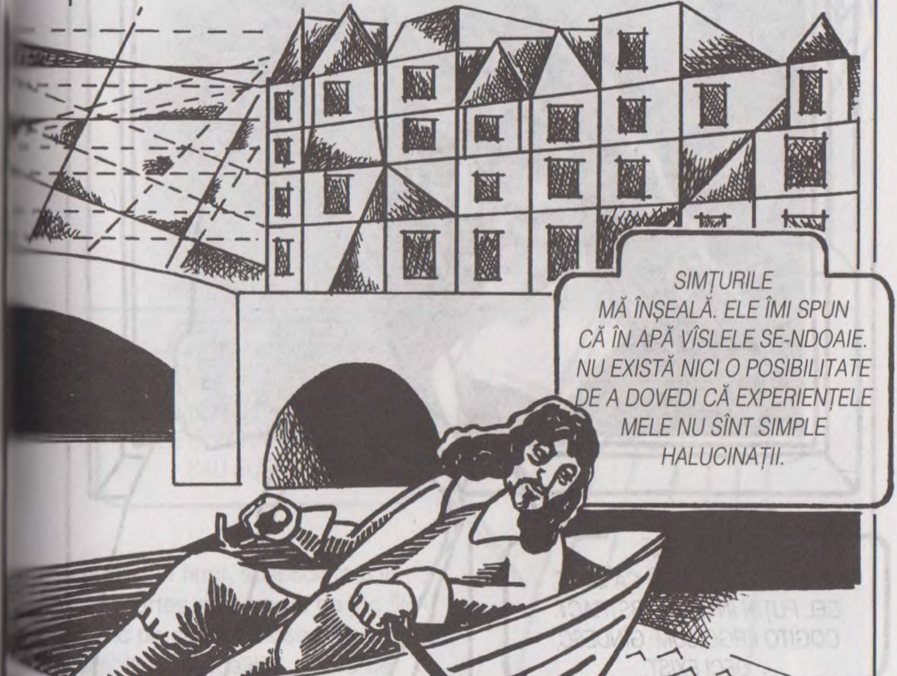
SIMȚURILE MĂ ÎNȘEALĂ. ELE ÎMI SPUN CĂ ÎN APĂ VÎSLELE SE-NDOAIE. NU EXISTĂ NICI O POSIBILITATE DE A DOVEDI CĂ EXPERIENȚELE MELE NU SÎNT SIMPLE HALUCINAȚII.

Chiar și gîndurile sale abstracte pot fi iluzorii sau greșite. Un demon nevăzut îl poate hipnotiza în așa fel încît să creadă că este treaz și că face niște calcule matematice.

COGITO ERGO SUM

Îndoiala carteziană este neîndurătoare. Descartes sugera că nici o cunoaștere nu este absolută.
El nu era sigur nici că trupul lui este real. Dar era convins că *gîndurile* lui există. Îndoiala este o modalitate de gîndire, așa încît nu te poți îndoi de faptul că gîndești. Din această perspectivă Descartes a descoperit celebrul „Cogito“.

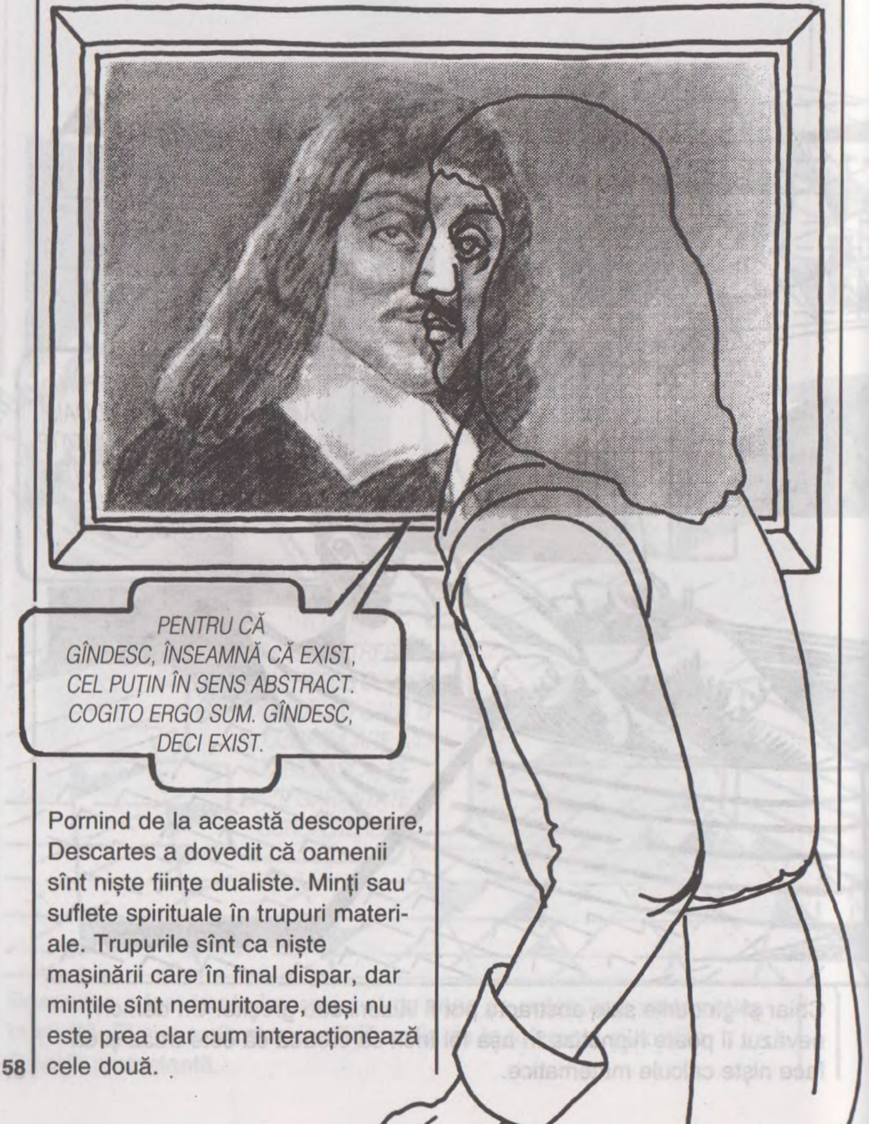
PENTRU CĂ GÎNDESC, ÎNSEAMNĂ CĂ EXIST, CEL PUȚIN ÎN SENS ABSTRACT. COGITO ERGO SUM. GÎNDESC, DECI EXIST.

Pornind de la această descoperire, Descartes a dovedit că oamenii sînt niște ființe dualiste. Minți sau suflete spirituale în trupuri materiale. Trupurile sînt ca niște mașinării care în final dispar, dar mințile sînt nemuritoare, deși nu este prea clar cum interacționează cele două.

IDEI CLARE

Descartes credea că **Dumnezeu** ar garanta gîndirea rațională abstractă care este la fel de „clară și distinctă“ precum inițialul Cogito. Asta înseamnă că gîndirea noastră matematică asupra lumii este corectă, dar experiențele noastre senzoriale sînt subiective și pline de cusururi.

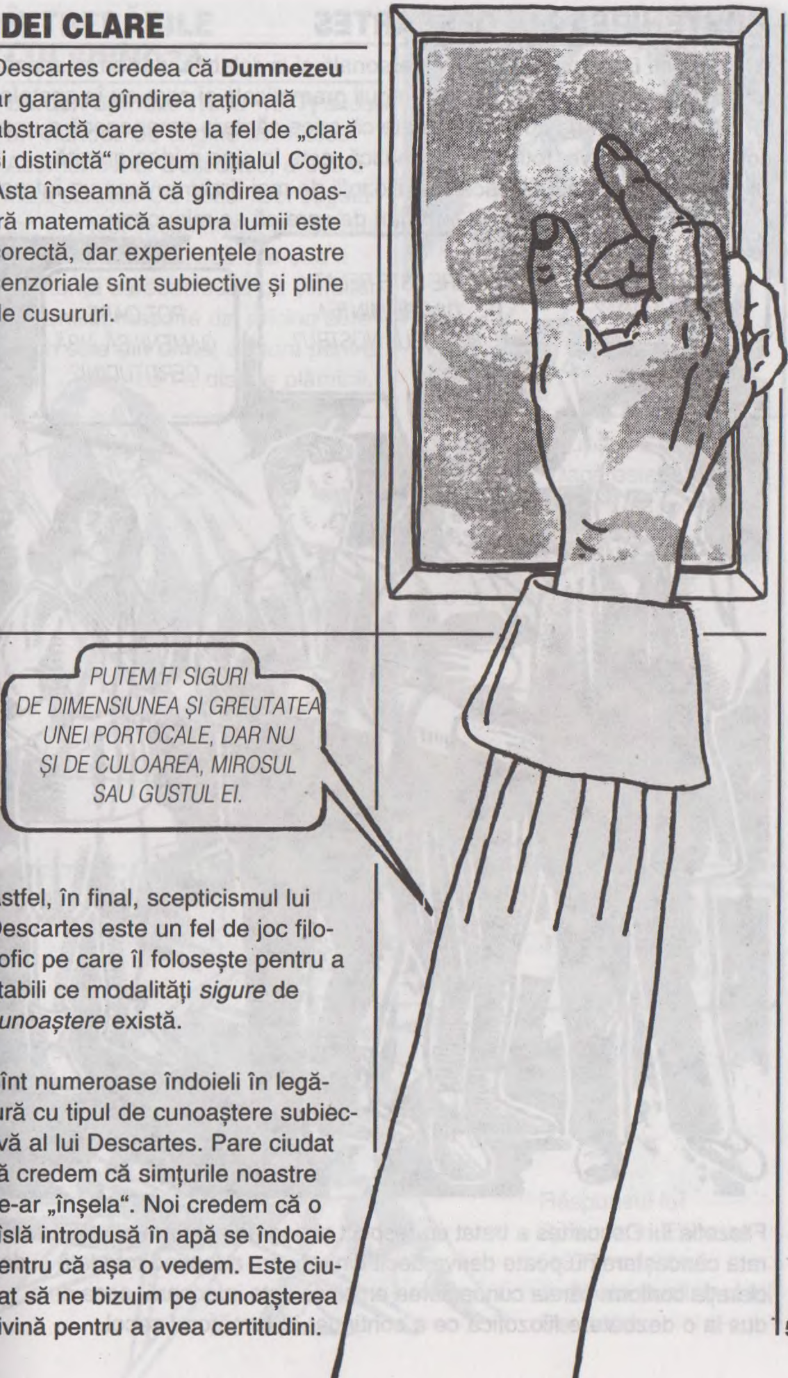
PUTEM FI SIGURI DE DIMENSIUNEA ȘI GREUTATEA UNEI PORTOCALE, DAR NU ȘI DE CULOAREA, MIROSUL SAU GUSTUL EI.

Astfel, în final, scepticismul lui Descartes este un fel de joc filozofic pe care îl folosește pentru a stabili ce modalități *sigure* de *cunoaștere* există.

Sînt numeroase îndoieli în legătură cu tipul de cunoaștere subiectivă al lui Descartes. Pare ciudat să credem că simțurile noastre ne-ar „înșela“. Noi credem că o vîslă introdusă în apă se îndoaie pentru că așa o vedem. Este ciudat să ne bizuim pe cunoașterea divină pentru a avea certitudini.

MOȘTENIREA LUI DESCARTES

Gîndirea lui Descartes **pare** a fi personală și inviolabilă, dar se bazează tot pe cuvinte care respectă niște reguli gramaticale și care au în spatele lor o întreagă istorie culturală. Poate că orice căutare omenească a unei certitudini objective, total neomenească, este în sine o idee greșită. Și totuși, mulțumită lui Descartes, filozofii de mai tîrziu au avut un întreg set de întrebări de care să se minuneze...

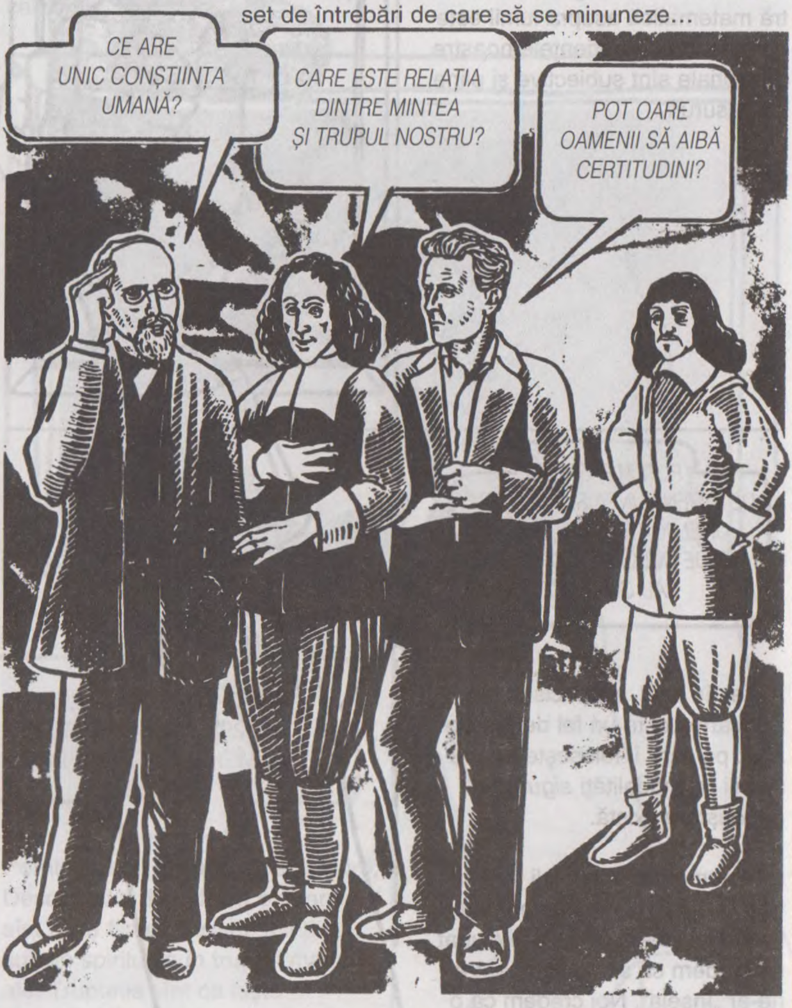
CE ARE UNIC CONȘTIINȚA UMANĂ?
CARE ESTE RELAȚIA DINTRE MINTEA ȘI TRUPUL NOSTRU?
POT OARE OAMENII SĂ AIBĂ CERTITUDINI?

Filozofia lui Descartes a tratat cu respect și dogma conform căreia adevărata cunoaștere nu poate deriva decît din rațiune, adoptînd totodată și declarația conform căreia cunoașterea empirică este inferioară, ceea ce a dus la o dezbatere filozofică ce a continuat în următorul secol.

ÎNTREBĂRILE LUI SPINOZA

Baruch Spinoza (1632–1677) a fost un olandez de origine evreiască. Asemenea lui Descartes, a dus o viață solitară. Ca filozof liber cugetător, el a fost excomunicat din propria comunitate evreiască și a dus o existență sărăcăcioasă ca șlefuitor de lentile, meserie din pricina căreia, în cele din urmă, a murit pentru că i-a distrus plămînii.

Spinoza s-a ocupat de problema „substanței". Dacă este așa cum susținea Descartes, că există două feluri de substanțe — cea mentală și cea fizică, cum pot ele oare să interacționeze?

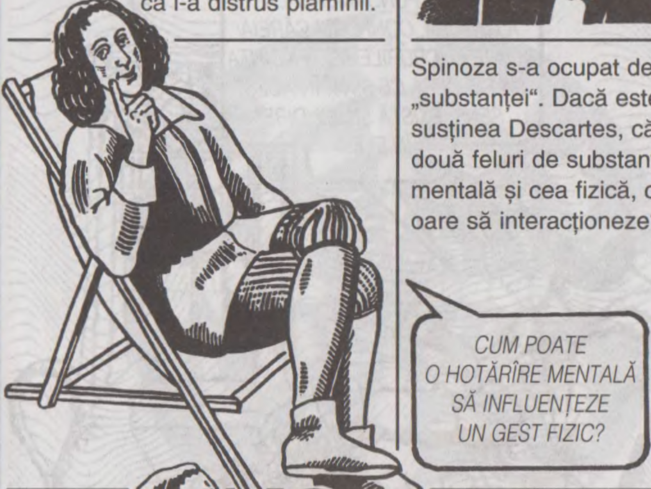
CUM POATE O HOTĂRÎRE MENTALĂ SĂ INFLUENȚEZE UN GEST FIZIC?

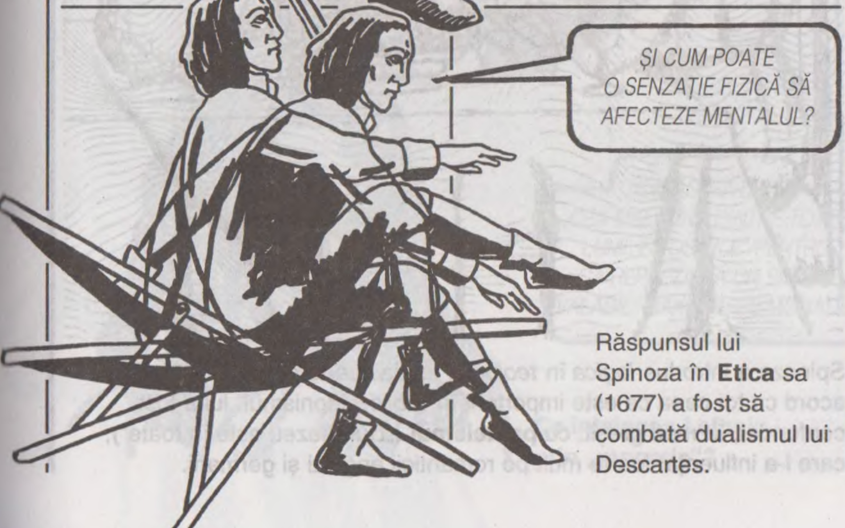
ȘI CUM POATE O SENZAȚIE FIZICĂ SĂ AFECTEZE MENTALUL?

Răspunsul lui Spinoza în **Etica** sa (1677) a fost să combată dualismul lui Descartes.

MONISMUL LUI SPINOZA

Spinoza a folosit metoda deductivă a geometriei pentru a demonstra că există o substanță *unică*, Dumnezeu, în care există toate celelalte lucruri ca *moduri.* Cu alte cuvinte, există un sistem de legi științifice în raport cu care poate fi dedus tot ceea ce există în natură. Noi cunoaștem doar două dintre atributele infinite ale lui Dumnezeu — **gîndirea** (mintea) și **întinderea** (trupul) — dar ambele moduri de a fi sînt unul și același lucru, altfel exprimat. Orice obiect este identic cu un mod de gîndire, așa cum orice trup omenesc are o minte. Înseamnă asta oare că și pietrele „gîndesc"?

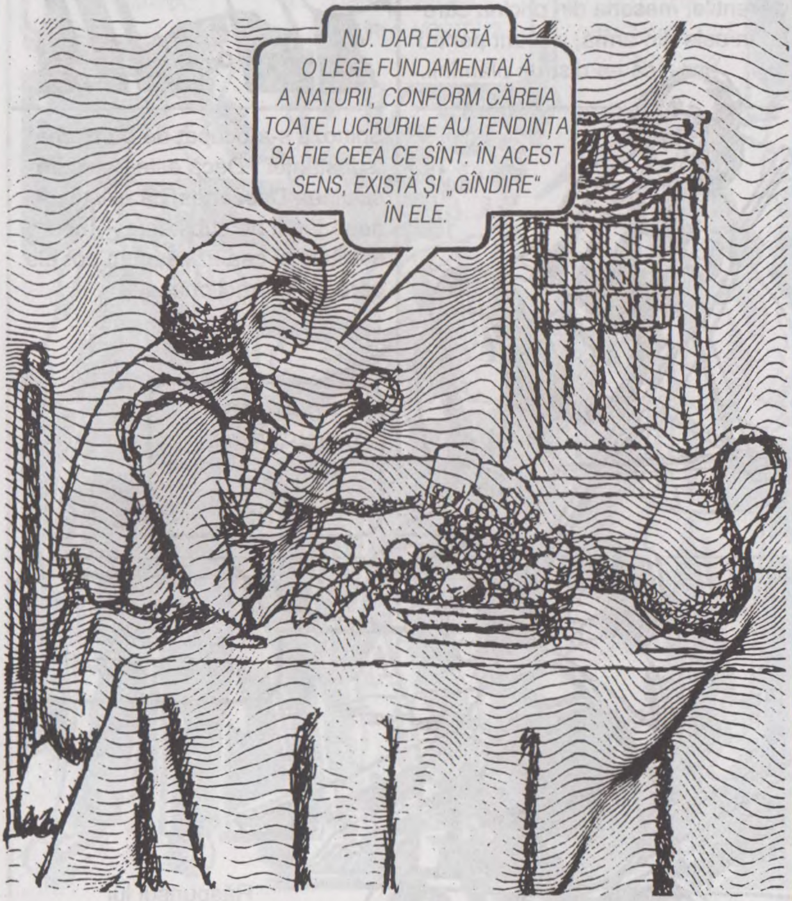
NU. DAR EXISTĂ O LEGE FUNDAMENTALĂ A NATURII, CONFORM CĂREIA TOATE LUCRURILE AU TENDINȚA SĂ FIE CEEA CE SÎNT. ÎN ACEST SENS, EXISTĂ ȘI „GÎNDIRE" ÎN ELE.

Spinoza a introdus *logica* în *teologie,* totala libertate științifică fiind în acord cu tot ceea ce este important în Biblie. „Monismul" lui a fost confundat, în mod greșit, cu **panteismul** („Dumnezeu este în toate"), care i-a influențat foarte mult pe romanticii englezi și germani.

LEIBNIZ ȘI MONADOLOGIA

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) a fost un matematician extraordinar, dar și filozof și om de stat. La concurență cu **Sir Isaac Newton** (1642–1727), a pus bazele calculului integral și diferențial în dorința de a descoperi „o algebră a rațiunii". I-a criticat atît pe Descartes, cît și pe Spinoza și a propus propriul său sistem complex metafizic, **monadologia** (1714).

Conceptul de bază al lui Leibniz este că gîndirea lui Dumnezeu conține o infinitate de *lumi posibile*, dar numai *cele mai bune* dintre ele se realizează. Ceea ce determină „ce este mai bun" este un minimum de cauze (legi sau moduri) și un maximum de efecte (stări sau scopuri).

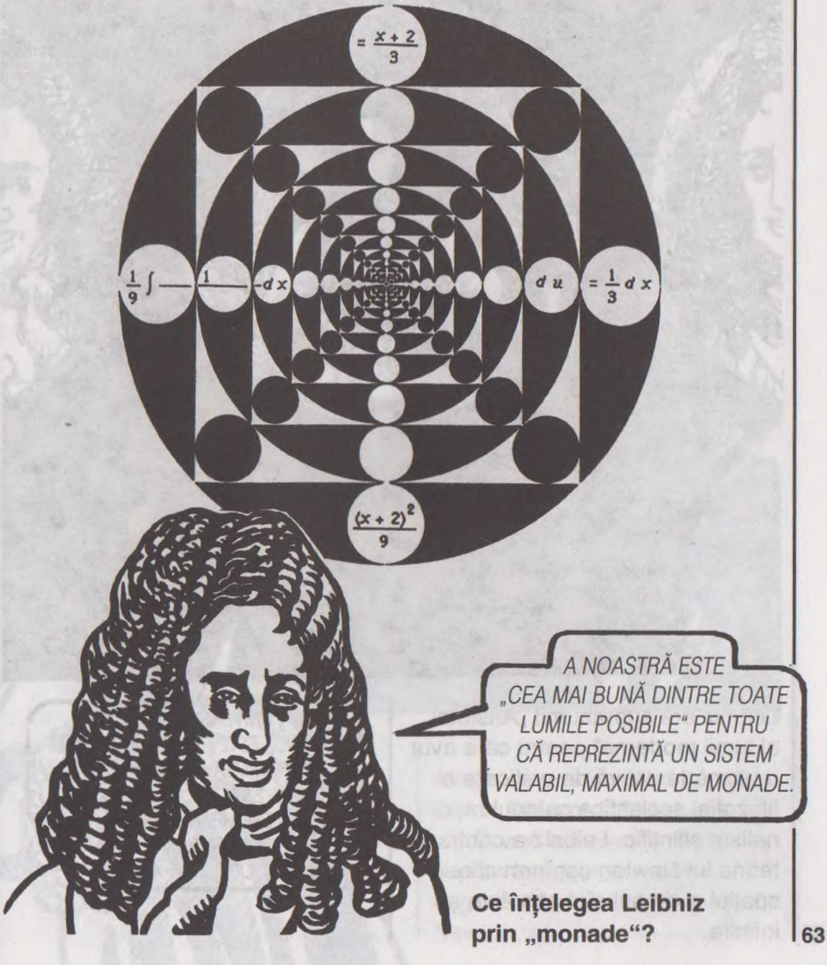
$= \frac{x+2}{3}$
$\frac{1}{9}\int$ —— 1 ——— dx
du
$= \frac{1}{3}\,dx$
$\frac{(x+2)^2}{9}$
A NOASTRĂ ESTE „CEA MAI BUNĂ DINTRE TOATE LUMILE POSIBILE" PENTRU CĂ REPREZINTĂ UN SISTEM VALABIL, MAXIMAL DE MONADE.

Ce înțelegea Leibniz prin „monade"?

Trebuie să vă imaginați monada ca pe o **substanță individuală**...

1. care conține numai conceptele de sine stătătoare
2. nu este formată din părți, ci din „accidente“ ale calităților mentale
3. nu există o relație cauzală între monade, ci doar între stările lor
4. fiecare monadă este o particulă microcosmică și ea reflectă întregul macrocosm
5. această lume posibilă există pentru că Dumnezeu a creat-o dintr-o nevoie morală, dar nu neapărat și dintr-una fizică.

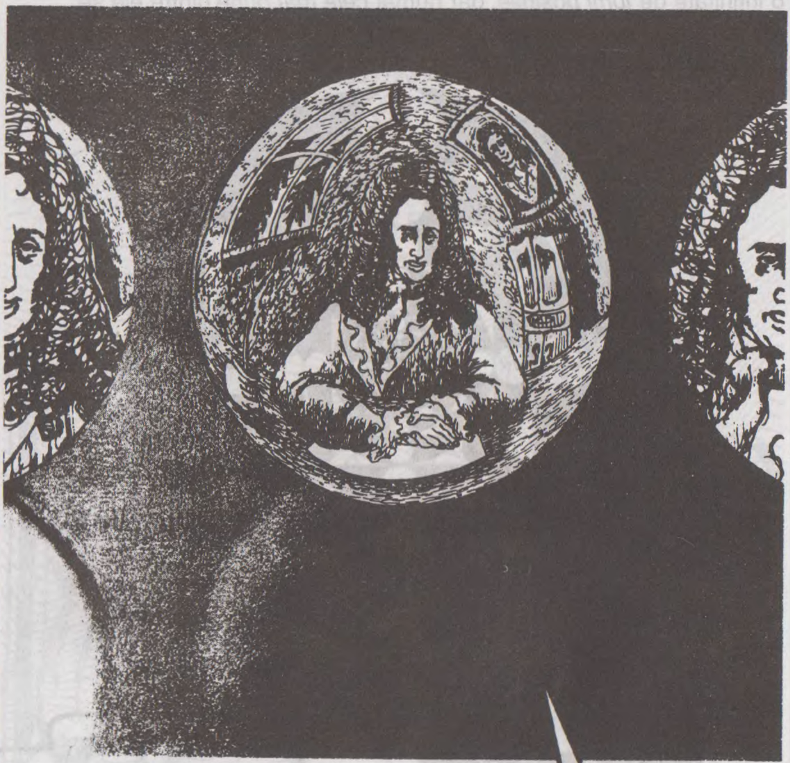
ÎN UNIVERSUL MONADIC, SPAȚIUL ESTE RELATIV ÎN RAPORT CU MĂRIMEA LUCRURILOR, IAR TIMPUL ESTE RELATIV ÎN RAPORT CU ÎMPĂRȚIREA LUI CONVENȚIONALĂ ÎN ORE, ZILE, ANI.

Leibniz era supranumit „Aristotel al lumii moderne“ pentru că a avut o ultimă tentativă de unificare a filozofiei scolastice cu noul rationalism științific. Leibniz a contrazis teoria lui Newton conform căreia spațiul și timpul sînt absolute și infinite.

VOLTAIRE ȘI SECOLUL LUMINILOR

Leibniz a creat un model metafizic elaborat pentru a descrie structura de bază a universului. Era însă cel adevărat? Și cum poți stabili dacă era sau nu adevărat? Aceasta dezvăluie o primă slăbiciune majoră a lui Leibniz, dar și a filozofiei raționaliste a lui Spinoza. Optimismul aparent al lui Leibniz referitor la „cea mai bună dintre toate lumile posibile" a fost satirizat în romanul lui Voltaire *Candide* (1759). **Voltaire** (1694–1778) a fost un mare susținător al Secolului Luminilor, o perioadă de radicalism social și de nouă încredere în puterea rațiunii mai presus de dogme, de superstiții și de tiranie.

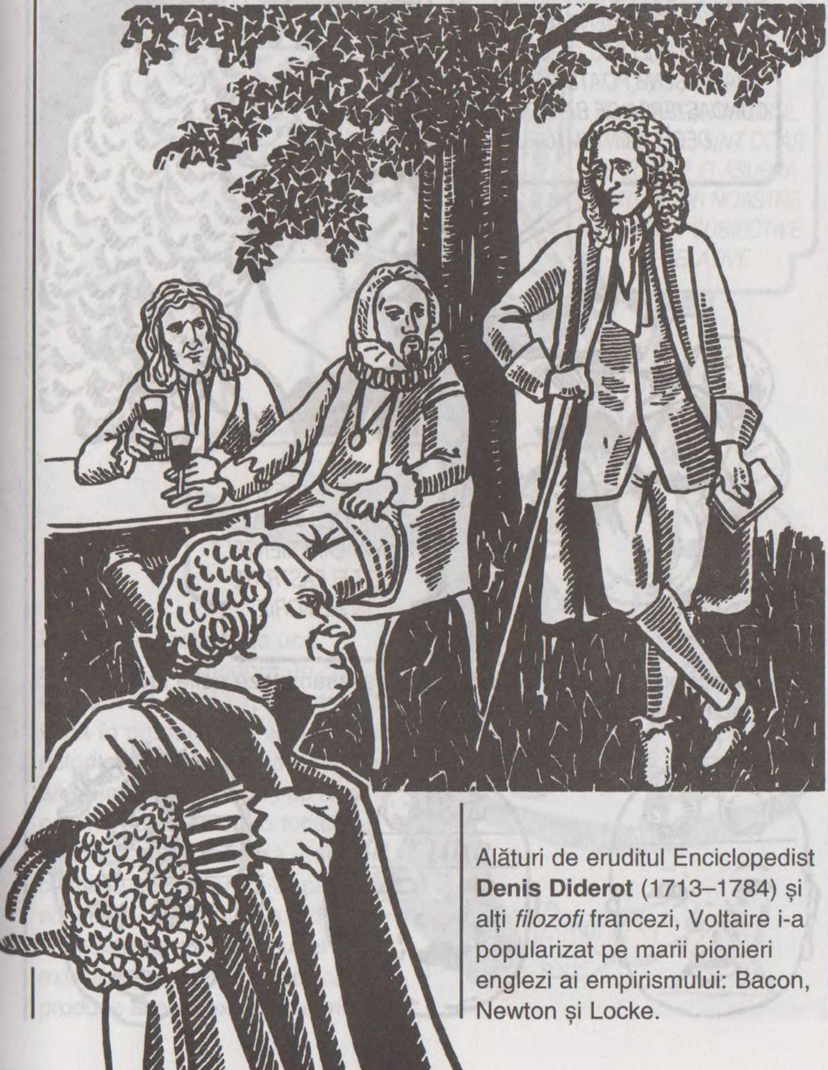

Alături de eruditul Enciclopedist **Denis Diderot** (1713–1784) și alți *filozofi* francezi, Voltaire i-a popularizat pe marii pionieri englezi ai empirismului: Bacon, Newton și Locke.

LOCKE ȘI EMPIRISMUL BRITANIC

John Locke (1632–1704) a adoptat multe dintre ideile lui Descartes despre gîndire și percepție. El este totodată și unul dintre fondatorii **empirismului**, care insistă asupra faptului că acea cunoaștere umană fundamentală trebuie să pornească de la simțuri. El mai credea că doctrina platoniciană și cea carteziană, referitoare la ideile înnăscute, sînt ridicole și că, în general, cam toată metafizica este o prostie.

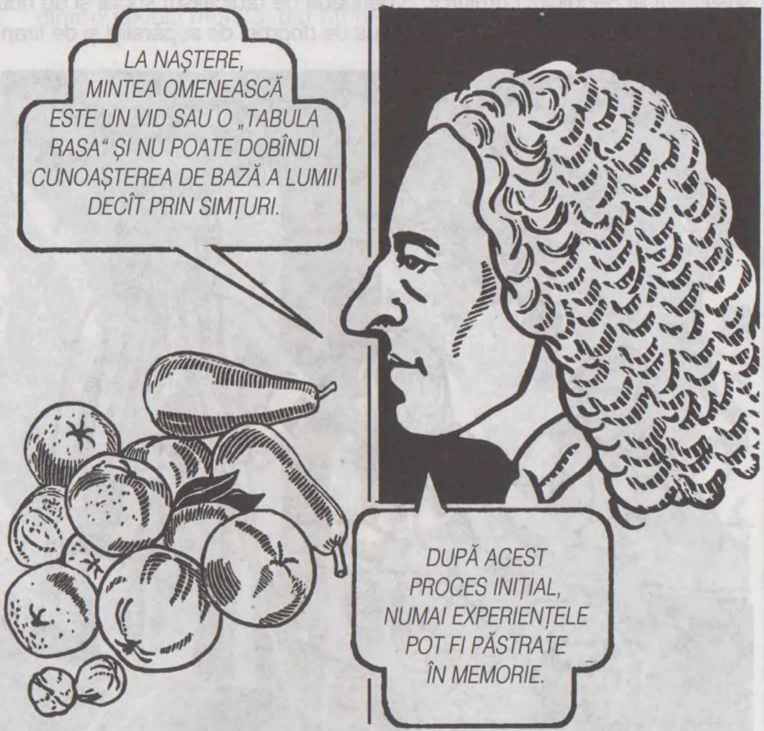
LA NAȘTERE, MINTEA OMENEASCĂ ESTE UN VID SAU O „TABULA RASA" ȘI NU POATE DOBÎNDI CUNOAȘTEREA DE BAZĂ A LUMII DECÎT PRIN SIMȚURI.
DUPĂ ACEST PROCES INIȚIAL, NUMAI EXPERIENȚELE POT FI PĂSTRATE ÎN MEMORIE.

Abia **atunci** poate mintea să înceapă să-și asambleze noile idei și să gîndească independent de simțuri.

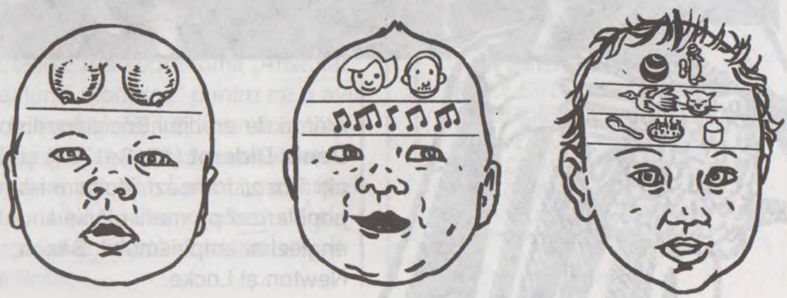

Locke era de acord cu Descartes că experiența noastră asupra lumii este întotdeauna una indirectă. Ceea ce trăiește de fapt mintea noastră sînt reprezentările sau imaginile mentale, ceea ce înseamnă că nu putem avea o cunoaștere directă a „substanței" din care este făcută lumea. Locke mai era de acord și că experiența în raport cu orice obiect, ca de exemplu o portocală, este una combinată.

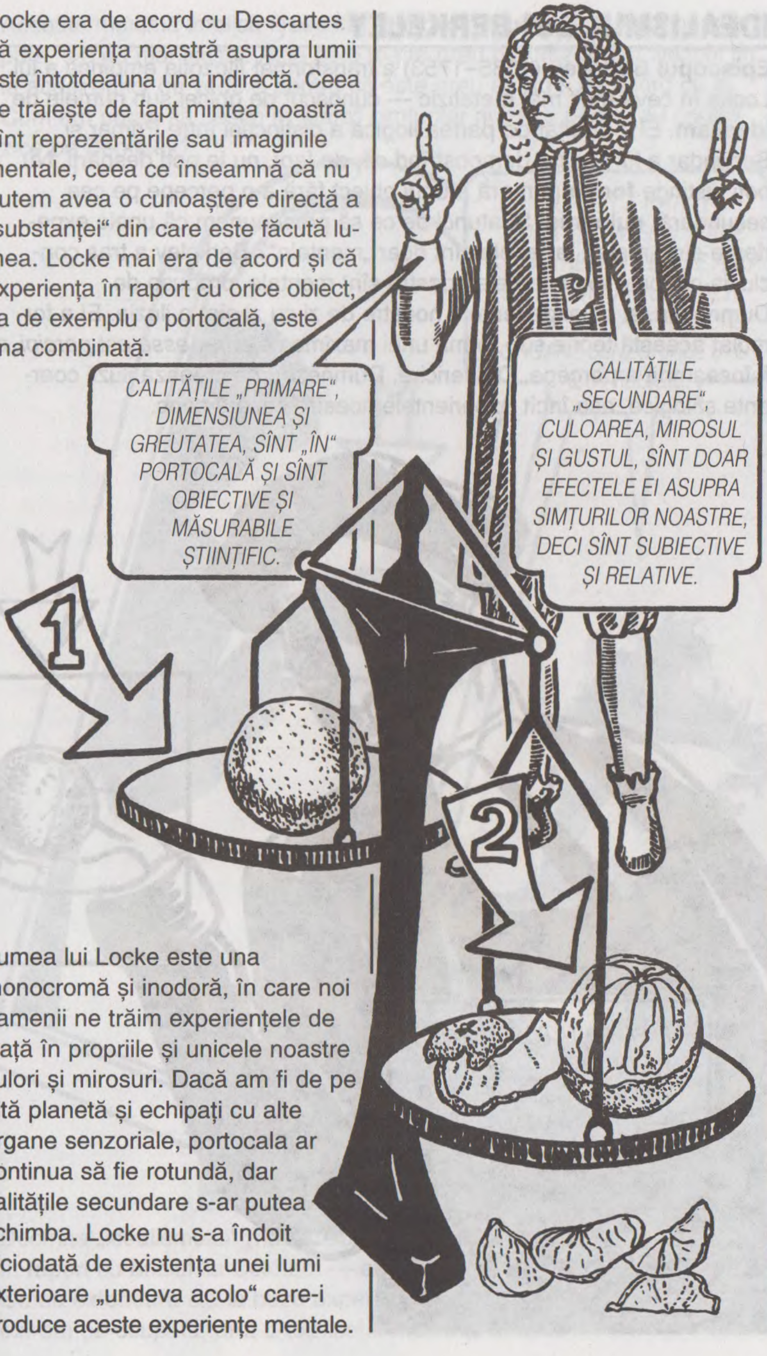
CALITĂȚILE „PRIMARE", DIMENSIUNEA ȘI GREUTATEA, SÎNT „ÎN" PORTOCALĂ ȘI SÎNT OBIECTIVE ȘI MĂSURABILE ȘTIINȚIFIC.
CALITĂȚILE „SECUNDARE", CULOAREA, MIROSUL ȘI GUSTUL, SÎNT DOAR EFECTELE EI ASUPRA SIMȚURILOR NOASTRE, DECI SÎNT SUBIECTIVE ȘI RELATIVE.
1
2

Lumea lui Locke este una monocromă și inodoră, în care noi oamenii ne trăim experiențele de viață în propriile și unicele noastre culori și mirosuri. Dacă am fi de pe altă planetă și echipați cu alte organe senzoriale, portocala ar continua să fie rotundă, dar calitățile secundare s-ar putea schimba. Locke nu s-a îndoit niciodată de existența unei lumi exterioare „undeva acolo" care-i produce aceste experiențe mentale.

IDEALISMUL LUI BERKELEY

Episcopul Berkeley (1685–1753) a transformat filozofia empirică a lui Locke în ceva mult mai metafizic — cunoscut de obicei sub numele de **idealism**. El a profitat de partea ilogică a distincției între Primar și Secundar a lui Locke, demonstrînd că, de fapt, nu le poți despărți. Nu poți distinge **forma** primară a unui obiect fără a o percepe pe cea secundară, **culoarea**. Și atunci de ce să presupunem că unele experiențe sînt „reale", iar altele sînt doar „mentale"? Berkeley a tras concluzia că toate experiențele noastre sînt mentale, produse de Dumnezeu, și că experiențele noastre de zi cu zi sînt o iluzie. El a formulat această teorie sub forma unei maxime celebre: *esse est percipi*, a fi înseamnă a percepe. Din fericire, Dumnezeu ne creează iluzii coerente și logice, așa încît experiențele noastre capătă sens.

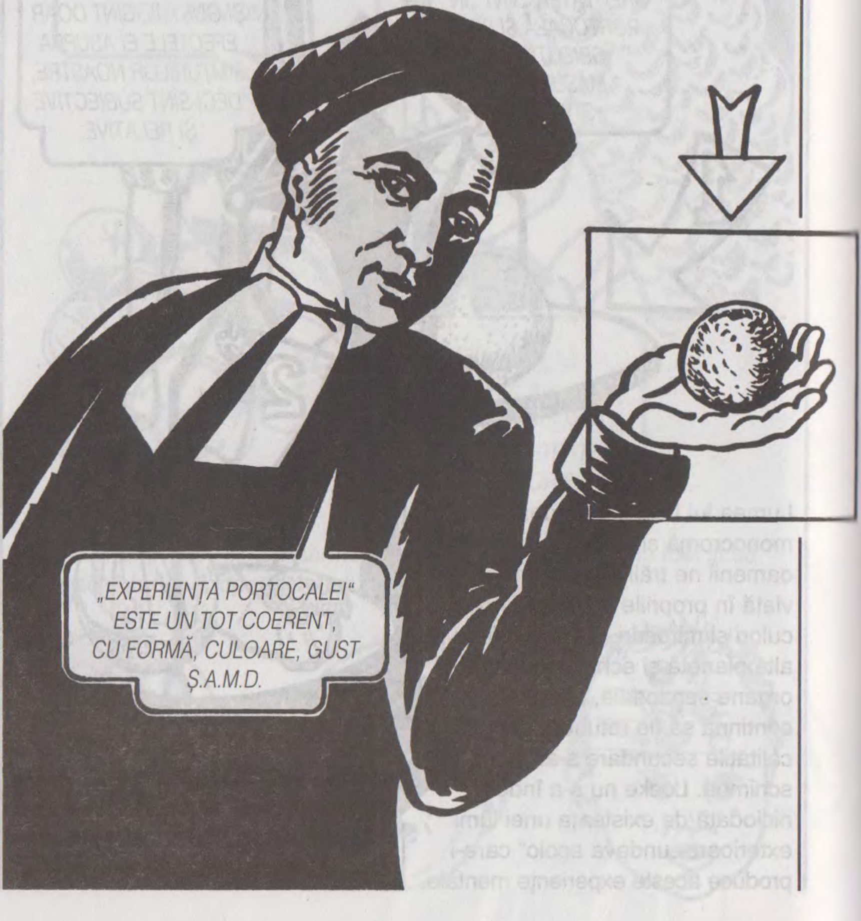
„EXPERIENȚA PORTOCALEI" ESTE UN TOT COERENT, CU FORMĂ, CULOARE, GUST Ș.A.M.D.

Această maximă implică ideea că, atunci cînd lucrurile nu sînt percepute, ele nu mai există. Asta este foarte greu de crezut, dar filozofii țin la acest punct de vedere pentru că este greu să nu fi de acord cu el. Cum am putea să „ieșim în afara" simțurilor noastre pentru a-l contrazice pe Berkeley?

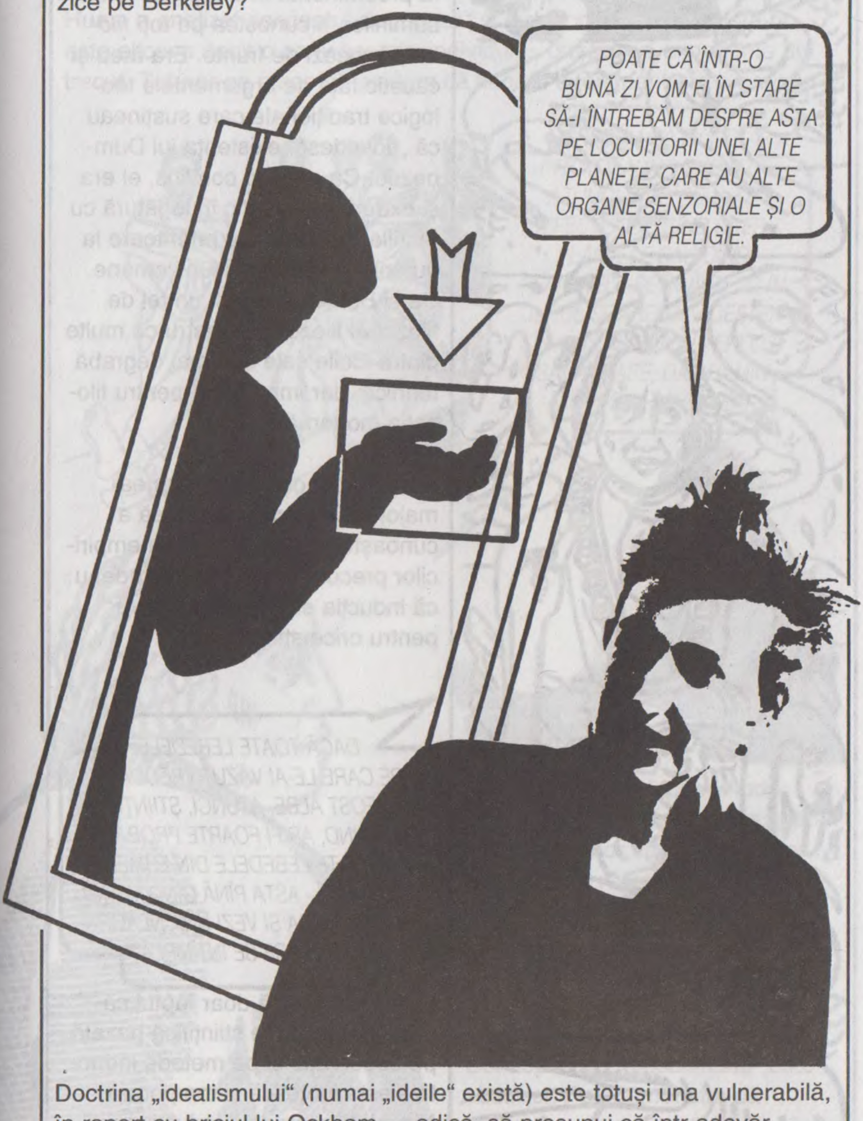
POATE CĂ ÎNTR-O BUNĂ ZI VOM FI ÎN STARE SĂ-I ÎNTREBĂM DESPRE ASTA PE LOCUITORII UNEI ALTE PLANETE, CARE AU ALTE ORGANE SENZORIALE ȘI O ALTĂ RELIGIE.

Doctrina „idealismului" (numai „ideile" există) este totuși una vulnerabilă, în raport cu briciul lui Ockham — adică, să presupui că într-adevăr lumea exterioară stă la baza experiențelor noastre, și nu o divinitate extrem de ocupată, ar fi o explicație mult mai simplă.

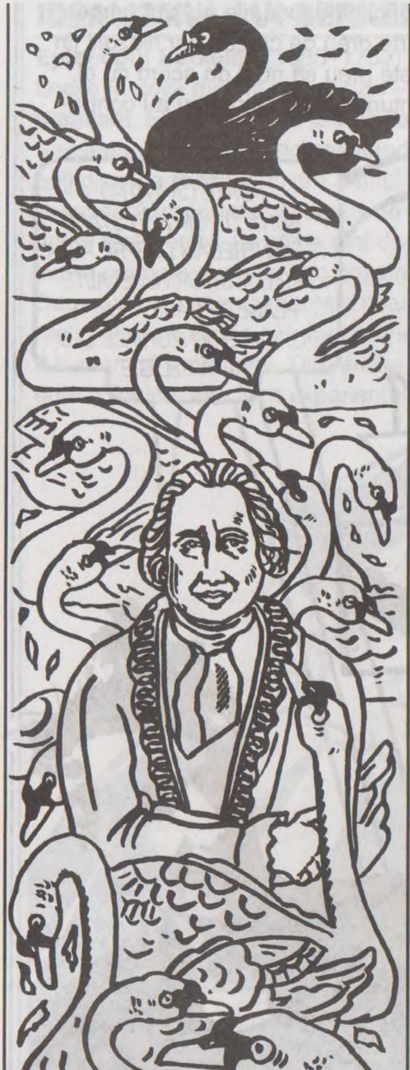

HUME ȘI SCEPTICISMUL EMPIRIC

David Hume (1711–1776), o figură proeminentă în Scoția Secolului Luminilor, îi cunoștea pe toți *filozofii* francezi de frunte. Era ateu și caustic față de argumentele teologice tradiționale care susțineau că „dovedesc" existența lui Dumnezeu. Ca empiric convins, el era și extrem de sceptic în legătură cu teoriile raționaliștilor referitoare la puterile și limitele rațiunii umane. Ca și Berkeley, a fost un fel de filozof al filozofilor, pentru că multe dintre ideile sale sînt mai degrabă tehnice, dar importante pentru filozofia modernă.

Hume recunoștea slăbiciunea majoră a **inducției** ca sursă a cunoașterii și era împotriva empiricilor precum Bacon, care credeau că inducția este o bază sigură pentru orice știință.

DACĂ TOATE LEBEDELE PE CARE LE-AI VĂZUT VREODATĂ AU FOST ALBE, ATUNCI, ȘTIINȚIFIC VORBIND, AR FI FOARTE PROBABIL CA TOATE LEBEDELE DIN LUME SĂ FIE ALBE — ASTA PÎNĂ CÎND MERGI ÎN AUSTRALIA ȘI VEZI UNA NEAGRĂ. ATUNCI CE SE ÎNTÎMPLĂ?

Hume subliniază doar faptul că orice descoperire științifică bazată pe observație și pe metode inductive este ipotetică și temporară. Niciodată metodele inductive nu vor oferi certitudini așa cum se întîmplă în cazul logicii.

PROBLEMA CAUZALITĂȚII

Hume a fost primul filozof care a clarificat problema cauzalității. Filozofii medievali, precum Sfîntul Toma d'Aquino, credeau cu fermitate în **certitudinea** cauzalității — aceasta dovedind existența lui Dumnezeu. Hume a analizat conceptul de „cauză" și a descoperit că aceasta nu este altceva decît o convingere a individului, bazată pe experiențe din trecut. Tuturor ne place să credem că fiecare eveniment are o cauză.

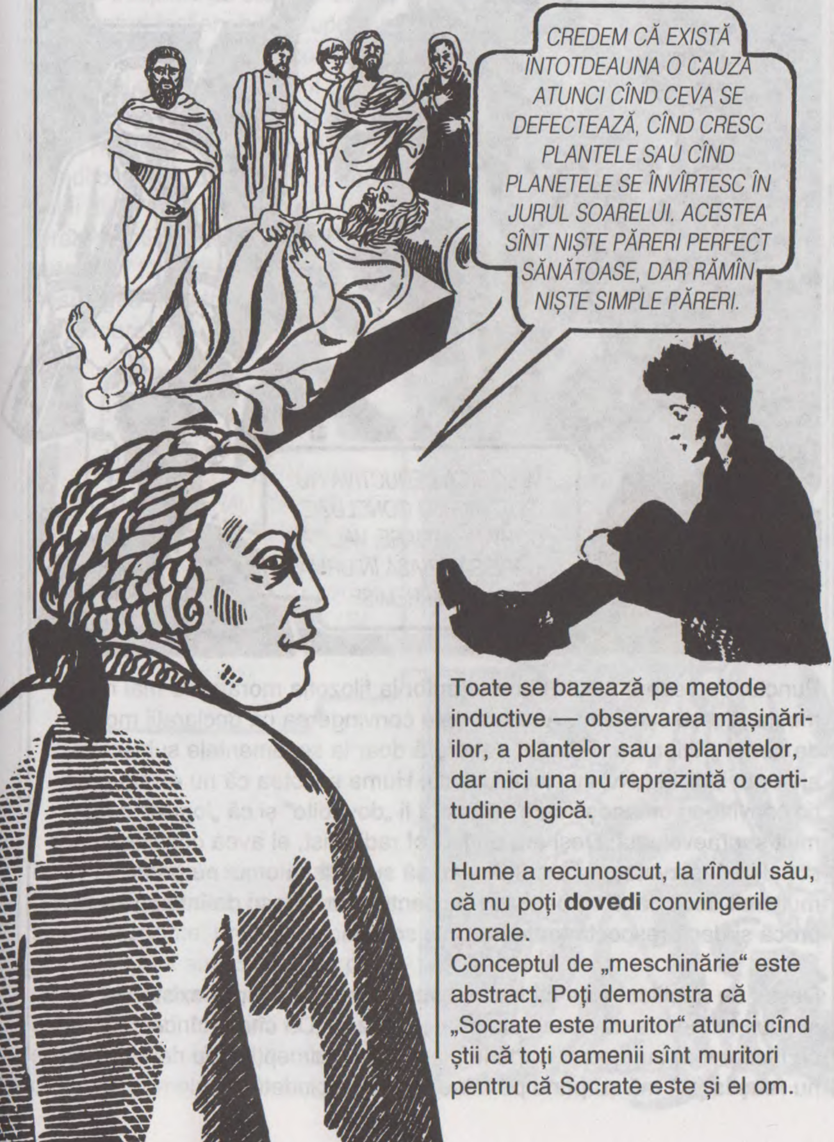
CREDEM CĂ EXISTĂ ÎNTOTDEAUNA O CAUZĂ ATUNCI CÎND CEVA SE DEFECTEAZĂ, CÎND CRESC PLANTELE SAU CÎND PLANETELE SE ÎNVÎRTESC ÎN JURUL SOARELUI. ACESTEA SÎNT NIȘTE PĂRERI PERFECT SĂNĂTOASE, DAR RĂMÎN NIȘTE SIMPLE PĂRERI.

Toate se bazează pe metode inductive — observarea mașinăriilor, a plantelor sau a planetelor, dar nici una nu reprezintă o certitudine logică.

Hume a recunoscut, la rîndul său, că nu poți **dovedi** convingerile morale.
Conceptul de „meschinărie" este abstract. Poți demonstra că „Socrate este muritor" atunci cînd știi că toți oamenii sînt muritori pentru că Socrate este și el om.

SCEPTICISMUL MORAL

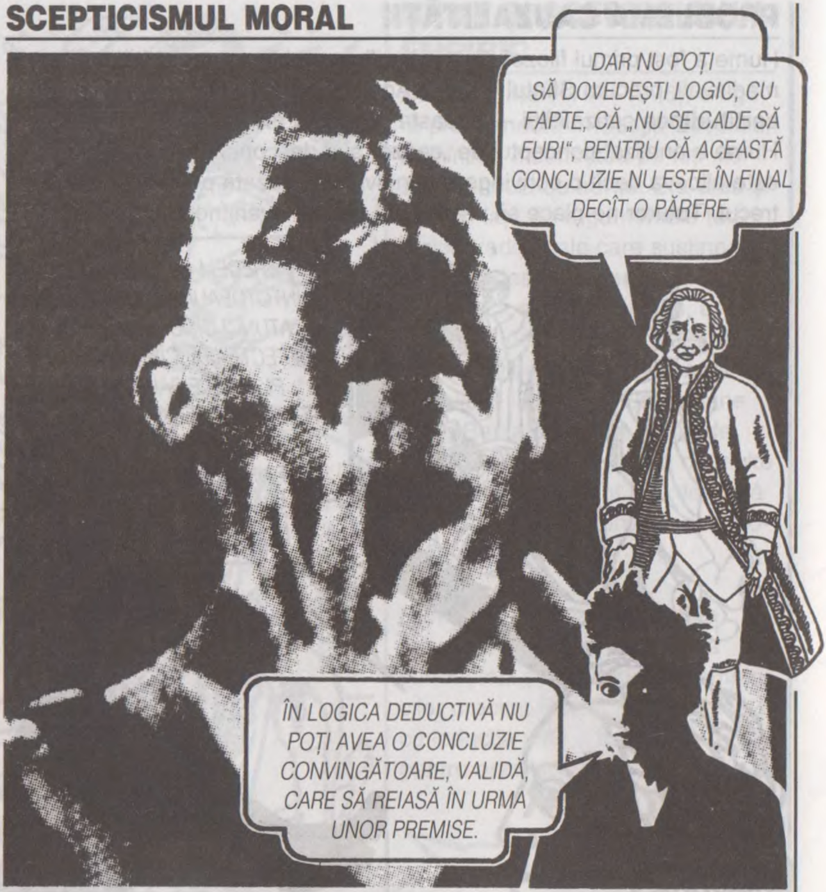
DAR NU POȚI SĂ DOVEDEȘTI LOGIC, CU FAPTE, CĂ „NU SE CADE SĂ FURI", PENTRU CĂ ACEASTĂ CONCLUZIE NU ESTE ÎN FINAL DECÎT O PĂRERE.
ÎN LOGICA DEDUCTIVĂ NU POȚI AVEA O CONCLUZIE CONVINGĂTOARE, VALIDĂ, CARE SĂ REIASĂ ÎN URMA UNOR PREMISE.

Punctul de vedere al lui Hume referitor la filozofia moralei se mai numește și „subiectivism". Aceasta este convingerea că declarații morale de genul „Hitler era diabolic" se referă doar la sentimentele subiective ale unui individ („Nu-mi place Hitler"). Hume socotea că nu există practic convingeri omenești care să poată fi „dovedite" și că „logica" a fost mult supraevaluată. Deși era un filozof radicalist, el avea convingeri personale conservatoare care îl făceau să susțină că omul nu poate fi mulțumit decît dacă se bazează pe sentimentul firesc de înțelegere reciprocă și dacă respectă toate tradițiile sociale.

Destul de neplăcut este că Hume avea îndoieli și asupra existenței sinelui, tot pentru că acesta nu poate fi văzut: „De cîte ori încerc să aflu ce înseamnă, eu însumi… mă împiedic de o percepție sau de alta… dar nu reușesc să mă surprind pe mine însumi, niciodată."

STAREA PRIMITIVĂ DE INOCENȚĂ A LUI ROUSSEAU

Voltaire a admirat foarte mult scrierile politice ale lui John Locke referitoare la „Drepturile firești". Locke susținea că oamenii au niște drepturi inalienabile asupra proprietății, a libertății de exprimare, a credinței și chiar și dreptul de a se revolta împotriva guvernelor și legilor nedrepte. Dar cel mai influent gînditor politic de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea rămîne elvețianul preromantic **Jean-Jacques Rousseau** (1712–1778). Rousseau respingea doctrina lui Hobbes referitoare la răul înnăscut din om.

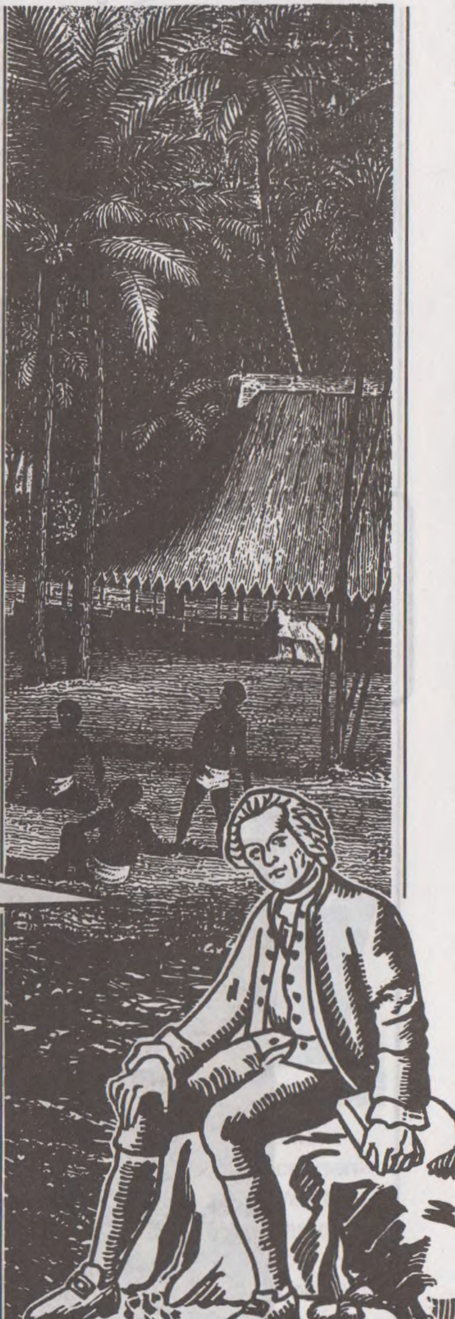
VIEȚILE OAMENILOR NECIVILIZAȚI CARE TRĂIAU ÎN „NATURĂ" ERAU PLINE DE MULȚUMIRE ȘI DE MĂRINIMIE. DAR ATUNCI CÎND AU APĂRUT MARILE INVENȚII ALE CIVILIZAȚIEI ȘI PROPRIETATEA PARTICULARĂ, TOTUL S-A DUS DE RÎPĂ.

Nevoile artificiale stimulează lăcomia. De aceea, în viziunea sa, ființele inocente, precum copiii sau sălbaticii, sînt superioare din punct de vedere moral oamenilor civilizați. Mitul „reîntoarcerii la natură" stă la baza mișcării culturale cunoscute sub numele de romantism.

VOINȚA GENERALĂ

Mai mult, Rousseau credea că legile societății ar trebui să fie expresia „voinței generale“ care să aibă întotdeauna dreptate. Nu era prea clar cum putea fi ea stabilită și cînd trebuia exercitată. Din păcate, revoluțiile scot întotdeauna la iveală idealiștii necruțători și oportuniștii gata să se declare întruparea entității abstracte pe care s-o impună apoi în mod violent celorlalți.

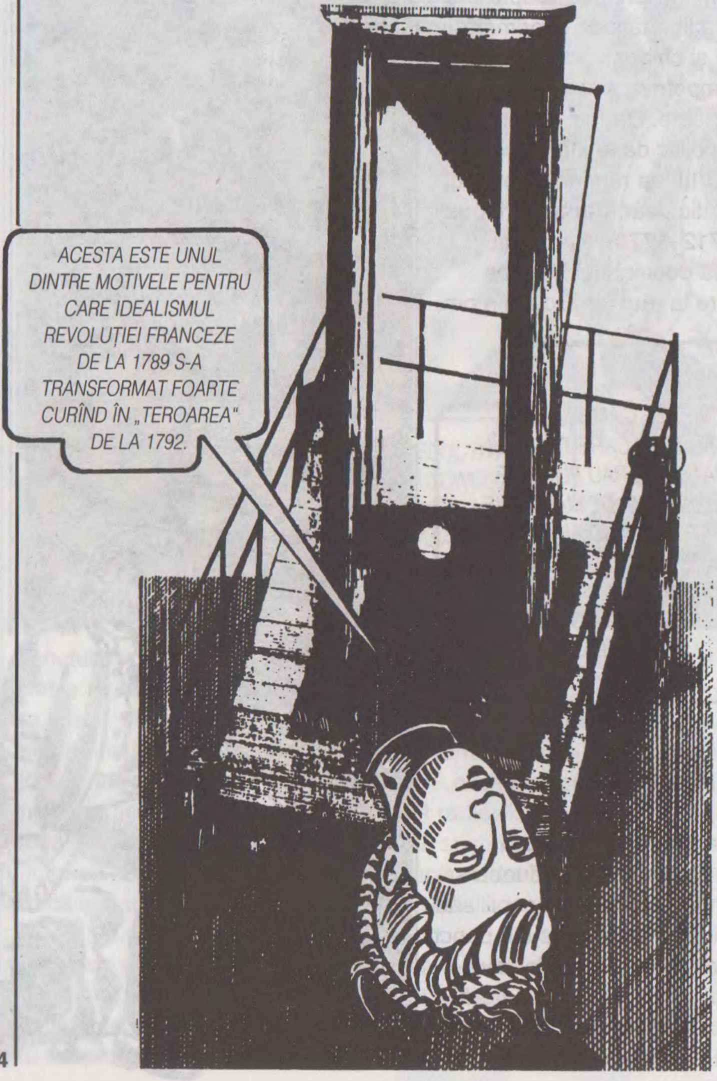
ACESTA ESTE UNUL DINTRE MOTIVELE PENTRU CARE IDEALISMUL REVOLUȚIEI FRANCEZE DE LA 1789 S-A TRANSFORMAT FOARTE CURÎND ÎN „TEROAREA“ DE LA 1792.

RĂSPUNSUL LUI KANT PENTRU HUME

Immanuel Kant (1724–1804) era un celibatar foarte meticulos, care avea niște obiceiuri atît de fixe, încît cetățenii din Königsberg puteau să-și potrivească ceasurile după plimbările sale zilnice. Valetul său credincios, Lampe, care îl însoțea avea întotdeauna umbrela la el „pentru orice eventualitate". Kant spunea că s-a trezit din „somnul dogmatic" raționalist după ce l-a citit pe Hume. El însă nu era de acord cu afirmația lui Hume că noi credem în cauzalitate pentru că sîntem îndoctrinați de experiențele trecute ale acestei lumi.

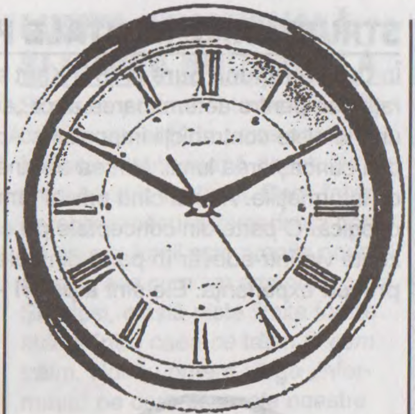

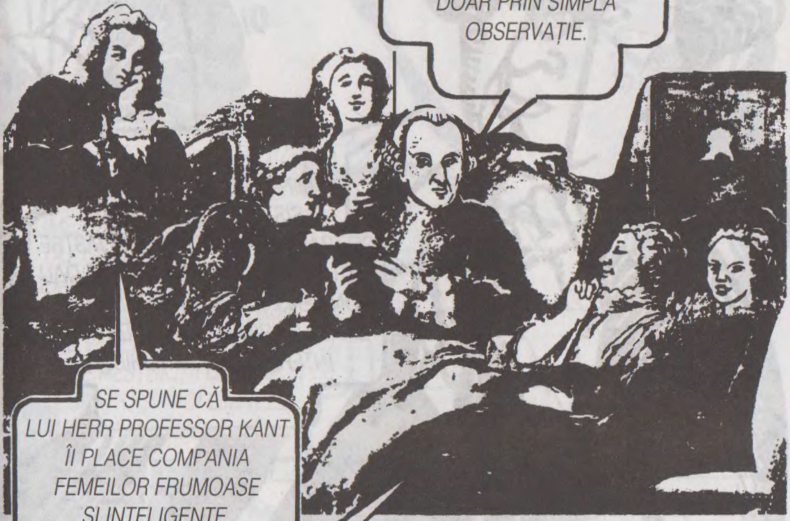
REACȚIA MEA A FOST SĂ-L CONTRAZIC PE HUME, CARE SPUNE CĂ NU EXISTĂ CUNOAȘTERE DOAR PRIN SIMPLĂ OBSERVAȚIE.
SE SPUNE CĂ LUI HERR PROFESSOR KANT ÎI PLACE COMPANIA FEMEILOR FRUMOASE ȘI INTELIGENTE.
DA, ȘI STUDENȚILOR LUI LE PLAC CURSURILE SALE, DEȘI SE SPUNE CĂ SÎNT FOARTE DIFICILE.

Kant propune ideea că oamenii „văd" cauzalitatea unui lucru pentru că așa sînt ei *constituiți*. El a fost primul filozof care a demonstrat că nici raționaliștii, nici empiricii n-au înțeles prea bine cum stau lucrurile.

STRUCTURILE MENTALE PRECED EXPERIENȚA

În **Critica rațiunii pure** (1781) Kant arată cum încercările de a folosi rațiunea pentru determinarea unor „adevăruri" metafizice duce întotdeauna la niște contradicții imposibile. Apoi a mai demonstrat cum dobîndim cunoașterea lumii. Mintea umană este activă, și nu pasivă în raport cu informațiile. Atunci cînd privim lumea, noi o „constituim" pentru a-i da o logică. O parte din conceptele pe care le aplicăm experiențelor prezente vin într-adevăr în parte din cele trecute, dar cele mai importante **preced** experiența. Ele sînt **a priori** — anterioare experiențelor noastre.

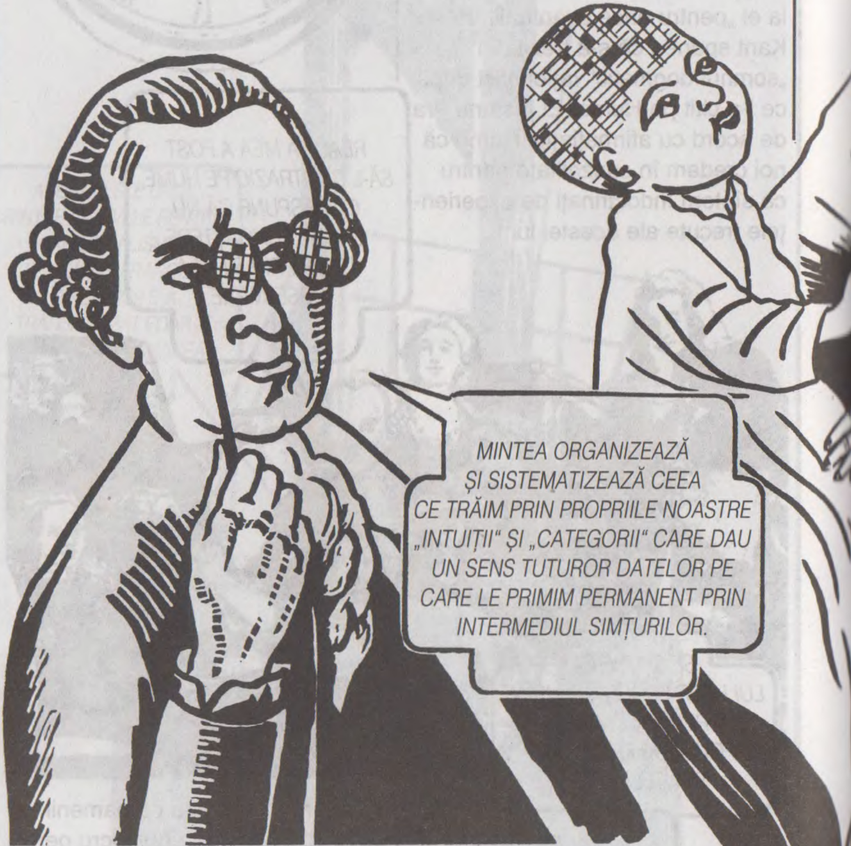
MINTEA ORGANIZEAZĂ ȘI SISTEMATIZEAZĂ CEEA CE TRĂIM PRIN PROPRIILE NOASTRE „INTUIȚII" ȘI „CATEGORII" CARE DAU UN SENS TUTUROR DATELOR PE CARE LE PRIMIM PERMANENT PRIN INTERMEDIUL SIMȚURILOR.

Hume susținea că noi construim treptat un aparat conceptual din experiențele noastre. Kant a replicat că, dacă n-am avea un aparat mental conceptual de la bun început, nici o experiență n-ar fi posibilă. Deci, el este un fel de **idealist** sofisticat. *„Conceptele fără intenții sînt goale, intuițiile fără concepte sînt oarbe."*

LUMEA FENOMENALĂ ȘI LUMEA NOUMENALĂ

Și mai important este faptul că fiecare experiență în parte poate fi întîlnită și sub „formă de intuiție“ a timpului și a spațiului. Deci, într-o oarecare măsură, experiența noastră asupra lumii este propria noastră creație, așa cum am organizat-o noi. Și totuși, există niște limite foarte stricte între ceea *ce* trăim și *cum* trăim. Noi nu putem alege „informația“ pe care organele noastre senzitive ne-o dau și nici nu putem modifica felul în care este împărțită mintea noastră.

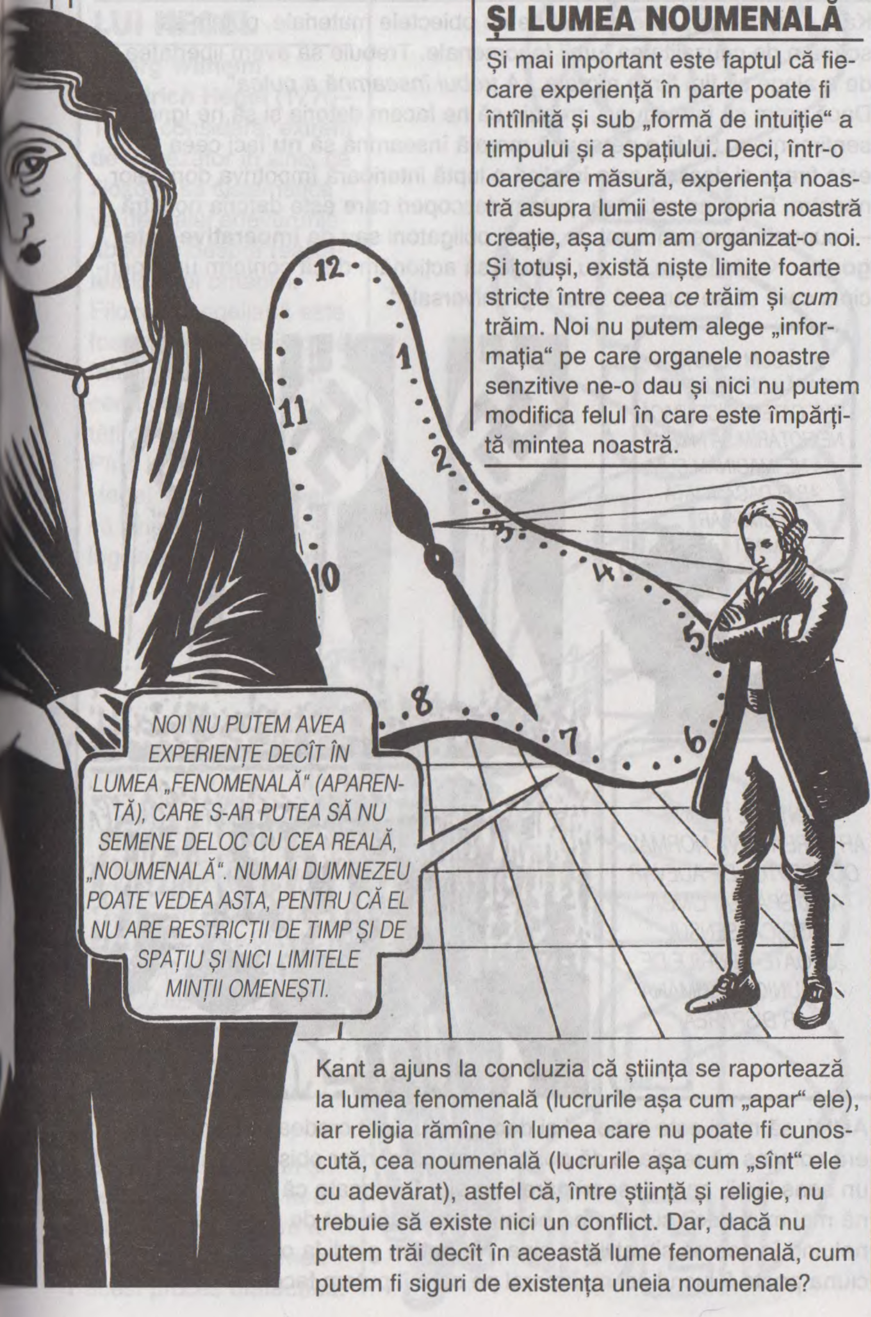
12
1
11
2
3
4
10
5
8
7
6
NOI NU PUTEM AVEA EXPERIENȚE DECÎT ÎN LUMEA „FENOMENALĂ“ (APARENTĂ), CARE S-AR PUTEA SĂ NU SEMENE DELOC CU CEA REALĂ, „NOUMENALĂ“. NUMAI DUMNEZEU POATE VEDEA ASTA, PENTRU CĂ EL NU ARE RESTRICȚII DE TIMP ȘI DE SPAȚIU ȘI NICI LIMITELE MINȚII OMENEȘTI.

Kant a ajuns la concluzia că știința se raportează la lumea fenomenală (lucrurile așa cum „apar“ ele), iar religia rămîne în lumea care nu poate fi cunoscută, cea noumenală (lucrurile așa cum „sînt“ ele cu adevărat), astfel că, între știință și religie, nu trebuie să existe nici un conflict. Dar, dacă nu putem trăi decît în această lume fenomenală, cum putem fi siguri de existența uneia noumenale?

IMPERATIVE CATEGORICE

Kant susținea că, spre deosebire de obiectele materiale, putem să scăpăm de cauzalitatea lumii fenomenale. Trebuie să avem libertatea de a alege să fim ființe morale. *„A trebui înseamnă a putea“.*
Dacă vrem să fim virtuoși, trebuie să ne facem datoria și să ne ignorăm sentimentele. Să fii o persoană morală înseamnă să **nu** faci ceea ce este firesc și deseori asta implică o luptă interioară împotriva dorințelor noastre. Folosind rațiunea, putem descoperi care este datoria noastră — supunîndu-ne unui set de reguli obligatorii sau de **imperative categorice**. Kant sugera că „nu trebuie să acționăm decît conform unui principiu care să se supună unei legi universale“.

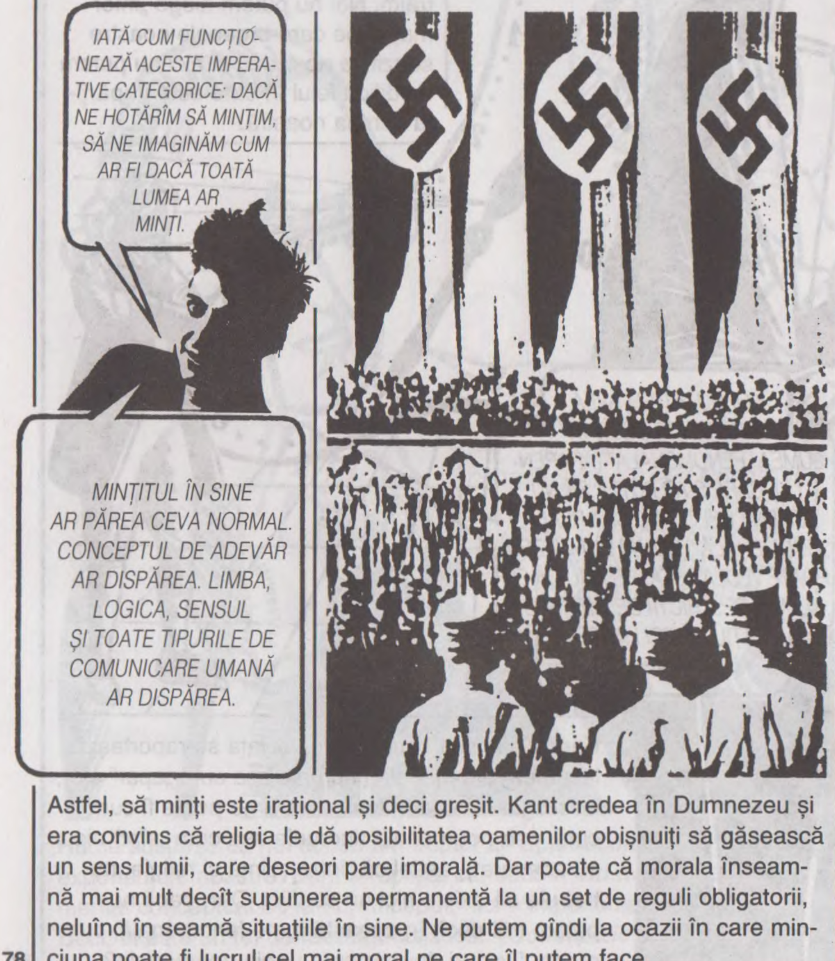
IATĂ CUM FUNCȚIONEAZĂ ACESTE IMPERATIVE CATEGORICE: DACĂ NE HOTĂRÎM SĂ MINȚIM, SĂ NE IMAGINĂM CUM AR FI DACĂ TOATĂ LUMEA AR MINȚI.
MINȚITUL ÎN SINE AR PĂREA CEVA NORMAL. CONCEPTUL DE ADEVĂR AR DISPĂREA. LIMBA, LOGICA, SENSUL ȘI TOATE TIPURILE DE COMUNICARE UMANĂ AR DISPĂREA.

Astfel, să minți este irațional și deci greșit. Kant credea în Dumnezeu și era convins că religia le dă posibilitatea oamenilor obișnuiți să găsească un sens lumii, care deseori pare imorală. Dar poate că morala înseamnă mai mult decît supunerea permanentă la un set de reguli obligatorii, neluînd în seamă situațiile în sine. Ne putem gîndi la ocazii în care minciuna poate fi lucrul cel mai moral pe care îl putem face.

DIALECTICA LUI HEGEL

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) considera, extrem de încrezător în sine, că filozofia sa sistematică va dezvălui adevărurile absolute despre realitatea istoriei omenirii. Filozofia hegeliană este foarte logică, deși scrisă într-un limbaj abstract, ceea ce duce la dificultăți de înțelegere. Pînă la apariția lui Hegel, filozofii credeau că Aristotel a descoperit logica și că asta e tot.

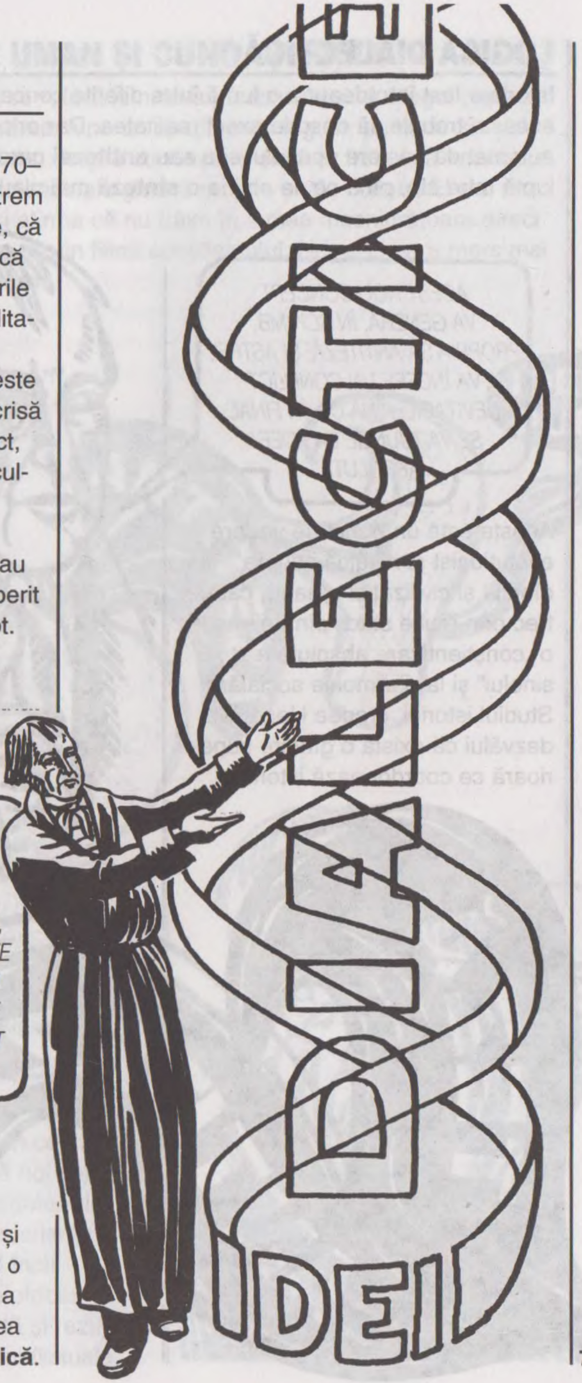
DAR EXISTĂ ȘI O ALTĂ LOGICĂ. CUNOAȘTEREA ARE O ISTORIE EVOLUTIVĂ, FĂCUTĂ DIN CONCEPTE ȘI NU DIN PROPOZIȚII IZOLATE, ADEVĂRATE SAU FALSE ÎN RAPORT CU REALITATEA.
DIALECTICA
IDEII

Ideile s-au dezvoltat și pe parcurs au dus la o mai bună percepere a realității. Hegel numea acest proces **dialectică**.

LOGICA DIALECTICĂ

Istoria a fost întotdeauna o luptă între diferite concepte care susțin că aceasta trebuie să descrie exact realitatea. Dar orice concept sau **teză** automat dă naștere opusului său sau **antitezei** care declanșează o luptă între ele, pînă ce se obține o **sinteză** mai plauzibilă.

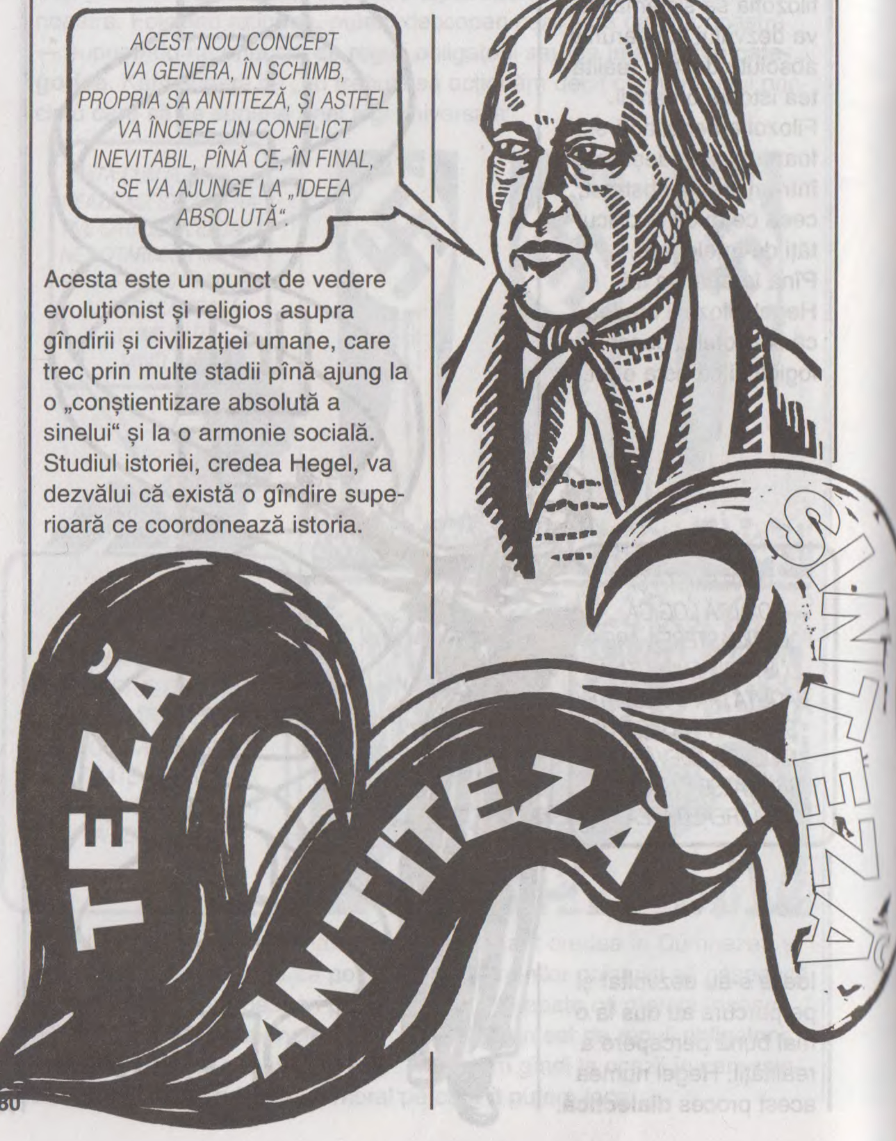
ACEST NOU CONCEPT VA GENERA, ÎN SCHIMB, PROPRIA SA ANTITEZĂ, ȘI ASTFEL VA ÎNCEPE UN CONFLICT INEVITABIL, PÎNĂ CE, ÎN FINAL, SE VA AJUNGE LA „IDEEA ABSOLUTĂ“.
TEZĂ
ANTITEZĂ
SINTEZĂ

Acesta este un punct de vedere evoluționist și religios asupra gîndirii și civilizației umane, care trec prin multe stadii pînă ajung la o „conștientizare absolută a sinelui“ și la o armonie socială. Studiul istoriei, credea Hegel, va dezvălui că există o gîndire superioară ce coordonează istoria.

CONȘTIENTUL UMAN ȘI CUNOAȘTEREA

Metafizica hegeliană se referă la natura gîndului în sine. Hegel credea că filozofia se concentrează pe un spațiu prea îngust, punîndu-și întrebări tehnice, izolate, despre cunoaștere și că ar trebui să analizeze mai atent procesele istorice ale gîndirii umane și ale culturii. El era un „idealist“ ca și Kant și afirma că nu trăim în lumea înconjurătoare direct prin simțurile noastre, ci prin filtrul conștientului. Hegel chiar a mers mai departe cu această teorie.

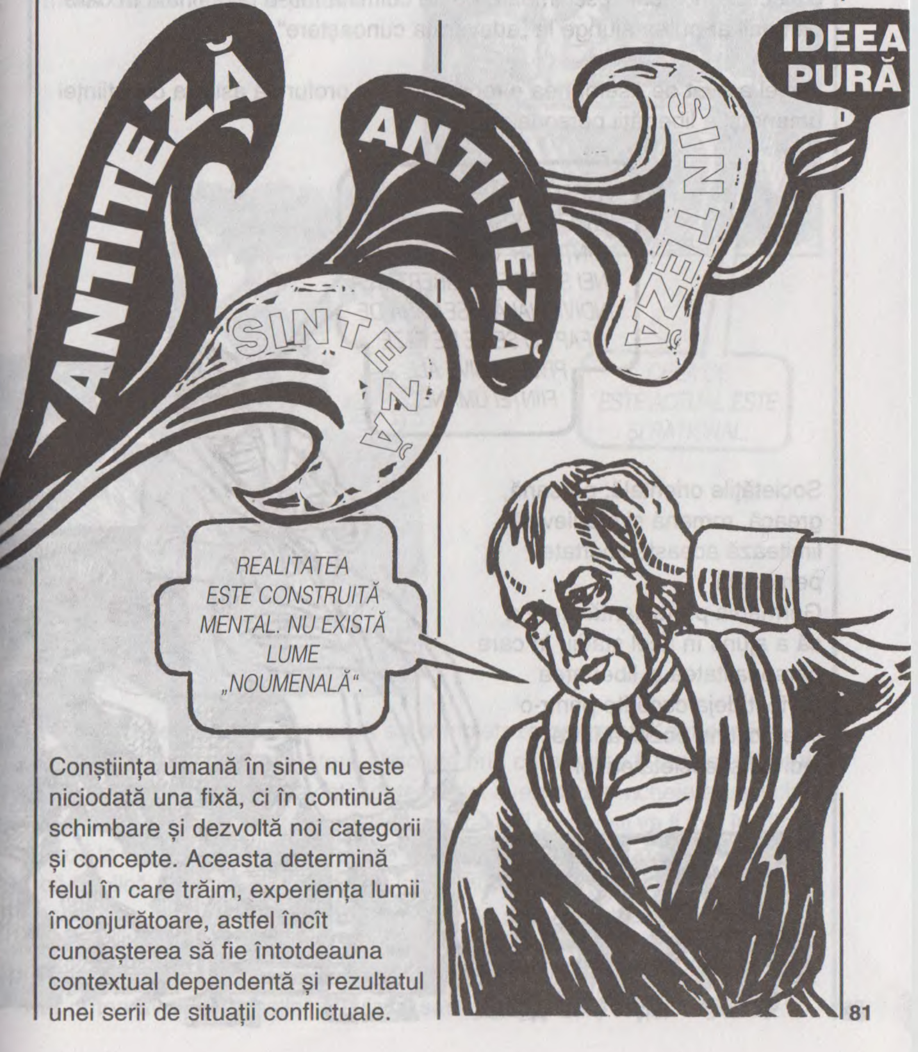
ANTITEZĂ
ANTITEZĂ
SINTEZĂ
SINTEZĂ
IDEEA PURĂ
REALITATEA ESTE CONSTRUITĂ MENTAL. NU EXISTĂ LUME „NOUMENALĂ“.

Conștiința umană în sine nu este niciodată una fixă, ci în continuă schimbare și dezvoltă noi categorii și concepte. Aceasta determină felul în care trăim, experiența lumii înconjurătoare, astfel încît cunoașterea să fie întotdeauna contextual dependentă și rezultatul unei serii de situații conflictuale.

CUNOAȘTEREA RELATIVĂ ȘI ABSOLUTĂ

Cunoașterea filozofică a ceea ce este „obiectiv“ în raport cu ceea ce este „subiectiv“ este complet greșită. Filozofii nu vor fi niciodată în stare să producă „adevăruri filozofice complete“ pentru că ideile lor sînt mereu în schimbare. Cunoașterea este un proces cultural și istoric, și nu un produs atemporal ce așteaptă să fie descoperit „undeva acolo“. Asta l-ar face pe Hegel să pară un profet al postmodernismului atunci cînd el subliniază că nu pot exista fapte obiective stabile sau adevăruri într-o dialectică în permanentă schimbare. Totuși el credea că această dialectică în veșnică schimbare poate culmina într-o fază finală în care oamenii ar putea ajunge la „adevărata cunoaștere“.

Hegel a avut de asemenea o teorie nouă și profundă asupra conștiinței umane și a libertății personale.

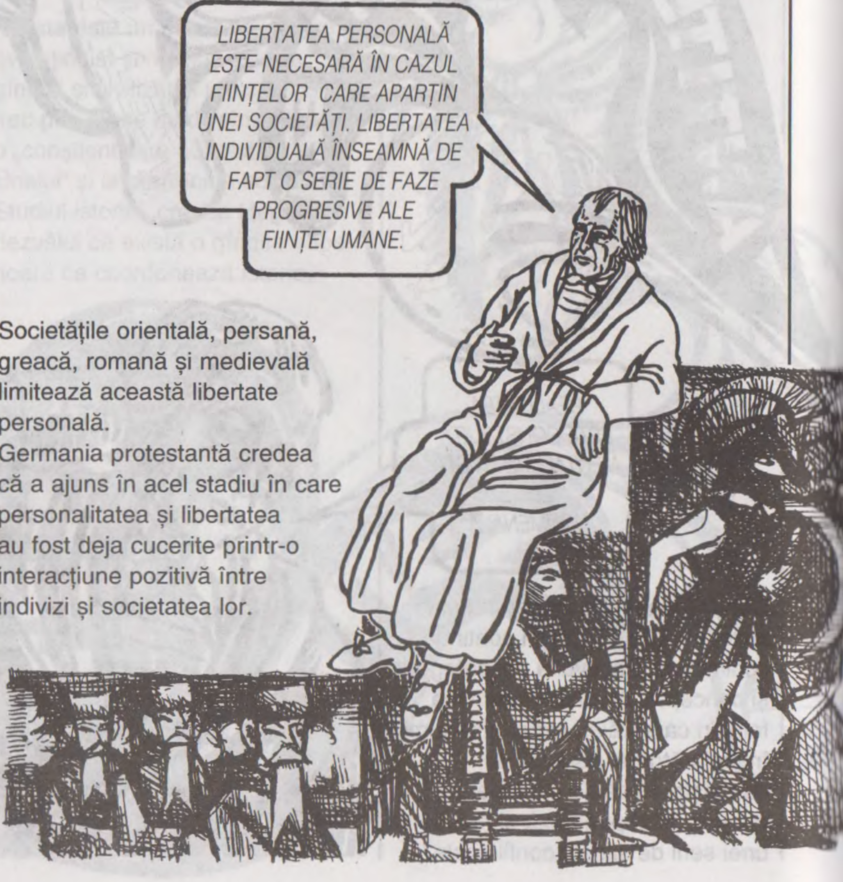
LIBERTATEA PERSONALĂ ESTE NECESARĂ ÎN CAZUL FIINȚELOR CARE APARȚIN UNEI SOCIETĂȚI. LIBERTATEA INDIVIDUALĂ ÎNSEAMNĂ DE FAPT O SERIE DE FAZE PROGRESIVE ALE FIINȚEI UMANE.

Societățile orientală, persană, greacă, romană și medievală limitează această libertate personală.
Germania protestantă credea că a ajuns în acel stadiu în care personalitatea și libertatea au fost deja cucerite printr-o interacțiune pozitivă între indivizi și societatea lor.

STATUL ȘI SFÎRȘITUL ISTORIEI

Hegel a studiat cu atenție statul prusac autocrat care a atins faza evolutivă finală, socotindu-l „superior". El și concetățenii săi nu erau decît o mică parte a acestei mari entități organice și își defineau identitatea și statutul moral după modelul acestuia.

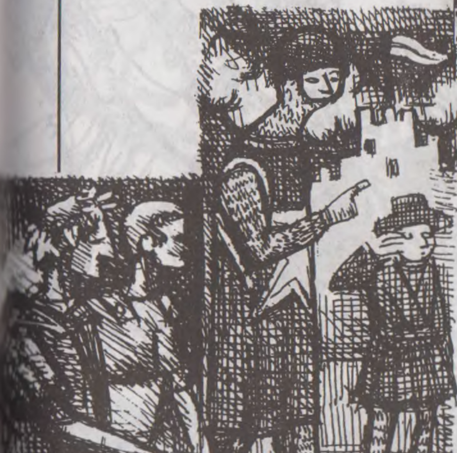

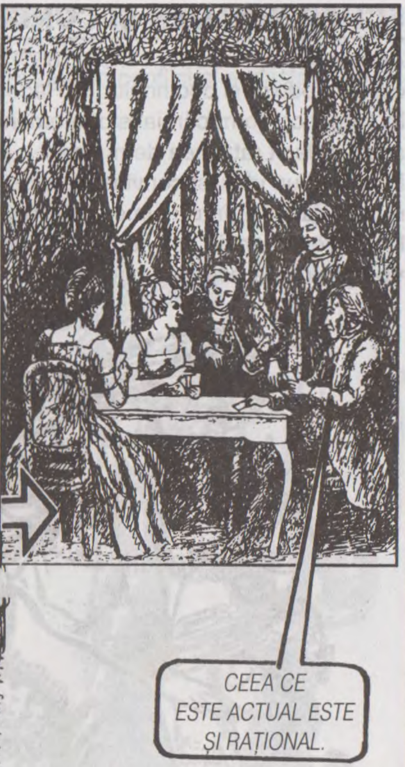

CEEA CE ESTE ACTUAL ESTE ȘI RAȚIONAL.

Hegel credea sincer că a reușit să completeze opera lui Kant scoțînd în evidență ideea de cunoaștere absolută prin care putea fi prezis „sfîrșitul istoriei". Procesul său dialectic determinist avea să se încheie atunci cînd „Spiritul" călăuzitor al întregii realități și al rațiunii omenești va fi fost în sfîrșit scos la iveală. Procesul prin care s-ar ajunge aici ar fi unul dificil pentru că implică un conflict permanent între enormele forțe, adesea neîndurătoare, ale istoriei. Categoric, toate acestea s-au întîmplat de multe ori în Europa de la 1807 încoace, mai ales după ce a fost publicată **Fenomenologia spiritului**. Acum pare de-a dreptul îndoielnic că istoria omenirii ar putea avea un „destin" previzibil sau un scop final de tip hegelian.

SCHOPENHAUER ȘI CONCEPTUL DE VOINȚĂ

Arthur Schopenhauer (1788–1860) a fost un filozof german extrem de ostil metodelor și doctrinelor lui Hegel. El socotea că acea convingere a lui Hegel conform căreia istoria omenirii se va termina cu bine nu este altceva decît rătăcirea de moment a „unui șarlatan tîmpit și nepriceput". El era tot un idealist convins, fiind de acord cu ideea lui Kant că oamenii nu pot trăi decît într-o lume fenomenală. Dar pentru Schopenhauer lumea fenomenală este lumea iluzorie, controlată permanent de către **voință**. Voința este cea care călăuzește orice ființă, inclusiv oamenii.

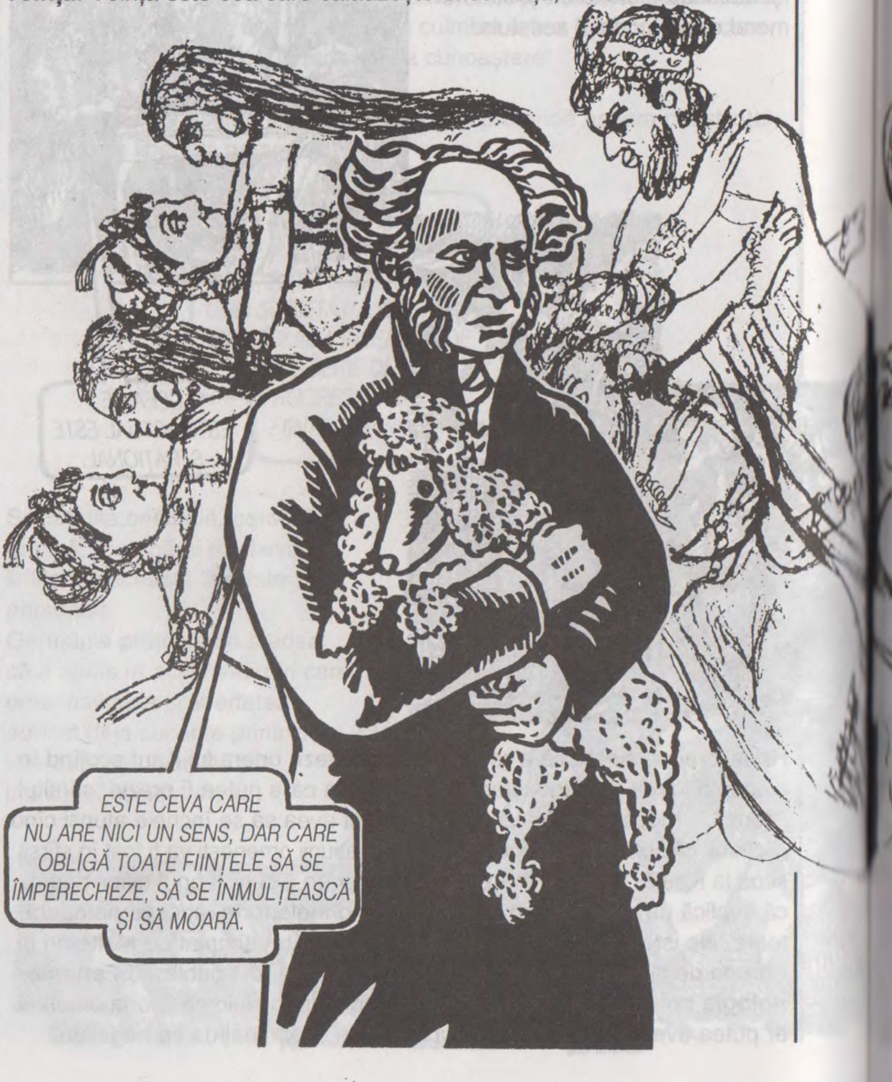
ESTE CEVA CARE NU ARE NICI UN SENS, DAR CARE OBLIGĂ TOATE FIINȚELE SĂ SE ÎMPERECHEZE, SĂ SE ÎNMULȚEASCĂ ȘI SĂ MOARĂ.

Oamenilor le place să creadă că viața lor are un înțeles mai special, de fapt ei nu vor decît să-și satisfacă noi pofte.
Voințele individuale diferite intră inevitabil în conflict și această luptă duce la suferința omenească.

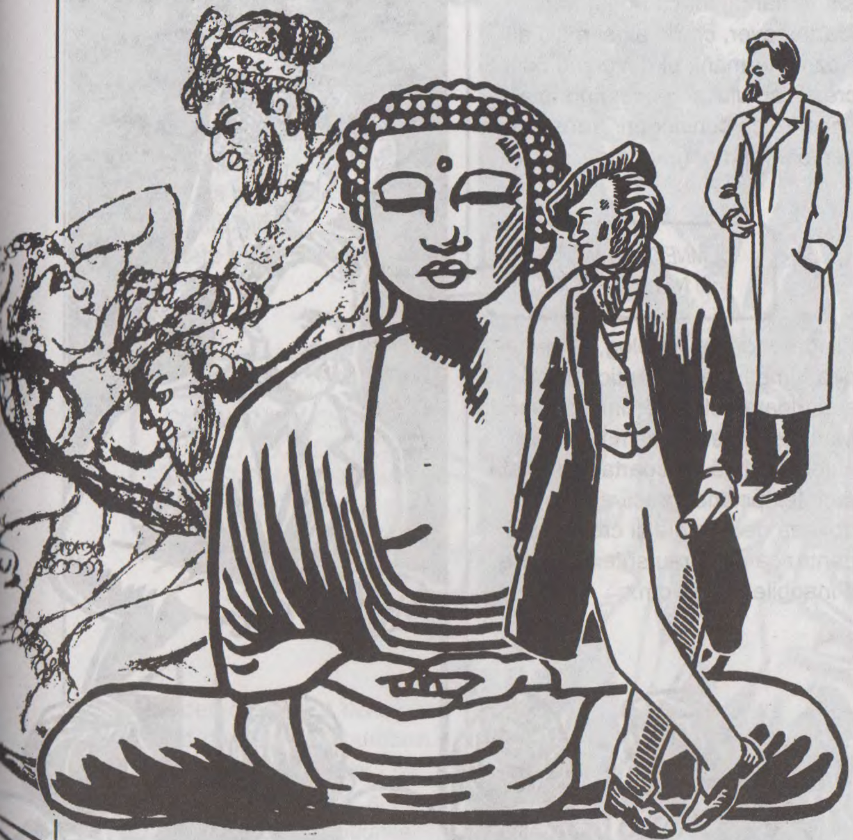
SINGURA CALE DE A SCĂPA DE ACEASTĂ MAȘINĂ INFERNALĂ ESTE SĂ PUNEM CAPĂT POFTELOR TRUPEȘTI.

O soluție ar fi să ne dedicăm activităților artistice sau contemplației; o alta ar fi să trăim o viață de asceți în care să ne sacrificăm. Schopenhauer a fost primul mare filozof occidental influențat de buddhism. Ideile sale, neglijate astăzi, au avut un mare impact asupra unor figuri importante precum compozitorul **Richard Wagner** (1813–1883) sau filozoful german **Nietzsche**.

NIETZSCHE: ANTICRISTUL

Friedrich Nietzsche (1844–1900) s-a remarcat tot ca un luteran foarte sever, ca de altfel mulți alți filozofi germani, el devenind ostil creștinismului și respingînd total orice fel de convingeri „transcendentale“ sau noumenale.

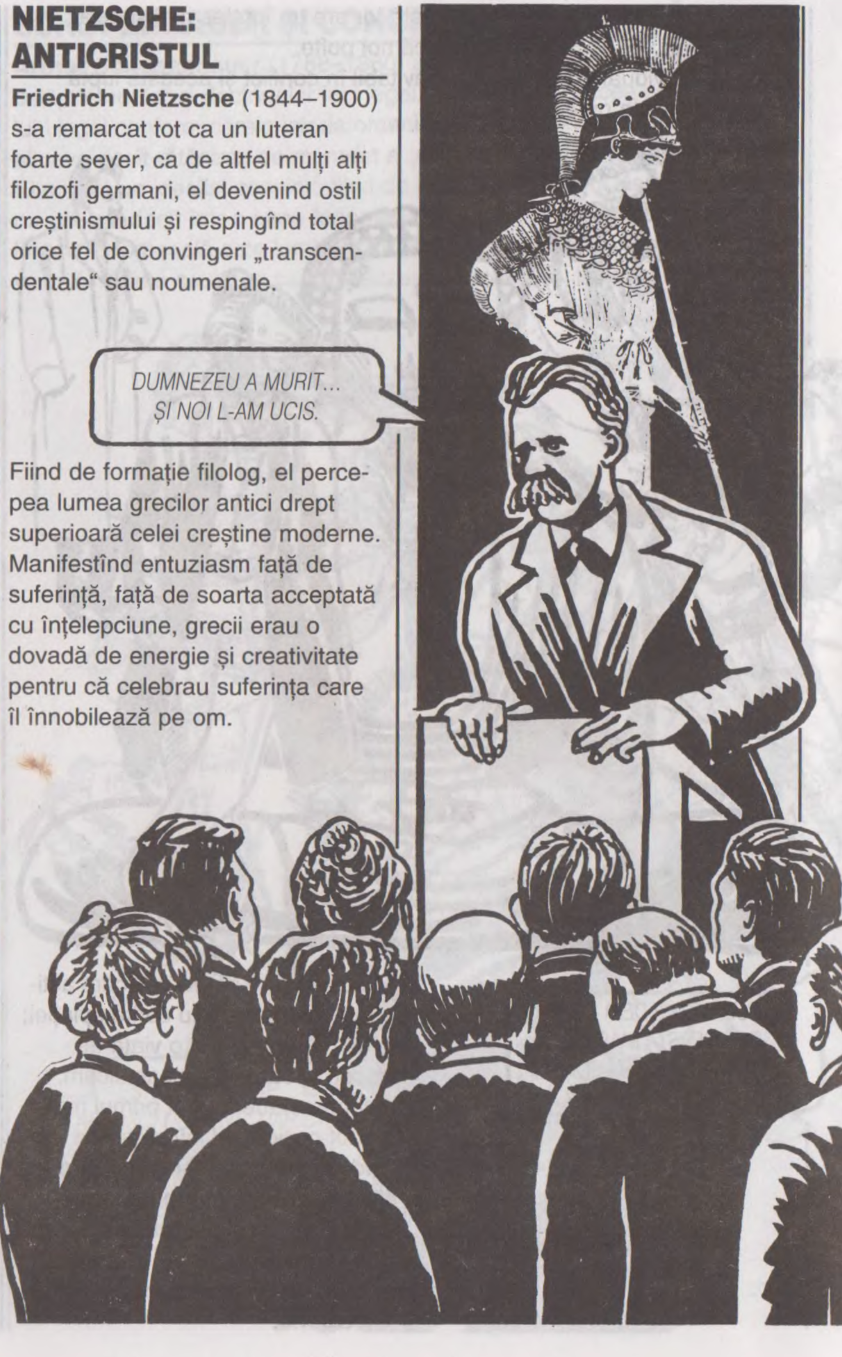
DUMNEZEU A MURIT... ȘI NOI L-AM UCIS.

Fiind de formație filolog, el percepea lumea grecilor antici drept superioară celei creștine moderne. Manifestînd entuziasm față de suferință, față de soarta acceptată cu înțelepciune, grecii erau o dovadă de energie și creativitate pentru că celebrau suferința care îl înnobilează pe om.

DINCOLO DE BINE ȘI RĂU

Ca majoritatea filozofilor dinaintea sa, Nietzsche a încercat să redefinească natura umană. El socotea greșită denumirea de „ființă umană" pentru că reducea condiția umană la falsul statut de „natură obișnuită".
El a prezis că progresul tehnologic și capitalismul modern vor duce la o societate mediocră de mic-burghezi.

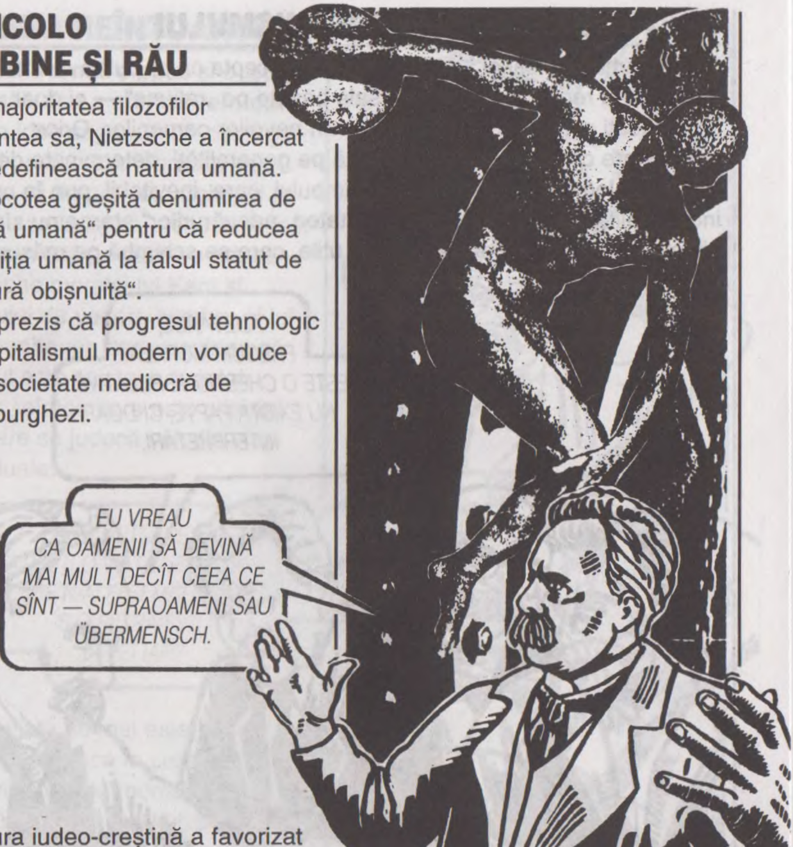
EU VREAU CA OAMENII SĂ DEVINĂ MAI MULT DECÎT CEEA CE SÎNT — SUPRAOAMENI SAU ÜBERMENSCH.

Cultura iudeo-creștină a favorizat ideea plină de slăbiciuni conform căreia *Übermensch* ar trebui să respingă „morala comună" și să privească „dincolo de" noțiunile tradiționale de bine și de rău, încercînd să descopere o valoare mai radicală și mai creatoare, „voința de putere". Deși punctul de vedere al lui Nietzsche asupra *Übermensch* nu are nici o conotație rasială sau socială, el a fost fără îndoială misogin. Filozofia sa ce presupunea această „voință de putere" a fost mai tîrziu însușită și promovată de către doctrina nazistă antisemită.

PREVIZIUNEA POSTMODERNISMULUI

Scepticismul radical al lui Nietzsche nu accepta că ar putea exista fapte morale sau reguli morale universale bazate pe „rațiune" — ci doar prejudecăți contemporane care convin nevoilor oamenilor. Orice cunoaștere conceptuală se bazează pe generalități, determinate de sisteme ideologice și de clasificarea timpului, care, inevitabil, pun în umbră individualitatea și unicitatea. Majoritatea „adevărurilor" eterne nu sînt altceva decît convingeri temporare utile, care se schimbă pe măsură ce istoria înaintează.

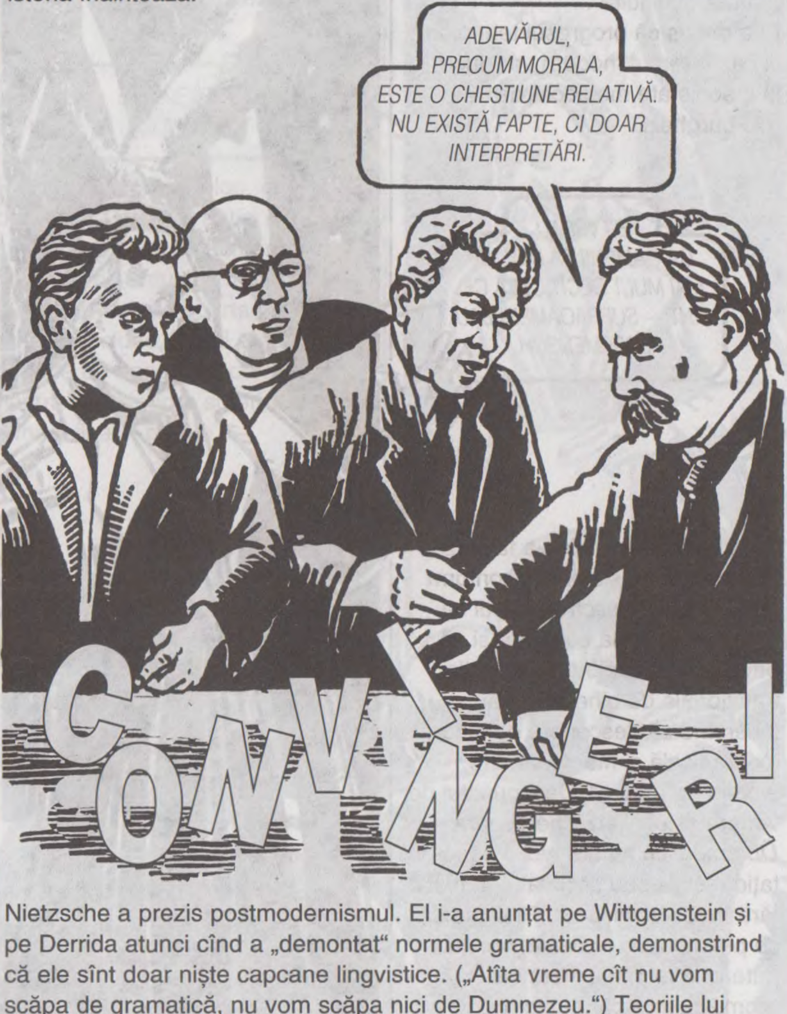
ADEVĂRUL, PRECUM MORALA, ESTE O CHESTIUNE RELATIVĂ. NU EXISTĂ FAPTE, CI DOAR INTERPRETĂRI.
CONVINGERI

Nietzsche a prezis postmodernismul. El i-a anunțat pe Wittgenstein și pe Derrida atunci cînd a „demontat" normele gramaticale, demonstrînd că ele sînt doar niște capcane lingvistice. („Atîta vreme cît nu vom scăpa de gramatică, nu vom scăpa nici de Dumnezeu.") Teoriile lui Foucault despre cunoaștere datorează enorm ideilor lui Nietzsche.

ETERNA REÎNTOARCERE

Nietzsche a mai propus și o „știință voioasă“, cea a **eternei reîntoarceri**, o idee sugerată de către gînditorul presocratic Heraclit, care susține că timpul este ciclic, el repetîndu-se la infinit. Aceasta a fost ușoara critică pe care i-o aduce Nietzsche moralei lui Kant și punctului de vedere sumbru al lui Schopenhauer, care susținea că păcatul este cauza suferinței. Eterna reîntoarcere este criteriul prin care se judecă valorile vieții individuale.

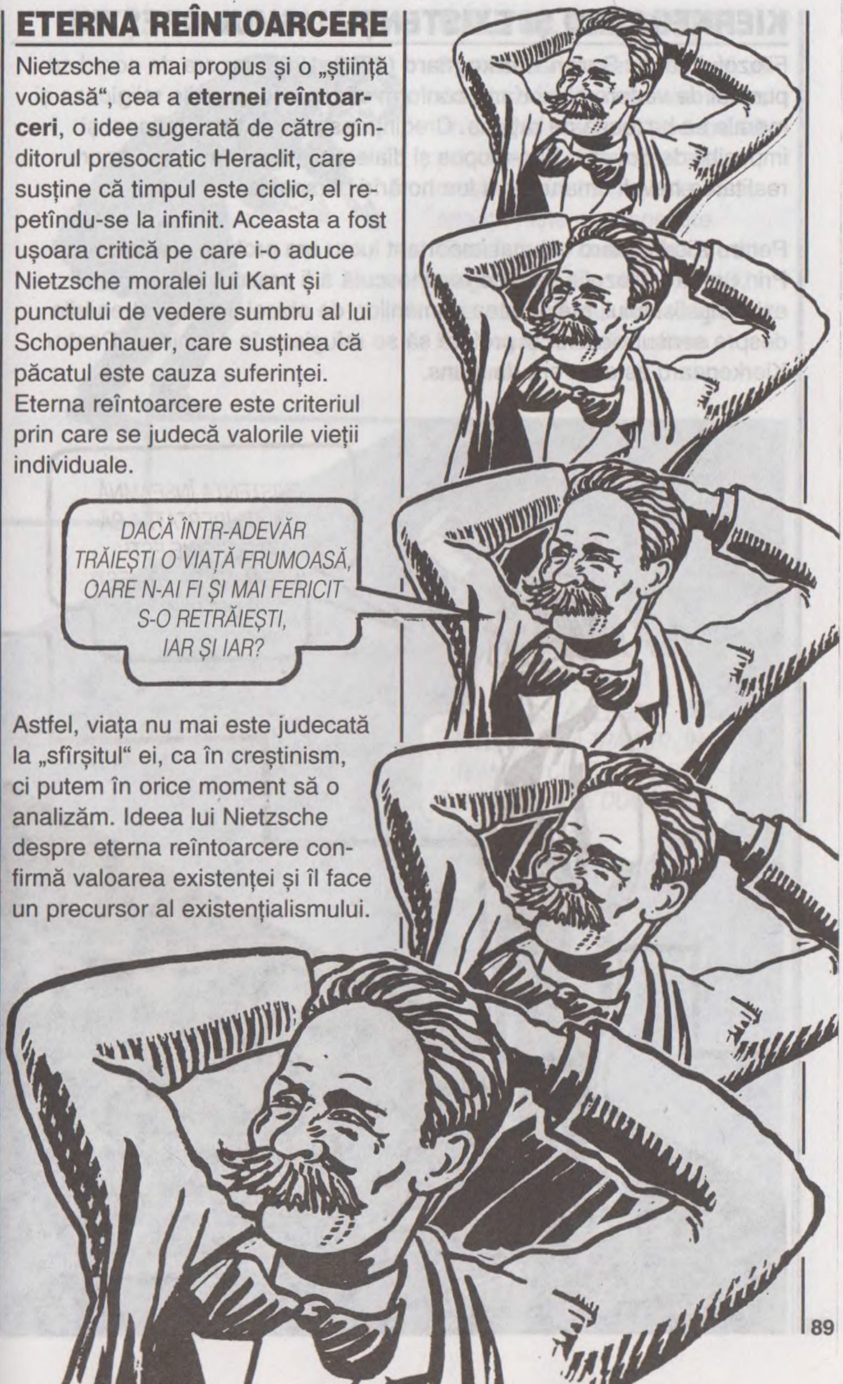
DACĂ ÎNTR-ADEVĂR TRĂIEȘTI O VIAȚĂ FRUMOASĂ, OARE N-AI FI ȘI MAI FERICIT S-O RETRĂIEȘTI, IAR ȘI IAR?

Astfel, viața nu mai este judecată la „sfîrșitul“ ei, ca în creștinism, ci putem în orice moment să o analizăm. Ideea lui Nietzsche despre eterna reîntoarcere confirmă valoarea existenței și îl face un precursor al existențialismului.

KIERKEGAARD ȘI EXISTENȚIALISMUL CREȘTIN

Filozoful danez **Søren Kierkegaard** (1813–1855) nu era de acord cu punctul de vedere al lui Kant, conform căruia convingerile religioase și morale se bazează pe rațiune. Credința este ceva total irațional și imposibil de dovedit. El s-a opus și dialecticii hegeliene care ignora realitatea nevoii umane de a lua hotărîri personale.

Pentru Kierkegaard cel mai important lucru era problema existențială. Prin urmare, filozofia sa este recunoscută a fi precursoare a existențialismului. Majoritatea oamenilor, de obicei, ignoră întrebările despre sensul vieții lor și preferă să se refugieze în anonimat. Pentru Kierkegaard asta nu era de ajuns.

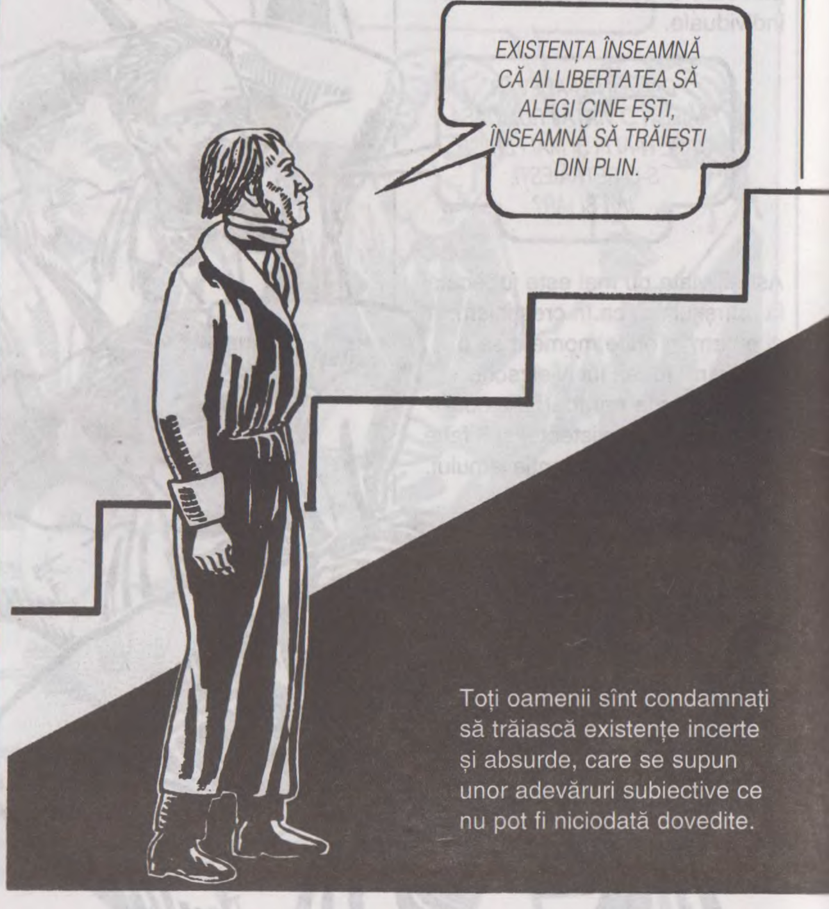
EXISTENȚA ÎNSEAMNĂ CĂ AI LIBERTATEA SĂ ALEGI CINE EȘTI, ÎNSEAMNĂ SĂ TRĂIEȘTI DIN PLIN.

Toți oamenii sînt condamnați să trăiască existențe incerte și absurde, care se supun unor adevăruri subiective ce nu pot fi niciodată dovedite.

SALTUL CREDINȚEI

Pentru Kierkegaard să devii un creștin convins însemna să faci un „salt al credinței“, pentru că principalele convingeri ale creștinismului sînt și ele în esență niște necunoscute. El a ajuns la concluzia că poți alege să duci o viață *morală*, una *estetică* sau una *religioasă*. Kierkegaard a ales ultima variantă.

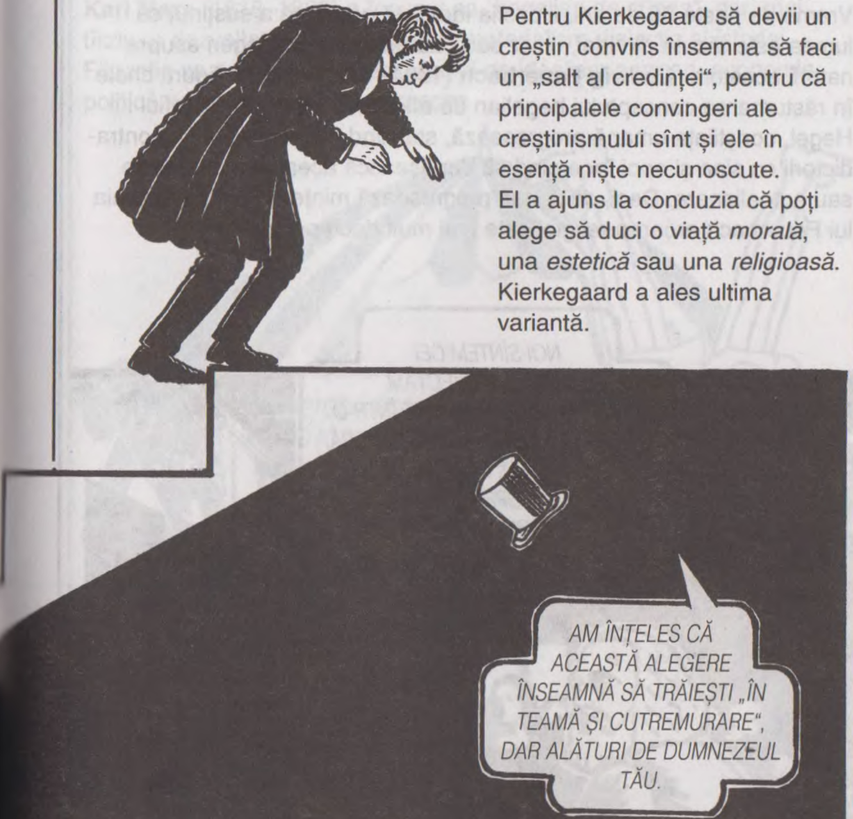
AM ÎNȚELES CĂ ACEASTĂ ALEGERE ÎNSEAMNĂ SĂ TRĂIEȘTI „ÎN TEAMĂ ȘI CUTREMURARE“, DAR ALĂTURI DE DUMNEZEUL TĂU.

Devii creștin atunci cînd te lovești de „nesiguranța obiectivă“ că Dumnezeu nu poate fi dovedit. Acesta nu este „creștinismul“ pe care Kierkegaard l-a criticat fără rezerve în propria sa societate luterană. Credința sa este ironică, jucăușă și pătimașă, el scrie ca un romancier, folosind multe metafore în lupta împotriva unei filozofii searbede și abstracte.

DE LA IDEALISM LA MATERIALISM

Vreme de peste 80 de ani, filozofia idealistă germană a susținut că lumea este făcută din idei, chiar dacă au existat neînțelegeri asupra naturii acestora. **Ludwig Feuerbach** (1804–1872) a fost o figură cheie în răsturnarea conceptului hegelian de **alienare**. Conform filozofiei lui Hegel, conștiința umană progresează, stabilind niște diferențieri contradictorii cu sine și apoi încercînd să depășească această contradicție sau autoalienare. Deci, dacă așa progresează mintea omului, în opinia lui Feuerbach eroarea religiei este mai mult decît posibilă.

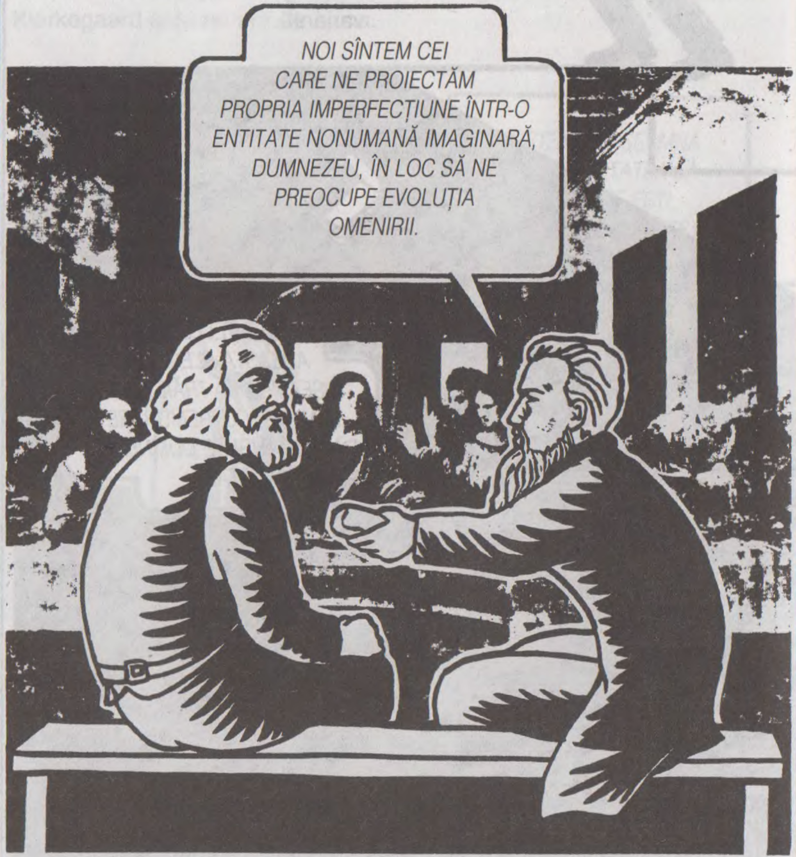
NOI SÎNTEM CEI CARE NE PROIECTĂM PROPRIA IMPERFECȚIUNE ÎNTR-O ENTITATE NONUMANĂ IMAGINARĂ, DUMNEZEU, ÎN LOC SĂ NE PREOCUPE EVOLUȚIA OMENIRII.

El a trecut de la „critica hegeliană de stînga“ a iluziei religioase la **materialismul radical**: „Ești ceea ce mănînci“, asta însemna că nevoile materiale sînt pe primul plan. Combinația dintre Feuerbach și hegelianism, la care s-a adăugat materialismul, i-a pregătit calea lui Karl Marx.

MARX ȘI MATERIALISMUL DIALECTIC

Karl Marx (1818–1883) a început ca „hegelian de stînga“, dar, mai tîrziu, a dezvoltat un nou model de materialism dialectic al istoriei. Filozofia sa este un amestec original de idealism german, economie politică engleză și socialism francez.

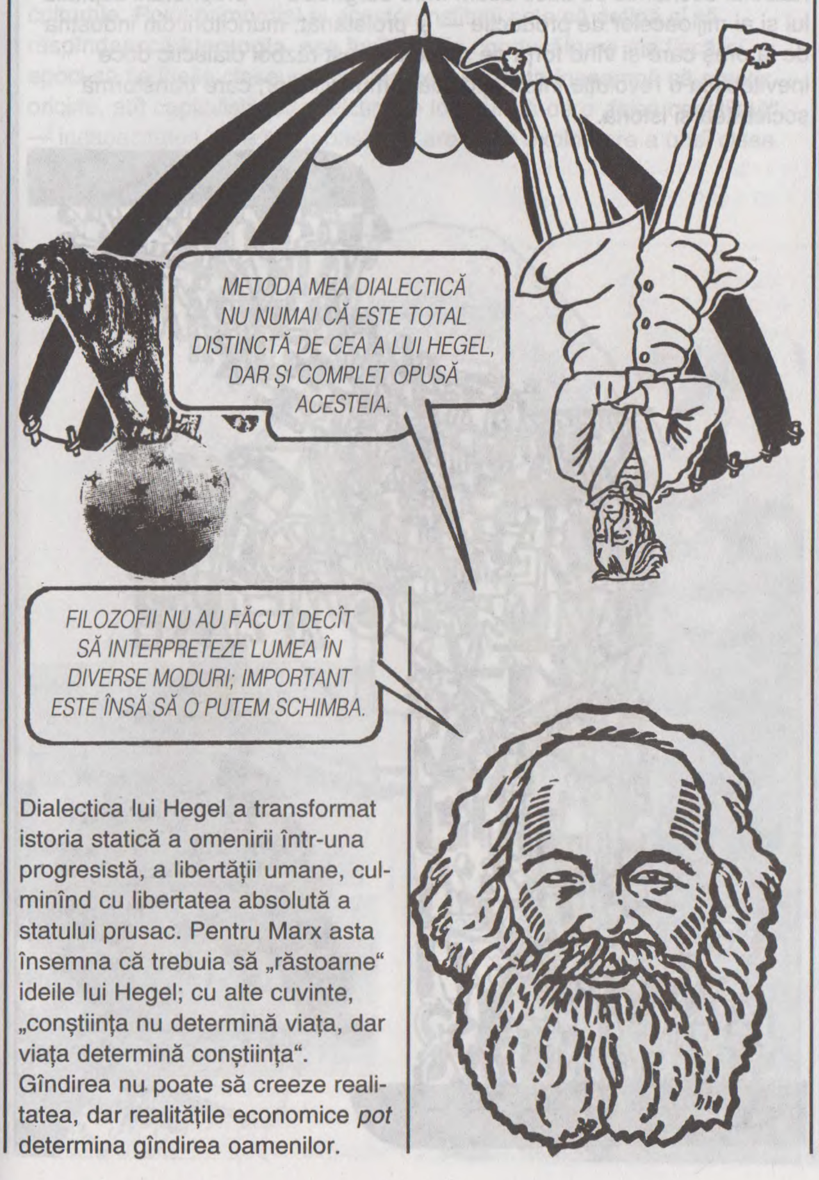
METODA MEA DIALECTICĂ NU NUMAI CĂ ESTE TOTAL DISTINCTĂ DE CEA A LUI HEGEL, DAR ȘI COMPLET OPUSĂ ACESTEIA.
FILOZOFII NU AU FĂCUT DECÎT SĂ INTERPRETEZE LUMEA ÎN DIVERSE MODURI; IMPORTANT ESTE ÎNSĂ SĂ O PUTEM SCHIMBA.

Dialectica lui Hegel a transformat istoria statică a omenirii într-una progresistă, a libertății umane, culminînd cu libertatea absolută a statului prusac. Pentru Marx asta însemna că trebuia să „răstoarne“ ideile lui Hegel; cu alte cuvinte, „conștiința nu determină viața, dar viața determină conștiința“. Gîndirea nu poate să creeze realitatea, dar realitățile economice *pot* determina gîndirea oamenilor.

Pentru Marx istoria este povestea unei lupte dialectice permanente, dar nu între ideile abstracte ale lui Hegel, ci între foarte realele clase sociale și forțe economice. De aceea, filozofia sa se numește **materialism dialectic**. Aceste lupte istorice au avut loc inițial între sclavi și stăpînii lor și apoi între șerbi și proprietarii lor feudali. În societatea modernă războiul economic se duce acum între burghezie — proprietarii capitalului și ai mijloacelor de producție — și proletariat, muncitorii din industria de la oraș care-și vînd forța de muncă. Acest război dialectic duce inevitabil la o revoluție internațională a muncitorilor, care transformă societatea și istoria.

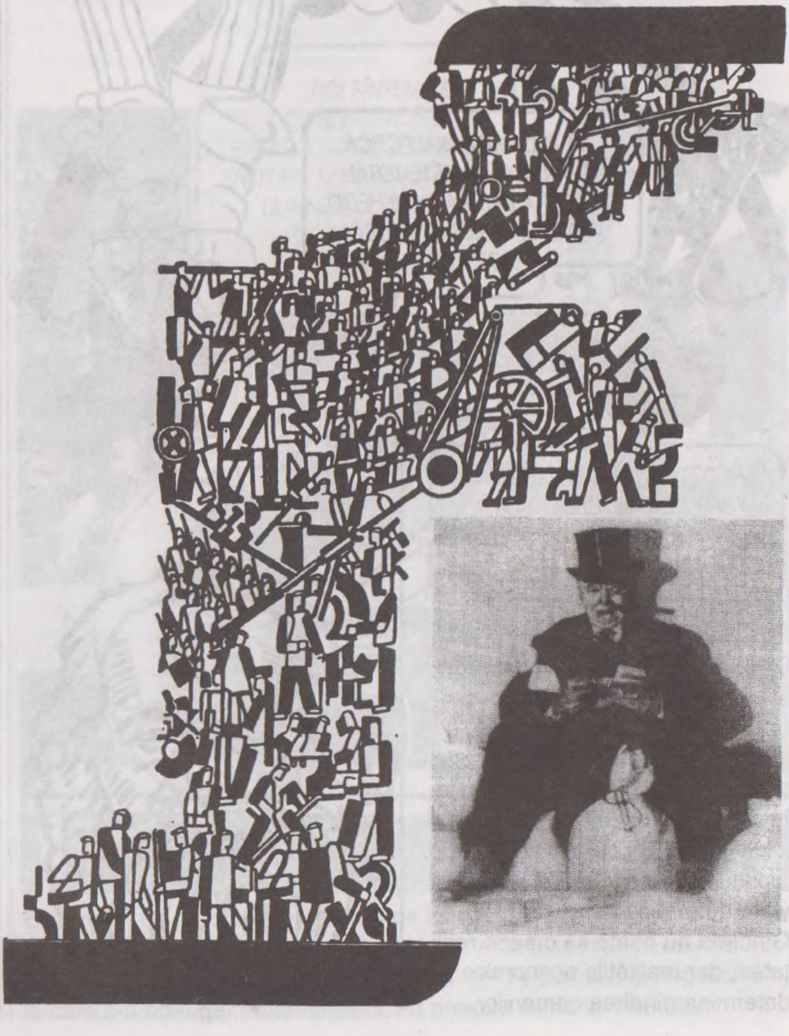

O FILOZOFIE A ECONOMIEI

Marx era un economist care susținea că toate convingerile oamenilor și activitățile lor, inclusiv religia și filozofia, au avut la bază tot forțe materiale. **Baza** economică a oricărui sistem de relații economice și forțe de producție determină **infrastructura** instituțiilor politice și culturale. Rolul primordial al acestor instituții este să dețină și să răspîndească **ideologia**, așa încît „Ideile conducătoare ale fiecărei epoci să fie ideile clasei conducătoare." Aceasta înseamnă că practic oricine, atît capitaliștii, cît și victimele lor, suferă de o „falsă conștiință" — incapacitatea de a recunoaște că are loc o exploatare a unei clase sociale de către alta.

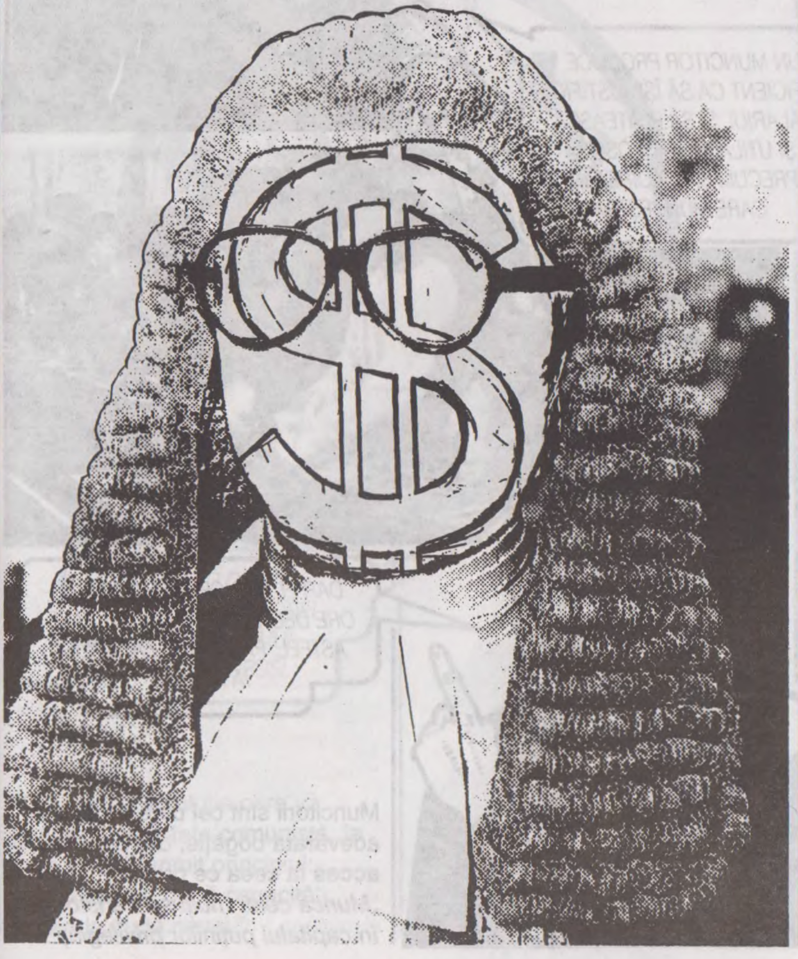

PLUSVALOARE

Teoria valorii muncii propusă de economistul **David Ricardo** (1772–1823) susține că lucrurile capătă valoare în raport cu orele de muncă investite în ele. Marx a mers și mai departe. Pentru el asta însemna că proprietarii de capital își exploatează forța de muncă, furîndu-le muncitorilor orele suplimentare sau **plusvaloarea** a tot ceea ce produceau ei.

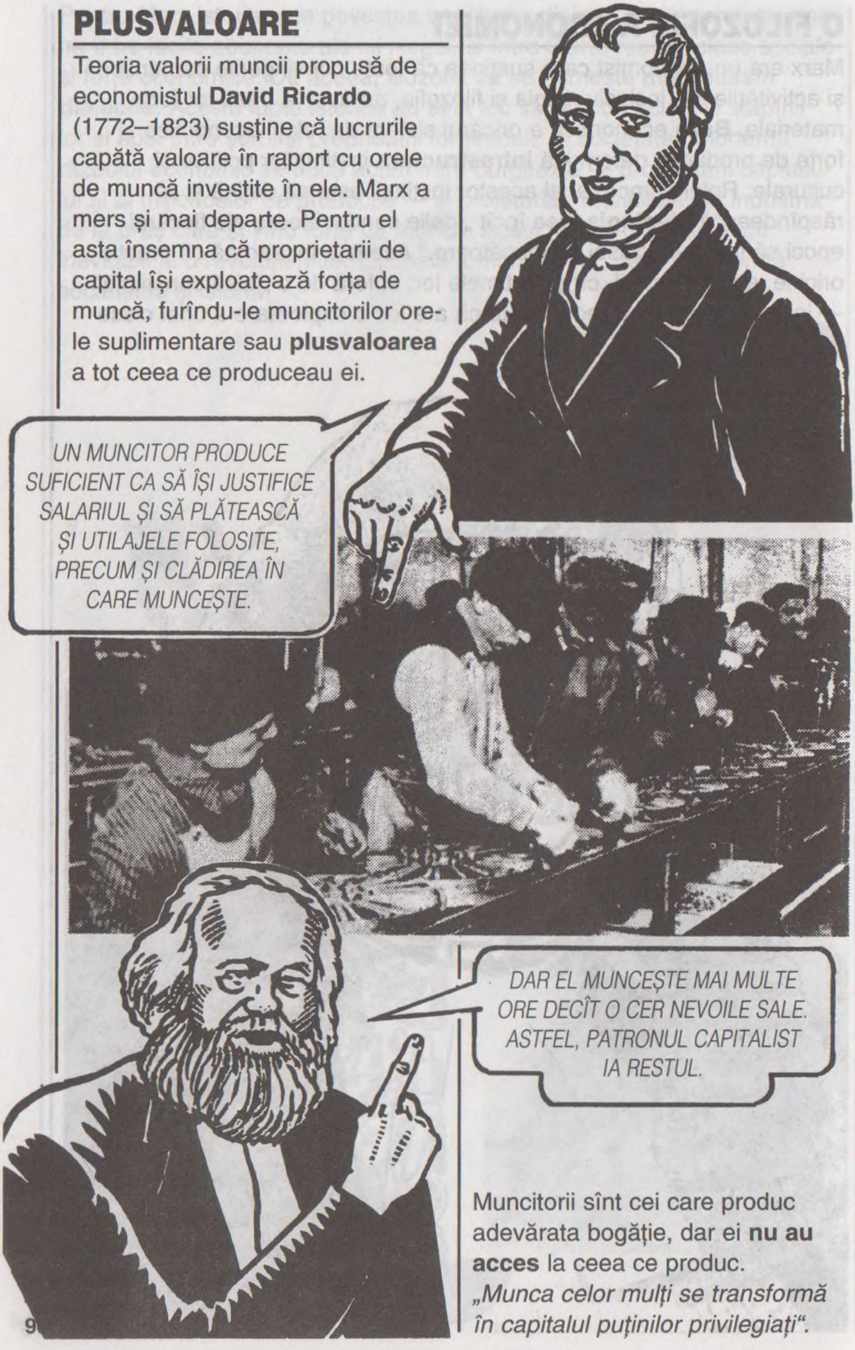
UN MUNCITOR PRODUCE SUFICIENT CA SĂ ÎȘI JUSTIFICE SALARIUL ȘI SĂ PLĂTEASCĂ ȘI UTILAJELE FOLOSITE, PRECUM ȘI CLĂDIREA ÎN CARE MUNCEȘTE.
DAR EL MUNCEȘTE MAI MULTE ORE DECÎT O CER NEVOILE SALE. ASTFEL, PATRONUL CAPITALIST IA RESTUL.

Muncitorii sînt cei care produc adevărata bogăție, dar ei **nu au acces** la ceea ce produc. *„Munca celor mulți se transformă în capitalul puținilor privilegiați“.*

SFÎRȘITUL CAPITALISMULUI

Mulțumită unui alt economist, **Adam Smith** (1723–1790), majoritatea europenilor din secolul al XIX-lea au crezut că este inevitabilă trecerea la capitalism pe care îl considerau o mană cerească. Marx socotea că abordarea științifică a economiei poate prezice cu exactitate implozia finală a sistemului capitalist. Averile se vor concentra în mîinile cîtorva, în vreme ce marea majoritate a populației va fi condamnată la sărăcie.

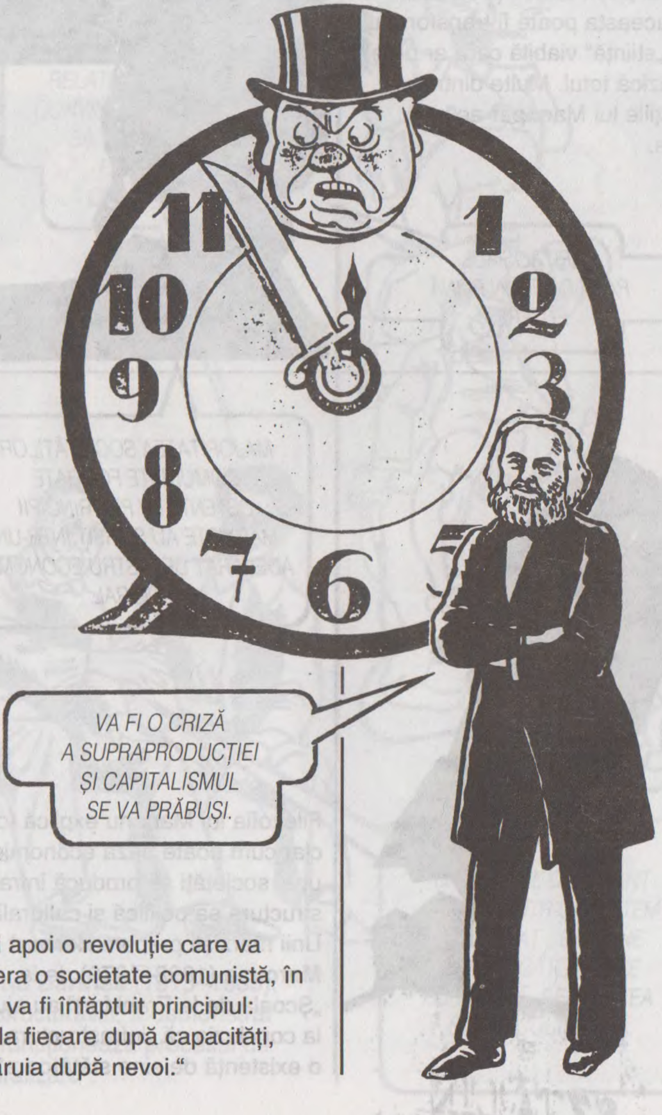
11
1
10
2
9
3
8
7
6
5
VA FI O CRIZĂ A SUPRAPRODUCȚIEI ȘI CAPITALISMUL SE VA PRĂBUȘI.

Va fi apoi o revoluție care va genera o societate comunistă, în care va fi înfăptuit principiul: „De la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi.“

MARX PROFETUL

Marx a susținut întotdeauna că el nu este „marxist“. Deși lua foarte în serios ideile sale, nu era prea încîntat să fie socotit de către unii dintre discipolii săi un profet infailibil. În zilele noastre, economiștii sînt mai puțin convinși că disciplina aceasta poate fi transformată într-o „știință“ viabilă care ar putea să prezică totul. Multe dintre predicțiile lui Marx par acum greșite.

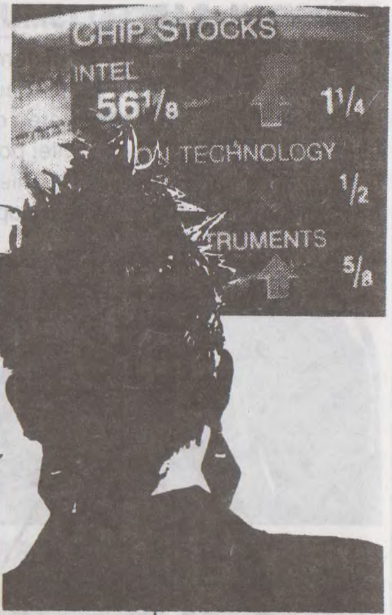
CHIP STOCKS
INTEL
56 1/8
1 1/4
ON TECHNOLOGY
1/2
TRUMENTS
5/8
CAPITALISMUL PARE SĂ FIE ÎN PLINĂ PUTERE.
MAJORITATEA SOCIETĂȚILOR COMUNISTE FONDATE OSTENTATIV PE PRINCIPII MARXISTE AU SFÎRȘIT ÎNTR-UN ADEVĂRAT DEZASTRU ECONOMIC ȘI MORAL.

Filozofia lui Marx nu explică foarte clar cum poate baza economică a unei societăți să producă infrastructura sa politică și culturală. Unii marxiști precum **Herbert Marcuse** (1898–1979) de la „Școala de la Frankfurt“ au ajuns la concluzia că „infrastructura are o existență de sine stătătoare“.

Ideile pot fi la fel de importante ca economia în determinarea gîndirii umane și a istoriei, ceea ce înseamnă că Hegel a avut dreptate pînă la urmă. Printre alți filozofi „postmarxiști“ și activiști care au fost de acord cu aceasta se numără și **Antonio Gramsci** (1891–1937), care sugera că oamenii socotesc „firești“ construcțiile ideologice ale universului lor social și politic.

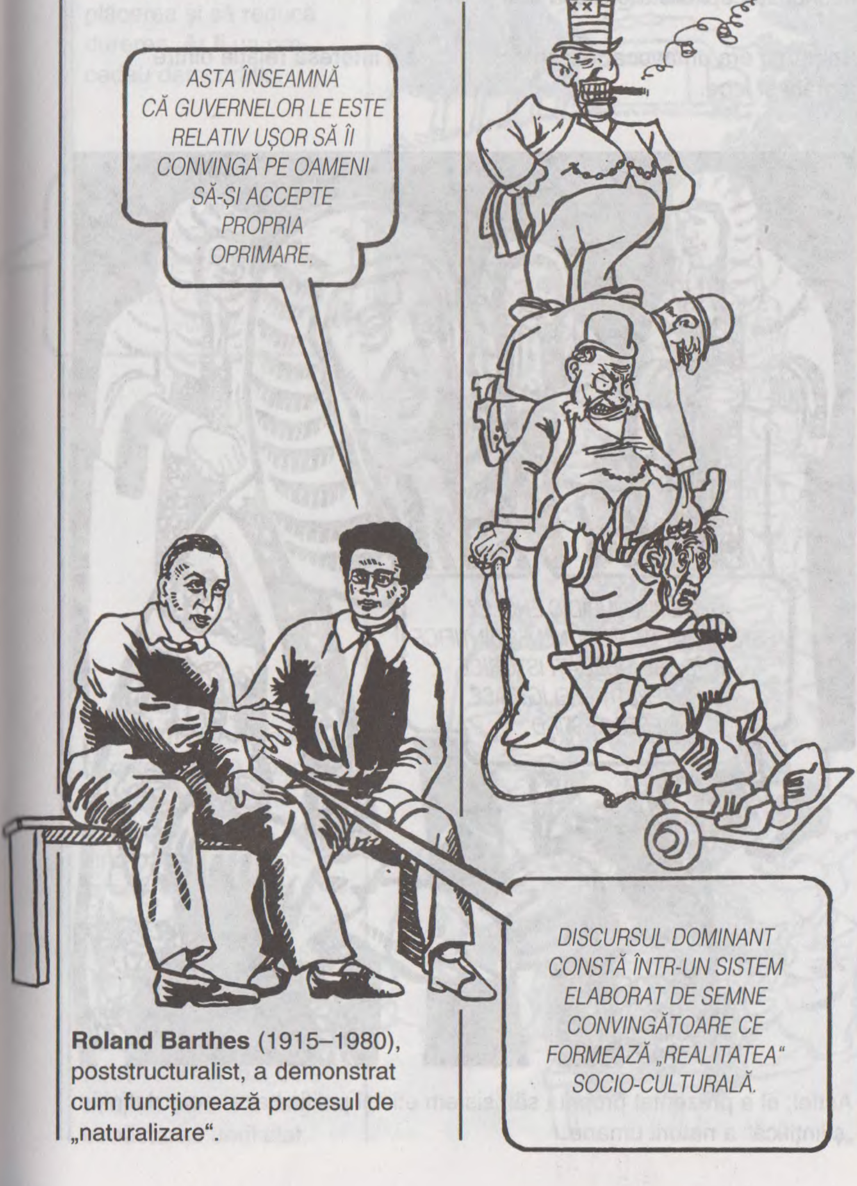
ASTA ÎNSEAMNĂ CĂ GUVERNELOR LE ESTE RELATIV UȘOR SĂ ÎI CONVINGĂ PE OAMENI SĂ-ȘI ACCEPTE PROPRIA OPRIMARE.
DISCURSUL DOMINANT CONSTĂ ÎNTR-UN SISTEM ELABORAT DE SEMNE CONVINGĂTOARE CE FORMEAZĂ „REALITATEA“ SOCIO-CULTURALĂ.

Roland Barthes (1915–1980), poststructuralist, a demonstrat cum funcționează procesul de „naturalizare“.

UTILITARISMUL: ȘTIINȚA MORALĂ

Simultan cu Marx, la biblioteca de la British Museum se punea la cale o altă filozofie materialistă și ateistă, numită **utilitarism**. Ea îi aparține lui **Jeremy Bentham** (1748–1832), mai tîrziu fiind șlefuită de **John Stuart Mill** (1806–1873). Spre deosebire de Marx, ambii englezi credeau că economia capitalistă era cea mai potrivită.

Bentham era un avocat excentric, pe care îl interesa relația dintre morală și lege.

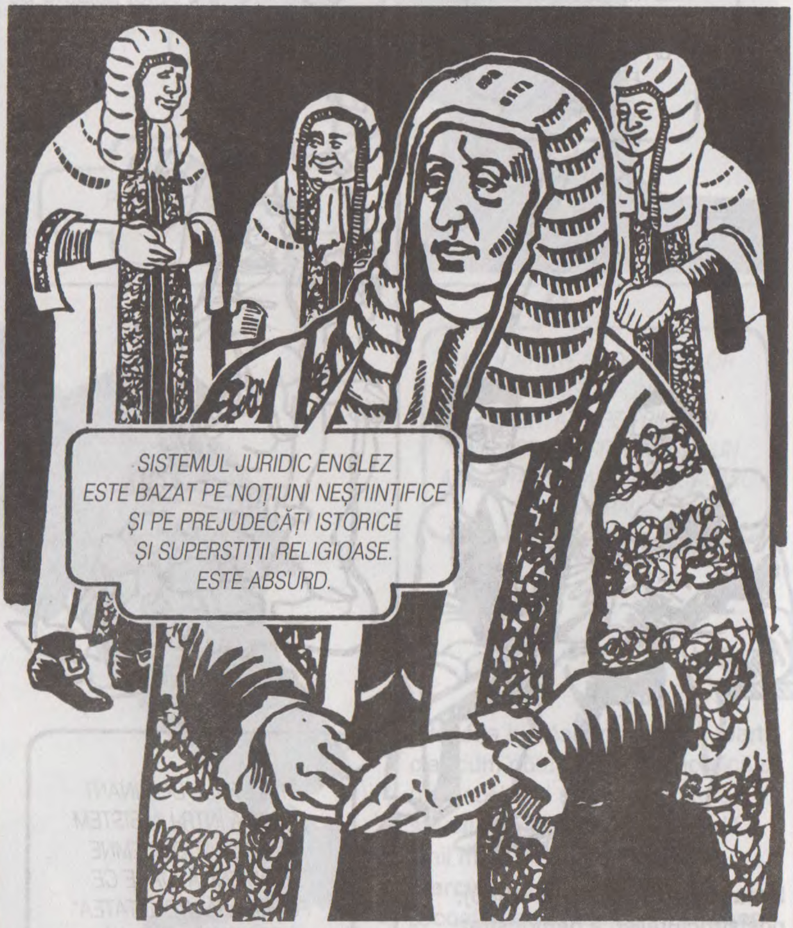
SISTEMUL JURIDIC ENGLEZ ESTE BAZAT PE NOȚIUNI NEȘTIINȚIFICE ȘI PE PREJUDECĂȚI ISTORICE ȘI SUPERSTIȚII RELIGIOASE. ESTE ABSURD.

Astfel, el a prezentat propriul său sistem etic și politic bazat pe o definiție „științifică“ a naturii umane.

Toți oamenii sînt organisme care obțin plăcerea prin durere. Filozofia morală și politică ar trebui să încerce să sporească plăcerea și să reducă durerea. Ar fi un procedeu democratic.

ASTFEL, OBLIGAȚIA ORICĂRUI GUVERN ESTE SĂ ASIGURE CÎT MAI MULTĂ FERICIRE CÎT MAI MULTOR OAMENI.

Bentham chiar credea cu adevărat că „fericirea“ poate fi cuantificată și măsurată științific, astfel fiind „rezolvate“ problemele de morală și politică. El a numit acest tip de condućere în stat „felicific calculus“ (creator de fericire). El mai credea că sistemul capitalist este cel mai bine adaptat pentru a asigura bunăstarea unui stat.

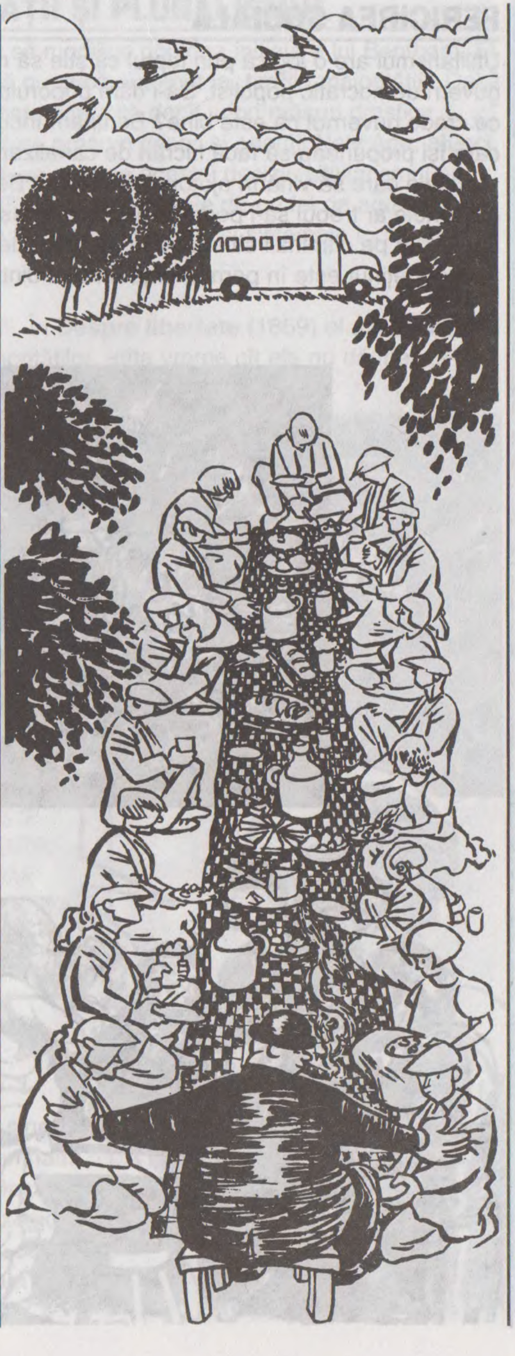

FERICIREA SOCIALĂ

Utilitarismul are o logică prin faptul că știe să rînduiască prioritățile unui guvern democratic populist. Să-i dăm poporului ceea ce vrea sau ceea ce crede guvernul că este bine? Bentham încuraja idealurile victoriene care își propuneau să facă lucrări de canalizare și să construiască școli și spitale care să vină în ajutorul oamenilor. Bentham mai credea că guvernele ar trebui să-i pedepsească pe leneși ducîndu-i la azilurile de săraci, iar pe criminali să-i bage în închisori de tip „panopticon", în care fiecare deținut este în permanență urmărit dintr-un turn.

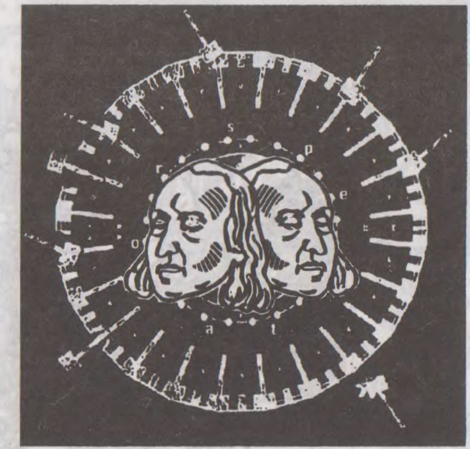

TIRANIA MAJORITĂȚII ȘI PLURALISMUL

John Stuart Mill a încercat să modifice doctrina inițială a lui Bentham. El se temea ca utilitarismul să nu ducă automat la „tirania majorității". Dacă majoritatea crede că nu poate fi fericită decît luînd măsuri drastice împotriva grupurilor minoritare precum țiganii și adepții New Age, atunci guvernele vor fi obligate să se supune acestei decizii. Utilitarismul nu asigură drepturile omului. Și, cum este nevoie de un fel de agenție care să distribuie „necesarul de fericire", guvernele și sistemele lor birocratice capătă o putere absolută.

Aceasta îl neliniștea pe Mill. În **Despre libertate** (1859) el a susținut toleranța față de ideile minorităților, atîta vreme cît ele nu dăunează majorității.

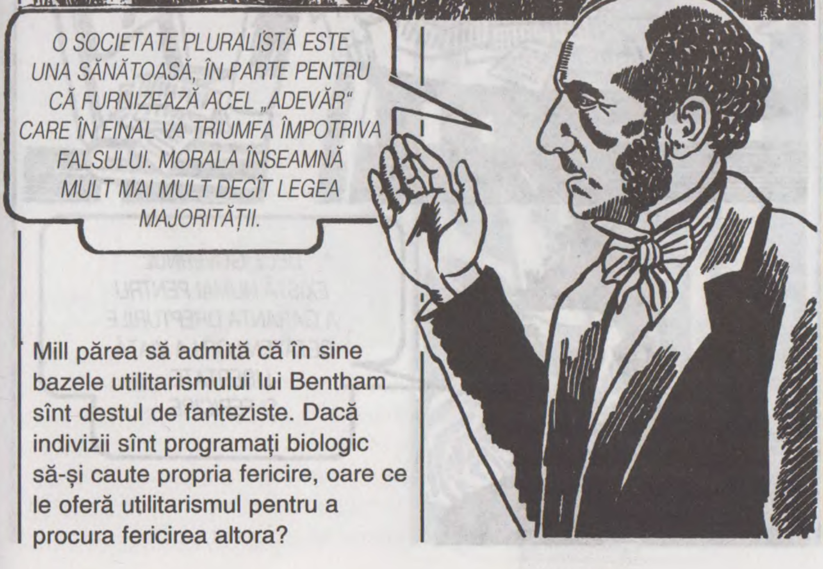
O SOCIETATE PLURALISTĂ ESTE UNA SĂNĂTOASĂ, ÎN PARTE PENTRU CĂ FURNIZEAZĂ ACEL „ADEVĂR" CARE ÎN FINAL VA TRIUMFA ÎMPOTRIVA FALSULUI. MORALA ÎNSEAMNĂ MULT MAI MULT DECÎT LEGEA MAJORITĂȚII.

Mill părea să admită că în sine bazele utilitarismului lui Bentham sînt destul de fanteziste. Dacă indivizii sînt programați biologic să-și caute propria fericire, oare ce le oferă utilitarismul pentru a procura fericirea altora?

ORIGINILE FILOZOFIEI AMERICANE

America este o copie a Europei, în parte pentru că și constituția ei se bazează pe principiile filozofice ale Secolului Luminilor. După Războiul de Independență (1774–1781) așa-numiții „părinți fondatori“ au fost nevoiți să hotărască viitorul politic al Americii. S-a dezbătut mult rolul unui guvern centralizat și puterile de care ar dispune. Un număr surprinzător de mare de politicieni americani se îndoiau de instituțiile democratice. Alții însă, ca **Thomas Jefferson** (1743–1826) și **Benjamin Franklin** (1706–1790) au luat foarte în serios noile idei filozofice și politice europene și punctul lor de vedere a avut cîștig de cauză. America a devenit o republică democrată.

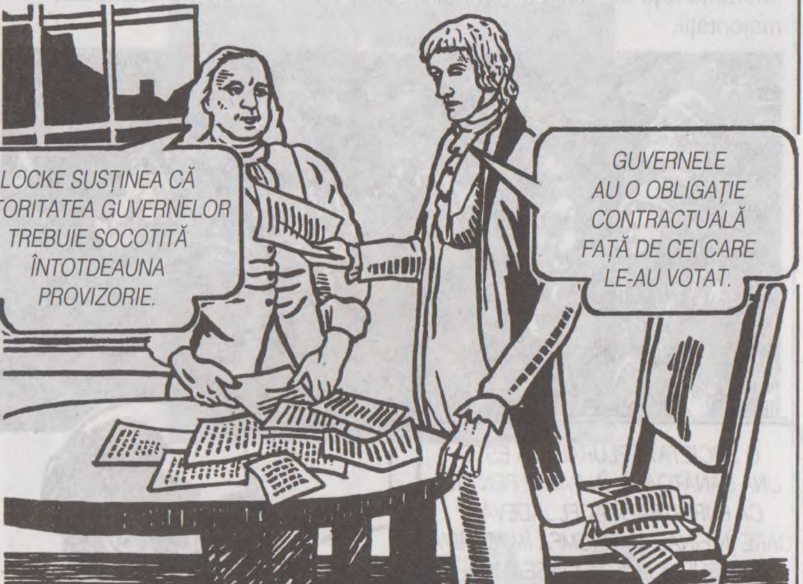
LOCKE SUSȚINEA CĂ AUTORITATEA GUVERNELOR TREBUIE SOCOTITĂ ÎNTOTDEAUNA PROVIZORIE.
GUVERNELE AU O OBLIGAȚIE CONTRACTUALĂ FAȚĂ DE CEI CARE LE-AU VOTAT.

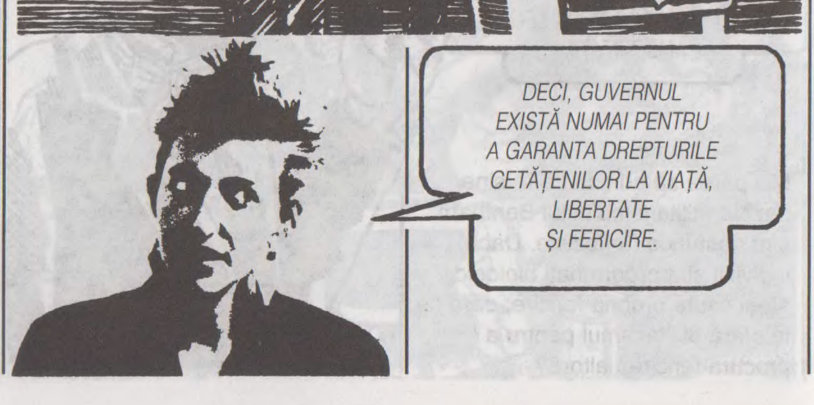
DECI, GUVERNUL EXISTĂ NUMAI PENTRU A GARANTA DREPTURILE CETĂȚENILOR LA VIAȚĂ, LIBERTATE ȘI FERICIRE.

NICI UN GUVERN NU ESTE CEL MAI BUN POSIBIL

Un filozof american, care credea că libertatea și fericirea pot fi obținute mai ușor fără ajutorul guvernelor, a fost **Henry David Thoreau** (1817–1862). Thoreau a abandonat societatea vreme de doi ani, două luni și două zile. El a hotărît să trăiască într-o colibă rustică lîngă un iaz din Massachusetts, unde a scris **Walden** sau **Viața în pădure** (1854), care preamărește frumusețile mediului natural și recomandă viață simplă.

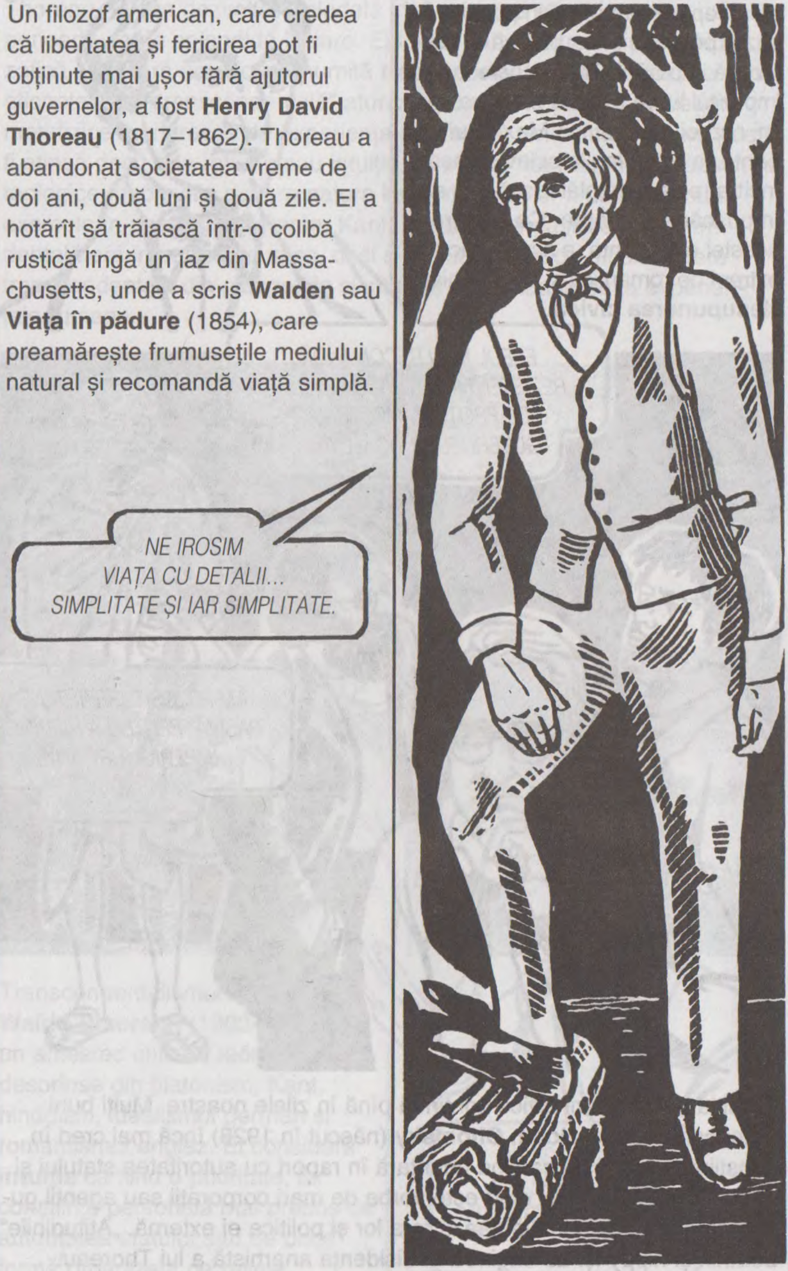
NE IROSIM VIAȚA CU DETALII... SIMPLITATE ȘI IAR SIMPLITATE.

Într-o bună zi, în 1846, Thoreau a plecat din coliba sa și s-a dus la oraș să-și repare pantofii. Din păcate, l-a văzut polițistul și l-a pus să-și plătească impozitul. Thoreau credea că impozitul lui va fi folosit pentru a sprijini războiul împotriva Mexicului și pentru a întări legile sclaviei, așa încît a refuzat să plătească și a stat în pușcărie o noapte. Ca urmare a acestei experiențe, a scris o lucrare extrem de romantică și de anarhistă, **Nesupunerea civică**.

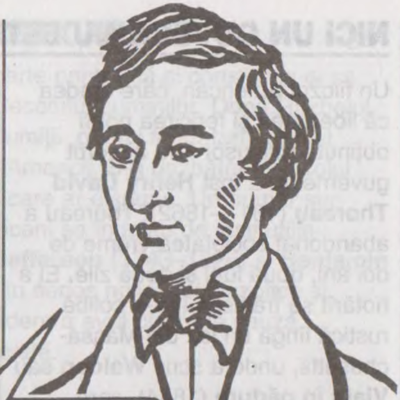

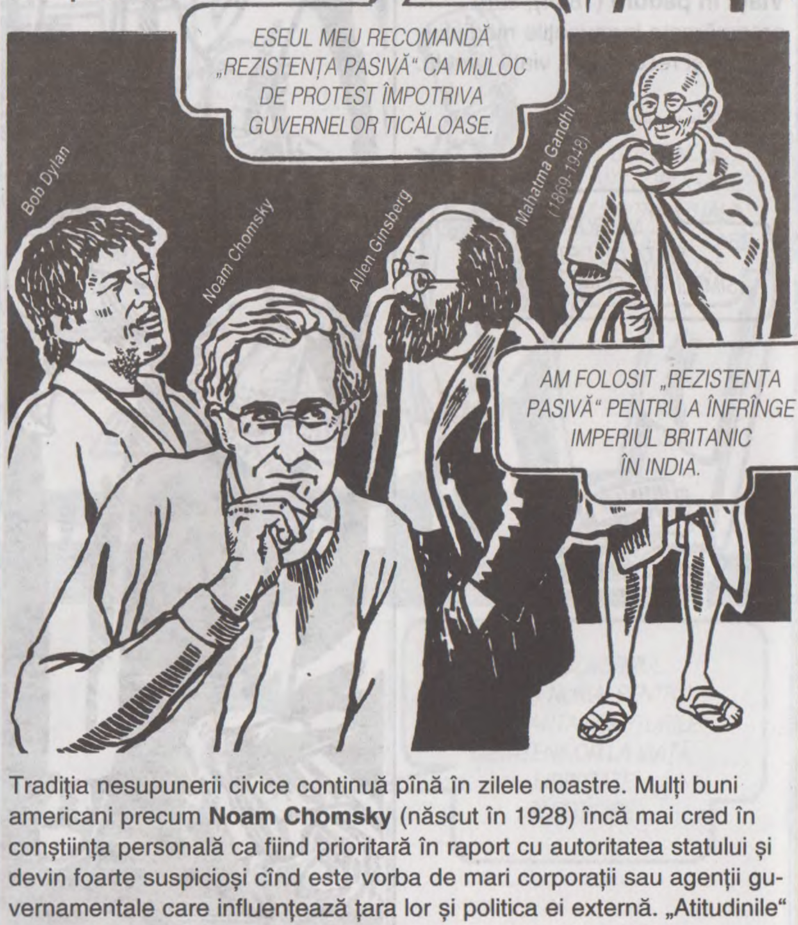
ESEUL MEU RECOMANDĂ „REZISTENȚA PASIVĂ" CA MIJLOC DE PROTEST ÎMPOTRIVA GUVERNELOR TICĂLOASE.
Bob Dylan
Noam Chomsky
Allen Ginsberg
Mahatma Gandhi (1869-1948)
AM FOLOSIT „REZISTENȚA PASIVĂ" PENTRU A ÎNFRÎNGE IMPERIUL BRITANIC ÎN INDIA.

Tradiția nesupunerii civice continuă pînă în zilele noastre. Mulți buni americani precum **Noam Chomsky** (născut în 1928) încă mai cred în conștiința personală ca fiind prioritară în raport cu autoritatea statului și devin foarte suspicioși cînd este vorba de mari corporații sau agenții guvernamentale care influențează țara lor și politica ei externă. „Atitudinile" beatnik și hippy își au originea în disidența anarhistă a lui Thoreau.

EMERSON: CUNOAȘTEREA DE DINCOLO

Thoreau nu și-a dezvoltat niciodată ideile despre conștiința pesonală în perioada sa de splendidă izolare. El făcea parte dintr-o mișcare filozofică și literară americană numită **transcendentalism**. O filozofie este etichetată ca „transcendentală“ atunci cînd susține puncte de vedere metafizice mai presus de experiența senzorială obișnuită, care nu poate fi atinsă decît prin rațiune sau intuiție. „Formele“ lui Platon și speculațiile teologice medievale despre natura lui Dumnezeu ar fi cele mai bune exemple în acest sens. Pentru Kant, această cunoaștere transcendentală era imposibil de atins, deși s-ar putea deduce o cunoaștere transcendentală din categoriile și intuițiile care stau la baza experiențelor umane.

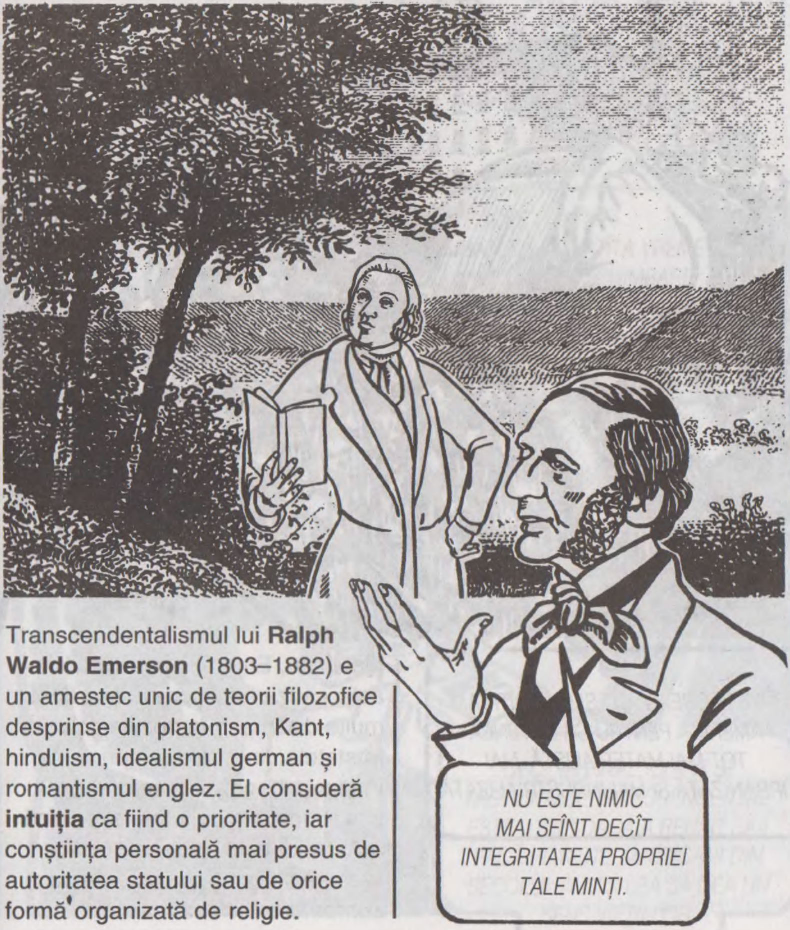

Transcendentalismul lui **Ralph Waldo Emerson** (1803–1882) e un amestec unic de teorii filozofice desprinse din platonism, Kant, hinduism, idealismul german și romantismul englez. El consideră **intuiția** ca fiind o prioritate, iar conștiința personală mai presus de autoritatea statului sau de orice formă organizată de religie.

Transcendentaliştii ca Emerson şi Thoreau aveau puncte de vedere panteiste despre frumuseţea lumii naturale, frumuseţe ce există datorită unui spirit divin care se află în tot ceea ce este pămîntesc (un punct de vedere filozofic care este de fapt destul de puţin transcendental). Emerson sugera că scopul fundamental al existenţei umane este o contopire finală cu „suprasufletul“ — o entitate amorfă care seamănă mai degrabă cu substanţa monistă a lui Spinoza sau cu „Spiritul“ lui Hegel. Transcendentalismul este un amalgam ciudat derivat din foarte multe filozofii europene (şi orientale), iar tradiţia literară îl transformă într-un fenomen social extrem de interesant, care se regăseşte mai puţin în filozofie.

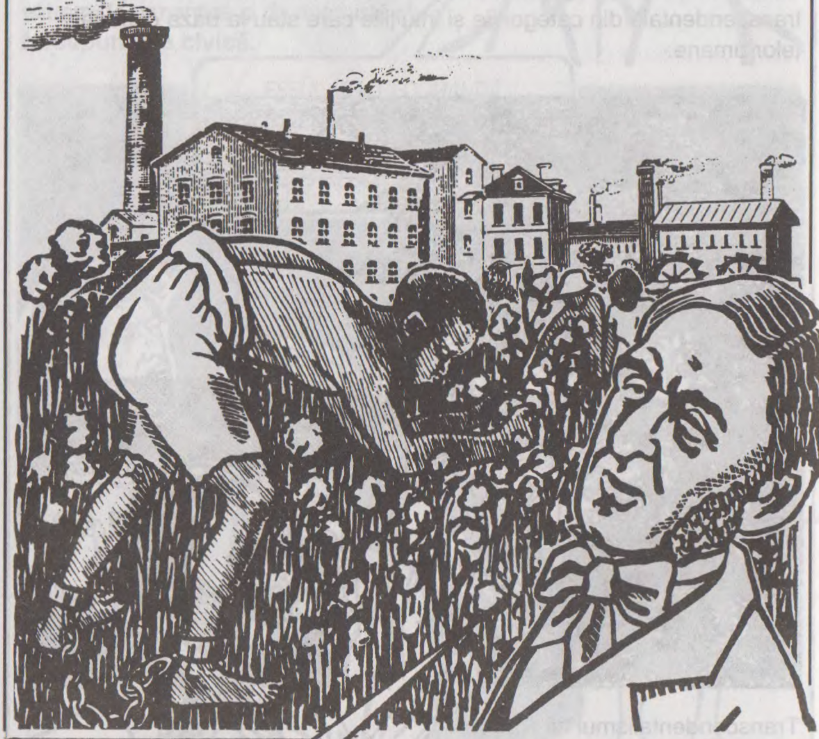
ATÎT THOREAU, CÎT ŞI EU CRITICAM AMERICA PENTRU CĂ DEVENEA TOT MAI MATERIALISTĂ, MAI URBANIZATĂ ŞI MAI INDUSTRIALIZATĂ.

Mai tîrziu, Emerson a susţinut activ cauza aboliţionistă şi a ţinut multe discursuri împotriva sclaviei în statele din nordul Americii. Influenţa benefică a celor doi filozofi în viaţa culturală şi politică a Americii este enormă. *„Cel ce vrea să fie om trebuie să fie nonconformist.“*

PRAGMATISMUL

Filozofia americană cea mai importantă și cu adevărat independentă este **pragmatismul. Charles Sanders Peirce** (1839–1914) și **William James** (1842–1910) erau amîndoi susținători ai empirismului radical, deci oarecum ostili față de orice speculații metafizice acceptate de transcendentalism. Pragmatismul respingea raționalismul tradițional și punctele de vedere ale filozofiei empirice asupra cunoașterii ca experiență mentală personală. El sugera că ar trebui să se vadă în cunoașterea umană un răspuns cît mai rezonabil în raport cu mediul înconjurător și cu posibilitățile sale de a rezolva problemele.

FOOD DOGFOOD
SAVE
SAVE 30%
OFFE LIGH BULB

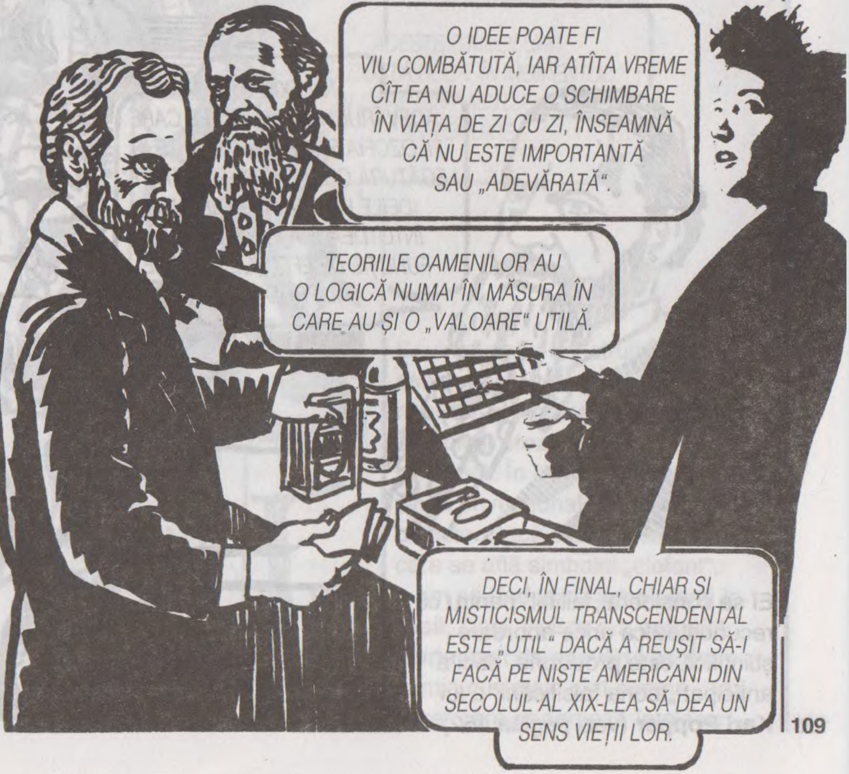
O IDEE POATE FI VIU COMBĂTUTĂ, IAR ATÎTA VREME CÎT EA NU ADUCE O SCHIMBARE ÎN VIAȚA DE ZI CU ZI, ÎNSEAMNĂ CĂ NU ESTE IMPORTANTĂ SAU „ADEVĂRATĂ".
TEORIILE OAMENILOR AU O LOGICĂ NUMAI ÎN MĂSURA ÎN CARE AU ȘI O „VALOARE" UTILĂ.
DECI, ÎN FINAL, CHIAR ȘI MISTICISMUL TRANSCENDENTAL ESTE „UTIL" DACĂ A REUȘIT SĂ-I FACĂ PE NIȘTE AMERICANI DIN SECOLUL AL XIX-LEA SĂ DEA UN SENS VIEȚII LOR.

C. S. PEIRCE

Fără îndoială, cel mai profund și mai original filozof pragmatic este C. S. Peirce. El a fost recunoscut recent ca promotor al filozofiei secolului XX. Ca și Thoreau, el nu s-a „adaptat“ societății americane respectabile. Cît a fost în viață nu i s-a publicat nici o carte, a trăit retras și a murit în sărăcie. În anii tinereții a fost fizician și a făcut niște descoperiri importante în geofizică. A adus contribuții majore la dezvoltarea logicii și filozofiei științei. Propria sa filozofie empirică radicală anticipează punctele de vedere ale pozitiviștilor, după cum vom vedea.

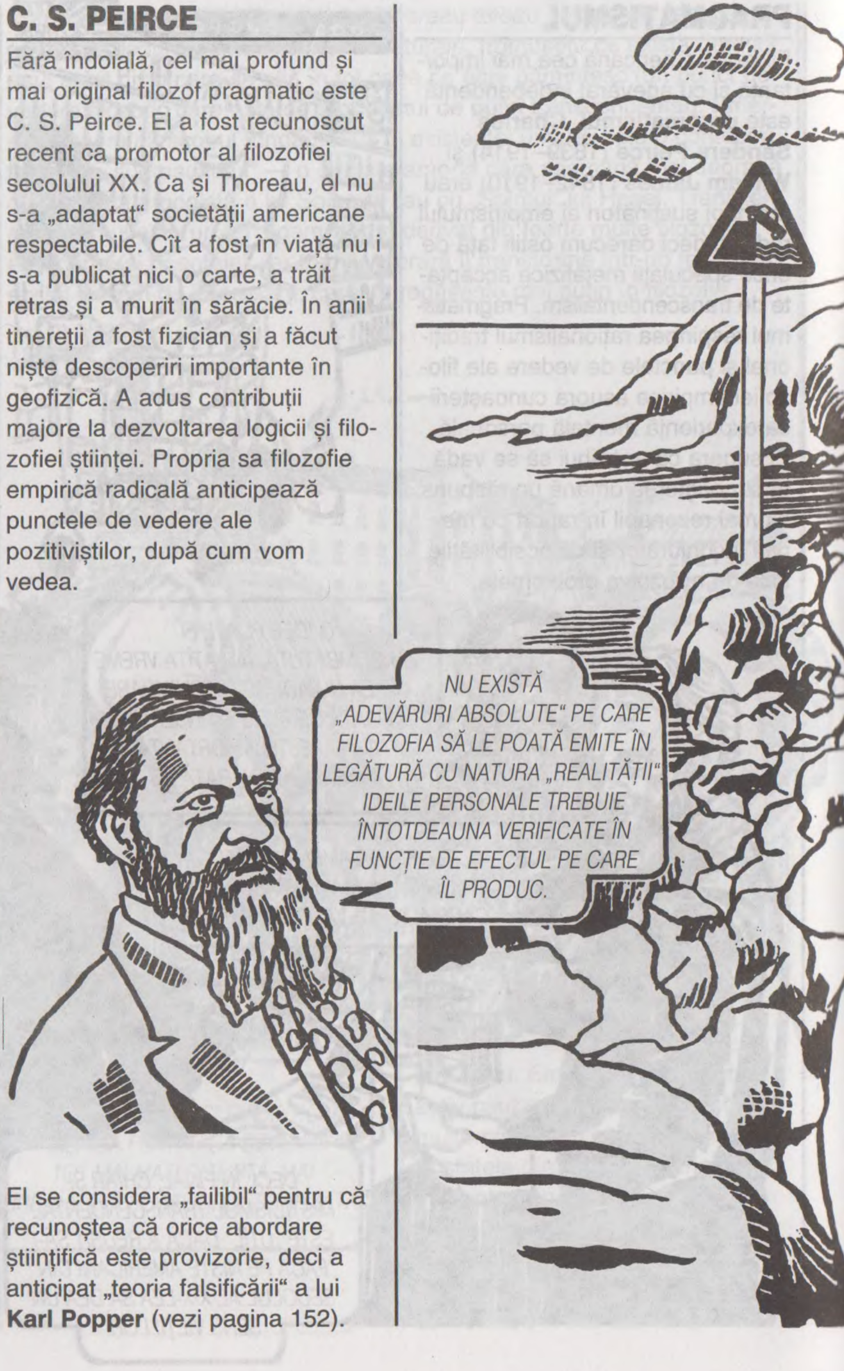
NU EXISTĂ „ADEVĂRURI ABSOLUTE“ PE CARE FILOZOFIA SĂ LE POATĂ EMITE ÎN LEGĂTURĂ CU NATURA „REALITĂȚII“. IDEILE PERSONALE TREBUIE ÎNTOTDEAUNA VERIFICATE ÎN FUNCȚIE DE EFECTUL PE CARE ÎL PRODUC.

El se considera „failibil“ pentru că recunoștea că orice abordare științifică este provizorie, deci a anticipat „teoria falsificării“ a lui **Karl Popper** (vezi pagina 152).

SEMIOTICA

Ceea ce este și mai important, el oarecum a inventat **semiotica** — teoria semnelor — o disciplină esențială pentru dezvoltarea structuralismului și a postmodernismului secolului XX. Peirce a clasificat semnele drept *naturale* (norii semnifică ploaia, punctele semnifică pojarul), *iconice* (unde semnul reproduce ceea ce semnifică — cum ar fi boabele de mazăre pe un pachet de mazăre congelată) sau *convenționale* (unde semnul este inventat, ca rezultat al unei convenții — culoarea roșie este semn de pericol în societățile occidentale). Peirce numea aceste semne din urmă „simboluri".

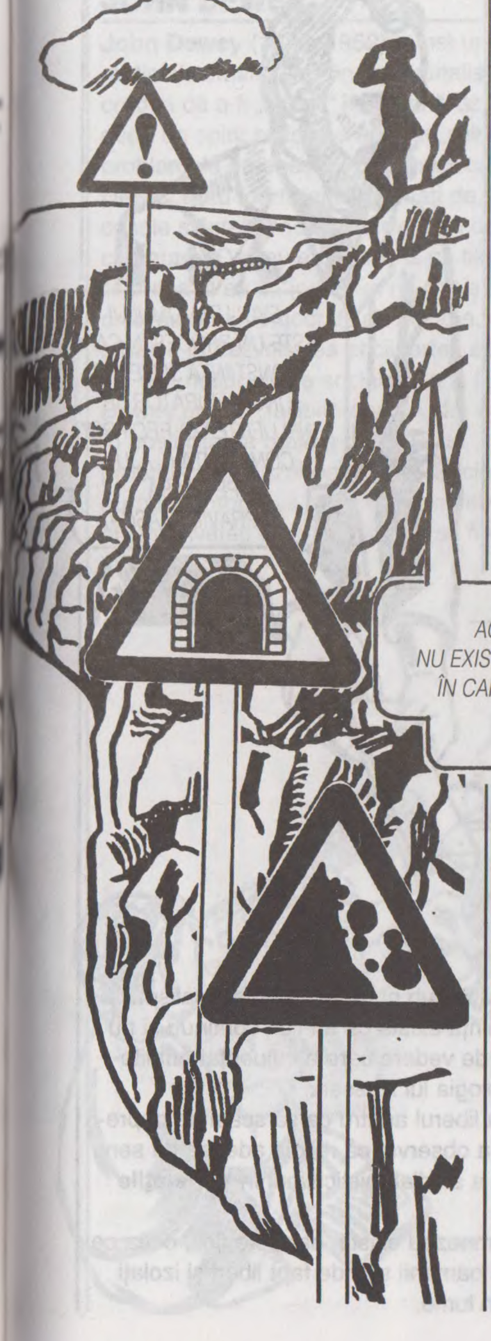
ACESTE SIMBOLURI NU EXISTĂ DECÎT ÎN MOMENTUL ÎN CARE SÎNT ACTUALIZATE ÎN VORBIRE.

Cuvintele sînt construite din asemenea simboluri. Semnele naturale și iconice semnalizează de obicei prezența lucrului la care se referă. În schimb simbolurile, fiind convenționale, rareori trimit la obiecte. Dacă citesc o carte în care se află simbolul „elefant", n-am să deduc că am elefanți în casă. Deci, Peirce s-a apropiat foarte mult de adevărul conform căruia cuvintele sînt semne „arbitrare" care generează înțelesuri.

WILLIAM JAMES

William James a fost mult influențat de pragmatismul lui Peirce. James era de acord că ideile nu trebuie socotite entități metafizice abstracte, ci unelte, cu o utilitate practică — precum capacitatea de a prezice experiențe. Cartea sa **Principiile psihologiei** (1890) este primul manual în care se insistă asupra faptului că psihologia ar trebui să fie mai degrabă o știință naturală experimentală, să se ocupe de mintea omului. James era interesat de fundamentul fizic al conștiinței și de funcția sa biologică, pe care a explicat-o în termeni darviniști.

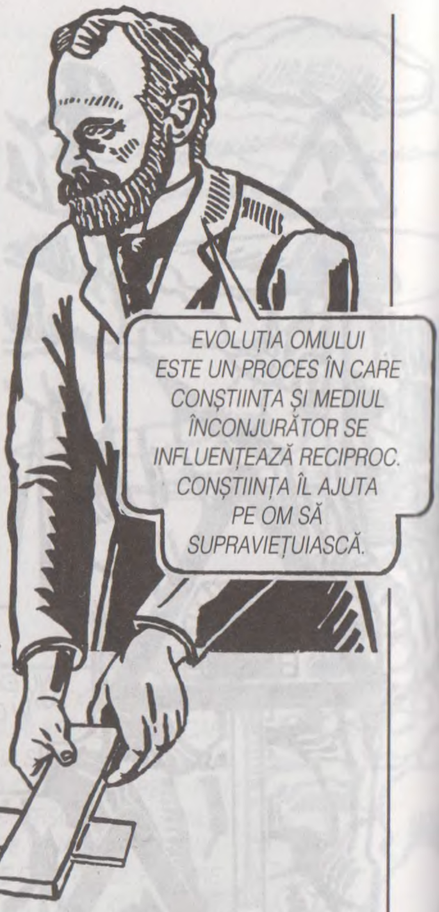
EVOLUȚIA OMULUI ESTE UN PROCES ÎN CARE CONȘTIINȚA ȘI MEDIUL ÎNCONJURĂTOR SE INFLUENȚEAZĂ RECIPROC. CONȘTIINȚA ÎL AJUTA PE OM SĂ SUPRAVIEȚUIASCĂ.

Psihologia lui James este cunoscută și sub numele de funcționalism. James recunoștea că de fapt conștiința există ca un flux continuu și nu ca o serie de idei discrete — punct de vedere care a influențat atît literatura secolului XX, cît și fenomenologia lui Husserl.

James mai credea că îți poți exersa liberul arbitru ca să scapi de depresii, așa cum a procedat chiar el. El a observat că religia adesea dă sens vieții multor persoane, iar mai tîrziu a studiat misticismul în **Varietățile experienței religioase** (1902).

În final, el a ajuns să creadă că Dumnezeu există, dar este finit, ceea ce explică destul de bine cum și de ce oamenii sînt de fapt liberi și izolați de Dumnezeu și de ce răul există în lume.

JOHN DEWEY

John Dewey (1859–1952) a fost un pragmatic sistematic sau „instrumentalist“ care credea că a fi „filozof“ înseamnă de fapt a avea un spirit critic și a aborda „științific“ problemele omenești. Pragmaticii ca Dewey erau foarte entuziasmați de succesele științei și de metodele sale de cercetare. Dewey era convins că filozofia ar putea și ea să joace un rol cheie în crearea unei democrații americane, contribuind la dezvoltarea eticii, artei, educației și a noilor științe sociale. Ca și Peirce, Dewey era un „failibil“ teoretic, dar credea în posibilitatea reală a progresului propriu-zis în cazul oamenilor. Societatea nu poate progresa decît dacă membrii ei sînt învățați să gîndească și să fie toleranți.

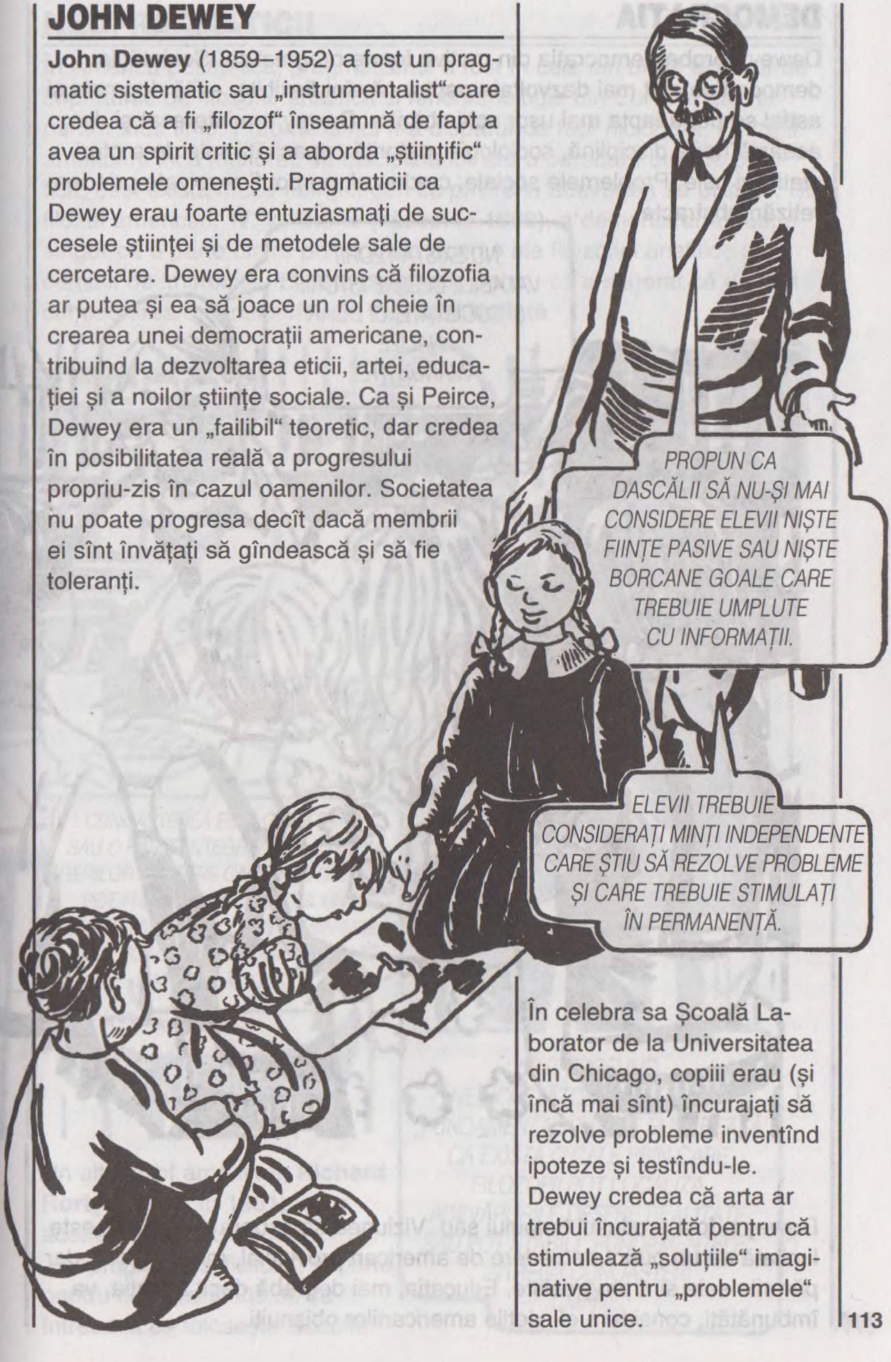
PROPUN CA DASCĂLII SĂ NU-ȘI MAI CONSIDERE ELEVII NIȘTE FIINȚE PASIVE SAU NIȘTE BORCANE GOALE CARE TREBUIE UMPLUTE CU INFORMAȚII.
ELEVII TREBUIE CONSIDERAȚI MINȚI INDEPENDENTE CARE ȘTIU SĂ REZOLVE PROBLEME ȘI CARE TREBUIE STIMULAȚI ÎN PERMANENȚĂ.

În celebra sa Școală Laborator de la Universitatea din Chicago, copiii erau (și încă mai sînt) încurajați să rezolve probleme inventînd ipoteze și testîndu-le. Dewey credea că arta ar trebui încurajată pentru că stimulează „soluțiile“ imaginative pentru „problemele“ sale unice.

DEMOCRAȚIA

Dewey aproba democrația din motive foarte pragmatice. Societățile democratice sînt mai dezvoltate pentru că sînt flexibile, evită dogmele și astfel se pot adapta mai ușor schimbărilor. Dewey era interesat și de această nouă disciplină, sociologia, datorită capacității sale de a oferi statistici utile. Problemele sociale, credea el, nu pot fi rezolvate prin teoretizări abstracte.

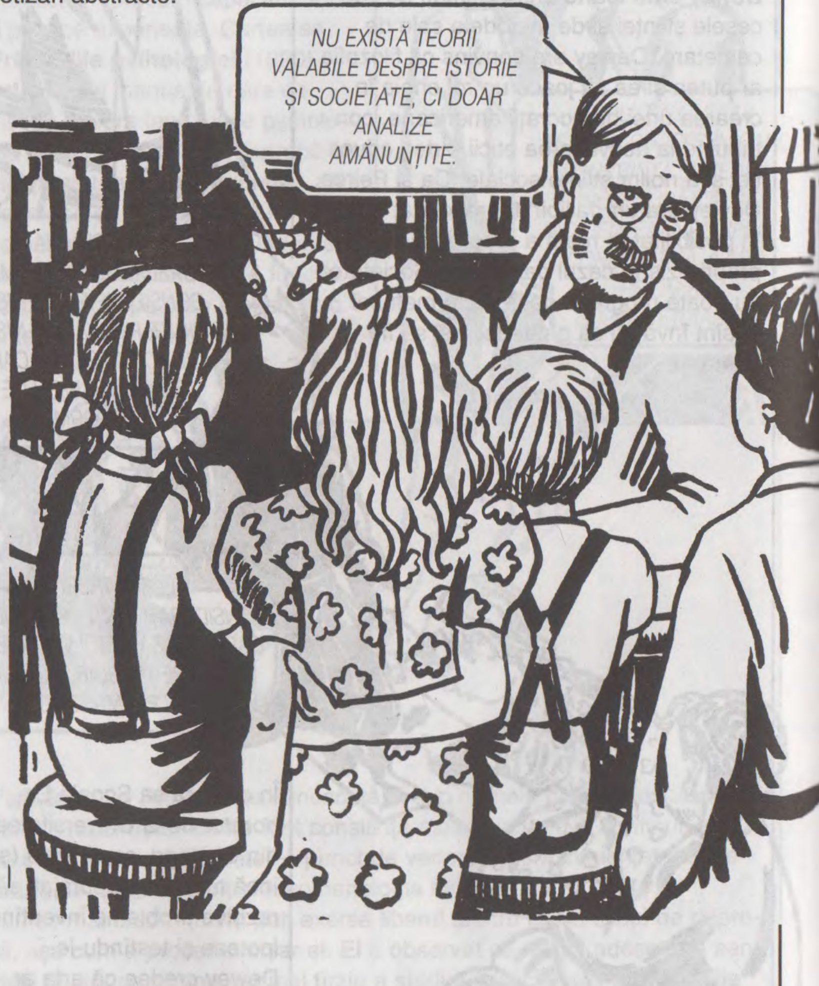
NU EXISTĂ TEORII VALABILE DESPRE ISTORIE ȘI SOCIETATE, CI DOAR ANALIZE AMĂNUNȚITE.

Dewey a fost produsul timpului său. Viziunea sa asupra „societății" este limitată de un punct de vedere de american provincial, mic-burghez, dar părerile sale sînt progresiste. Educația, mai degrabă decît agitația, va îmbunătăți, considera el, viețile americanilor obișnuiți.

NEOPRAGMATICII

În America postbelică, pragmatismul a fost în cele din urmă eclipsat de importurile de filozofie analitică și fenomenologie din Europa, dar nu pentru mult timp. Pragmatismul n-a dispărut de fapt niciodată. Filozofii americani încă mai cred că disciplina lor are o oarecare utilitate practică, deși există multe neînțelegeri cu privire la adevărata sa utilitate. Un filozof american, **W. V. Quine** (născut în 1908), a demonstrat aproape singur că o parte dintre principalele dogme ale filozofiei analitice sînt cumplit de imprecise. El este pragmatic pentru că a sugerat că de fapt cunoașterea omenească este inevitabil **holistă**.

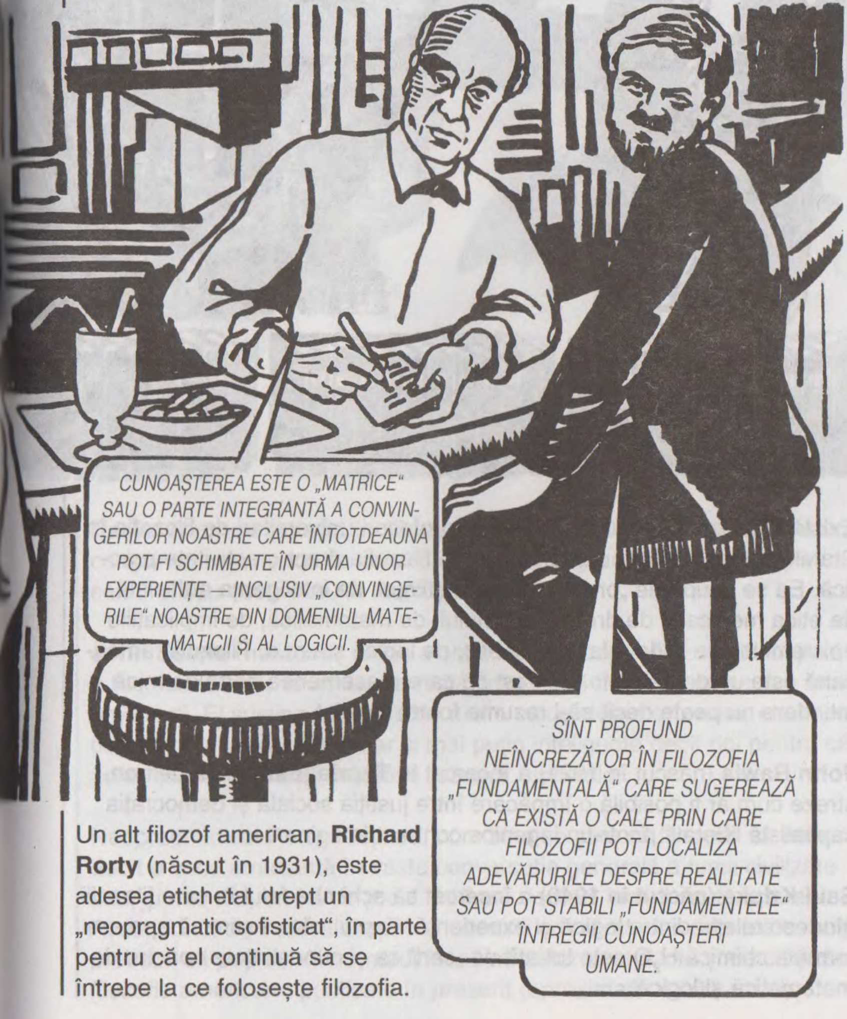
CUNOAȘTEREA ESTE O „MATRICE“ SAU O PARTE INTEGRANTĂ A CONVINGERILOR NOASTRE CARE ÎNTOTDEAUNA POT FI SCHIMBATE ÎN URMA UNOR EXPERIENȚE — INCLUSIV „CONVINGERILE“ NOASTRE DIN DOMENIUL MATEMATICII ȘI AL LOGICII.
SÎNT PROFUND NEÎNCREZĂTOR ÎN FILOZOFIA „FUNDAMENTALĂ“ CARE SUGEREAZĂ CĂ EXISTĂ O CALE PRIN CARE FILOZOFII POT LOCALIZA ADEVĂRURILE DESPRE REALITATE SAU POT STABILI „FUNDAMENTELE“ ÎNTREGII CUNOAȘTERI UMANE.

Un alt filozof american, **Richard Rorty** (născut în 1931), este adesea etichetat drept un „neopragmatic sofisticat“, în parte pentru că el continuă să se întrebe la ce folosește filozofia.

AVALANȘA DE FILOZOFIE

Există în prezent cel puțin 10 000 de profesori universitari de filozofie în Statele Unite. Ei continuă să considere filozofia drept o activitate practică. Ea se ocupă de „problemele“ conștiinței, de inteligența artificială, de etica medicală, de drepturile omului, de matematică, de implicațiile epistemologice și de relativismul etic, de logică ș.a.m.d. Filozofia americană este un domeniu foarte vast pe care o asemenea carte de mică întindere nu poate decît să-l rezume foarte succint.

John Rawis (născut în 1921) a încercat în **Teoria justiției** să demonstreze cum ar fi posibilă o împăcare între justiția socială și democrația capitalistă liberală printr-un ingenios contract imaginar.

Saul Kripke (născut în 1940) a încercat să schimbe felul în care filozofii gîndesc relația dintre logică și experiență. Faptul că noi știm că apa are formula chimică H_2O este tot atît de „cert“ ca și cunoștințele noastre de matematică și logică.

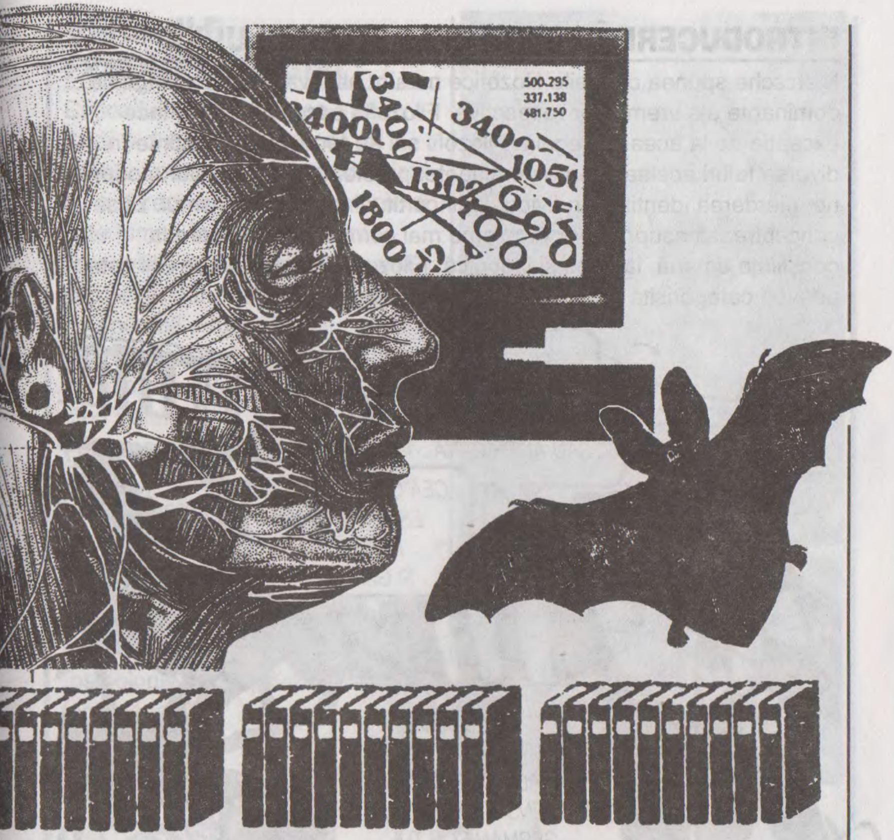

Daniel Dennett (născut în 1942) a emis noi idei radicale despre natura conștiinței umane, ca de altfel și **Thomas Nagel** (născut în 1937) în celebrul său eseu intitulat **Cum e să fii liliac?**

John Searle (născut în 1932) a scris lucrări despre filozofia limbajului și a fost foarte critic la adresa entuziastelor teorii materialiste asupra minții omenești. El susține că, oricît de multe calculatoare ar exista, ele întotdeauna vor fi mai rapide dar și mai puțin inteligente decît noi pentru că nu au posibilitatea să sesizeze „sensul“ cuvintelor.

Neopragmaticul Rorty susținea, cum bine se știe, că filozofia nu este decît o voce amuzantă în vasta conversație generală a lumii civilizate sau, și mai rău, un fel de „boală“ căreia doctorii încă îi caută o terapie. Acest punct de vedere sceptic ar putea fi adevărat, dar este foarte puțin probabil să poți stăvili numărul înspăimîntător de articole și de cărți de filozofie americane publicate în prezent (aproximativ 4 000 anual).

INTRODUCERE ÎN FILOZOFIA SECOLULUI XX

Nietzsche spunea că ideile filozofice nu sînt altceva decît convingerile dominante ale vremurilor respective. Filozofia secolului XX nu face excepție de la această regulă. Filozofii săi au tendința să prezinte în diverse feluri aceleași teme dominante: problemele societăților moderne, pierderea identității individuale, incertitudinea și relativismul. Ei se concentrează asupra unor probleme mai complexe referitoare la conștiința umană, la sens și la logică. Filozofia ultimilor 80 de ani este adesea categorisită drept „analitică“ sau „continentală“.

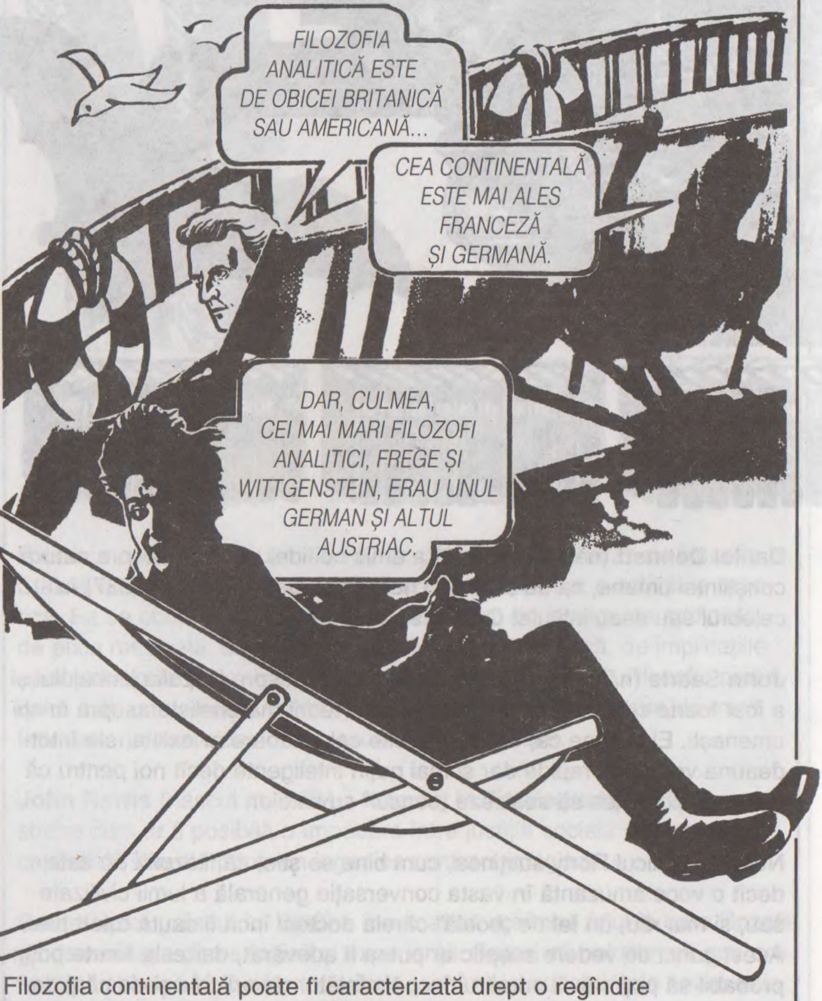
FILOZOFIA ANALITICĂ ESTE DE OBICEI BRITANICĂ SAU AMERICANĂ...
CEA CONTINENTALĂ ESTE MAI ALES FRANCEZĂ ȘI GERMANĂ.
DAR, CULMEA, CEI MAI MARI FILOZOFI ANALITICI, FREGE ȘI WITTGENSTEIN, ERAU UNUL GERMAN ȘI ALTUL AUSTRIAC.

Filozofia continentală poate fi caracterizată drept o regîndire a tradiției instaurate de Descartes, Kant și Hegel.

ORIGINILE FENOMENOLOGIEI

Critica lui Kant la adresa metafizicii a dus la concluzia că tot ceea ce putem cunoaște vreodată cu o oarecare certitudine empirică este lumea fenomenală care presupune experiență senzorială, aparențe, dar niciodată lumea noumenală a lucrurilor așa cum „sînt în realitate“. Se poate pune întrebarea: „Dar, de fapt, ce trăim cînd trăim?“

Fenomenologia a lansat o încercare de răspuns la această întrebare, concentrîndu-se asupra analizei felului în care lucrurile apar în conștient.

Franz Brentano (1838–1917), filozof și psiholog, a propus o „psihologie descriptivă sau fenomenală“.

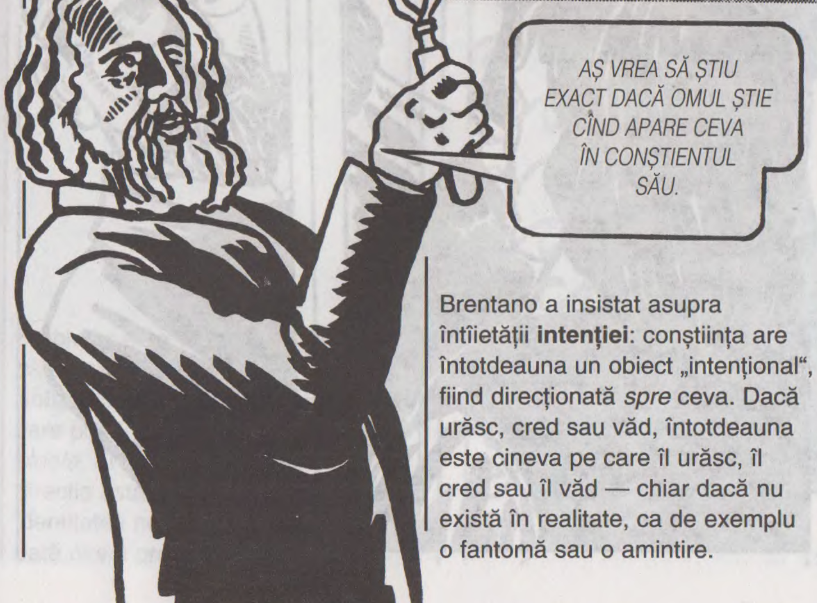
AȘ VREA SĂ ȘTIU EXACT DACĂ OMUL ȘTIE CÎND APARE CEVA ÎN CONȘTIENTUL SĂU.

Brentano a insistat asupra întîietății **intenției**: conștiința are întotdeauna un obiect „intențional“, fiind direcționată *spre* ceva. Dacă urăsc, cred sau văd, întotdeauna este cineva pe care îl urăsc, îl cred sau îl văd — chiar dacă nu există în realitate, ca de exemplu o fantomă sau o amintire.

LEGĂTURA DINTRE PSIHOLOGIE ȘI MATEMATICĂ

Fenomenologia are o legătură directă cu nașterea psihologiei experimentale, fondată oficial în 1879 de către **Wilhelm Wundt** (1832–1920). El a fost primul care a propus **introspecția** — examinarea stării noastre mentale în funcție de niște reguli foarte stricte — ca metodă experimentală. Brentano era apropiatul unuia dintre fondatorii psihologiei Gestalt, **Christian von Ehrenfels** (1859–1932). Matematica la rîndul ei este un element de legătură important și în viziunea lui **Edmund Husserl** (1859–1938). Inițial filozof al matematicii, el a preluat ideea lui Brentano despre conștiința intențională. El a definit fenomenologia ca o descriere a *conținutului* conștiinței.

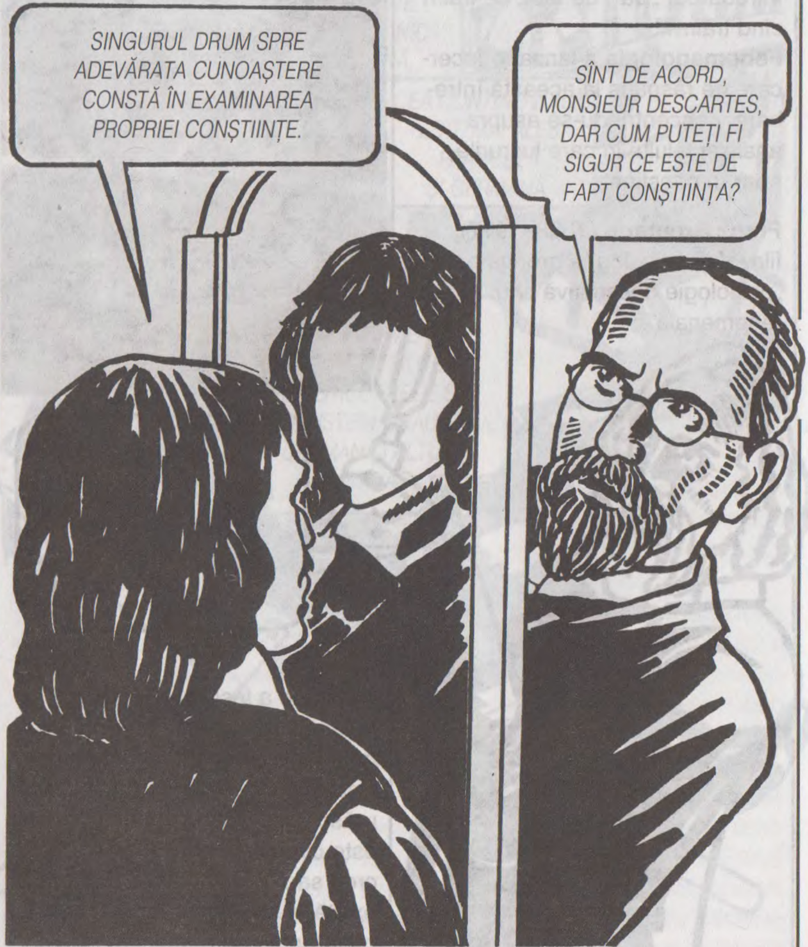
SINGURUL DRUM SPRE ADEVĂRATA CUNOAȘTERE CONSTĂ ÎN EXAMINAREA PROPRIEI CONȘTIINȚE.
SÎNT DE ACORD, MONSIEUR DESCARTES, DAR CUM PUTEȚI FI SIGUR CE ESTE DE FAPT CONȘTIINȚA?

METODA REDUCȚIONISMULUI

Pare a fi o singură cale pentru a afla sigur ce este conștiința. Trebuie făcute o serie de „reducții" care ignoră toate distincțiile metafizice și teoretice existente, concentrîndu-ne doar asupra conținutului conștiinței și a trăsăturii sale esențiale, „intenționalitatea". Husserl numea această metodă *epoche* sau suspendare.

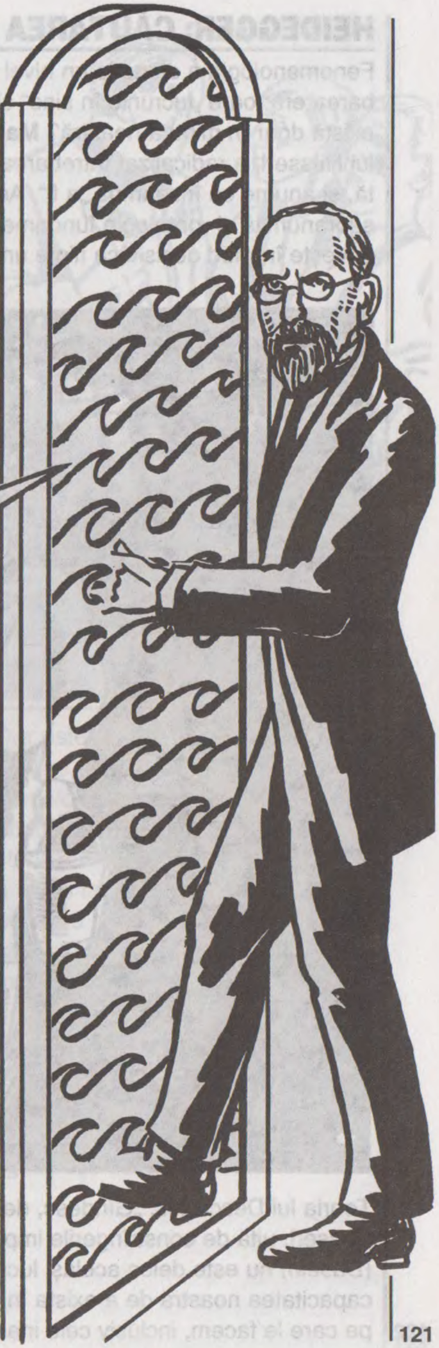
SECRETUL ESTE SĂ ELIMINI TOATE ÎNTREBĂRILE DESPRE „ADEVĂR" SAU „REALITATE", ÎN AȘA FEL ÎNCÎT SĂ RĂMÎNĂ DOAR EXPERIENȚA UNICĂ ȘI PURĂ.

Problema este, recunoștea Husserl, că un asemenea exercițiu duce la **solipsism** — singurul lucru de care poți fi complet sigur este *sinele*. El avea îndoieli chiar și în direcția asta, avînd în vedere că identitatea noastră nu este niciodată direct prezentă în conștiință.

HEIDEGGER: CĂUTAREA FIINȚEI

Fenomenologia a ajuns la un nivel superior în analiza conștiinței. Întrebarea era: oare „lucrurile în sine“ sînt percepute de conștiință sau lumea există doar *în* mintea noastră? **Martin Heidegger** (1889–1976), elev al lui Husserl, a radicalizat întrebarea ridicînd o chestiune și mai importantă, și anume ce înseamnă „a fi“. Această întrebare despre ființare, supranumită și „ontologie fundamentală“ în **Ființă și timp** (1927), ne privește în mod decisiv ca ființe umane.

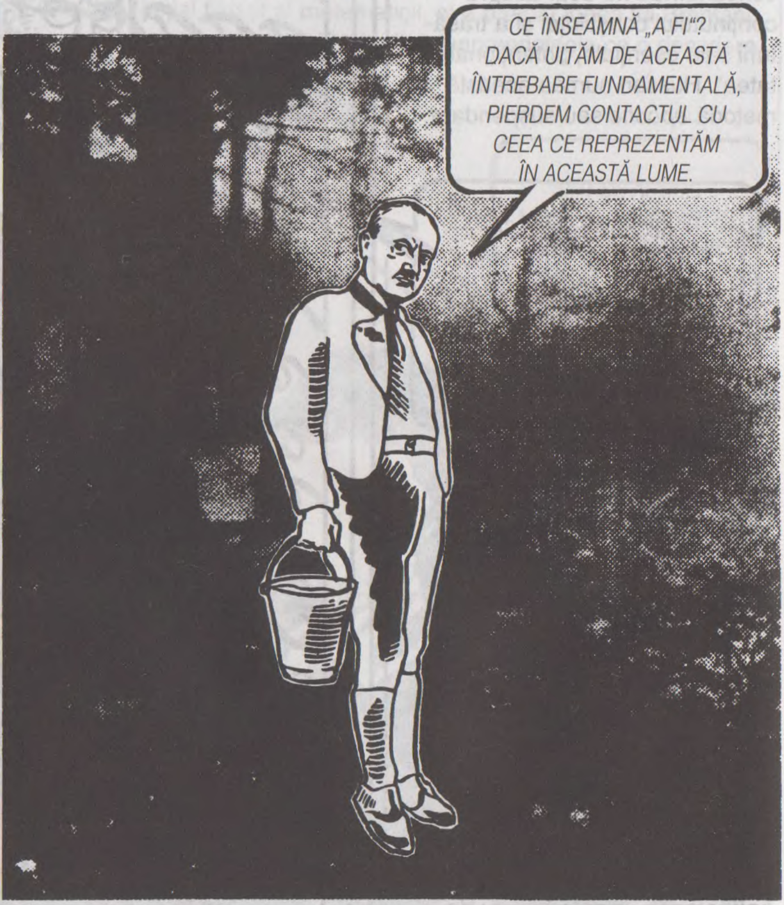
CE ÎNSEAMNĂ „A FI“? DACĂ UITĂM DE ACEASTĂ ÎNTREBARE FUNDAMENTALĂ, PIERDEM CONTACTUL CU CEEA CE REPREZENTĂM ÎN ACEASTĂ LUME.

Teoria lui Descartes, „Gîndesc, deci exist“, ca și identitatea conștiinței la Husserl, uită de constrîngerile impuse de moarte acestei lumi. „A exista“ (*Dasein*) nu este deloc același lucru cu „a fi conștient“. Existența este capacitatea noastră de a exista în această lume în funcție de alegerile pe care le facem, inclusiv cele inautentice sau false.

NEANTUL ȘI INAUTENTICITATEA

Heidegger se întreba: „De ce există ceva în loc de nimic?“ Ne confruntăm cu o teamă fără obiect, cu „neantul“ (*Das Nichts*), care este propria noastră moarte. Cîtă vreme trăim, ființa noastră trebuie să se realizeze pe această lume prin acte dirijate de liberul arbitru. Numai propria noastră gîndire ne va putea da o oarecare garanție a **autenticității**. Noi sîntem „aruncați“ pe această lume și pentru mulți asta înseamnă că soarta ne este hotărîtă de o entitate necunoscută.

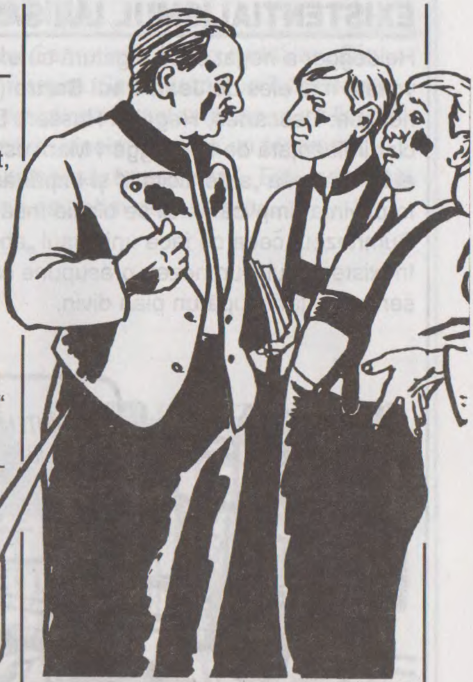
ROLUL PE CARE NI-L ASUMĂM ÎN VIAȚĂ NE FACE INAUTENTICI PENTRU CĂ NU SÎNTEM NOI CEI CARE ÎL ALEG.

Dar este oare posibil ca societățile umane, ideologiile totalitare și tehnologia să fie autentice? Gîndindu-se la aceste dificultăți în stabilirea autenticității, Heidegger a ajuns la concluzia că oamenii, pentru a se regăsi pe sine, trebuie să se supună propriei lor culturi și tradiții. Acest punct de vedere l-a determinat să facă o alegere politică dezastruoasă, și anume să-l susțină pe Hitler și nazismul, lucru pe care nu l-a regretat, după cît se pare. El rămîne astfel o figură dubioasă.

EXISTENȚIALISMUL LUI SARTRE

Heidegger a negat orice legătură cu **existențialismul**, filozofie dezvoltată mai ales de **Jean-Paul Sartre** (1905–1980), din surse tipic continentale: Descartes, Hegel și Husserl. Deși **Ființa și neantul** (1943) este clar influențată de Heidegger, Marx este mai des consultat. Sartre era și el în căutarea „autenticității" și împărtășea convingerile lui Kierkegaard în privința „implicării". El se bizuie însă pe ideea că nu există Dumnezeu, ceea ce face universul „absurd", fără sens și scop. Inexistența lui Dumnezeu presupune că nu există „natură umană" în sensul ființării după un plan divin.

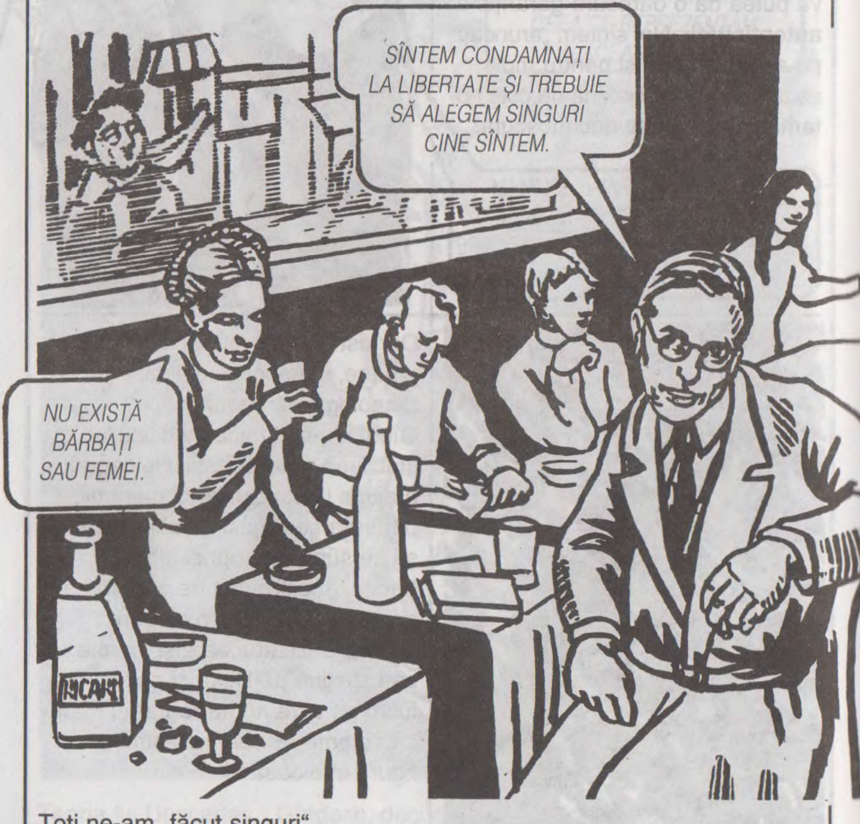
SÎNTEM CONDAMNAȚI LA LIBERTATE ȘI TREBUIE SĂ ALEGEM SINGURI CINE SÎNTEM.
NU EXISTĂ BĂRBAȚI SAU FEMEI.

Toți ne-am „făcut singuri" pentru că așa am dorit, sau cum spunea Sartre, „existența precede esența", de unde și numele de existențialism.

LIBERTATE ȘI REA-CREDINȚĂ

În multe privințe, existențialismul lui Sartre este foarte cartezian. Gîndirea este singura de care putem fi siguri. Sartre urmărea întotdeauna în paralel libertatea și imaginația conștiinței noastre în raport cu limitările pe care le au obiectele. Pentru Sartre „sinele“ nu este un fenomen static, pe care îl descoperim prin autoanaliză carteziană. Este un obiect personal, față de care trebuie să ne asumăm răspunderea.

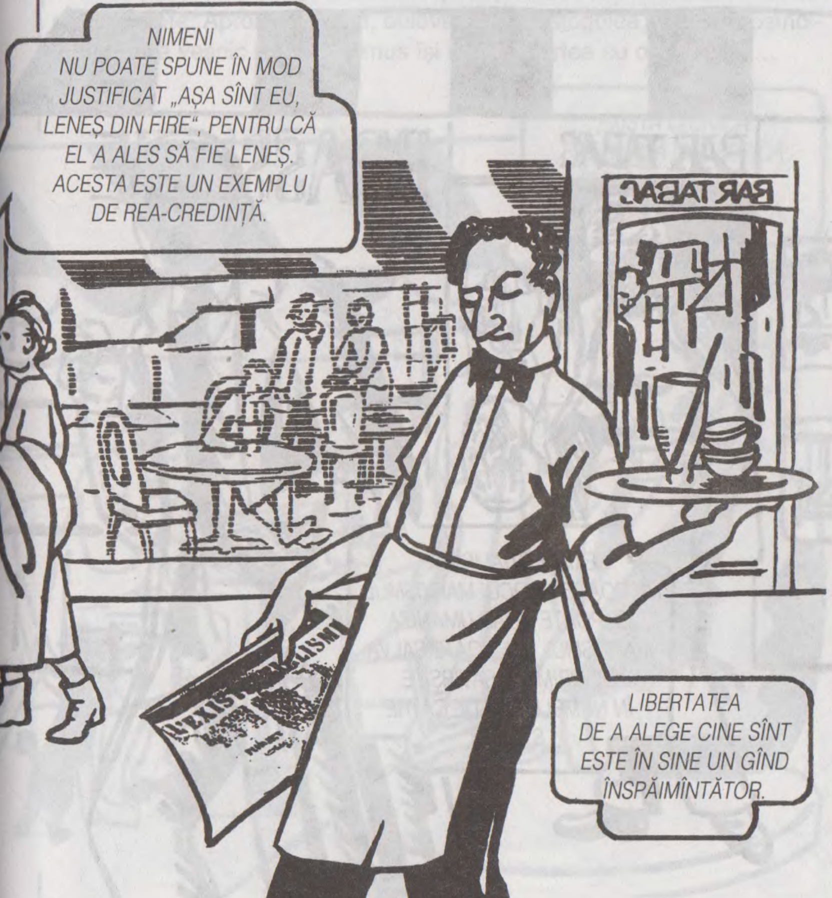
NIMENI NU POATE SPUNE ÎN MOD JUSTIFICAT „AȘA SÎNT EU, LENEȘ DIN FIRE“, PENTRU CĂ EL A ALES SĂ FIE LENEȘ. ACESTA ESTE UN EXEMPLU DE REA-CREDINȚĂ.
BAR TABAC
L'EXISTENTIALISME
LIBERTATEA DE A ALEGE CINE SÎNT ESTE ÎN SINE UN GÎND ÎNSPĂIMÎNTĂTOR.

Oamenii de „rea-credință“ vor încerca să scape în fel și chip, adesea profitînd de rolul social pe care îl joacă („Sînt chelner, asta sînt.“) Ei devin un fel de **obiecte** care nu cunosc însă limite în raport cu libertatea de a alege. Dar oare libertatea este cu adevărat „totală“, așa cum susține Sartre? Iar reaua-credință este oare întotdeauna ceva negativ?

VIAȚA POLITICĂ AUTENTICĂ

Acum putem înțelege de ce alegerea autentică era o problemă atît de importantă pentru Sartre. Forțele de ocupație nazistă au intrat în Paris în 1941. Lumea trebuia să hotărască dacă să colaboreze cu naziștii sau să lupte împotriva lor. Sartre a intrat în Mișcarea de Rezistență. Mai tîrziu, a susținut independența Algeriei și a refuzat Premiul Nobel. El a afirmat mereu că marxismul este singura filozofie validă pentru lumea modernă.

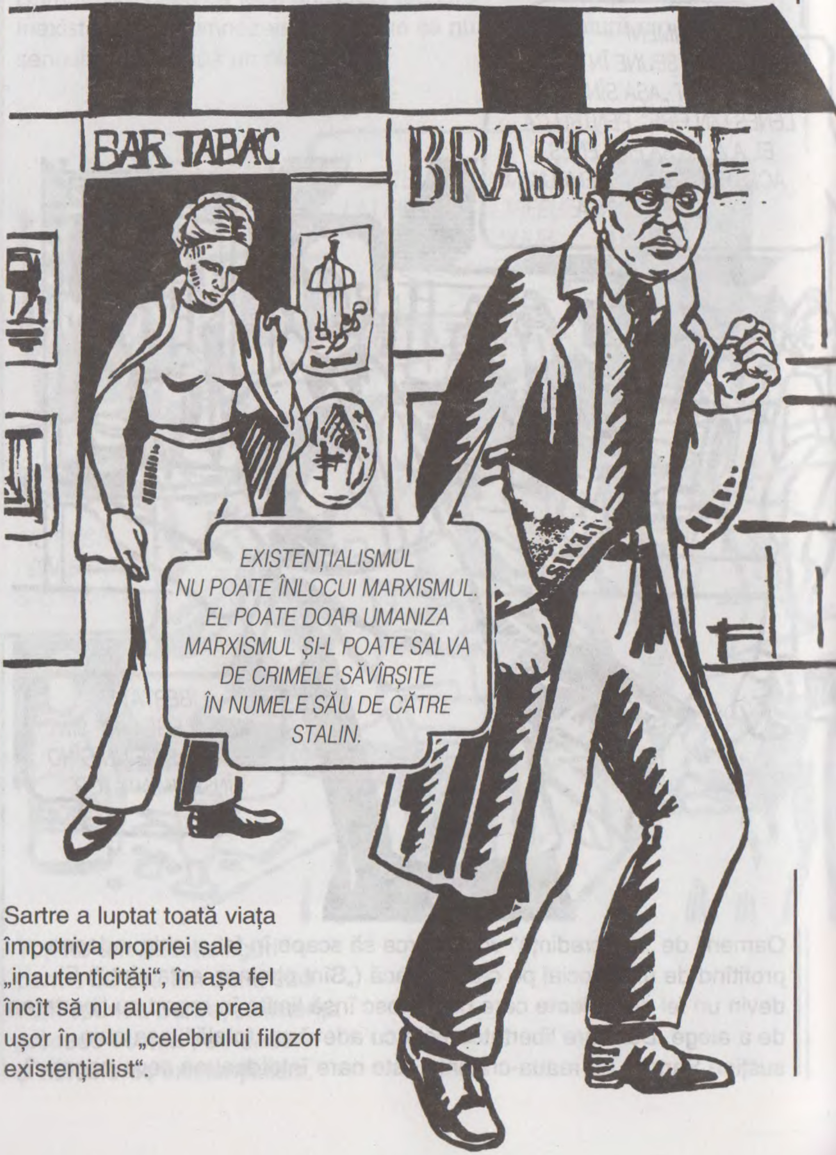
BAR TABAC
BRASS
EXISTENȚIALISMUL NU POATE ÎNLOCUI MARXISMUL. EL POATE DOAR UMANIZA MARXISMUL ȘI-L POATE SALVA DE CRIMELE SĂVÎRȘITE ÎN NUMELE SĂU DE CĂTRE STALIN.
LEXIS

Sartre a luptat toată viața împotriva propriei sale „inautenticități“, în așa fel încît să nu alunece prea ușor în rolul „celebrului filozof existențialist“.

CAMUS ŞI FILOZOFIA ABSURDULUI

Albert Camus (1913–1960), născut în Algeria, a fost ziarist, eseist şi romancier şi a negat că ar fi fost existenţialist. Totuşi, filozofia sa descrie „un univers absurd", fără Dumnezeu. Implicarea sa în Rezistenţa franceză l-a apropiat de Sartre, dar ei au avut controverse aprige în legătură cu comunismul şi cu independenţa Algeriei. Cum poţi oare afirma că există sens într-un univers fără sens? Camus şi-a ilustrat teoria în **Mitul lui Sisif** (1943). Sisif a fost pedepsit de zei să care un bolovan pe un munte. Aproape de vîrf, bolovanul se rostogolea la vale şi osînditul îşi relua veşnic cazna. Camus îşi începe cartea cu o întrebare…

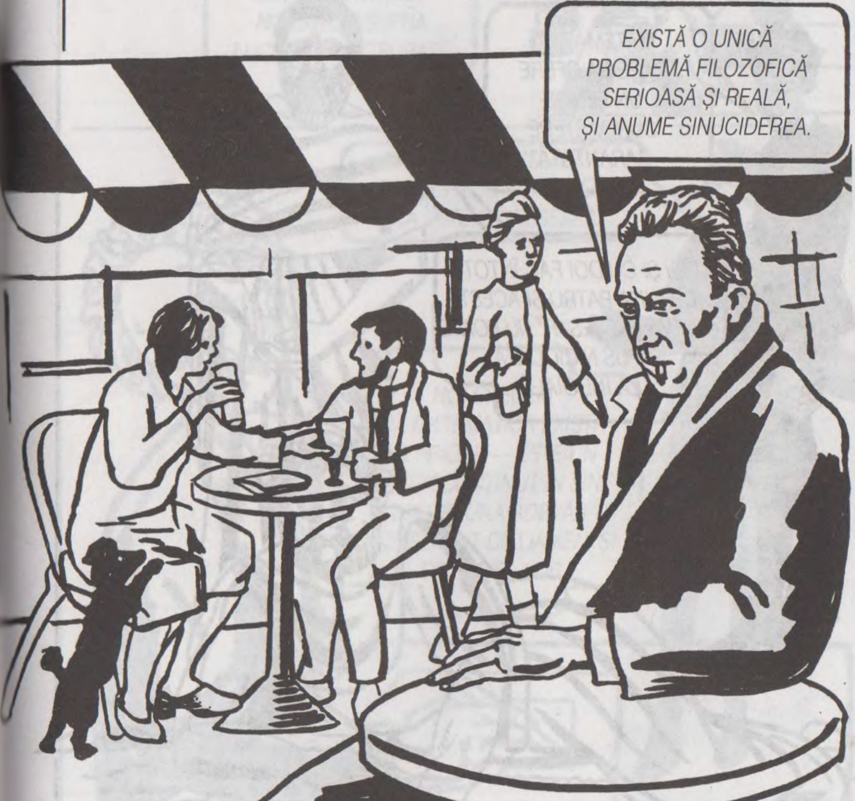
EXISTĂ O UNICĂ PROBLEMĂ FILOZOFICĂ SERIOASĂ ŞI REALĂ, ŞI ANUME SINUCIDEREA.

… şi continuă: „Să judeci dacă viaţa merită sau nu să fie trăită este întrebarea fundamentală a filozofiei."
Sisif alege sfidător soluţia de a da un sens îndatoririi sale fără sens. Tot aşa şi oamenii ar trebui să procedeze în vieţile lor „absurde".

FILOZOFIA ANALITICĂ: PROBLEMELE MATEMATICE

Filozofii au acest obicei enervant de a pune întrebări foarte simple, care au deseori răspunsuri cumplit de grele. Toată lumea știe că doi și cu doi fac patru. Dar filozofii întreabă **de ce**. Pitagora era convins că matematica este cheia înțelegerii tuturor lucrurilor. Platon credea că numerele au o existență de sine stătătoare. Una dintre preocupările de bază ale filozofilor „analitici“ ai secolului XX a fost încercarea de a stabili „bazele“ **logicii** matematice.

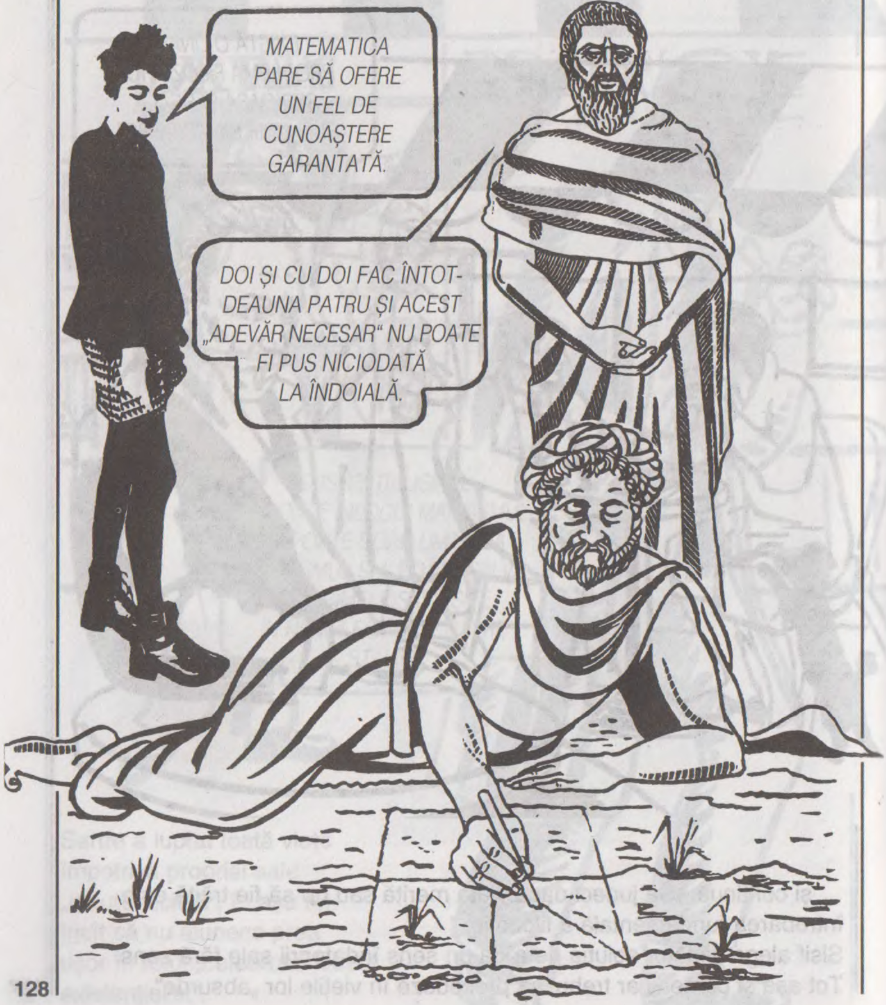
MATEMATICA PARE SĂ OFERE UN FEL DE CUNOAȘTERE GARANTATĂ.
DOI ȘI CU DOI FAC ÎNTOTDEAUNA PATRU ȘI ACEST „ADEVĂR NECESAR“ NU POATE FI PUS NICIODATĂ LA ÎNDOIALĂ.

Asta l-a enervat pe filozoful empiric John Stuart Mill care credea că se acordă prea multă importanță matematicii. El susținea că matematica generează adevăruri inductive, greu de dovedit, bazate pe experiența noastră umană asupra lumii.

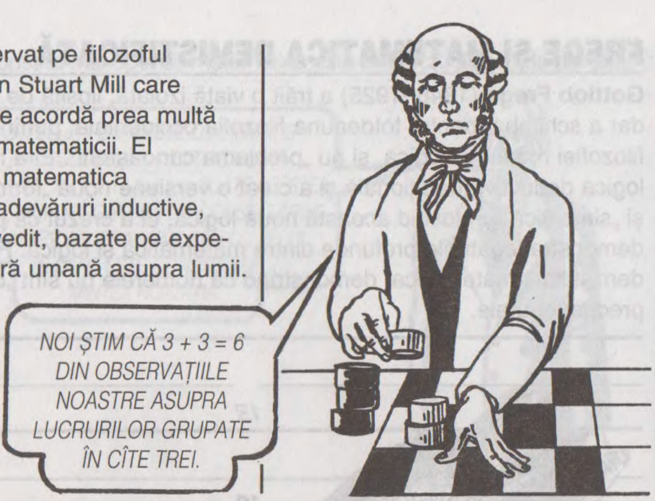
NOI ȘTIM CĂ 3 + 3 = 6 DIN OBSERVAȚIILE NOASTRE ASUPRA LUCRURILOR GRUPATE ÎN CÎTE TREI.

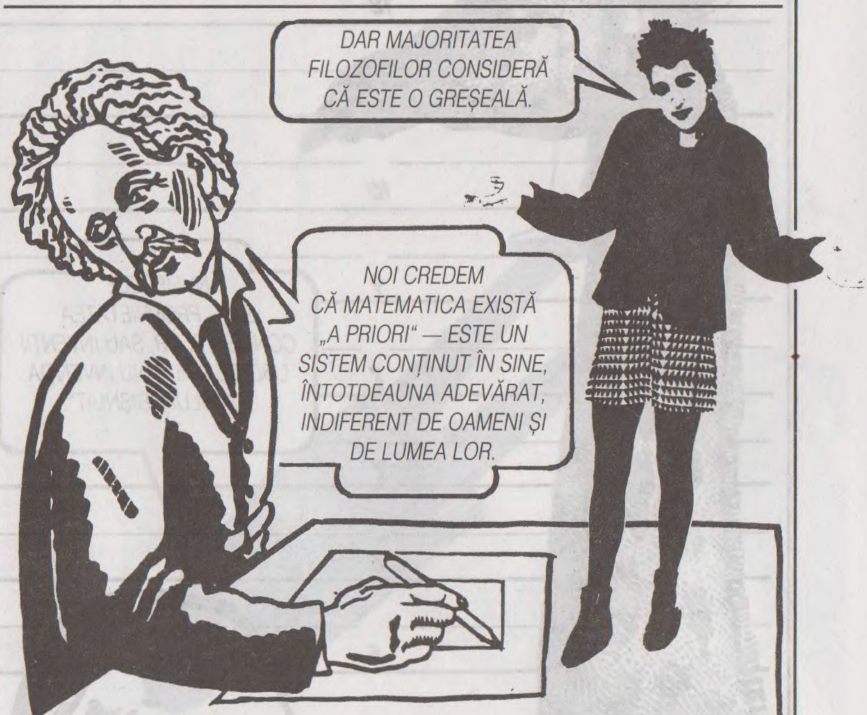
DAR MAJORITATEA FILOZOFILOR CONSIDERĂ CĂ ESTE O GREȘEALĂ.
NOI CREDEM CĂ MATEMATICA EXISTĂ „A PRIORI" — ESTE UN SISTEM CONȚINUT ÎN SINE, ÎNTOTDEAUNA ADEVĂRAT, INDIFERENT DE OAMENI ȘI DE LUMEA LOR.

Dacă este așa, de ce matematica ne dă adesea o imagine corectă asupra felului în care funcționează universul? Explicația lui Kant era că matematica este un alt exemplu de „a priori sintetic" — matematica e întotdeauna adevărată pentru noi deoarece așa „funcționează" creierul nostru.

FREGE ȘI MATEMATICA DEMISTIFICATĂ

Gottlob Frege (1848–1925) a trăit o viață izolată, lipsită de evenimente, dar a schimbat pentru totdeauna filozofia occidentală, punînd la baza filozofiei moderne logica, și nu „problema cunoașterii“. El a renunțat la logica deductivă tradițională și a creat o versiune nouă „formală“ și „simbolică“. Folosind această nouă logică, el a crezut că poate demonstra legăturile profunde dintre matematică și logică. Frege a demistificat matematica, demonstrînd că numerele nu sînt „obiecte“ precum girafele.

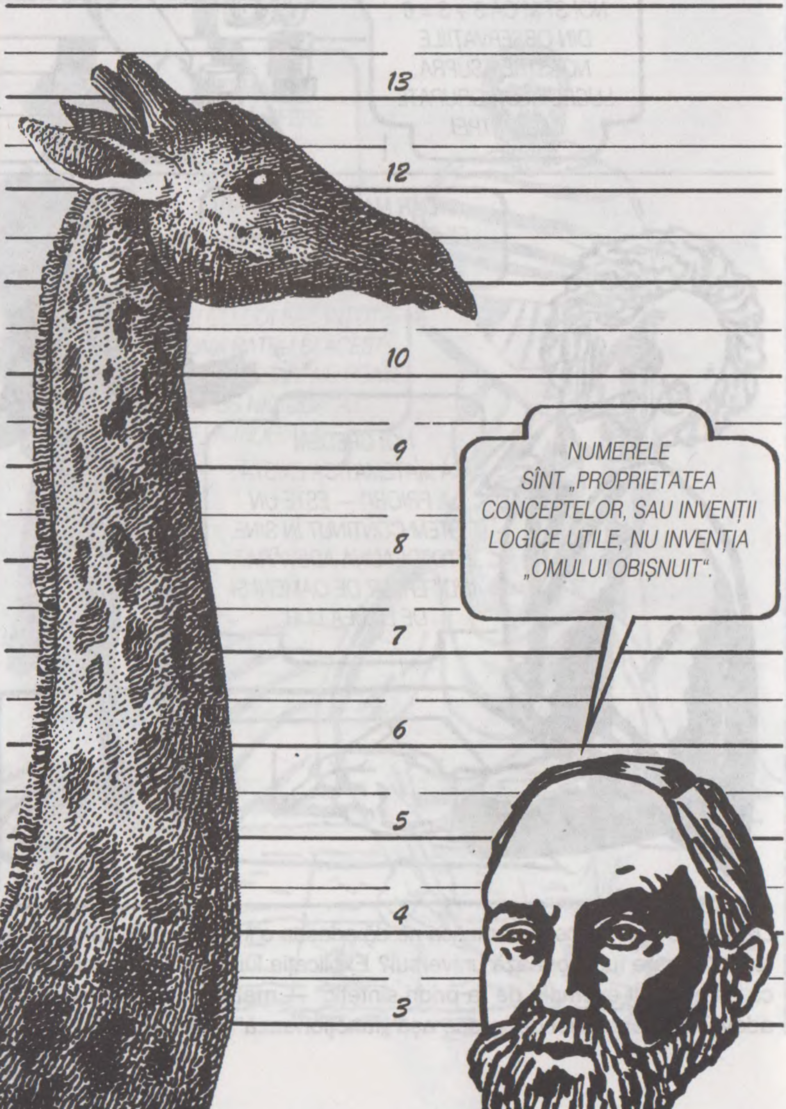
13
12
10
9
8
7
6
5
4
3
NUMERELE SÎNT „PROPRIETATEA CONCEPTELOR, SAU INVENȚII LOGICE UTILE, NU INVENȚIA „OMULUI OBIȘNUIT“.

Frege a demonstrat mai apoi că matematica este analitică, „lipsită de conținut".

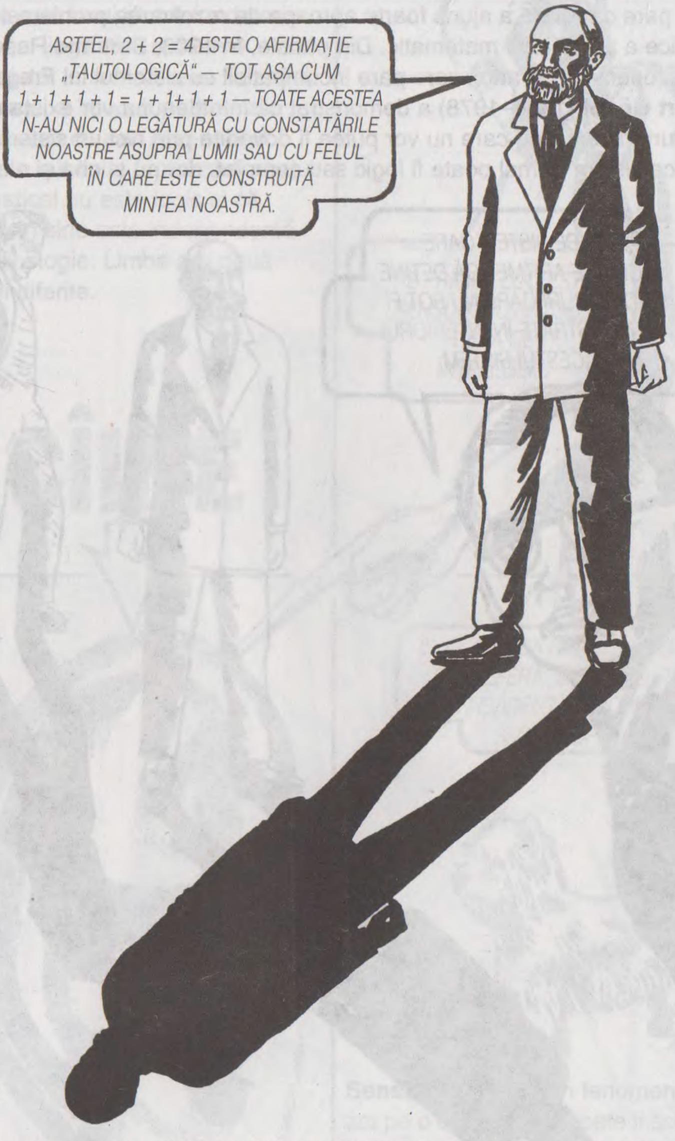
ASTFEL, 2 + 2 = 4 ESTE O AFIRMAȚIE „TAUTOLOGICĂ" — TOT AȘA CUM 1 + 1 + 1 + 1 = 1 + 1+ 1 + 1 — TOATE ACESTEA N-AU NICI O LEGĂTURĂ CU CONSTATĂRILE NOASTRE ASUPRA LUMII SAU CU FELUL ÎN CARE ESTE CONSTRUITĂ MINTEA NOASTRĂ.

Filozofii raționaliști au avansat adesea ideea că matematica este cea mai mare paradigmă a adevărurilor fundamentale create de rațiune. Demistificarea cunoașterii matematice de către Frege este extrem de importantă deoarece a ajutat la distrugerea iluziei că ar exista o cunoaștere metafizică specială pe care n-o pot descoperi decît filozofii.

MISTERUL RĂMÎNE

Se pare că Frege a ajuns foarte aproape de rezolvarea problemei filozofice a adevărului matematic. Din păcate, în 1903, Bertrand Russell a descoperit un paradox care pare incompatibil cu sistemul lui Frege, iar **Kurt Gödel** (1906–1978) a demonstrat că întotdeauna vor exista adevăruri matematice care nu vor putea fi dovedite prin nici un sistem logic. Orice sistem formal poate fi logic sau complet, dar nu și una și alta.

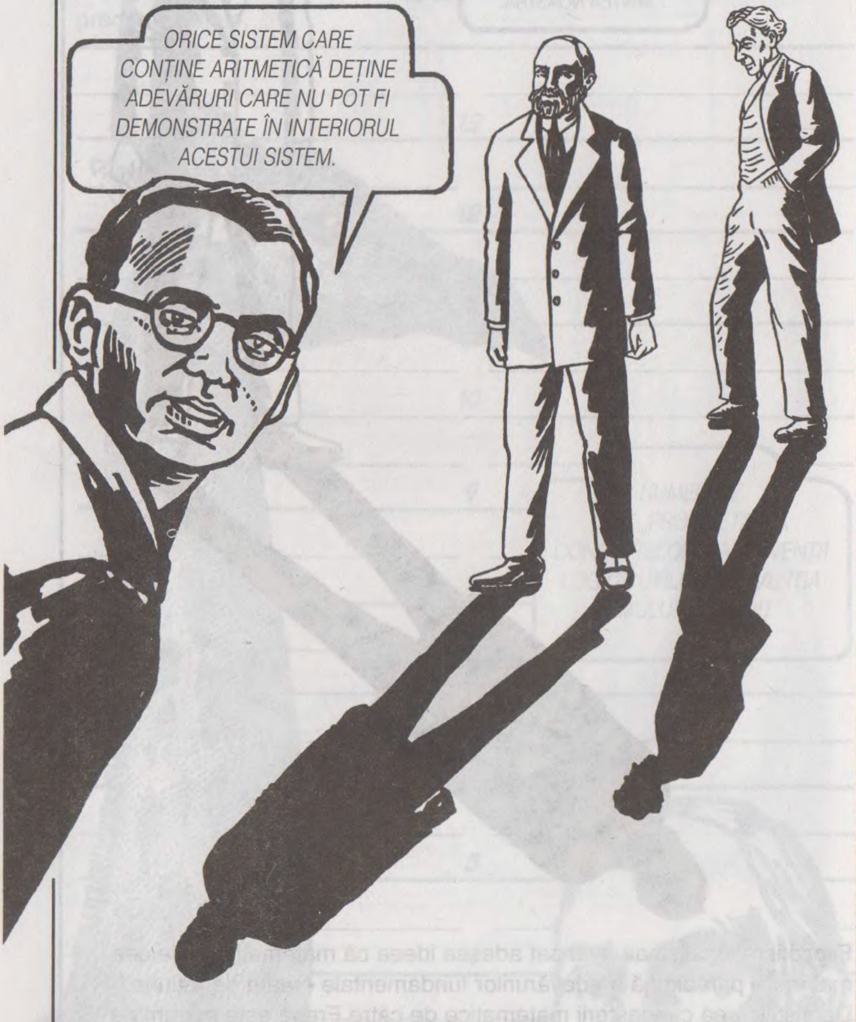
ORICE SISTEM CARE CONȚINE ARITMETICĂ DEȚINE ADEVĂRURI CARE NU POT FI DEMONSTRATE ÎN INTERIORUL ACESTUI SISTEM.

Prin urmare, matematica scapă de logică și rămîne una dintre problemele principale ale filozofiei moderne.

SENSUL ȘI REFERINȚA

Frege este unul dintre fondatorii filozofiei lingvisticii moderne. El a ajutat la schimbarea filozofiei moderne, a înlocuit problema cunoașterii cu cea a **sensului**. Frege a subliniat faptul că limbajul gramatical nu este logic și că logica în sine este independentă de psihologie. Limba are două funcții diferite.

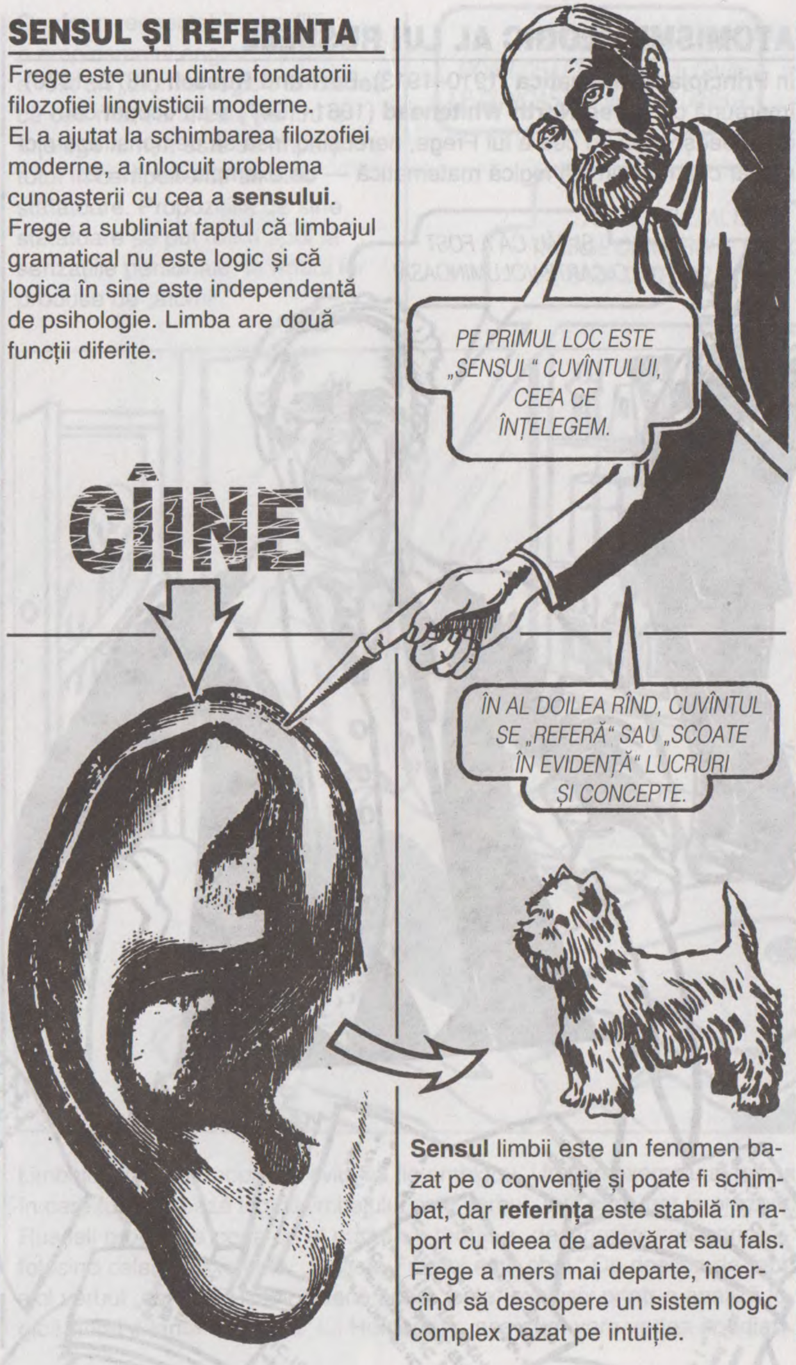
PE PRIMUL LOC ESTE „SENSUL“ CUVÎNTULUI, CEEA CE ÎNȚELEGEM.
CÎINE
ÎN AL DOILEA RÎND, CUVÎNTUL SE „REFERĂ“ SAU „SCOATE ÎN EVIDENȚĂ“ LUCRURI ȘI CONCEPTE.

Sensul limbii este un fenomen bazat pe o convenție și poate fi schimbat, dar **referința** este stabilă în raport cu ideea de adevărat sau fals. Frege a mers mai departe, încercînd să descopere un sistem logic complex bazat pe intuiție.

ATOMISMUL LOGIC AL LUI RUSSELL

În **Principia Mathematica** (1910–1913), **Bertrand Russell** (1872–1970) împreună cu **Alfred North Whitehead** (1861–1947) s-au ocupat cam de aceeași zonă cu cea a lui Frege, nereușind însă să demonstreze nici măcar cea mai simplă logică matematică — de exemplu 1 + 1 = 2.

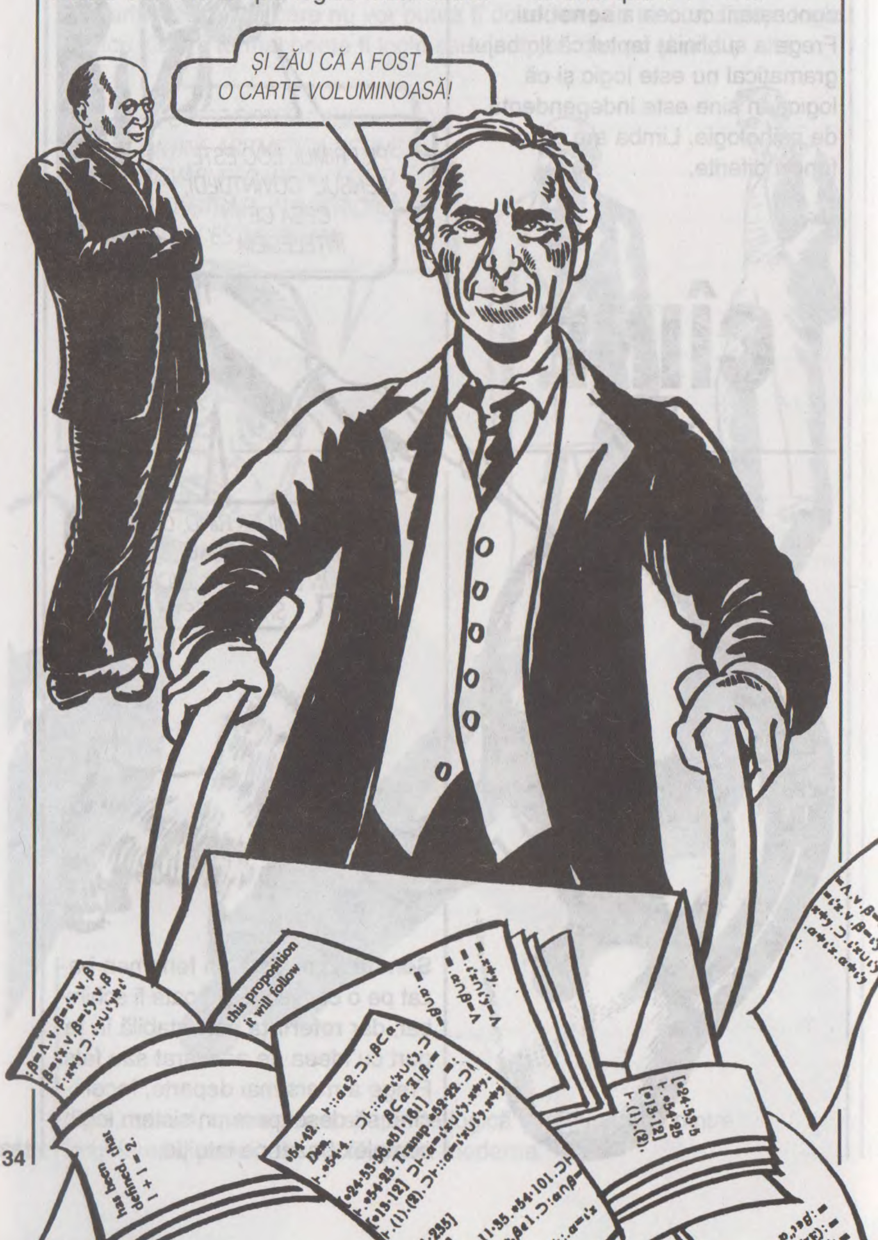
ȘI ZĂU CĂ A FOST O CARTE VOLUMINOASĂ!
this proposition it will follow
has been defined, that 1 + 1 = 2.

Conform respectabilei tradiții a empirismului englez, Russell a fost un „atomist logic". El credea că cea mai bună cale pentru a înțelege lumea este să împarți totul în componente de sine stătătoare. Propozițiile de sine stătătoare se pot referi apoi la senzațiile personale, la rîndul lor produse de „atomi".

PUTEM FI SIGURI DOAR DE LUCRURILE PE CARE LE CUNOAȘTEM ÎN MOD DIRECT.
TOATE CELELALTE TREBUIE CONSTRUITE LOGIC PE BAZA DATELOR INIȚIALE.

Limbajul obișnuit trebuie să evite să fie ambiguu. Un bun exemplu al felului în care funcționează logica limbajului este verbul „a fi" conjugat la prezent. Russell propunea ceea ce el numea o teorie a „descrierilor categorice", folosind celebrul exemplu: „Regele Franței este chel." Ce descrie de fapt aici verbul „este"? Russell judecă acest „este" exclusiv printr-o analiză logică, total diferită de „ființa" lui Heidegger, așa cum vom vedea imediat.

ANALIZA LOGICĂ

Propoziția „Regele Franței este chel“ e ciudată pentru că pare a se referi la cineva care nu există. Soluția lui Russell la acest enigmă lingvistică este să împarți propoziția obișnuită în componentele sale logice pentru a-ți fi mai ușor să înțelegi unde lucrurile nu au mers cum trebuie, ca de exemplu…

EXISTĂ „ACTUALMENTE“ UN REGE AL FRANȚEI. **GREȘIT.**

ORICE REGE AL FRANȚEI ESTE CHEL.

EXISTĂ UN SINGUR REGE AL FRANȚEI.

Astfel, „este“ din propoziția inițială, „Regele Franței este chel“, implică pur și simplu ideea că ar exista un rege atunci cînd de fapt *nu există,* și analiza logică scoate clar la iveală acest lucru. Acest tip de analiză arată și diferența dintre „sensul“ unei propoziții și modul în care acesta „face referință“.

Atît Frege, cît și Russell credeau că filozofia modernă nu mai are subiect și trebuie să devină o „activitate analitică“. Filozofii secolului XX ar fi trebuit să fie logicieni și nu clarvăzători, să studieze amănunțit „natura ascunsă a realității“. Asta nu l-a oprit pe Russell, lord englez, să declare un mare număr de probleme morale și politice ca infailibile.

ADEPȚII POZITIVISMULUI LOGIC

Pozitiviștii logici — sau „Cercul de la Viena“ — erau mai degrabă oameni de știință în domeniul social și al fizicii decît filozofi. **Moritz Schlick** (1882–1936), **Otto Neurath** (1882–1945) și **Rudolf Carnap** (1891–1970) credeau că orice filozofie, mai ales idealismul hegelian, este o absurditate metafizică.

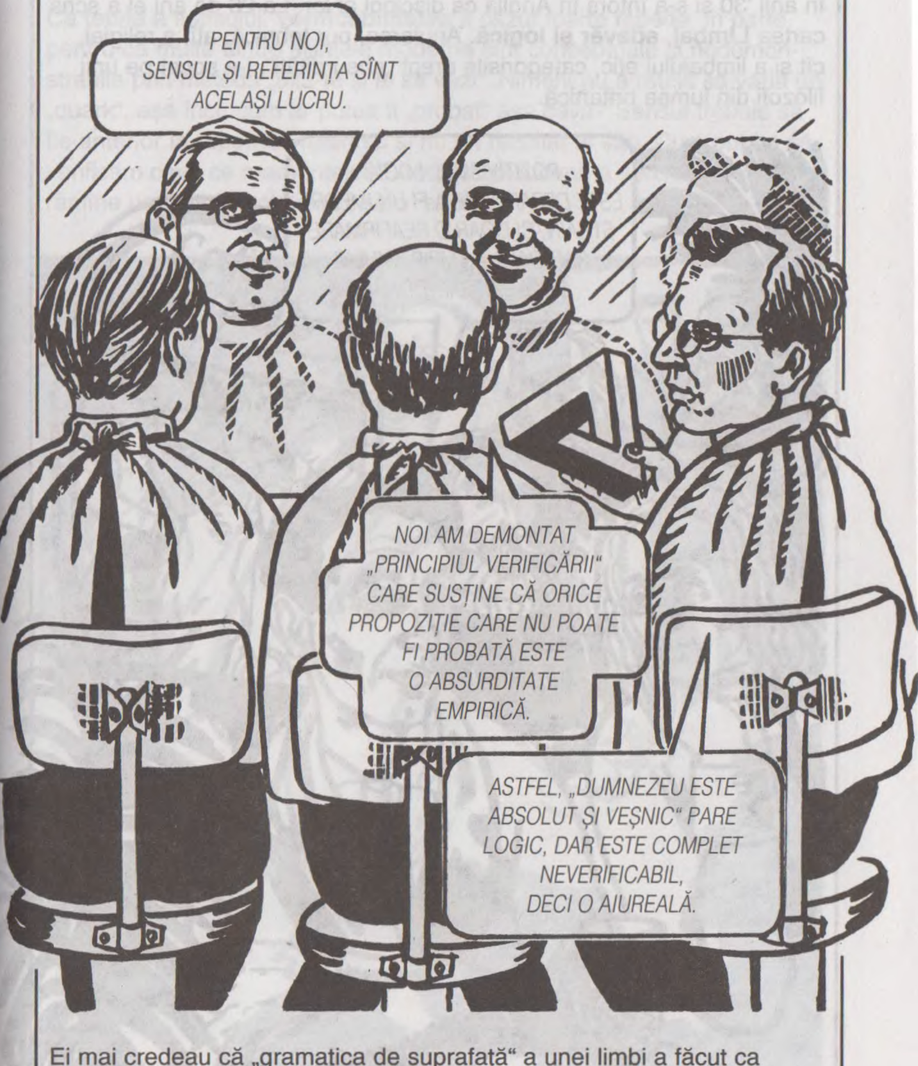
PENTRU NOI, SENSUL ȘI REFERINȚA SÎNT ACELAȘI LUCRU.
NOI AM DEMONTAT „PRINCIPIUL VERIFICĂRII“ CARE SUSȚINE CĂ ORICE PROPOZIȚIE CARE NU POATE FI PROBATĂ ESTE O ABSURDITATE EMPIRICĂ.
ASTFEL, „DUMNEZEU ESTE ABSOLUT ȘI VEȘNIC“ PARE LOGIC, DAR ESTE COMPLET NEVERIFICABIL, DECI O AIUREALĂ.

Ei mai credeau că „gramatica de suprafață“ a unei limbi a făcut ca filozofia să devină o nesfîrșită pseudodezbatere despre entități imaginare precum „substanțele“ lui Spinoza și Leibniz.

POZITIVISMUL LOGIC AL LUI A. J. AYER

Pozitiviștii logici credeau că nu există „cunoaștere filozofică“ — drumul spre cunoașterea reală este doar prin intermediul științei.
Filozofia putea deci să fie doar o activitate analitică, lămurind concepte și confuzii lingvistice.
A. J. Ayer (1910–1989) a fost la Viena pentru a-i întîlni pe pozitiviști în anii '30 și s-a întors în Anglia ca discipol al lor. La 26 de ani el a scris cartea **Limbaj, adevăr și logică.** Anularea, pur tehnică, atît a religiei, cît și a limbajului etic, categorisite drept „absurdități“, i-a șocat pe unii filozofi din lumea britanică.

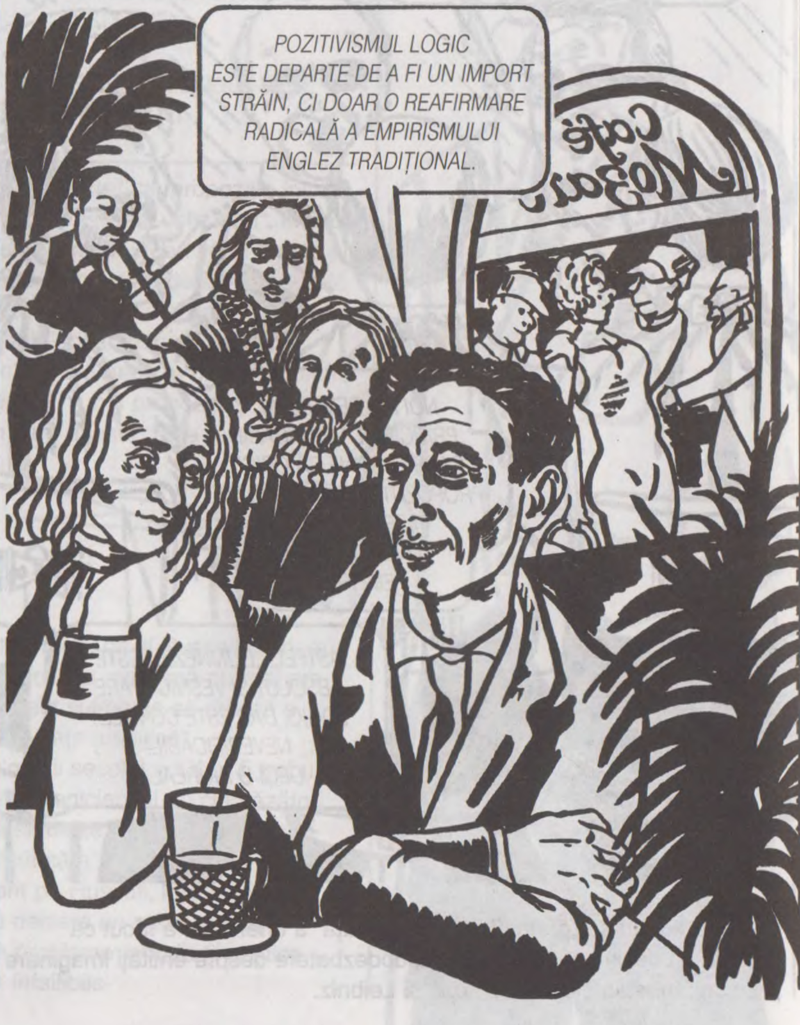
POZITIVISMUL LOGIC ESTE DEPARTE DE A FI UN IMPORT STRĂIN, CI DOAR O REAFIRMARE RADICALĂ A EMPIRISMULUI ENGLEZ TRADIȚIONAL.
Café Mozart

VERIFICAREA SENSULUI

Membrii Cercului de la Viena credeau în toleranță și în progres științific, dar în final au fost nevoiți să plece din calea demenței Germaniei naziste. Schlick a fost împușcat mortal de unul dintre studenții săi dezechilibrați, eveniment pe care profesorii de filozofie îl țin de obicei sub tăcere.

Ca teorie a sensului, **verificabilitatea** a căzut foarte repede, în parte pentru că multe dintre științele moderne sînt conceptuale și nedemonstrabile prin metoda „uită-te și ai să vezi". Nimeni nu a reușit să vadă un „quark", așa încît cum ar putea fi „probat" așa ceva? Sensul trebuie să fie anterior în raport cu referința și nu un rezultat al său. Cum putem să verificăm ceva ce n-am înțeles? Această problemă a sensului îi va rămîne unui alt filozof vienez să o rezolve.

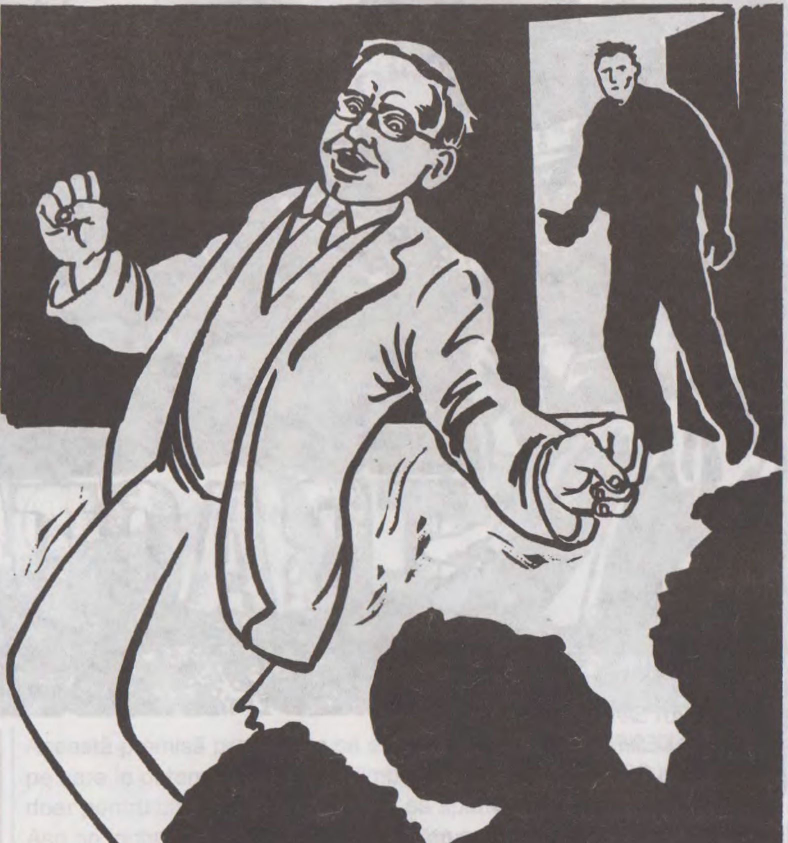

ATOMISMUL LOGIC AL LUI WITTGENSTEIN

Ludwig Wittgenstein (1889–1951) a studiat mai întîi ingineria. Interesul său pentru logica matematică l-a făcut să lucreze cu Bertrand Russell, la Cambridge, în 1911. El provenea dintr-o familie vieneză bogată, talentată, dar cu un destin tragic, „trei dintre frații lui s-au sinucis“. Era un profesor enigmatic, nerăbdător și carismatic, care a respins stilul de predare universitară a filozofiei, socotindu-l inutil, fiind, în particular, extrem de credincios. El a reușit să schimbe filozofia occidentală pentru totdeauna. În primul război mondial a luptat în armata austriacă.

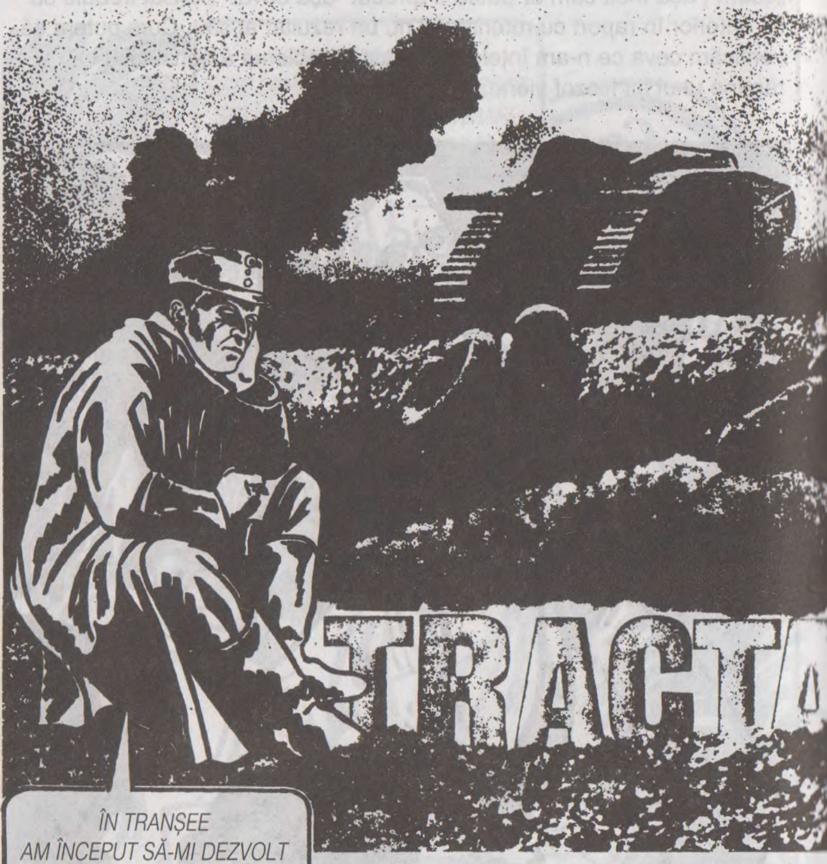
TRACTA
ÎN TRANȘEE AM ÎNCEPUT SĂ-MI DEZVOLT TEORIA DESPRE LIMBAJ ȘI LOGICĂ.

În 1922, a publicat o lucrare scurtă, dar extrem de dificilă, **Tractatus logico-philosophicus**.

Tractatus începe cu următoarele cuvinte: „Lumea este așa cum trebuie să fie.“ Wittgenstein a adoptat mai întîi „atomismul“ lui Russell care insista asupra „demontării“ propozițiilor pentru a scoate la iveală complexitatea lor logică. El a încercat să demonstreze că sensul derivă din logica propozițiilor care formează o „imagine“ corectă a ceea ce el numea „faptele atomice“ ale lumii.

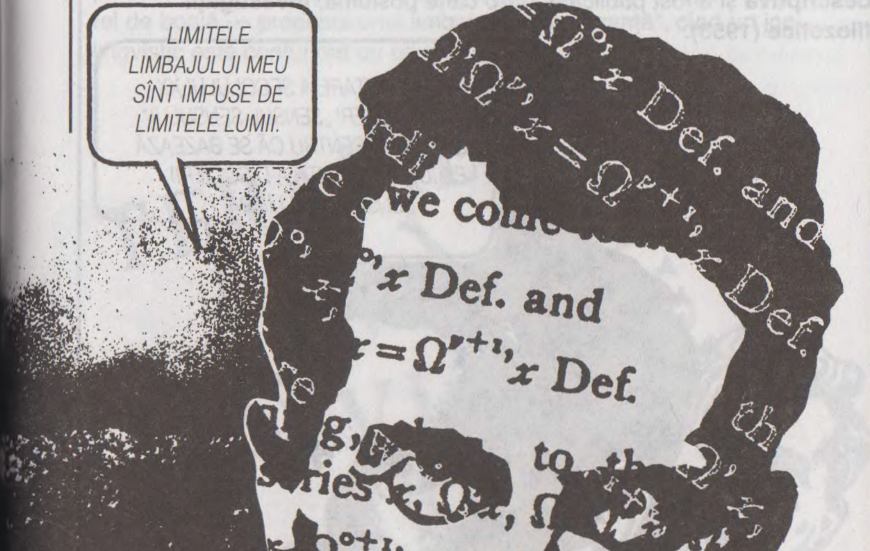
LIMITELE LIMBAJULUI MEU SÎNT IMPUSE DE LIMITELE LUMII.

Această premisă presupune că există limitări ale sensului, ale gîndurilor pe care le putem exprima prin limbaj. Problemele metafizice au apărut doar pentru că filozofii au încercat „să spună ceea ce nu poate fi spus“. Așa se încheie și cartea. „Trebuie să se aștearnă tăcerea peste ceea ce nu putem spune.“

SENSUL SENSULUI

Wittgenstein a abandonat în cele din urmă prima sa încercare „atomistă“ de a rezolva problema sensului și a început să pună la îndoială toate căutările filozofiei tradiționale care urmărea generalități sau „esențe“. Această nouă abordare foarte diferită conținea o gîndire **descriptivă** și a fost publicată într-o carte postumă, **Investigații filozofice** (1953).

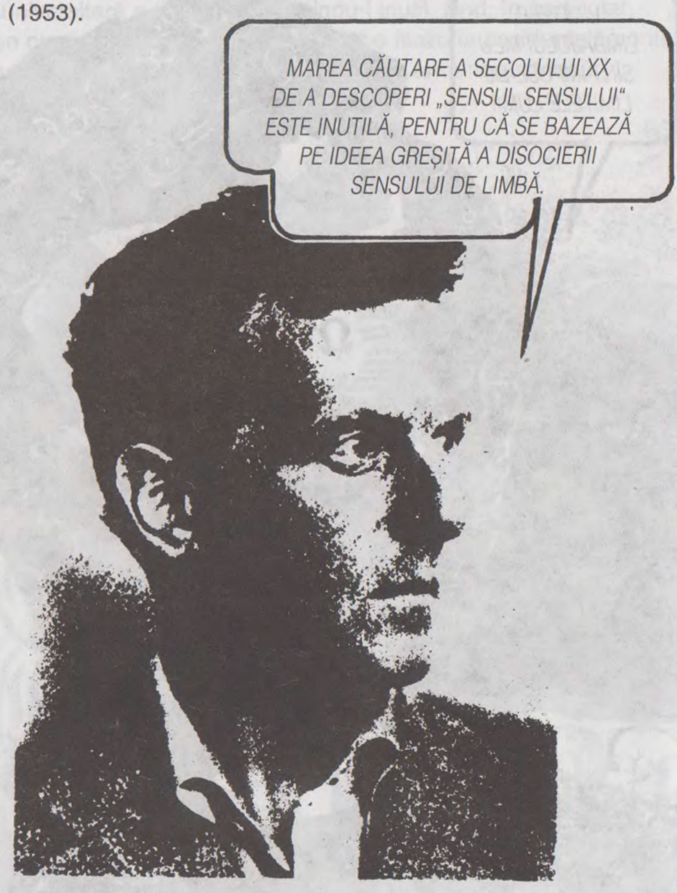
MAREA CĂUTARE A SECOLULUI XX DE A DESCOPERI „SENSUL SENSULUI“ ESTE INUTILĂ, PENTRU CĂ SE BAZEAZĂ PE IDEEA GREȘITĂ A DISOCIERII SENSULUI DE LIMBĂ.

Acesta nu este un filozof.

Atîta vreme cît există un cuvînt util pentru conceptul de „artă“, nu are rost să mai căutăm „esențialul“ cuvîntului „artă“ sau să ne mai întrebăm sub ce formă există acest concept în mintea noastră. Cuvîntul „artă“ este folosit doar pentru a se referi la o serie de activități diferite și la niște obiecte care au „trăsături comune“.

JOCURILE LINGVISTICE

Limbajul presupune o serie de „jocuri“ diverse. Sensul este rezultatul unor convenții sociale la care s-a ajuns prin „fapte de viață“ care nu pot exista „în afara“ limbajului.

Asta înseamnă că limbajul este autonom. Wittgenstein a adoptat un punct de vedere terapeutic al discursului filozofic pe care îl socotea un fel de boală — produsul unui limbaj „aflat în vacanță“, cînd un joc lingvistic este confundat cu un altul.

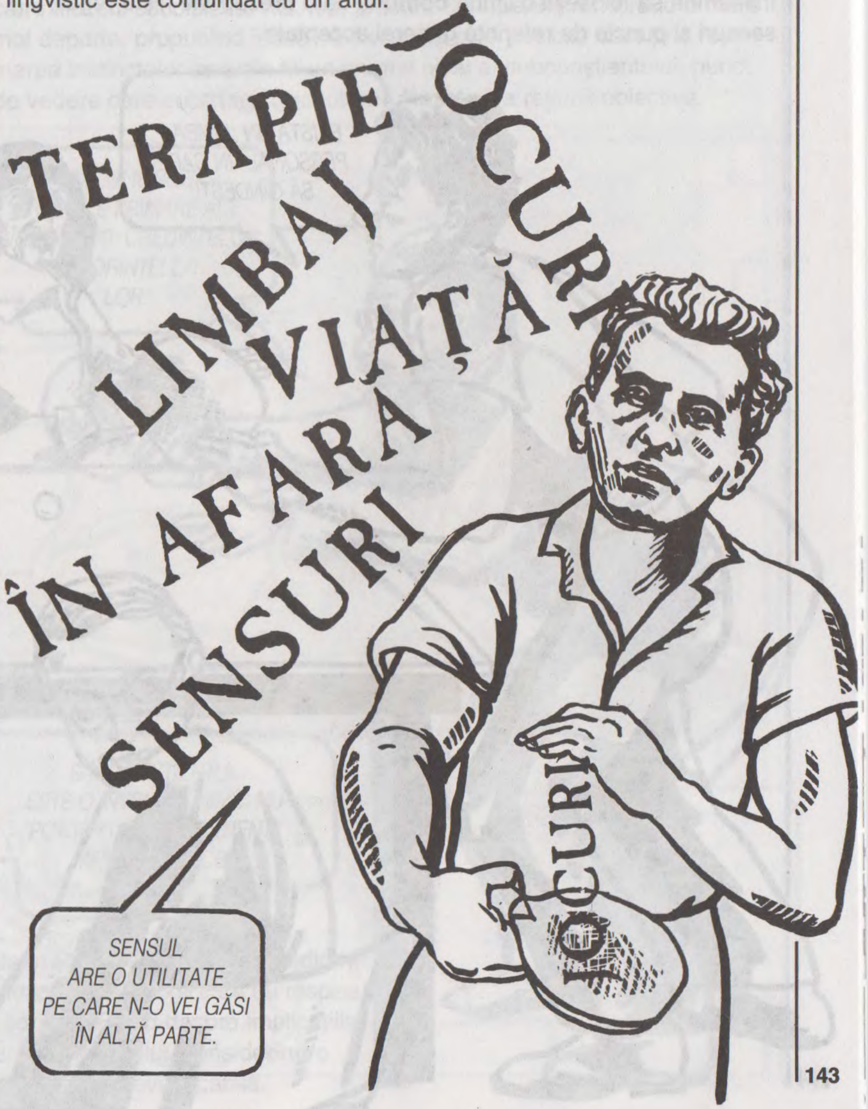
TERAPIE
JOCURI
LIMBAJ
VIAȚĂ
ÎN AFARA
SENSURI
JOCURI
SENSUL ARE O UTILITATE PE CARE N-O VEI GĂSI ÎN ALTĂ PARTE.

GÎNDURI PERSONALE

Filozofia de mai tîrziu a lui Wittgenstein este și anticarteziană. Gîndul înseamnă **lingvistică**. Limba este un produs social, deci conștiința nu poate fi „individuală". Asta înseamnă că orice căutare fenomenologică „personală" a „certitudinii" este o greșeală. Descartes și numeroșii săi discipoli filozofi socoteau că experiențele directe sînt mai sigure decît celelalte. Dar, să vorbești sau să scrii despre experiențe mentale înseamnă să folosești o limbă **comună** care presupune niște reguli, sensuri și puncte de referință general acceptate.

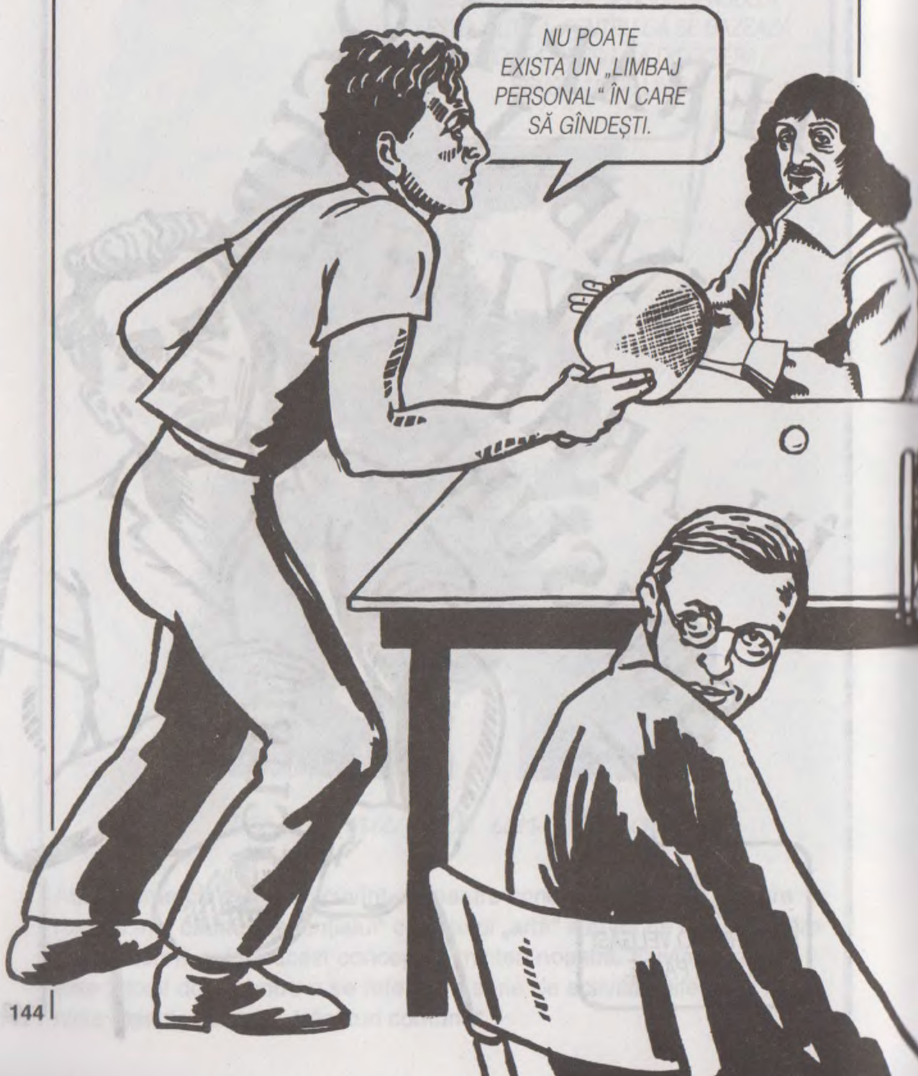
NU POATE EXISTA UN „LIMBAJ PERSONAL" ÎN CARE SĂ GÎNDEȘTI.

TEORIA LUI FREUD DESPRE SUBCONȘTIENT

Soluția „terapeutică“ a lui Wittgenstein pentru tratarea bolii lingvistice a filozofiei datorează mult altui vienez, **Sigmund Freud** (1856–1939), fondatorul psihanalizei. Teoria lui Freud asupra sexualității, care avea să aibă o influență enormă, se referă la **subconștientul** structurat sexual. Ea a apărut din neurofiziologia practicată în clinică. Noțiunea că nu sîntem „conștienți“ de procesele noastre mentale era cunoscută deja de către filozofii secolului al XIX-lea, precum Schopenhauer. Freud a mers mai departe, propunînd ideea că civilizația este posibilă doar prin reprimarea instinctelor sexuale la un anumit nivel al subconștientului, punct de vedere care subminează căutarea filozofică a rațiunii obiective.

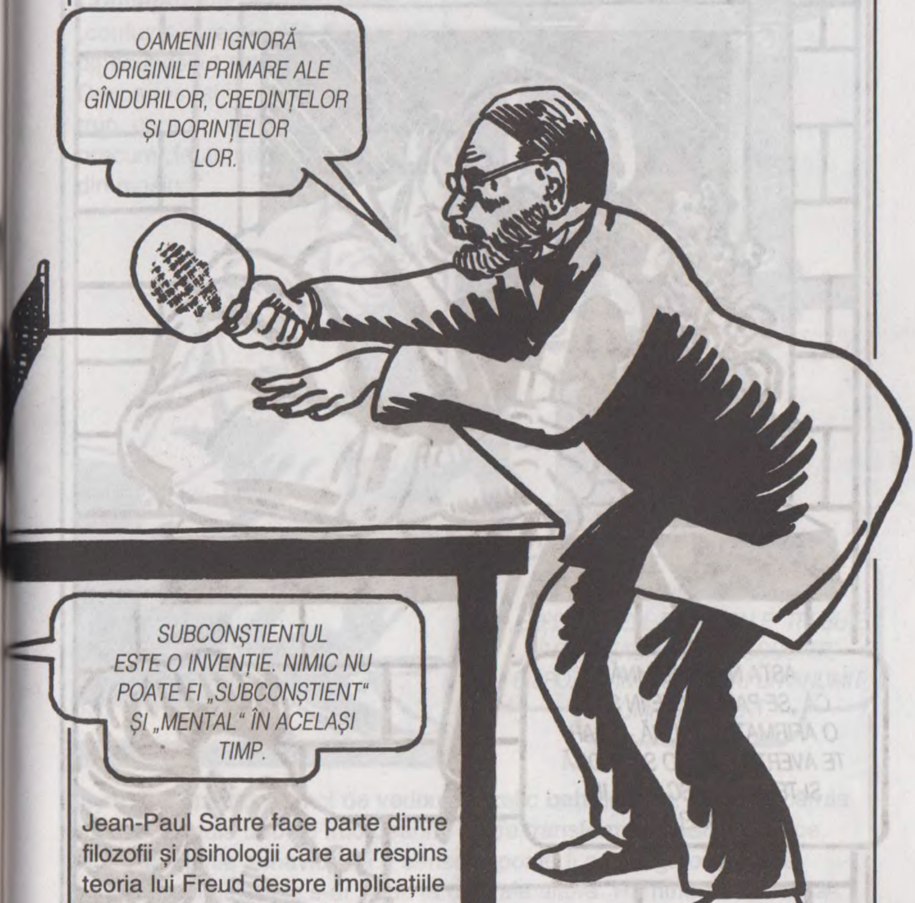
OAMENII IGNORĂ ORIGINILE PRIMARE ALE GÎNDURILOR, CREDINȚELOR ȘI DORINȚELOR LOR.
SUBCONȘTIENTUL ESTE O INVENȚIE. NIMIC NU POATE FI „SUBCONȘTIENT“ ȘI „MENTAL“ ÎN ACELAȘI TIMP.

Jean-Paul Sartre face parte dintre filozofii și psihologii care au respins teoria lui Freud despre implicațiile subconștientului, considerînd-o empirică și neverificabilă.

FILOZOFIA LIMBAJULUI OBIŞNUIT

Wittgenstein credea că este obligaţia filozofului modern să asigure o terapie împotriva misterelor filozofice care în majoritate nu sînt decît rezultatul unor confuzii lingvistice.

J. L. Austin (1911–1960), marele maestru de la Oxford care a inventat filozofia „limbajului obişnuit", a lămurit şi multe alte mistere lingvistice. Ideea era să examinezi în amănunt felul în care idei precum „percepţie" sau „cunoaştere" sînt folosite în limbajul obişnuit. Austin a introdus conceptul de **acte de limbaj**. Pe scurt, asta înseamnă că, în momentul în care spui ceva, execuţi acţiunea exprimată în vorbire. Cînd spun cuiva: „Se pare că o să plouă" înseamnă că acţionez în consecinţă.

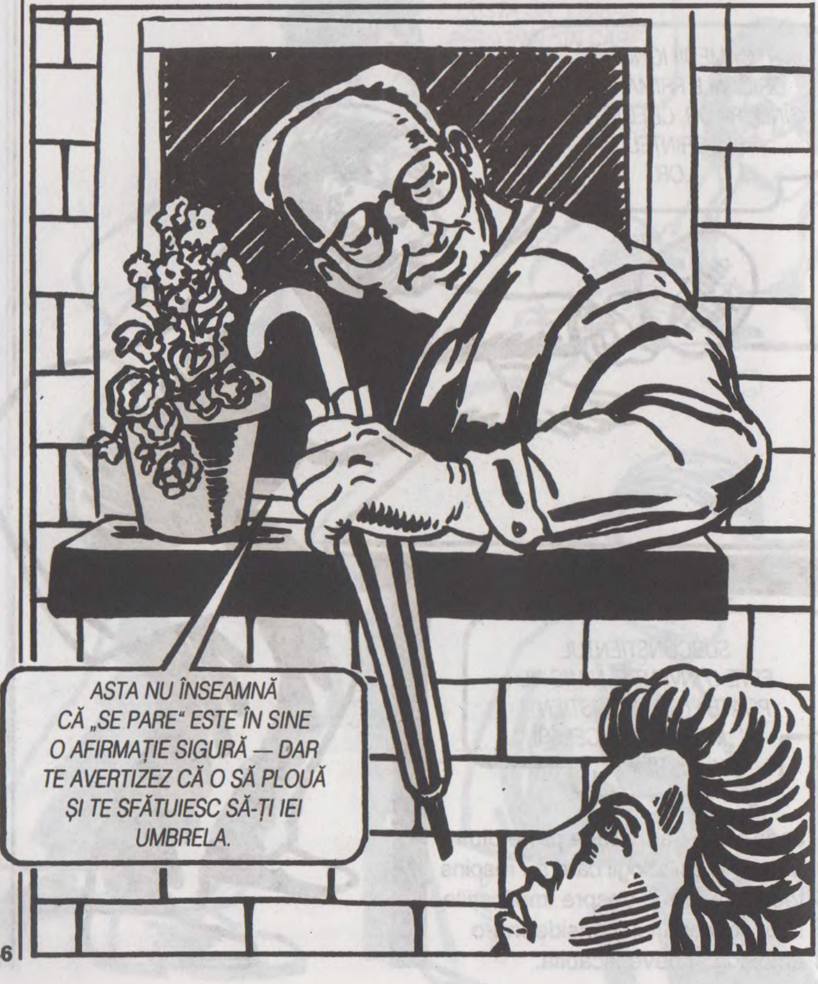
ASTA NU ÎNSEAMNĂ CĂ „SE PARE" ESTE ÎN SINE O AFIRMAŢIE SIGURĂ — DAR TE AVERTIZEZ CĂ O SĂ PLOUĂ ŞI TE SFĂTUIESC SĂ-ŢI IEI UMBRELA.

FANTOMA DIN MAȘINĂ

Gilbert Ryle (1900–1976) a fost un alt filozof influent de la Oxford, care a ajuns la o concluzie paralelă a „conceptelor obișnuite“ prin intermediul empirismului britanic și printr-un interes manifestat în direcția fenomenologiei lui Brentano și Husserl. Filozofii au comis adesea ceea ce Ryle numește în **Conceptul de rațiune** (1949) „confuzie categorială“. Exemplul binecunoscut este mitul lui Descartes, al unei minți fără trup, care are gînduri personale, precum „fantoma din mașină“.

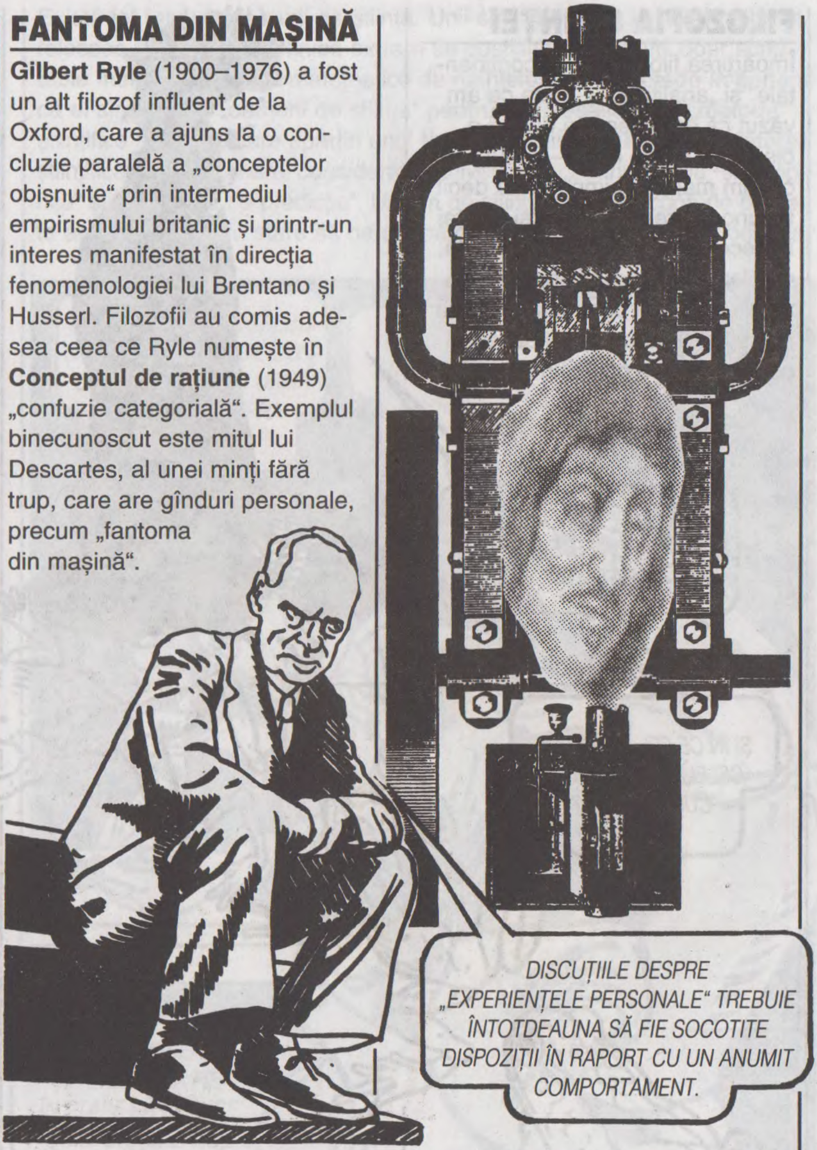
DISCUȚIILE DESPRE „EXPERIENȚELE PERSONALE“ TREBUIE ÎNTOTDEAUNA SĂ FIE SOCOTITE DISPOZIȚII ÎN RAPORT CU UN ANUMIT COMPORTAMENT.

Ryle a adoptat un punct de vedere filozofic **behaviorist**, conform căruia trăirile mentale trebuie întotdeauna să se transforme în senzații fizice. Această opinie behavioristă a sensului poate fi convingătoare dacă senzațiile și gîndurile s-ar referi la cele ale altora. Rămîne neconvingător felul în care folosim limbajul pentru a ne referi la propriile noastre gînduri și convingeri.

FILOZOFIA ȘTIINȚEI

Împărțirea filozofiilor în „continentale“ și „analitice“ — ceea ce am văzut că este departe de a fi o disociere foarte clară — este oricum mai puțin importantă decît recunoașterea importanței științei în secolul XX. Oamenii de știință, nu filozofii, ne-au influențat viața, ne-au ajutat să cunoaștem lumea mai bine și ne-au schimbat concepțiile despre noi înșine.

DE CE OARE CUNOAȘTEREA ȘTIINȚIFICĂ ESTE ATÎT DE DIFERITĂ?
ȘI ÎN CE FEL DIFERĂ DE CELELALTE TIPURI DE CUNOAȘTERE?

E ușor să te lași orbit de toate aceste succese și să predici „scientismul“ — adularea științei și convingerea naivă că știința poate rezolva toate problemele omenești.

Există tot felul de oameni de știință. Unii sînt îmbrăcați în halate albe și folosesc o aparatură tehnică extrem de costisitoare, iar alții doar scriu table întregi cu formule matematice de neînțeles. Dar se crede în general că ei sînt cu toții „oameni de știință“ pentru că folosesc niște „metode“ științifice specifice care aparțin unui **tip** de cunoaștere unic. Cunoașterea științifică este în general considerată „universală“, „cuantificabilă“ și „empirică“ și „cu putere de predicție“. Un om de știință care se ocupă de broaște ar trebui să fie în stare să ne spună cîte ceva despre **toate** broaștele.

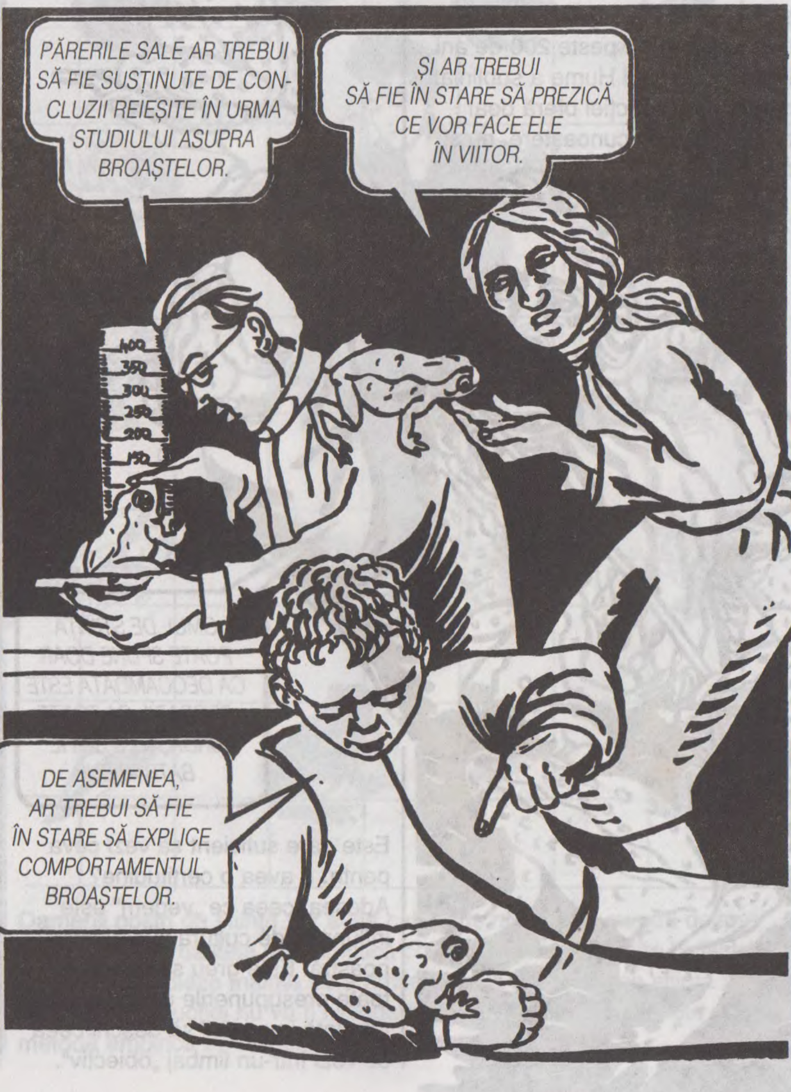
PĂRERILE SALE AR TREBUI SĂ FIE SUSȚINUTE DE CONCLUZII REIEȘITE ÎN URMA STUDIULUI ASUPRA BROAȘTELOR.
ȘI AR TREBUI SĂ FIE ÎN STARE SĂ PREZICĂ CE VOR FACE ELE ÎN VIITOR.
400
350
300
250
200
150
DE ASEMENEA, AR TREBUI SĂ FIE ÎN STARE SĂ EXPLICE COMPORTAMENTUL BROAȘTELOR.

METODA INDUCTIVĂ

Pe ce își bazează oamenii de știință teoriile? Una dintre „metodele“ științifice cele mai evidente este cea a inducției. Omul de știință observă și măsoară o mulțime de broaște care înoată și se deplasează în diverse condiții și în final emite o „teorie a batracienilor“. Dar cu peste 200 de ani în urmă filozoful Hume a subliniat că metoda inducției oferă doar probabilități de cunoaștere, nu și certitudini.

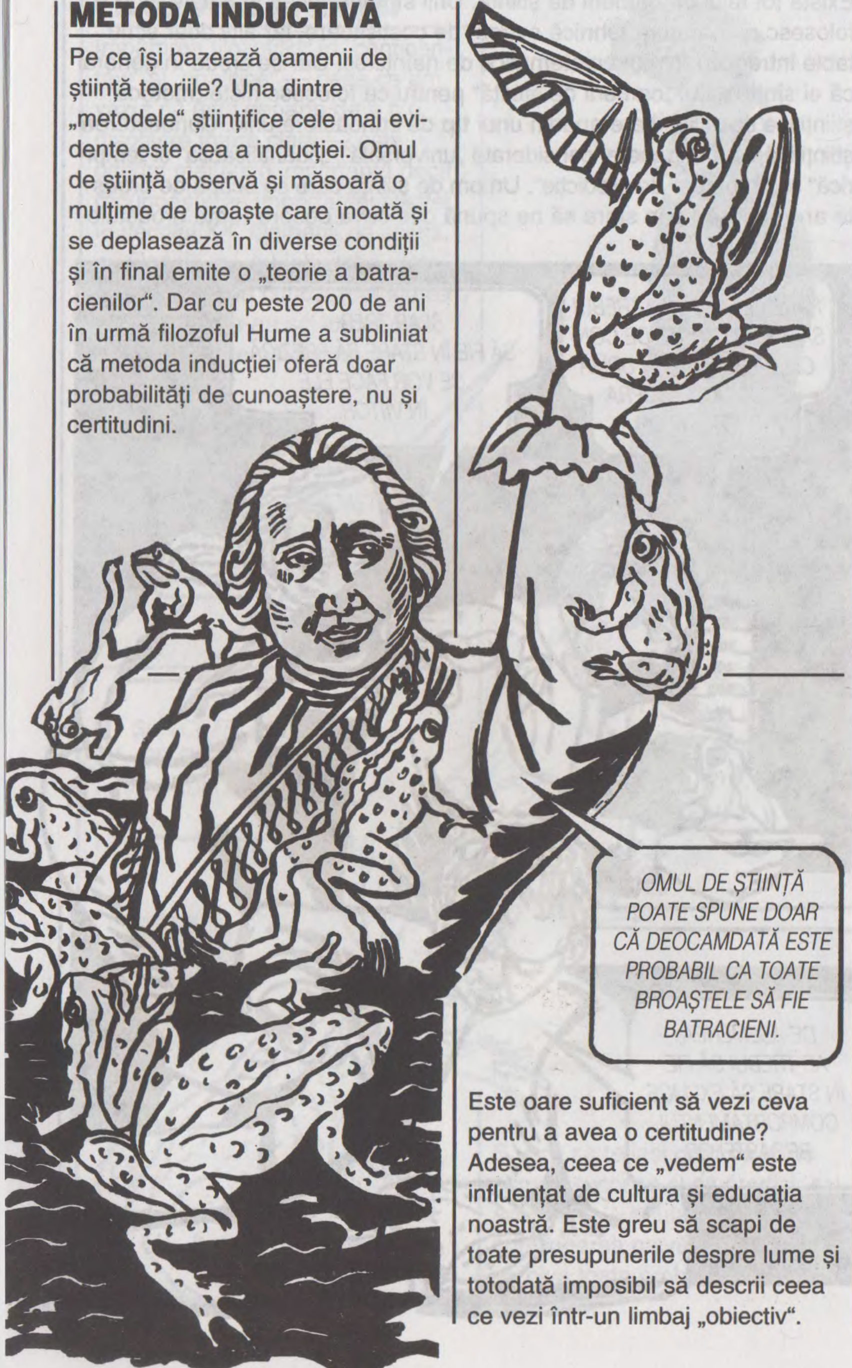
OMUL DE ȘTIINȚĂ POATE SPUNE DOAR CĂ DEOCAMDATĂ ESTE PROBABIL CA TOATE BROAȘTELE SĂ FIE BATRACIENI.

Este oare suficient să vezi ceva pentru a avea o certitudine? Adesea, ceea ce „vedem“ este influențat de cultura și educația noastră. Este greu să scapi de toate presupunerile despre lume și totodată imposibil să descrii ceea ce vezi într-un limbaj „obiectiv“.

A vedea nu este doar un proces pasiv de primire a unor date senzoriale, ci un proces mult mai complex de primire, de selectare și de clasare a informațiilor.

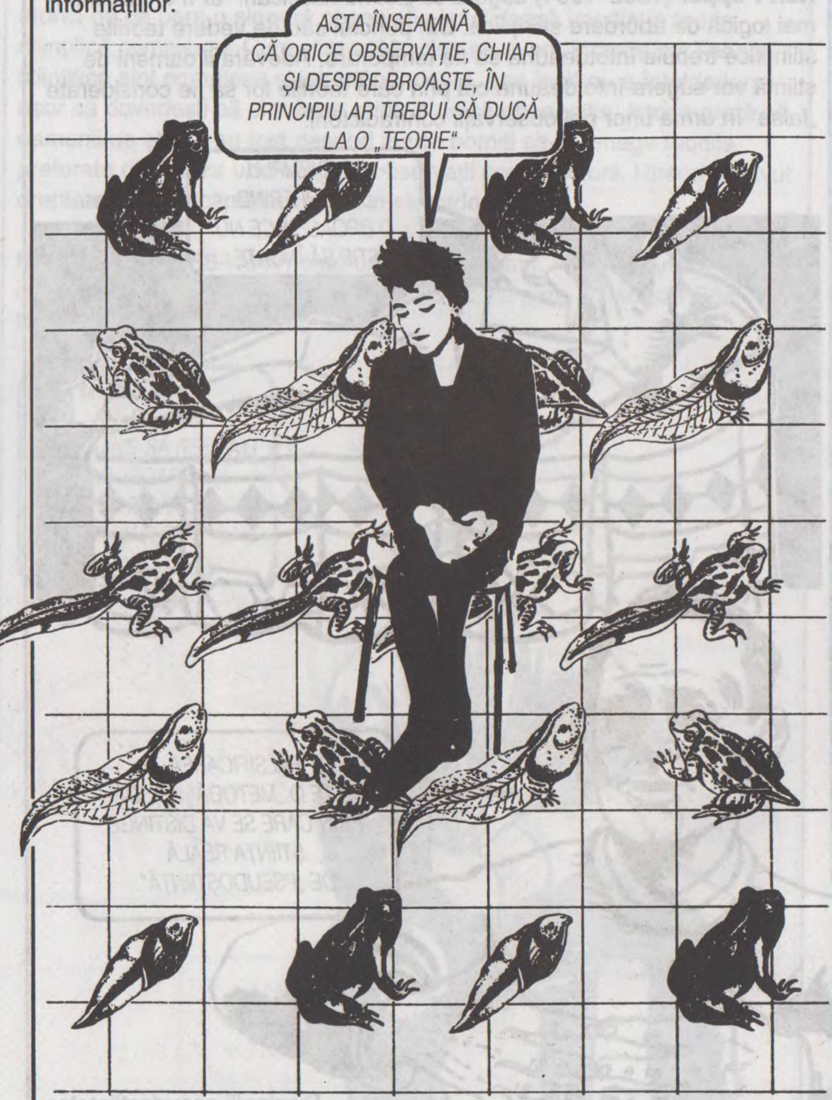
ASTA ÎNSEAMNĂ CĂ ORICE OBSERVAȚIE, CHIAR ȘI DESPRE BROAȘTE, ÎN PRINCIPIU AR TREBUI SĂ DUCĂ LA O „TEORIE“.

Oamenii noștri de știință vor avea categoric niște presupuneri despre ceea ce sînt broaștele și ce implică comportamentul lor, cîte broaște trebuie să studieze înainte de a emite o nouă teorie. Orice știință bazată pe metoda inducției nu va fi niciodată sigură pentru că folosește o metodă empirică de investigație.

TEORIA FALSIFICĂRII

Karl Popper (1902–1994) sugera că „teoria falsificării“ ar fi o cale mult mai logică de abordare științifică. Din punctul său de vedere teoriile științifice trebuie întotdeauna să fie temporare. Adevărații oameni de știință vor sugera întotdeauna căi prin care teoriile lor să fie considerate „false“ în urma unor noi observații contradictorii.

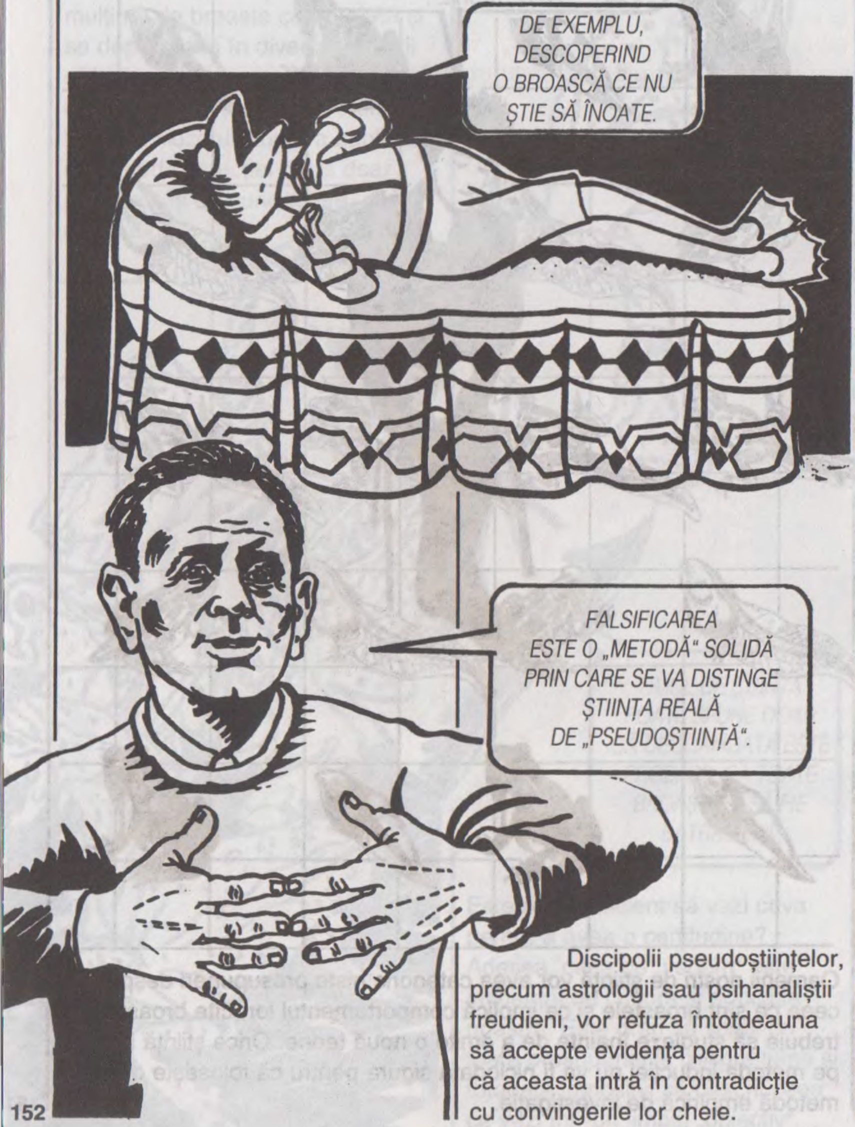
DE EXEMPLU, DESCOPERIND O BROASCĂ CE NU ȘTIE SĂ ÎNOATE.
FALSIFICAREA ESTE O „METODĂ“ SOLIDĂ PRIN CARE SE VA DISTINGE ȘTIINȚA REALĂ DE „PSEUDOȘTIINȚĂ“.

Discipolii pseudoștiințelor, precum astrologii sau psihanaliștii freudieni, vor refuza întotdeauna să accepte evidența pentru că aceasta intră în contradicție cu convingerile lor cheie.

Dar, ca metodă științifică, falsificarea are și ea dificultățile ei. Dacă observațiile noastre asupra lumii sînt întotdeauna „creatoare de teorii", atunci de ce oare o singură observație invalidează imediat o teorie științifică complexă? Cum știm noi în cine să avem încredere? Teoriile științifice sînt complexe și interdependente, așa încît nu e întotdeauna ușor să dovedești că sînt false printr-o unică observație. Istoria arată că oamenii de știință au fost deseori foarte porniți să-și renege teoriile preferate din cauza unei singure observații contradictorii. Uneori au avut dreptate să se încăpățîneze, dar nu întotdeauna.

Max Planck (1858–1947) este un caz interesant. Fizica cuantică începe cu descoperirea matematică a lui Planck, care pare să violeze Cea De-a Doua Lege a Termodinamicii.

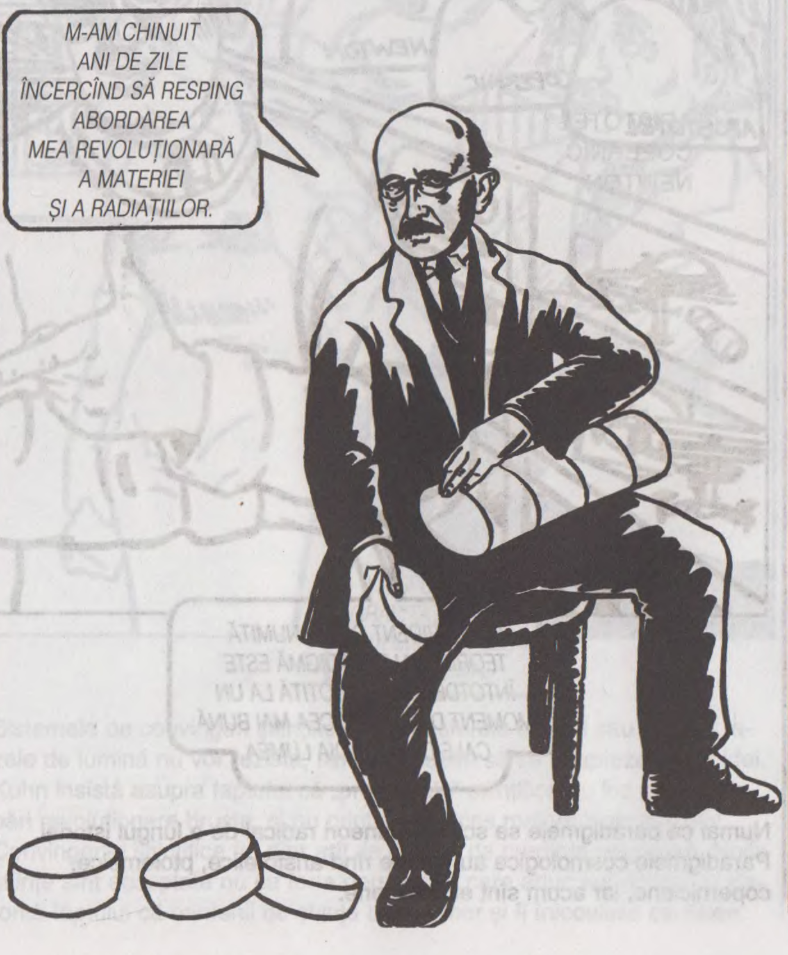
M-AM CHINUIT ANI DE ZILE ÎNCERCÎND SĂ RESPING ABORDAREA MEA REVOLUȚIONARĂ A MATERIEI ȘI A RADIAȚIILOR.

THOMAS KUHN: SCHIMBAREA PARADIGMEI

Pentru Popper știința este un fel de scară rulantă, înzestrată cu puteri logice, care progresează gradat spre o acumulare de „adevăr“ științific. **Thomas Kuhn** (născut în 1922) a contestat acest punct de vedere naiv. El a privit cu atenție istoria științei și s-a întrebat: oare cum funcționează fiecare știință în parte?

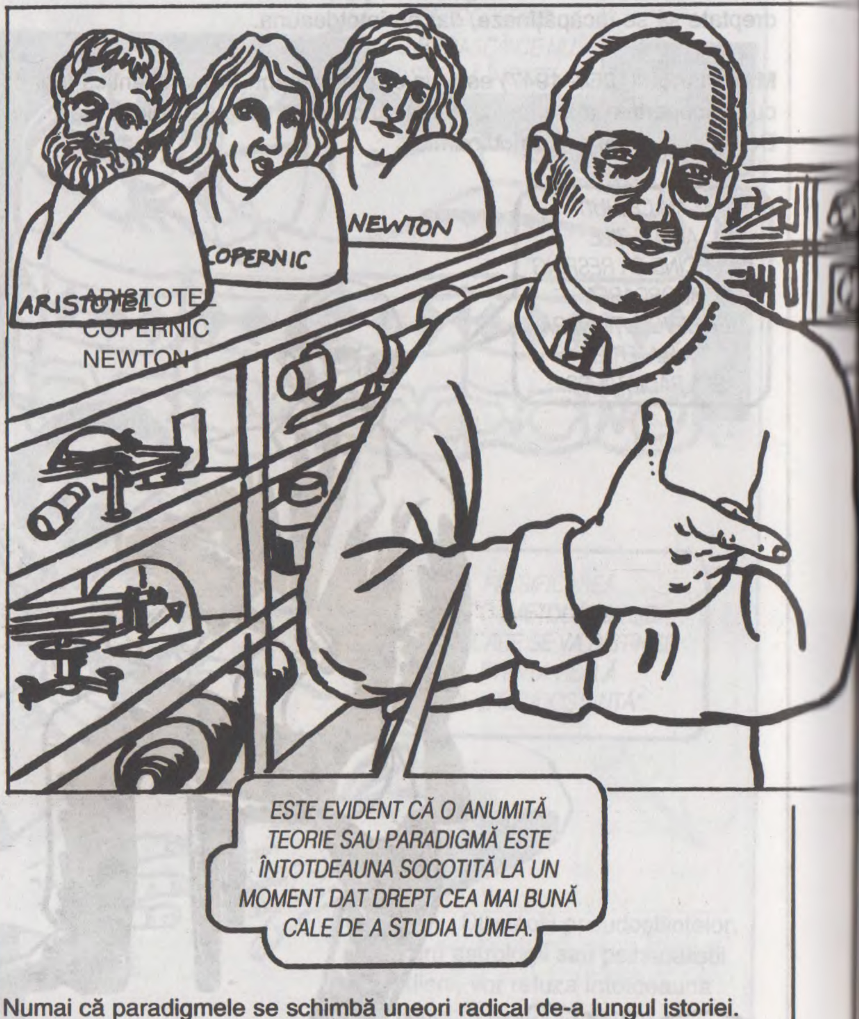
NEWTON
COPERNIC
ARISTOTEL
ARISTOTEL
COPERNIC
NEWTON
ESTE EVIDENT CĂ O ANUMITĂ TEORIE SAU PARADIGMĂ ESTE ÎNTOTDEAUNA SOCOTITĂ LA UN MOMENT DAT DREPT CEA MAI BUNĂ CALE DE A STUDIA LUMEA.

Numai că paradigmele se schimbă uneori radical de-a lungul istoriei. Paradigmele cosmologice au fost pe rînd aristotelice, ptolemeice, coperniciene, iar acum sînt einsteiniene.

De ce se schimbă paradigmele? Pentru că o paradigmă acumulează mistere nerezolvate, lucruri „neadevărate“, care ies la iveală în urma întrebărilor puse chiar de oamenii de știință. Ideile lui Galilei sau ale lui Einstein au fost apreciate la vremea lor.

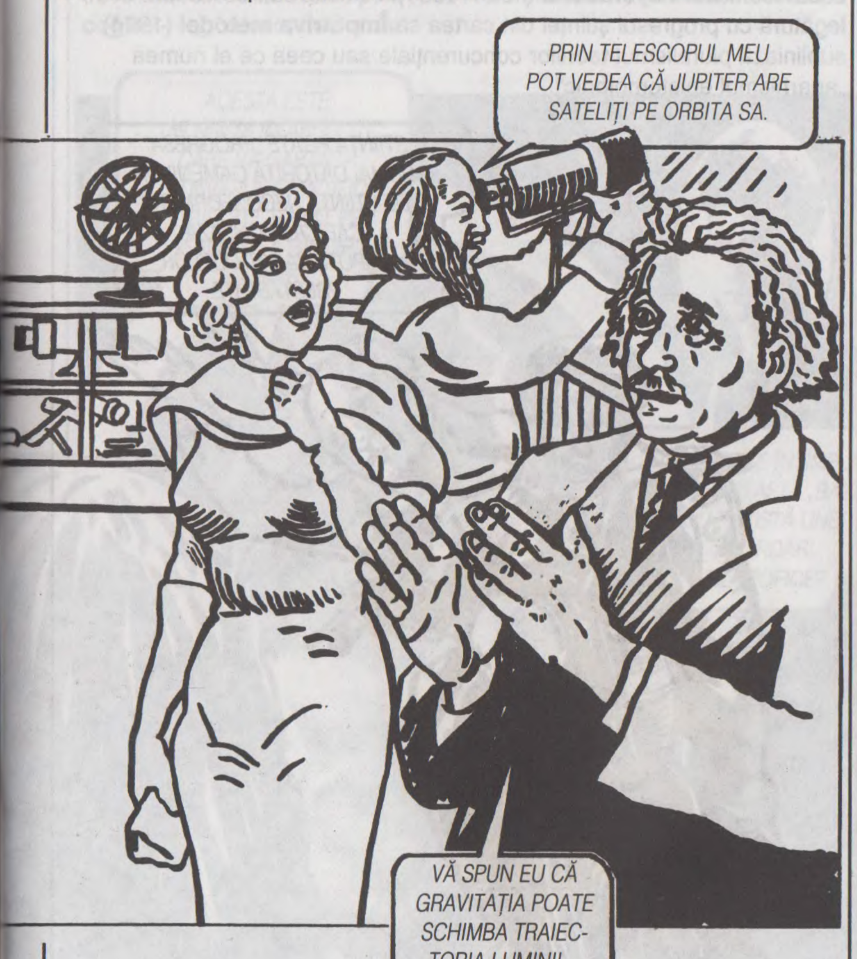
PRIN TELESCOPUL MEU POT VEDEA CĂ JUPITER ARE SATELIȚI PE ORBITA SA.
VĂ SPUN EU CĂ GRAVITAȚIA POATE SCHIMBA TRAIECTORIA LUMINII...

Sistemele de convingeri științifice despre sferele cerești sau despre razele de lumină nu vor rezista, fiind incapabile să se adapteze noilor idei. Kuhn insistă asupra faptului că „progresele“ științifice au loc prin schimbări revoluționare bruște, și nu printr-un proces metodologic evolutiv. Convingerile științifice nu sînt *atît* de diferite de credința religioasă. Noile științe sînt acceptate nu ca forțe persuasive care aduc noi dovezi, ci datorită faptului că oamenii de știință bătrîni mor și îi înlocuiesc cei tineri.

ANARHISMUL EPISTEMOLOGIC

Oamenii de știință credeau că T. Kuhn amenința logica și progresul științei, ceea ce nu este cazul. Dar cel mai radical critic al științei rămîne austriacul **Paul Feyerabend** (1924–1994). Punctul său de vedere în legătură cu progresul științei din cartea sa **Împotriva metodei** (1974) subliniază pluralismul teoriilor concurențiale sau ceea ce el numea „anarhismul epistemologic".

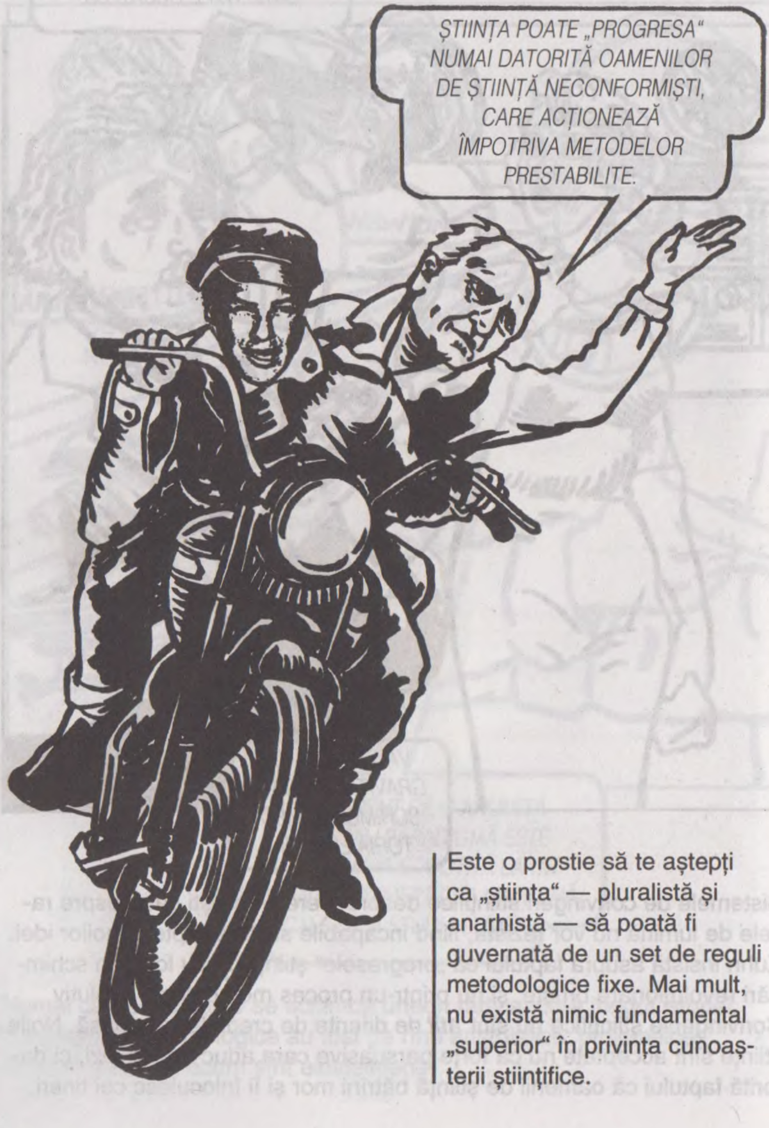
ȘTIINȚA POATE „PROGRESA" NUMAI DATORITĂ OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ NECONFORMIȘTI, CARE ACȚIONEAZĂ ÎMPOTRIVA METODELOR PRESTABILITE.

Este o prostie să te aștepți ca „știința" — pluralistă și anarhistă — să poată fi guvernată de un set de reguli metodologice fixe. Mai mult, nu există nimic fundamental „superior" în privința cunoașterii științifice.

DE LA MODERN LA POSTMODERN

Filozofia modernă începe cu încercarea lui Descartes de a descoperi un adevăr sigur, o **bază empirică**, indiferent cît de multă „realitate“ ar trebui sacrificată în acest proces. Pentru el această bază trebuie să fie **cogito** — „gîndesc, deci exist“.

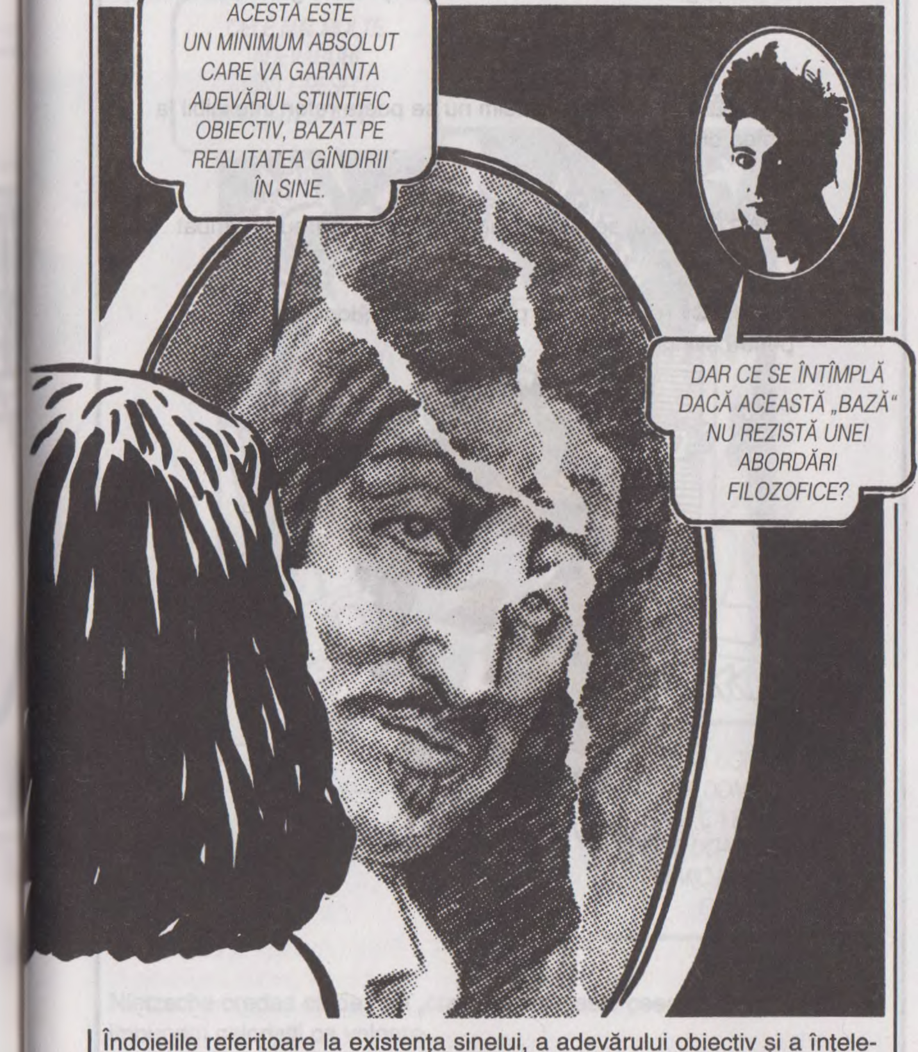
ACESTA ESTE UN MINIMUM ABSOLUT CARE VA GARANTA ADEVĂRUL ȘTIINȚIFIC OBIECTIV, BAZAT PE REALITATEA GÎNDIRII ÎN SINE.
DAR CE SE ÎNTÎMPLĂ DACĂ ACEASTĂ „BAZĂ“ NU REZISTĂ UNEI ABORDĂRI FILOZOFICE?

Îndoielile referitoare la existența sinelui, a adevărului obiectiv și a înțelesului limbii s-au accentuat de la Descartes încoace, ajungîndu-se la o „criză“ a cunoașterii, numită postmodernism.

CEI TREI MARI „DACĂ“ AI POSTMODERNISMULUI

Am putea înțelege mai bine filozofia postmodernă socotind-o ca bîntuită de cei trei mari „dacă“:

Dacă gîndirea omenească nu mai poate fi garantată ca fiind „a noastră“…

Dacă limba în care gîndim nu se poate referi inteligibil la lumea din afara ei…

Dacă sensul semnelor lingvistice este mereu schimbat…

Atunci e foarte grav pentru filozofie, logică și chiar și pentru știința în sine.

Cheia scepticismului postmodern este problema limbajului sau, mai degrabă, sensul lingvistic.

NIETZSCHE: ILUZIA ADEVĂRULUI

Ideile scepticismului postmodern au existat dintotdeauna în filozofia occidentală, de cînd Cratylos a refuzat să vorbească pentru că socotea că sensul cuvintelor este instabil. Un alt fondator al postmodernismului este Nietzsche, care a insistat că limbajul nu poate fi decît metaforic.

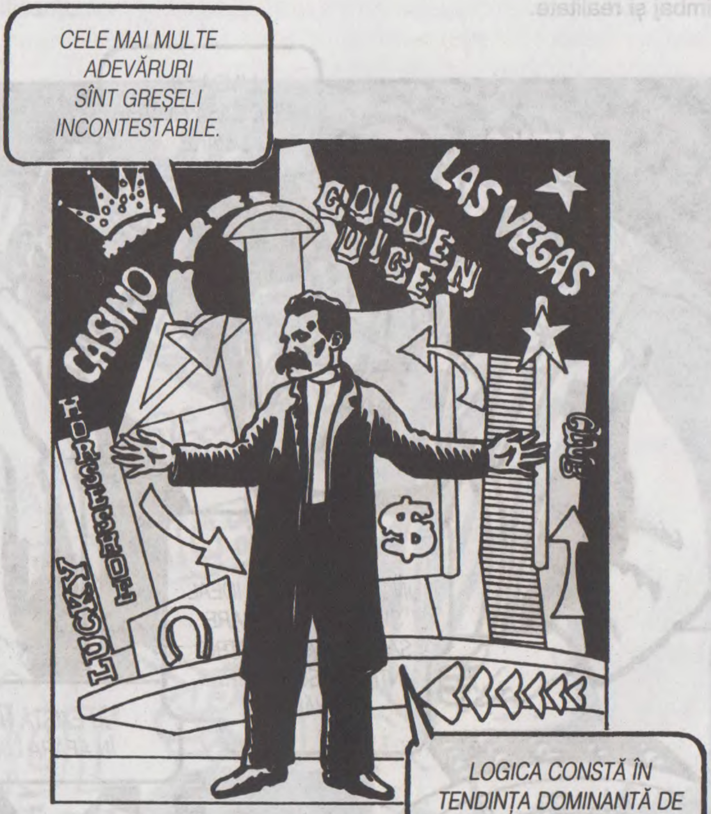

CELE MAI MULTE ADEVĂRURI SÎNT GREȘELI INCONTESTABILE.
CASINO
GOLDEN
UIGEN
LAS VEGAS
HORSESHOE
LUCKY
CLUB
$
LOGICA CONSTĂ ÎN TENDINȚA DOMINANTĂ DE A TRATA CA EGAL CEEA CE ESTE DOAR SIMILAR... NIMIC NU ESTE EGAL.

Nietzsche credea că de fapt „cunoașterea" este ceea ce reușim să impunem celorlalți ca valoare.

Să ne păzim de iluzii periculoase care ne fac să credem, contrar rațiunii, că nu există durere fizică sau timp.

LIMBAJ ȘI REALITATE

Scepticismul postmodern nu este un capriciu, ci o consecință inevitabilă a istoriei. Am văzut tot felul de argumente complicate despre limbă, sens și cunoaștere în această călătorie a noastră prin filozofia occidentală. Iată trei filozofi moderni extrem de diferiți, Heidegger, Wittgenstein și Jacques Derrida, care au îndoieli asupra relației dintre limbaj și realitate.

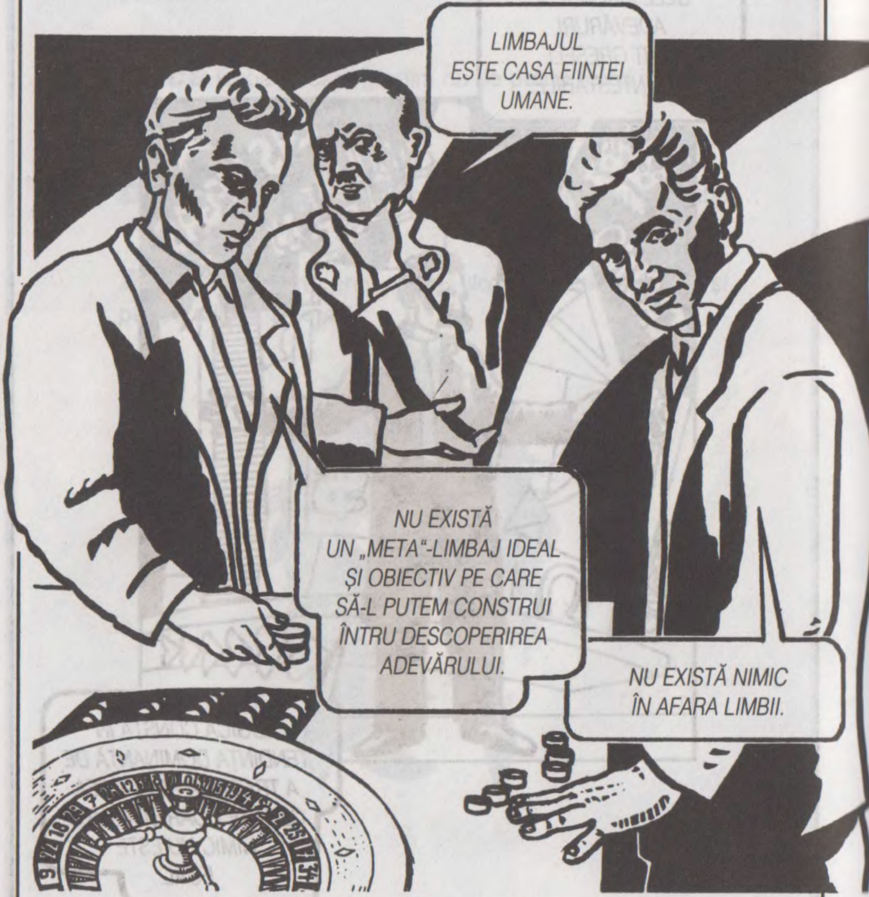
LIMBAJUL ESTE CASA FIINȚEI UMANE.
NU EXISTĂ UN „META"-LIMBAJ IDEAL ȘI OBIECTIV PE CARE SĂ-L PUTEM CONSTRUI ÎNTRU DESCOPERIREA ADEVĂRULUI.
NU EXISTĂ NIMIC ÎN AFARA LIMBII.

Ce vor ei de fapt să spună? **Heidegger:** Ca ființe umane, nu putem despărți limba de realitate. **Wittgenstein:** Există doar „jocuri lingvistice", filozofia occidentală fiind un exemplu în acest sens. **Derrida:** Noi folosim limba ca să gîndim și ca să comunicăm, dar nu există nici o cale obiectivă de cunoaștere a relației sale cu realitatea „exterioară". Gîndurile noastre sînt „prinse în capcana" ei.

UN SISTEM DE SEMNE

Ferdinand de Saussure (1857–1913), lingvist elvețian, este fondatorul structuralismului și al semiologiei. El a renunțat să mai caute „sensul" lingvistic și a optat în schimb pentru o descriere a funcției sale. „Sensul" lingvistic nu derivă din corespondența sa în raport cu obiectele, ci din relațiile dintre semnele în sine și poziția lor într-un sistem de semnificanți.

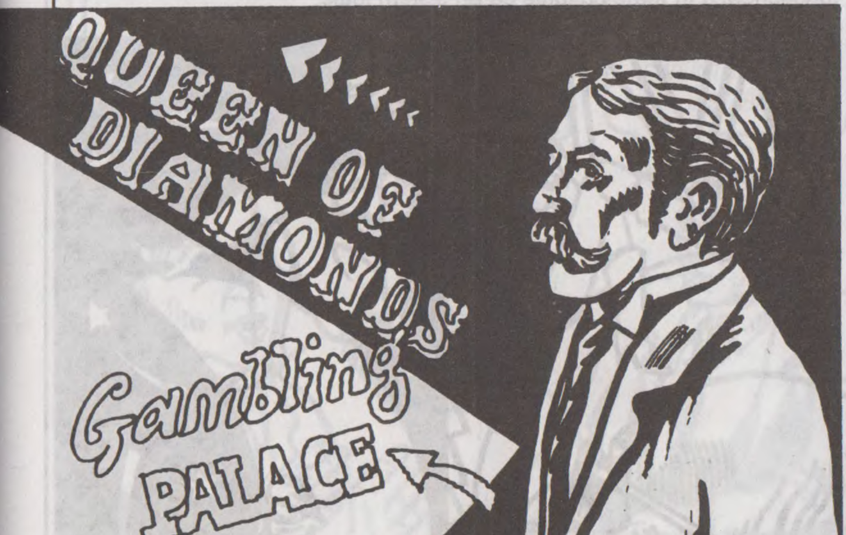
QUEEN OF DIAMONDS
Gambling
PALACE
HOT SHOT
RELAȚIA LIMBII CU LUMEA ESTE ARBITRARĂ. EA NU ÎNSEAMNĂ REALITATE.

Sau, cum spunea tot Saussure, „Într-o limbă există doar diferențe, fără termeni ficși."

STRUCTURALIȘTII

Saussure i-a inspirat pe structuraliștii anilor ’60, în special pe cei din Franța, care au început să cerceteze filozofia, între altele ca formă de „discurs“. Fiecare discurs are un sistem de semne care reprezintă cheia structurală a codului **opuselor binare**, de exemplu conceptul de „suflet“ derivă din semnificația opusului său „trup“, sau „lumină“ derivă din „întuneric“, „natural“ din „cultural“ ș.a.m.d. Antropologul **Claude Lévi-Strauss** (născut în 1908) susținea că un sistem de coduri binare funcționează în toate culturile ca un sistem logic.

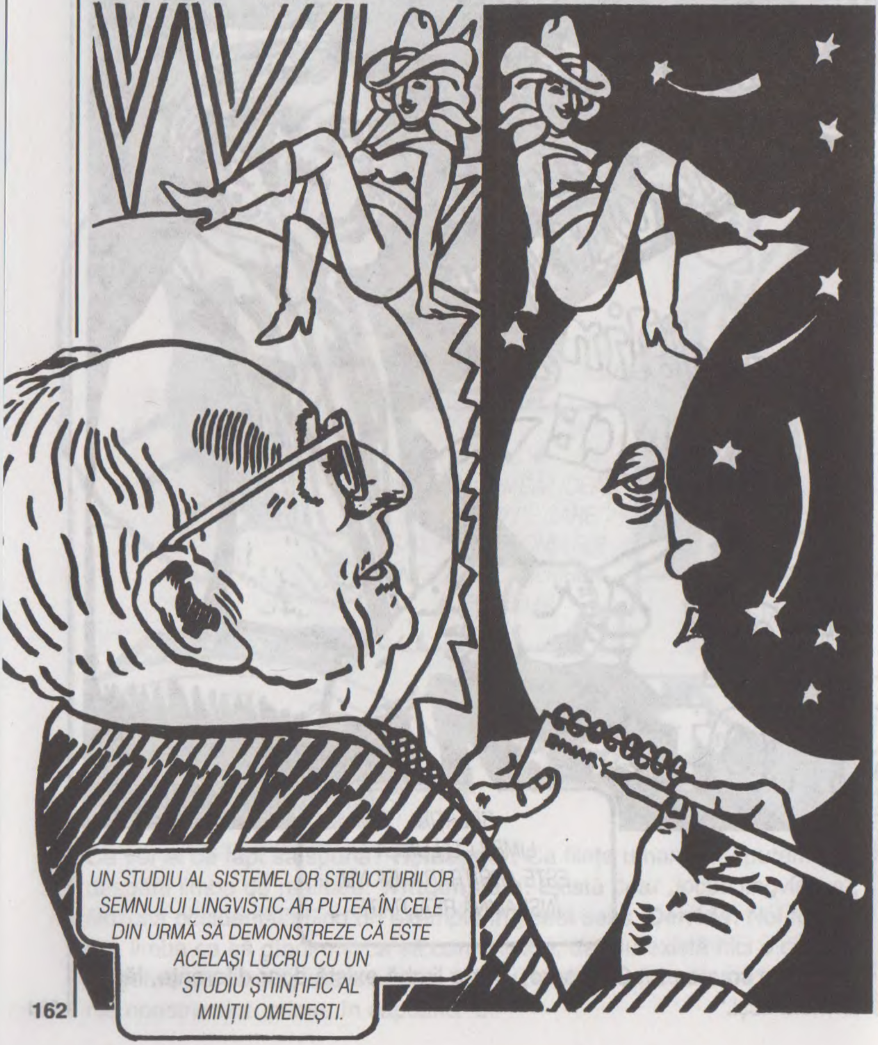
BINARY
UN STUDIU AL SISTEMELOR STRUCTURILOR SEMNULUI LINGVISTIC AR PUTEA ÎN CELE DIN URMĂ SĂ DEMONSTREZE CĂ ESTE ACELAȘI LUCRU CU UN STUDIU ȘTIINȚIFIC AL MINȚII OMENEȘTI.

Structuraliștii vedeau lumea organizată în sisteme și „structuri genetice profunde“, care își au propria „gramatică“ deschisă spre analiză. Acest punct de vedere a fost răsturnat la sfîrșitul anilor ’60 de către „poststructuraliștii“ **Roland Barthes** (1915–1980), **Julia Kristeva** (născută în 1941) și mai ales **Jacques Derrida** (născut în 1930).

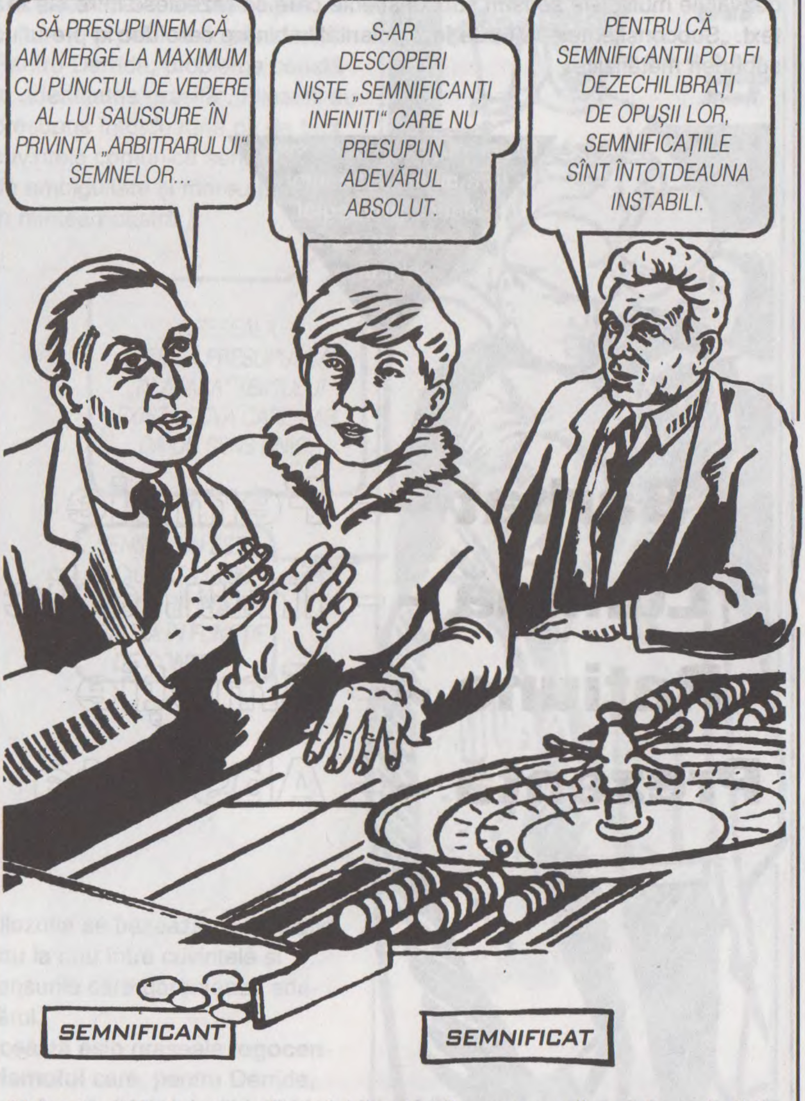
SĂ PRESUPUNEM CĂ AM MERGE LA MAXIMUM CU PUNCTUL DE VEDERE AL LUI SAUSSURE ÎN PRIVINȚA „ARBITRARULUI“ SEMNELOR...
S-AR DESCOPERI NIȘTE „SEMNIFICANȚI INFINIȚI“ CARE NU PRESUPUN ADEVĂRUL ABSOLUT.
PENTRU CĂ SEMNIFICANȚII POT FI DEZECHILIBRAȚI DE OPUȘII LOR, SEMNIFICAȚIILE SÎNT ÎNTOTDEAUNA INSTABILI.
SEMNIFICANT
SEMNIFICAT

Obligația criticului sau a filozofului este să recunoască aceste „scăpări“ ale sensului și să „citească textul împotriva lui însuși“.

DERRIDA ȘI DECONSTRUCȚIA

Teoria poststructuralistă este aplicabilă textelor filozofice. Și ele pot fi citite „împotriva“ lor, asta fiind în esență strategia **deconstrucției** a lui Jacques Derrida. Nu este o „metodă“, ci mai curînd o terapie de tipul celor emise de Wittgenstein. Ea nu caută „sensul strict“, o unitate, ci dezvăluie multiplele sensuri subconștiente care se războiesc între ele în text. „Subconștientele“ sînt de fapt polaritățile binare care duc la presupuneri metafizice.

Un element din orice structură binară este întotdeauna **privilegiat** în raport cu celălalt.

Bărbat – – Femeie

Lumină – – Întuneric

Rațiune – – Emoție

Prezență – – Absență

Termenii privilegiați se strecoară în sistemul ierarhiilor sociale și culturale.

LOGOCENTRISMUL

Deconstrucția scoate la iveală contradicțiile interne și scăpările de sens dintr-un text pentru a ne reaminti că „sensurile“ obișnuite sînt „stabilizate“ de ideologiile culturale și politice dominante. Pentru Derrida, problema constă în „identitatea greșită“. Filozofii au presupus întotdeauna că de fapt cuvintele comunică sensuri lipsite de ambiguitate și mereu prezente în mintea noastră.

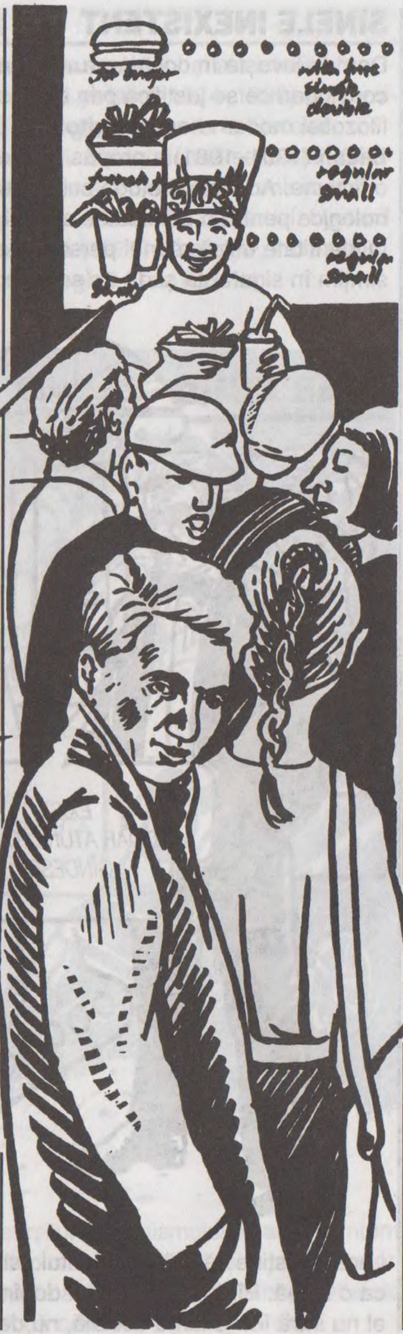
with fries
single
double
regular
small
regular
small
GREȘEALA ESTE SĂ PRESUPUI CĂ „ÎN AFARA“ TEXTULUI EXISTĂ CEVA CARE I-AR DA UN SENS UNIC.
SENSUL NU ESTE NICIODATĂ UNIC. EL DIFERĂ ÎNTOTDEAUNA ÎN FUNCȚIE DE CONTEXT.

Filozofia se bazează pe o relație unu la unu între cuvintele și sensurile care garantează adevărul.
Aceasta este greșeala **logocentrismului** care, pentru Derrida, transformă „limbajul rațiunii“ în ceva totalitar.

SINELE INEXISTENT

Derrida lovește în doctrina **fundamentalismului,** care susține că există convingeri ce se justifică prin ele însele. Convingerea care stă la baza filozofiei moderne este **cogito** a lui Decartes. Psihanalistul **Jacques Lacan** (1901–1981) a propus o idee incitantă, și anume că „sinele“ este o ficțiune. Această metodă submineazǎ căutările carteziene și fenomenologice pentru o certitudine aflată într-un sine fundamental.
O identitate unică a unei persoane este o iluzie utilă care ne face să ne simțim în siguranță și dă un sens experiențelor noastre schimbătoare.

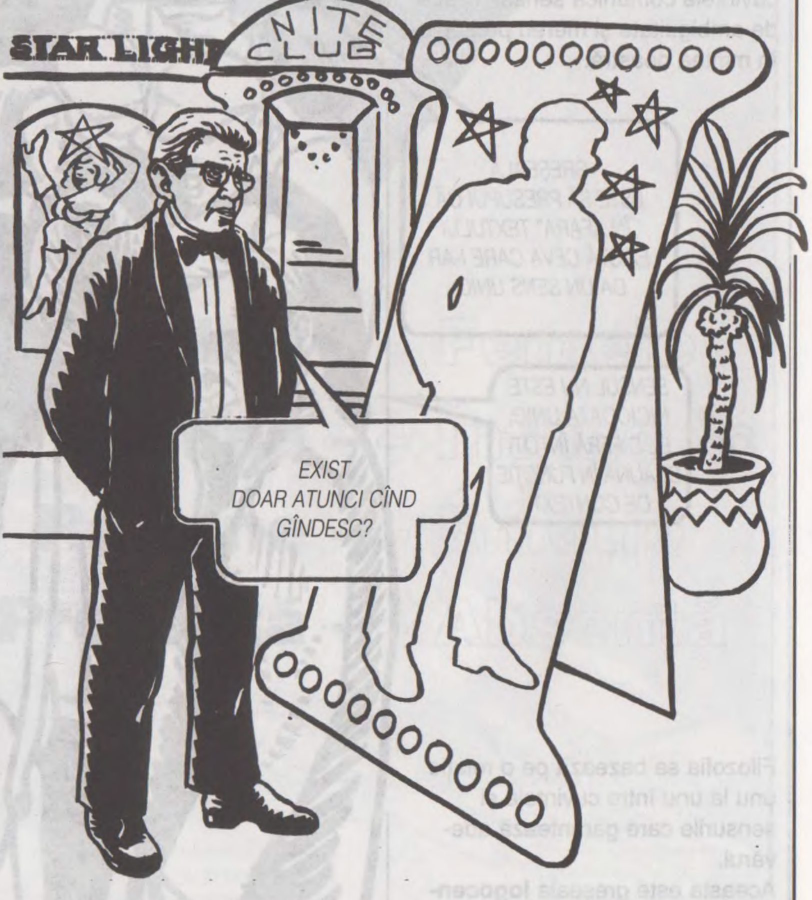
STAR LIGH
NITE CLUB
EXIST DOAR ATUNCI CÎND GÎNDESC?

Lacan susține că subconștientul este structurat ca o limbă. Pînă ce copilul nu dobîndește limba, el nu intră într-o lume socială, nu devine încă „eu“.

AMURGUL OPTIMIȘTILOR

Postmodernismul poartă filozofia în zonele socialului și ale istoriei politice. În acest context, **Jean-François Lyotard** (1924–1998) a subminat un alt mit „fundamental“: ideea de **progres**, care de la Secolul Luminilor a fost un principiu aplicat rațiunii. Modernismul secolului XX a moștenit cu naivitate dezastruoasa încredere a Secolului Luminilor în emanciparea, îmbogățirea și descoperirea adevărului universal. Lyotard pune problema în **Condiția postmodernă** (1979) că acești „încrezători naivi“ într-o societate bazată pe ordinea logică n-au rezistat.

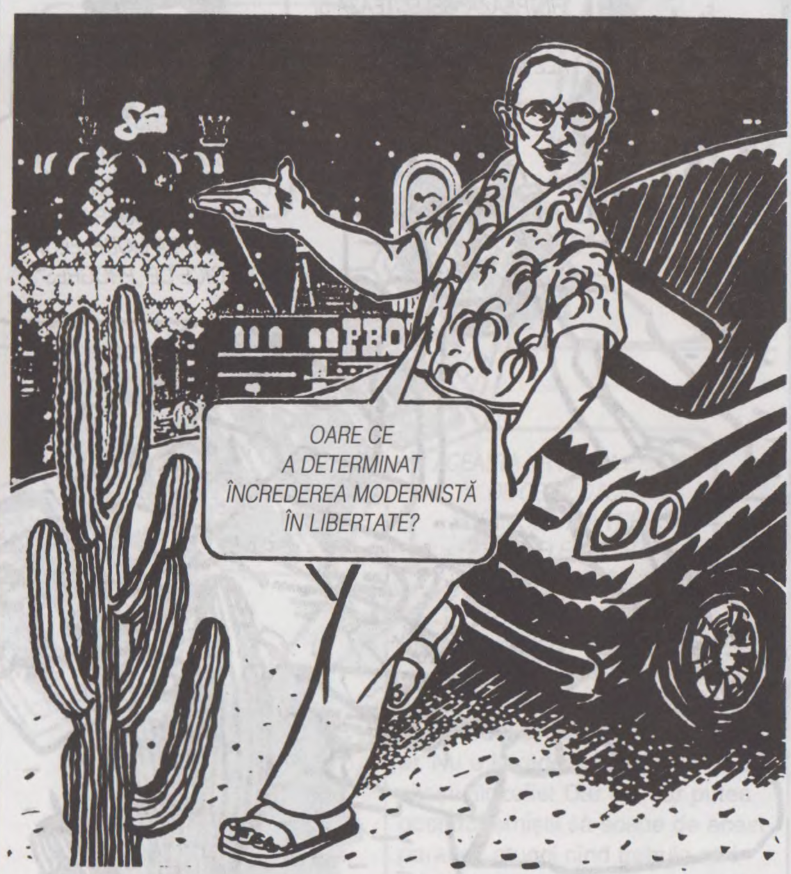
PRO
OARE CE A DETERMINAT ÎNCREDEREA MODERNISTĂ ÎN LIBERTATE?

Noi am îndurat fascismul, am văzut sfîrșitul comunismului, și acum sîntem martorii economiei în stil mafiot, ai lăcomiei pieței libere și ai dezastrelor din mediul înconjurător pe scară mondială. Dacă acestea sînt rezultatele finale ale „rațiunii obiective“, probabil că ceva nu e în regulă aici.

FOUCAULT: PUTEREA EXERCITATĂ

Michel Foucault (1926–1984), un alt gînditor postmodern, merge chiar mai departe. Din punctul său de vedere, puterea și cunoașterea se influențează reciproc. Sistemele controlului social s-au dezvoltat o dată cu științele umane din secolul al XVIII-lea, Secolul Luminilor. Filozofia a fost și ea complice la această „putere exercitată“ a dominării altora prin marginalizare. Foucault a împrumutat conceptul de „genealogie“ al lui Nietzsche pentru a-și duce la bun sfîrșit analiza socio-istorică.

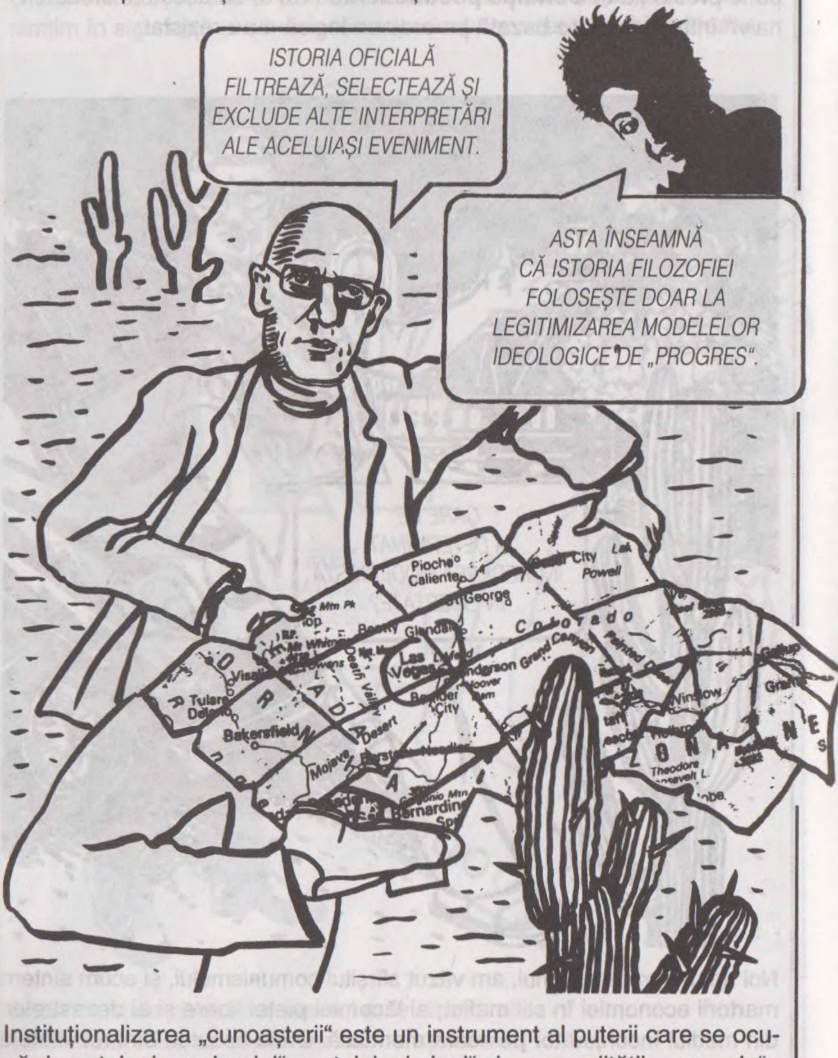
ISTORIA OFICIALĂ FILTREAZĂ, SELECTEAZĂ ȘI EXCLUDE ALTE INTERPRETĂRI ALE ACELUIAȘI EVENIMENT.
ASTA ÎNSEAMNĂ CĂ ISTORIA FILOZOFIEI FOLOSEȘTE DOAR LA LEGITIMIZAREA MODELELOR IDEOLOGICE DE „PROGRES“.
Pioche
Caliente
St George
Colorado
Grand Canyon
Las Vegas
Henderson
Hoover Dam
Boulder City
Death Valley
Mojave Desert
Barstow
Needles
Bakersfield
Tulare
Delano
Visalia
San Bernardino
Winslow
Gallup
Painted Desert
Powell
Theodore Roosevelt L.

Instituționalizarea „cunoașterii“ este un instrument al puterii care se ocupă de patologia „nebuniei“, „actului criminal“ și „anormalităților sexuale“.

HIPERREALITATEA

Gînditorii postmoderniști prețuiesc pluralitatea punctelor de vedere și pun permanent la îndoială orice sistem legislativ. Cuvîntul pe care ei îl folosesc cel mai des este „hiperrealitatea“, așa cum a fost teoretizată de **Jean Baudrillard** (născut în 1929).

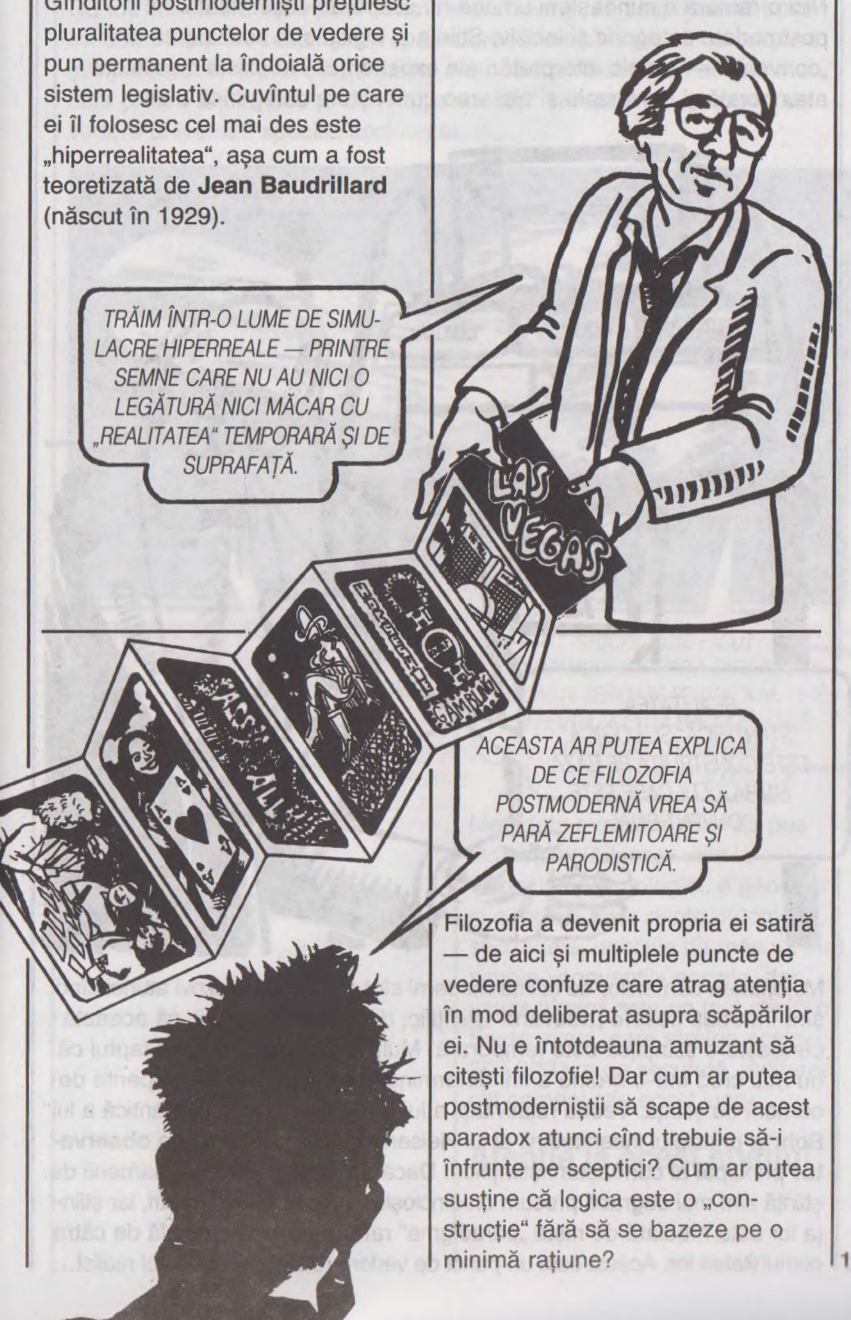
TRĂIM ÎNTR-O LUME DE SIMULACRE HIPERREALE — PRINTRE SEMNE CARE NU AU NICI O LEGĂTURĂ NICI MĂCAR CU „REALITATEA“ TEMPORARĂ ȘI DE SUPRAFAȚĂ.
LAS VEGAS
GAMBLING
ACEASTA AR PUTEA EXPLICA DE CE FILOZOFIA POSTMODERNĂ VREA SĂ PARĂ ZEFLEMITOARE ȘI PARODISTICĂ.

Filozofia a devenit propria ei satiră — de aici și multiplele puncte de vedere confuze care atrag atenția în mod deliberat asupra scăpărilor ei. Nu e întotdeauna amuzant să citești filozofie! Dar cum ar putea postmoderniștii să scape de acest paradox atunci cînd trebuie să-i înfrunte pe sceptici? Cum ar putea susține că logica este o „construcție“ fără să se bazeze pe o minimă rațiune?

CUM RĂMÎNE CU ȘTIINȚA?

Nici o ramură a cunoașterii umane nu scapă de acest relativism postmodern categoric și incisiv. Știința și logica sînt acuzate că ar fi „convenții“ — simple interpretări ale experienței. Nu există o realitate atemporală și universală și nici vreo cunoaștere categorică a sa.

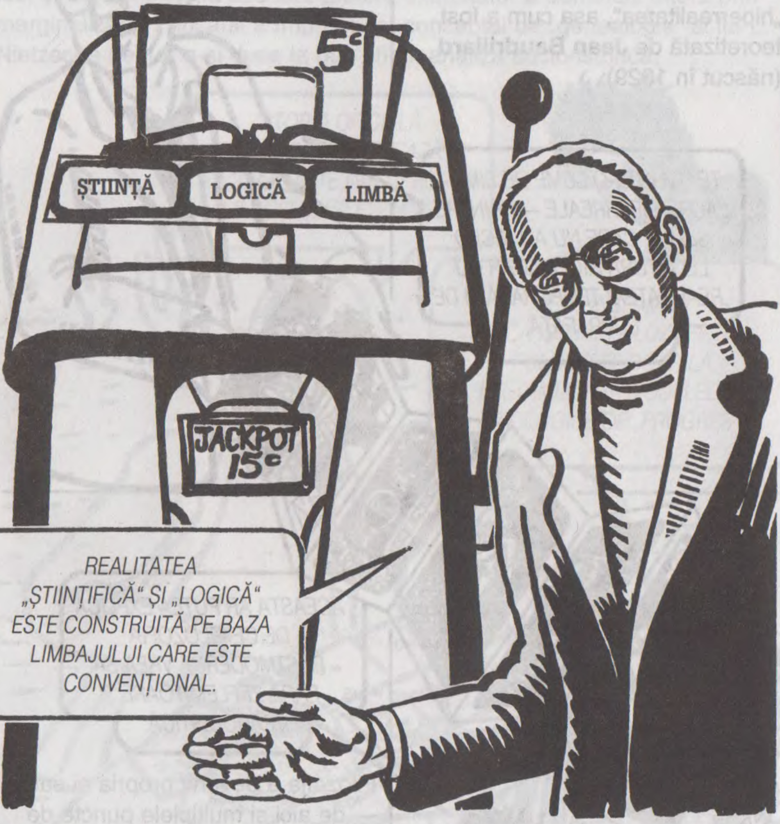
5¢
ȘTIINȚĂ
LOGICĂ
LIMBĂ
JACKPOT 15¢
REALITATEA „ȘTIINȚIFICĂ“ ȘI „LOGICĂ“ ESTE CONSTRUITĂ PE BAZA LIMBAJULUI CARE ESTE CONVENȚIONAL.

Majoritatea oamenilor de știință moderni sînt extrem de evazivi atunci cînd sînt întrebați despre „adevărul“ științific, deoarece recunosc că această cunoaștere științifică este temporară. Mulți sînt gata să admită faptul că nu mai cred într-o ordine a firii determinată de „legi fixe“ descoperite de oameni de știință. Teoria relativității a lui Einstein, mecanica cuantică a lui Bohr și principiul incertitudinii al lui Heisenberg au toate rolul de **observator** principal al cunoașterii științifice. Dacă are dreptate Kuhn, oamenii de știință sînt mai degrabă precum credincioșii și nu cercetători neutri, iar știința lor este mediată de niște „paradigme“ rareori puse la îndoială de către comunitatea lor. Acesta este un punct de vedere relativist față de cel realist…

PUNCTUL DE VEDERE REALIST

Nu toți oamenii de știință și filozofii sînt convinși de scepticismul postmodern. Mulți vor respinge în continuare ideea că această cunoaștere științifică posibilă prin științe fizice „serioase" ar fi doar „un simplu discurs printre altele" sau „o convenție socială" în raport cu „un punct de vedere universal" specific occidental.

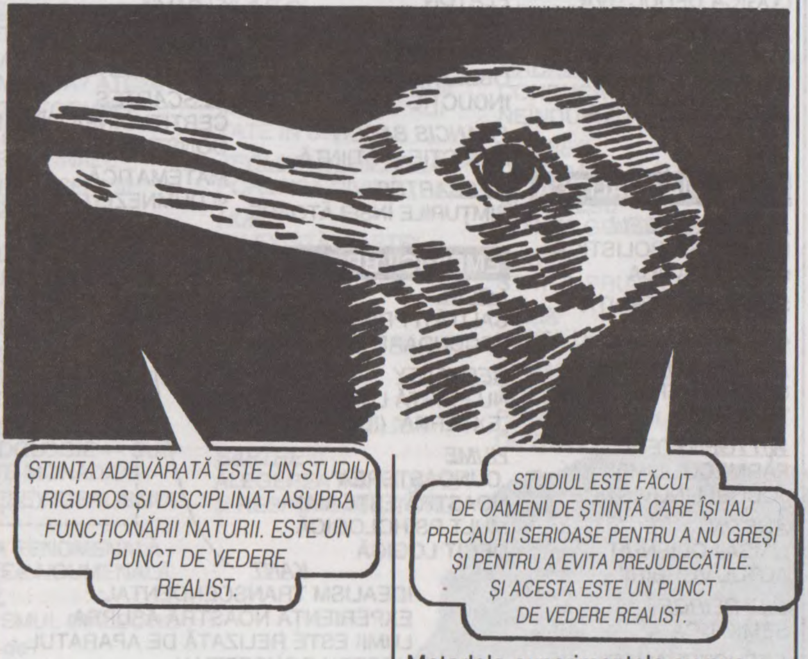
ȘTIINȚA ADEVĂRATĂ ESTE UN STUDIU RIGUROS ȘI DISCIPLINAT ASUPRA FUNCȚIONĂRII NATURII. ESTE UN PUNCT DE VEDERE REALIST.
STUDIUL ESTE FĂCUT DE OAMENI DE ȘTIINȚĂ CARE ÎȘI IAU PRECAUȚII SERIOASE PENTRU A NU GREȘI ȘI PENTRU A EVITA PREJUDECĂȚILE. ȘI ACESTA ESTE UN PUNCT DE VEDERE REALIST.

Metodele experimentale au pus fără îndoială lucruri utile la dispoziția cosmologiei, a geneticii și a multor altor științe. Kilometrii, secundele, unitățile de măsură sînt simple «convenții» sociale, dar viteza luminii este un fapt științific foarte exact, care rămîne același, 300 000 km pe secundă, indiferent cîți oameni știu acest lucru.

Atenție la acest spațiu!

FILOZOFIA OCCIDENTALĂ DINTR-O SINGURĂ PRIVIRE

LOGICA, LIMBA, SENSUL și GÎNDIREA

PARMENIDE
IMPORTANȚA RAȚIUNII

ARISTOTEL
LOGICA DEDUCTIVĂ

ABÉLARD
NOMINALISM ȘI UNIVERSALII

HEGEL DIALECTICA

FILOZOFIA ANALITICĂ

FREGE, RUSSELL
LOGICA SIMBOLISTICĂ și MATEMATICA

SENS și REFERINȚĂ

ATOMISM LOGIC

POZITIVISMUL LOGIC
SENSUL DERIVAT DIN TESTARE

WITTGENSTEIN
FARMECUL LIMBII
JOCURI LINGVISTICE

AUSTIN
LIMBAJ OBIȘNUIT
ACTUL VORBIRII

C.S. PEIRCE
SEMIOTICA

STRUCTURALIȘTI
LÉVI-STRAUSS

POSTSTRUCTURALIȘTI
BARTHES

DECONSTRUCȚIA
DERRIDA
PIERDEREA ÎNCREDERII ÎN POSIBILITATEA EXISTENȚEI UNUI LIMBAJ OBIECTIV sau LOGIC PERFECT

RELATIVISMUL

SCEPTICISMUL...

EPISTEMOLOGIA — CE PUTEM ȘTI ȘI ÎN CE MĂSURĂ EXISTĂ CERTITUDINI?

CUNOAȘTEREA EMPIRICĂ A LUMII „EXTERIOARE“

PLATON
PARABOLA PEȘTERII

ARISTOTEL
OBSERVAȚIE și INDUCȚIE

FRANCIS BACON
INDUCȚIE și ȘTIINȚĂ

DESCARTES
SIMȚURILE ÎNȘELĂTOARE

CUNOAȘTEREA „A PRIORICĂ“ A CONCEPTELOR GÎNDIRII ȘI MINȚII

PLATON
MATEMATICA, FORMELE
ANAMNESIS, CERTITUDINE

DESCARTES
CERTITUDINEA GÎNDIRII CONȘTIENTE

MATEMATICĂ și DUMNEZEU

EMPIRICII BRITANICI

LOCKE
CALITĂȚI PRIMARE și SECUNDARE

BERKELEY
NU EXISTĂ LUME „EXTERNĂ“ (IDEALISM)

HUME
„CUNOAȘTEREA“ NOASTRĂ ESTE MAI MULT PSIHOLOGICĂ DECÎT LOGICĂ

KANT
IDEALISM TRANSCENDENTAL: EXPERIENȚA NOASTRĂ ASUPRA LUMII ESTE RELIZATĂ DE APARATUL NOSTRU CONCEPTUAL

HEGEL
CUNOAȘTEREA UMANĂ VA FI ÎNTOTDEAUNA DINAMICĂ, ISTORICĂ

PRAGMATISMUL AMERICAN

PEIRCE, JAMES, DEWEY
CUNOAȘTEREA TREBUIE SĂ AIBĂ O „VALOARE“

FILOZOFIA ȘTIINȚEI

POPPER
TEORIA FALSIFICĂRII

KUHN PARADIGMELE

FEYERABEND
ÎMPOTRIVA METODEI

FENOMENOLOGIA

BRENTANO, HUSSERL
INVESTIGAREA CONȘTIINȚEI

HEIDEGGER, SARTRE
EXISTĂ MAI MULT DECÎT CONȘTIINȚĂ ÎN OM

... EXISTENT ÎNCĂ DE PE VREMEA GRECILOR

METAFIZICA, SPAȚIUL și TIMPUL, CAUZALITATEA, APARENȚA și REALITATEA, DUMNEZEU

FILOZOFII PRESOCRATICI
CUM ESTE CONSTITUIT UNIVERSUL?
APĂ? AER? FOC? MATEMATICĂ? ATOMI?
PLATON „FORMELE“
ARISTOTEL
CAUZELE FINALE
PĂRINȚII BISERICII și SCOLASTICA
OARE POATE FI DOVEDITĂ EXISTENȚA LUI DUMNEZEU?
DESCARTES
DUALISM MINTE/MATERIE
SPINOZA
MONISM — O SINGURĂ SUBSTANȚĂ
LEIBNIZ
MONADOLOGIE — SUBSTANȚE MONADICE
BERKELEY IDEALISMUL
KANT
LUMEA FENOMENALĂ și LUMEA NOUMENALĂ
HEGEL
IDEALISMUL DIALECTIC
negați de
FEUERBACH MATERIALISMUL RADICAL
MARX MATERIALISMUL DIALECTIC
LOGICA POZITIVISTĂ
METAFIZICA ESTE „UN NONSENS“
WITTGENSTEIN „TREBUIE SĂ SE AȘTEARNĂ TĂCEREA PESTE CEEA CE NU PUTEM SPUNE.“

ETICA

SOFIȘTII
RELATIVISMUL
CONTRACTUL SOCIAL
SOCRATE
VIRTUTEA ESTE CUNOAȘTERE
PLATON
EXPERȚII MORALI
ARISTOTEL
EPICURIENII și STOICII
MORALA — O CAPACITATE ÎN SINE
TEOLOGIA CREȘTINĂ
PORUNCA DIVINĂ
HUME
NU EXISTĂ „FAPTE“ MORALE
KANT
DEONTOLOGIE: ÎNDATORIRILE DERIVATE DIN RAȚIUNE
UTILITARISM
FERICIREA PUBLICĂ
SARTRE
ALEGEREA INDIVIDUALĂ și RESPONSABILITATEA

POLITICA, NATURA UMANĂ, AUTORITATEA și DREPTURILE

PLATON
DICTATURA
ARISTOTEL
DEMOCRAȚIE PLUS SCLAVIE
MACHIAVELLI
CONDUCĂTORI NEÎNDUPLECAȚI
HOBBES
CONTRACTUL SOCIAL
ROUSSEAU
VOINȚA GENERALĂ
HEGEL
STATUL PRUSAC
MARX
LUPTA DIALECTICII
GRAMSCI, MARCUSE, FOUCAULT
PUTEREA IDEOLOGICĂ DE STAT

PYRRHON, DIOGENE, SEXTUS EMPIRICUS

DESCARTES
ÎNDOIALA CARTEZIANĂ

HUME DESPRE INDUCȚIE, CAUZĂ, „CUNOAȘTERE“ ETICĂ, SINELE

NIETZSCHE
LIMBAJUL ESTE METAFORIC, „ADEVĂRUL“ ESTE DE NEATINS

WITTGENSTEIN
FILOZOFIA NU ESTE DECÎT UN JOC LINGVISTIC

POSTMODERNISMUL

LIMBAJUL
UN SISTEM ARBITRAR CARE CUPRINDE SEMNE A CĂROR RELAȚIE CU „ADEVĂRUL“ ESTE ÎNDOIELNICĂ

LYOTARD
OSTILITATE FAȚĂ DE SECOLUL LUMINILOR ȘI ADULAREA „RAȚIUNII“

DERRIDA
DECONSTRUCȚIA

LACAN
FICȚIUNEA SINELUI

FOUCAULT
CUNOAȘTERE și PUTERE

DAR — S-AR PUTEA SĂ EXISTE ȘI ADEVĂRURI OBIECTIVE CARE NU SÎNT DOAR SIMPLE „CONVENȚII SOCIALE“

LUCRĂRI DE REFERINȚĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

André Vergez, Denis Huisman, *Curs de filozofie,* Editura Humanitas, 1995.

Anthony Flew, *Dicționar de filozofie și logică,* Editura Humanitas, 1996.

Maria Fürst, Jürgen Trinks, *Manual de filozofie,* Editura Humanitas, 1997.

INDEX

Abélard, Pierre 47
adevăr *vezi* realitate, problema
Alexandru cel Mare 29, 36
alienare 92
amintire permanentă 89
analiză logică 136
anamnesis 24
Anaxagoras 17
Anaximandros 10
Anaximenes 10
anularea 138
argument cosmologic 48
argumentul ontologic 46
Argumentul teleologic 33, 45
Aristotel 29–34, 37, 52
atomism 17, 135, 141, 142
atomism logic 136
Aureliu, Marc 40
Austin, J.L. 146
autenticitate 123, 126
Ayer, A.J. 138

Bacon, Francis 55
Barthes, Roland 99, 163
Baudrillard, Jean 169
behaviorism 147
Bentham, Jeremy 100–103
Berkeley, Bishop 68–69
binele și răul 87
biserica catolică 43, 51
Brentano, Franz 119
buddhism 85

Camus, Albert 127
capitalism 96–98
Carnap, Rudolf 137
cauzalitate 33, 71
Cercul de la Viena 139
Chomsky, Noam 106
Cicero 40
cinicii 41
Cogito ergo sum 60, 157, 166
comunism 97
Conceptul gîndirii (Ryle) 147
concluzie-convingere 72
Condiția postmodernă (Lyotard) 167
Confesiuni (Sfîntul Augustin) 44
a consta 78
Constantin 45
conștiință 118, 119, 120
Cratylos 12, 159
Creator 33
Creștinismul 43–45
  și Kierkegaard 90–91
Critica rațiunii pure (Kant) 76
cunoașterea 82, 115, 133, 159

Das Nichts *vezi* Neantul
Dasein 122
deconstrucția 164–165
democrația 114
Democrit 17
Dennett, Daniel 116
Derrida, Jacques 160, 163, 164–166
Descartes, René 56–60, 67, 118, 147, 157
Despre libertate (Mill) 103
determinismul 95
Dewey, John 113–114
dialectică 79, 93
Diderot, Denis 65
Diogene 41
Discurs asupra metodei (Descartes) 57
Diverse experiențe religioase (James)
dorința 85
Dovada Sfîntului Anselm 46
Dumnezeu 45, 59, 62, 86, 124

egoism psihologic 53
Ehrenfels, Christian von 120
Elogiul nebuniei (Erasmus) 51
Emerson, Ralph Waldo 107–108
Empedocle 16
Empiricus, Sextus 41
Empirism 66, 70, 109
Epicur 39
epoca elenistică 38
Epoche vezi suspendare
Erasmus 51
Etica (Spinoza) 61
existențialismul 90–91, 124–126

falibilism 110, 113
falsă conștiință 95
felicific calculus 101
Fenomenologia spiritului (Hegel) 83
Fenomenologie 77, 119–120, 122
fericirea 101–102
Feuerbach, Ludwig 92
Feyerabend, Paul 156
Ființă și neant (Sartre) 124
Ființă și timp (Heidegger) 122

filozofia americană 104–117
filozofia analitică 118, 128
filozofia raționalistă 59, 64, 65, 70, 75, 109, 131
filozofia secolului douăzeci 110–112, 118, 128, 136, 142, 148, 167
filozofie continentală 118
filozofie lingvistică 133
filozofii sofiști 19–20
forme ideale 25, 27
Foucault, Michel 168
Franklin, Benjamin 104
Frege, Gottlob 130–133
Freud, Sigmund 145
funcționalism 112
fundamentalism 166

Gramsci, Antonio 99
grecii, antici 9
gîndirea descriptivă 142
gîndirea, natura ei 81
Gödel, Kurt 132

Hegel, Georg W.F. 79–84
Heidegger, Martin 122–124, 160
Heraclit 12–13, 89
Herodot 19
Hobbes, Thomas 53
Hume, David 70–72, 75
Husserl, Edmund 120

idealism 68–69, 76, 81, 92
ideologie 95
imperative categorice 78
inautenticitate 123, 126
inducție 32, 70
Instrumentalism *vezi* Pragmatism
intuiție 107
Investigații filozofice (Wittgenstein) 142

Împotriva metodei (Feyerabend) 156
înțeles 133

James, William 109, 112
Jefferson, Thomas 104

Kant, Immanuel 75–78, 84, 107, 118, 129
Kierkegaard, Søren 90–91, 124
Kripke, Saul 116
Kristeva, Julia 163
Kuhn, Thomas 154–156

Lacan, Jacques 166
Leibniz, Gottfried Wilhelm 63–65
Leviathan (Hobbes) 53
Lévi-Strauss, Claude 162
liber arbitru 78, 82, 112 *vezi de asemenea* voința
libertatea 125
Limbaj, adevăr și logică (Ayer) 138
limbă și limbaj 133, 135, 143–144, 159–165
Locke, John 66–68, 73
logica dialectică 80, 82
logica silogistică *vezi* logica deductivă
logică deductivă 28, 70
logocentrism 165
lume numenală 77, 81
Lyotard, Jean-François 168

Machiavelli, Niccolò 52
Marcuse, Herbert 98
Marx, Karl 93–96, 98
marxism 126
matematică 11, 120, 128–132
materialism 92–94
Meditațiile (Descartes) 57
Mill, John Stuart 100, 103, 129
mintea 62, 125
Mitul lui Sisif (Camus) 127
monada 63–64
monismul 62
morala 35, 72, 78

Nagel, Thomas 116
naturalizare 99
neant 123
Nesupunerea civică (Thoreau) 106
Neurath, Otto 137
Newton, Sir Isaac 63, 64, 65
Nietzsche, Friedrich 86–89, 118, 159
nominalism 47, 49
Nussbaum, Martha 40

Ockham, William de 49, 69
ontologie, fundamentală 122
opuse binare 162

panteism 62
paradigmă 154–155
paradoxul mișcării 15
Parmenide 14
Peirce, C.S. 109–111
percepție 68–69
Pitagora 11, 128
Planck, Max 153
Platon 23–28, 37, 107, 128
Plotin 43
pluralism 103
plus valoarea 96
politică 52–54
Popper, Karl 110, 152
Postmodernism 88, 111, 157–160
Poststructuralism 99, 163–164
pozitivism logic 110, 137–139
Pragmatism 109–115
premise faptice 72
Principele (Machiavelli) 52
Principii matematice (Russell, Whitehead) 134
Principiile psihologiei (James) 112
principiul verificabilității 137
Protagora 19
psihologie 112
Pyrrhon 41

Quine, W.V. 115

Rawls, John 116

rațiunea 88
rea-credință 125
realitatea, problema 10, 11, 16, 82
Reforma 50
relativismul 41
religia 7, 77
  vezi de asemenea Creștinismul; Dumnezeu; teologia naturală
Renașterea 50
Republica (Platon) 23
rezistență pasivă 106
rezolvarea problemelor 113
Ricardo, David 96
Rorty, Richard 115, 117
Rousseau, Jean-Jacques 73
Russell, Bertrand 132, 134–136
Ryle, Gilbert 147
răul 45, 87

Sartre, Jean Paul 124–126, 145
Saussure, Ferdinand 161, 163
scepticism 51, 72
Schlick, Moritz 137
Schopenhauer, Arthur 84–85
scolastica 46, 49, 64
Searle, John 117
semiotică 111
semne semiotice, *vezi* Semiotică
Sfîntul Augustin 44
Sfîntul Toma D'Aquino 48, 71
silogismele 31
simboluri, *vezi* semiotica
sinele, existența sa 72, 125
Smith, Adam 97
Sociologia 114
Socrate 16, 20–22, 36, 37
Solipsism 121
Spinoza, Baruch 61–62
spirit 81
stoicii 40
structuralismul 111, 162–164
subconștientul 145, 164, 166
subiectivismul 72
suflet 34, 162

Școala de la Frankfurt 98
știință și filozofie 50, 55, 148–156, 170–171
teocrațiile 8
teologie naturală 48
teoria contractului social 54
Teoria dreptății (Rawls) 116
teoria falsificării 152
Thales 10
Thoreau, Henry David 105–108
timpul 89
Tractatus logico-philosophicus (Wittgenstein) 140–141
Transcendentalism 107

Übermensch 87
utilitarismul 100–103

voința 84–85
„Voință Generală" 74
Voltaire 65, 73
vorbirea performativă 146

Walden sau Viața în pădure (Thoreau) 105
Whitehead, A. N. 37, 134

Zeno 15

BIBLIOTECA V.A. URECHIA GALAȚI